

Вони не уявляли, чим все закінчиться

Девід Бейкер

Зваблення
Єви Фольк

Зваблення Єви Фольк
Девід Бейкер

Вони не уявляли, чим все закінчиться.
Роман про християн в гітлерівській Німеччині

The Seduction of Eva Volk
by C. D. Baker

ISBN 978-1-931587-50-1
© 2009 by C. D. Baker

Переклад Олени Спис
Відповідальний редактор Тарас Бойко
Редактор Галина Кириєнко
Коректор Таїсія Ляшенко

Макет, обкладинка Олексій Декань

ISBN 978-617-7248-47-6

© 2009 by C. D. Baker

© 2009, 2016 «Книгоноша»

Усі права захищені міжнародним законодавством про авторські права. Ця книга в цілому або частково не може бути відтворена жодними засобами, включаючи електронні, механічні, фотографічні, звукозаписні, комп'ютерні або будь-які інші, без відповідного дозволу видавця.

Передмова

Я переконаний, більшість читачів роману погодяться з тим, що нацизм — це протилежність усьому гідному і моральному. Однак історія, розказана на сторінках цієї книги, викриває неприємну реальність: Адольф Гітлер зміг заручитися захопленою підтримкою переважної більшості німців, які, як і багато хто з читачів роману, вважали свій світогляд гідним і моральним.

Сувора правда полягає в тому, що політику Гітлера підтримало на референдумі 95 відсотків населення Німеччини, серед яких переважали розсудливі, врівноважені й порядні люди. Після першого року

правління Гітлера 75 відсотків викладачів громадських шкіл Німеччини з великим ентузіазмом вступили до Націонал-соціалістичної ліги вчителів. Більшість пасторів охоче склала присягу на вірність фюреру. Десятки мільйонів простих громадян склали аналогічну присягу під час спеціальних радіотрансляцій.

Але як таке могло статися? Хіба нацистів не підтримували тільки нелюди?

Якби це було так, то нам було легше, позаяк тоді нам слід стерегтися тільки нелюдів. Однак історія, про яку оповідається в цій книзі, — зовсім не про нелюдів. Вона про звичайних жителів гітлерівської Німеччини, яких настільки звабило зло, що вони стали сліпими до Істини.

Але це також історія про нас. Пильно придивившись до персонажів роману, ми впізнаємо в них самих себе в ті моменти, коли доведені до відчаю страхом, ганьбою, збентеженням, стражданнями. Безумовно, духовна

сліпота властива не самим лише німцям. Це риса всіх людей, оскільки, як висловився апостол Павло, «тепер бачимо ми ніби у дзеркалі»¹.

Однак сліпоті можна протистояти і в цьому нам може допомогти історія, особливо якщо ми вдивляємося в неї, «ніби у дзеркало». Якщо наважимося на це, дивлячись на історичні конфлікти між німцями та євреями, чи палестинцями та ізраїльтянами, чи християнами й мусульманами, чи американцями й не американцями, ми зможемо чимало дізнатися й про себе.

Істина в тому, що ми відрізняємося від людей, які брали участь у цих конфліктах, тільки тим, що нам пощастило жити в іншу епоху і в іншій точці землі.

Персонажі, з якими зустрінетеся на сторінках роману, народилися в результаті багаторічних досліджень. Сподіваюся, ви зрозумієте цих людей, та я не прошу

виправдовувати, прощати, любити чи ненавидіти їх. Просто придивіться до них уважніше і спробуйте знайти в них частину себе. Це важливо, тому що заперечуючи схожість нашої людської природи, ми відразу робимо перший крок на тому шляху, який привів у безодню німців.

*Девід Бейкер,
Пенсільванія, 2009 рік*

1 Див. 1 Кор. 13:12 (пер. І. Огієнка)

Частина I

Стогін про порятунок

1929–1932

«Двадцять мільйонів німців – це забагато».

Жорж Клемансо,

голова ради міністрів Франції

Розділ 1

«Я — за мир, але цю банду можна приборкати тільки багнетами... Мені так шкода, що ми не можемо втрутитися і стерти цю Німеччину з лиця землі, четвертувати деяких німецьких молодчиків і зняти скальпи з кількох їхніх ватажків».
Майбутній президент Америки Гаррі Трумен

Коли ми оглядаємося в минуле з безпечної відстані часу, нам легко судити про життя Єви Фольк. Останні десятиліття викрили її прогріхи й помилки. Однак не забуваймо, що вона була всього лише дитиною, перед якою постав складний життєвий вибір.

Справді, життя тринадцятирічної Єви складалося

зовсім не так, як їй хотілося. Того холодного вечора її серце розривалося на частини, але дівчинка намагалася бути мужньою. Втерши сльози з карих очей, Єва щільніше закуталася в старенький халат. Виглянувши у вікно дідової спальні на безлюдну вулицю, вона шмигнула носом. Дідусь був серйозно хворий, утім, як і весь навколишній світ.

Село Єви нічим не відрізнялося від інших, розкиданих по зруйнованій Німеччині. Десятиліття, яке минуло після поразки у війні, занурило країну в гнітюче болото відчаю. Надія на краще стала здебільшого спогадом, що відійшов у минуле. Єва подивилася на нічне небо над Вайнхаузенем. Навіть воно не вселяло оптимізму. Тьмяне світло місяця ніби боролася із завісою сумних хмар, що затуляли собою мерехтливі розсипи зірок.

Але Єва була не з тих, хто піддається смутку. Принаймні ненадовго. Втім, для тринадцятирічної дитини це було

цілком природно.

Удалині пролунав свисток паровоза. Єва усміхнулася. Вона любила потяги. Вони були як вірні друзі, що обов'язково повертаються додому після далеких мандрів. Єві подобалося їхнє рішуче пихтіння і хрипке, презирливе пирхання. І ще вона любила спостерігати, як з чорних котлів із шипінням вириваються клуби пари. Єву ніщо так не заспокоювало, як шум залізниці й лагідний передзвін церковних дзвонів. Це були звуки її домівки, які говорили про те, що все гаразд, все на своїх місцях. Утім, останнім часом затишний світ дівчинки почав розпадатися на частини.

Зіщулившись, Єва підняла комір халата. У вікно вона спостерігала за самотньою постаттю, що насилу брела по снігу в чорну безвихідь ночі. «Цікаво, хто це? І який у нього зараз настрій? — подумала Єва. — Чи хоче він їсти? Хворий він чи здоровий? Чи є в нього дружина

й діти? І чи страшно їм так само, як мені?»

Дідусь гукнув її зі свого ліжка.

— Так, я вже йду, дідусю, — відповіла Єва.

Вона любила дідуся, однак повертатися до нього тієї миті їй не хотілося. Єву лякали його запалі очі й хрипке дихання, тому вона ще кілька секунд зволікала, дивлячись на безкрайній темний світ за вікном. Нарешті, дихнувши на холодне скло, вона намалювала пальцем на запітнілій містині сердечко і повернулася до дідуся.

— Підійди, дитинко. Підійди ближче, — сказав старий Фольк, тримаючи на животі дерев'яну скриньку.

Єва підійшла до його ліжка. Вона подивилася на прошиті ковдри, якими був укритий дідусь, і їй самій дуже закортіло опинитися в теплому ліжку. У холодній кімнаті гуляли протяги. Вугілля стало дорогим задоволенням навіть для пасторської родини. Та й роздобути його було не так вже й легко.

— Пам'ятаю, повіз твою бабусю до Зальцбурга... У нашу весільну подорож... — дідусь, заплющивши очі, кілька секунд помовчав, злегка постукуючи пальцями по кришці скриньки. — Вона дуже любила музику...

— Так, дідусю, ти розповідав, — Єва сіла на стілець біля ліжка. Це була її вахта, яку вона вірно несла ось уже кілька тижнів. Коли міг, її підміняв батько, преподобний Пауль Фольк. Але хто справді втомився, то це її мама Герда, якій доводилося постійно годувати дідуся й обтирати його губкою.

Відкривши тремтячою рукою мідну защіпку скриньки, старий підняв кришку й дістав потертий ключ і потьмянілий від часу золотий ланцюжок. Поклавши ключ собі на груди, він підняв двома пальцями ланцюжок з підвіскою у вигляді тевтонського хрестика з оніксу, охопленого по центру золотим кільцем.

— Я купив його для бабусі... В антикварній крамниці біля будинку Моцарта. Цей хрест зроблений на честь ірландських ченців, які врятували Зальцбург від язичників.

Єва зачаровано дивилася на хрестик, що виблискував золотом і гіпноотично розгойдувався в тьмяному світлі єдиної лампочки. Вона зроду не бачила нічого красивішого.

— Бабуся мріяла, що надіне його, коли поїде в Америку, — дідусь важко зітхнув, — вона збирала листівки звідти...

— Він такий... такий... — Єва не могла добрати відповідного слова.

— Тримай, золотце. Тепер уже ти будеш надівати його під час своїх подорожей.

Приголомшена Єва слухняно простягнула руку, і ланцюжок теплою змієюю ковзнув їй у долоню.

Важкість золота мала якусь незбагненну, заспокійливу дію, немов ти загорнувся в улюблену ковдру. І ще в ній було відчуття надії на щось краще, нове... Міцно стиснувши в долоні свій скарб, Єва притулила його до серця й поцілувала дідуся в запалу щоку. У відповідь він погладив її по голові.

— Нехай це буде тобі на згадку про мене.

Годинник у вітальні пробив сім. Старий, згадавши про ключ, простягнув його Єві.

— І ще ось це... Знайди Ганса Бібера... Сьогодні ж... Шукай його в шинку біля річки. Покажи йому цей ключ і скажи, що вже час.

* * *

Простягаючись від звивистого північного берега річки Мозель, село Вайнхаузен розкинуло свої шиферні дахи майже на півкілометра вгору схилом пагорба, високий

гребінь якого відділяв вузьку прибережну долину від широкої й горбистої сільської місцевості. Головною транспортною артерією цього селища були дві залізничні колії, що повторювали вигини річки. Ними неспішно курсували рейсові потяги між Кобленцем на сході й Триром на заході. Якби не залізниця і не розташована поблизу пристань для мілководних барж, то село із зовнішнім світом з'єднували б лише дві вибоїсті степові дороги.

У 1929 році Вайнхаузен був безладним скупченням різноманітних будиночків, що стояли вздовж вузьких кривих вулиць, вимощених бруківкою ще за середньовіччя. Деякі будівлі були зведені з брунатного каменю, який видобували в місцевих кар'єрах, інші були фахверковими, дідизної давнини. Похилившись від старості, вони наче зійшли з казкових малюнків. У південно-східній частині села була ринкова площа,

оточена численними дрібними крамницями. Утім, асортимент товарів у них великою різноманітністю не вирізнявся. По всьому Вайнхаузену були розкидані всілякі майстерні й кілька шинків. Навіть на око німців, відомих своєю любов'ю до порядку, село мало досить-таки доглянутий вигляд, хоча десять років занепаду, безперечно, не могли не залишити на ньому свого руйнівного сліду.

Роки після світової війни стали періодом суворих випробувань для всієї Німеччини в цілому і для батьків Єви зокрема. Втративши через жахливу повоєнну інфляцію всі свої заощадження, вони насилу зводили кінці з кінцями. Не дивно, що раннє дитинство Єви, яке пройшло в місті Веймар, запам'яталося їй надзвичайною бідністю. Нині ж усі жили в страху перед безробіттям, а ще — перед хаосом і засиллям більшовизму.

Щільніше закутавшись в стареньке пальто, Єва вийшла

з дому у вологу грудневу ніч. Вона швидко перетнула вузьку вулицю Лютервег, що повторювала вигини річки, яка протікала неподалік, й дісталася бруківки біля розташованої якраз навпроти їхнього будинку євангельської церкви, де був пастором її батько. Як завжди в цю пору року, на село наліг густий туман, укриваючи його від французів, які ось уже десять років патрулювали Вайнхаузен.

Наблизившись до шинку на березі річки, Єва побачила якісь тіні, що незграбно сновигали в мороці під залізничною естакадою. Хтось пробирався в напрямку доків. Єві здалося, що одним із тих чоловіків, судячи з ходи, був Ганс Бібер. Дівчинка прокралася до доку і причаїлася в імлі. Характерний запах мулу й риби вказував на близькість річки.

Затамувавши подих, Єва прислухалася до притишених чоловічих голосів. Потім вирішила підійти ближче. Та

щойно дівчинка вийшла зі свого укриття, як просто в неї за спиною зненацька завівся мотор, і яскраві фари вантажівки, пронизавши туман, вихопили з темряви її дитячу постать.

— Хто там? — крикнув чоловічий голос.

Єві хотілося втекти, але з переляку вона не могла зрушити з місця.

— Прошу вас... Я...

— Єво? Та це ж Єва Фольк! — вигукнув хлопець, який першим опинився біля дівчинки. Це був Вольф Кайзер, однокласник Єви й один із двох синів шкільного вчителя. З-за його спини з туману виринуло ще кілька людей. Єва вдивлялася в темряву.

— Вольфе?

— Що ти тут робиш?

— Я... Я...

Ганс Бібер дав знак водію вантажівки заглушити мотор.

— Єва Фольк?

Вона впізнала цей голос.

— Пане Бібер, перепрошую... Я...

— Що ти тут робиш? Та ще й вночі!

У тьмяному світлі місяця, що пробивався крізь туман, Єва намагалася роздивитися обличчя людей, які оточили її з усіх боків.

— Просто... Мені треба з вами поговорити.

Бібер здивовано дивився на Єву з-під козирка коричневого шкіряного кашкета. Такі кашкети носили голландські рибалки. Бібер придбав його кілька років тому в Бельгії й відтоді з ним майже не розлучався.

— Ну, тоді розповідай.

Єва витягла із внутрішньої кишені пальто ключ і простягнула його Біберу.

— Дідусь просив показати вам його і сказати, що вже час.

Нічого не відповівши, Ганс повільно взяв ключ. Єва тим часом й далі вдивлялася в обличчя навколо неї. Нарешті вона впізнала Адольфа Шнайдера, власника однієї з барж.

— А чому ви в такий час завантажуетесь? — запитала Єва.

— Менше будеш знати — краще будеш спати, — спокійно відповів Андреас Бауер, старший зведений брат Вольфа. — Забудь, що ти тут бачила.

Єва кивнула. Їй подобався Андреас, особливо його небесно-блакитні очі, та зараз, в темряві, їй ніяк не вдавалося їх роздивитися.

— Ясно.

Бібер затис ключ у руці.

— Іди додому, Єво, і перекажи дідусеві, що я все зрозумів.

— Та вона ж іще дитина! — винороб, зачинивши двері спальні, кинув кашкет на стіл. Він був лисий, і це тільки підкреслювало сиві кущуваті брови й пишні вуса на його худорлявому обличчі. Незважаючи на сувору зовнішність, його запалі карі очі світилися лагідністю.

— Зате їй можна довіряти, — старий Фольк, доклавши неабияких зусиль, підвівся в ліжку на одному лікті. — Пообіцяй мені, Бібер, що ти...

Ганс поклав покручену артритом долоню другові на груди.

— Звичайно. Заспокойся.

Фольк розслабився.

— У кожному разі, до осені там вже нічого не залишиться, — сказав Бібер. — Ти мене чуєш? — запитав він, не дочекавшись відповіді.

— Так, чую. Просто я дуже втопився, Гансе.

Бібер сумно кивнув головою. Йому виповнилося шістдесят три. Він був на тринадцять років молодший за старого Фолька. Однак війна забрала в нього двох синів, а дружина померла від раку, тож Бібер був радий будь-якому другові — нехай навіть і набагато старшому за себе.

— Як там твої виноградники? — пробурмотів старий.

— Зараз грудень, друже, — відповів, похнюпившись, Бібер, — вони сплять.

* * *

Два дні по тому, в п'ятницю, 5 грудня 1929 року, дідусь Єви перейшов у вічність. Похмурого холодного понеділка його родичі та друзі зібралися на кладовищі біля церкви, щоб провести старого Фолька в останню путь. Оскільки він був учасником франко-пруської війни 1870 року за становлення Німеччини, ветерани, які прийшли на

похорон, урочисто поклали на могилу прикрашений стрічками вінок. Після церемонії змерзлих гостей запросили в дім Пауля Фолька на небагатий обід. Пообідавши пустим супом із чорним хлібом, всі так і залишилися голодними. Чимало гостей були розчаровані, бо очікували від сім'ї Фольк більшого. Зрештою, пастор Пауль перебував на утриманні уряду.

Пізніше того ж дня Єва схвильовано постукала в двері будинку Ганса Бібера.

— А, Єво... Заходь, — очі Ганса були червоні, і Єва здогадалася, що він плакав. — Дякую, що зайшла.

— Нема за що, — сказала Єва, прослизнувши у вузький сирий передпокій, освітлений єдиною тьмяною лампочкою. На одній із стін висіла стара фотографія групи солдат з гордо розправленими плечима і в гостроверхих шоломах.

— Це 1915-й, — сказав Ганс, помітивши, що Єва

роздивляється знімок. — У 19-му живими з усіх залишилися тільки троє, — додав він, вдивляючись в обличчя на фотографії. — Вони були для мене, як брати... Ходімо, — Ганс взяв у Єви пальто і повів її коридором.

Увійшовши за Бібером до бідно вмебльованої вітальні, дівчинка сіла в старе продавлене крісло. Кімната сяяла чистотою. Хоча обстановка була вбога, Ганс явно намагався підтримувати в домі порядок. Чисто вимиті вікна прикривав пожовклий від часу розтягнутий тюль. У повітрі витав змішаний запах пліснявих шпалер і хвойного мила. Біля однієї стіни стояв дерев'яний стілець, біля іншої — м'який диван із грубо заштопаною оксамитовою оббивкою. На невеликому столі з червоного дерева, на мереживний серветці, стояла фотографія в оздобленій перламутром рамці.

— Це ваша дружина й сини?

— Так, — Бібер взяв зі столу фотографію, — мої Елсі, Отто і Йохан. Вони тобі сподобалися б.

Не знаючи, що сказати, Єва вирішила промовчати.

— Так... Але перейдемо до справи, — поставивши фотографію на стіл, Бібер вийшов у прилеглу до вітальні їдальню. Нахилившись, він висунув нижню шухляду старого комода й дістав з-під стосу акуратно складених скатертин зелену металеву коробку, яку віддав Єві разом з отриманим від старого Фолька ключем.

— Ось... Твій дідусь попросив, щоб я втаємничив тебе в наші справи. Відкрий коробку.

Повільно вставивши латунний ключ у замкову щілину, спантеличена Єва обережно повернула його і, піднявши кришку, охнула.

— Тут 826 рейхсмарок, — сказав Бібер.

Такі гроші могли бути хіба що в банкірів у Кобленці. Єва обережно вийняла банкноти з коробки, немов

боячись, що вони можуть розсипатися в її пальцях, як зотліле листя.

Бібер підніс до рота наполовину випитий кухоль пива, якого прихопив, ідучи з їдальні.

— А тепер слухай уважно, — він повільно відпив із кухля. — Після війни твого дідуся вигнали із Судетської області в Чехії. Чехи спалили його крамницю, а на твою бабусю навіть напали через те, що вона одягла на концерт національну сукню. Словом, дідусь зрозумів, що йому краще тримати свої заощадження якнайдалі від Праги.

Він передбачав близьку інфляцію, тому перевів гроші в золото, яке поклав на зберігання в один із банків у Дрездені. Ті часи були не менш важкими, ніж зараз, але безробіття ще не було. Проблема радше була в тому, що гроші нічого не були варті, бо ціни росли щогодини. У ті дні висякатися в пачку банкнот обходилося дешевше, ніж купити носовичка. Так от... Коли ми познайомилися, твій

дідусь розповів мені, що придумав, як одночасно врятувати мої виноградники й допомогти біднякам Вайнхаузена.

Бібер зробив ще один ковток пива. Його обличчя стало дуже серйозним.

— Заприсягнися, що нікому не розкажеш те, що зараз почувеш.

— Присягаюся, — з готовністю кивнула головою Єва. Бібер глибоко зітхнув.

— Ми з твоїм дідусем... Словом, ми — контрабандисти. Єва здивовано витріщилася на Бібера.

— Як ти, напевно, знаєш, французи дозволяють нам продавати своє вино тільки один одному в межах нашої долини, але, якби могли, то заборонили б навіть це. Вони кажуть, що їхнім власним виноробам потрібно підніматися після війни, яку начебто розв'язали ми.

— Але...

— Твій дідусь подумав, що ми могли б обійти заборону, постачаючи вино уздовж Рейну контрабандою через знайомих посередників. Так останні шість років ми підпільно виготовляли вино й переправляли діжки річкою на баржі Адольфа Шнайдера... Саме цим ми й займалися тієї ночі, коли ти нас заскочила.

Єва перевела погляд на гроші.

— І ще одне... Ми з твоїм дідусем розподіляли прибуток у співвідношенні 70:30. Ти зараз тримаєш те, що залишилося від його 30 відсотків.

— А тато з мамою?

— Дідусь залишив твоєму батькові пристойну спадщину. Вона лежить на банківському рахунку в Кобленці з певними обмеженнями на зняття грошей. Дідусь не хотів, щоб син отримав всю суму й відразу розтринькав її. Він також залишив рахунок для тебе і твого брата. Що ж до залишку, то дідусь сподівався, що

ти роздаси його нужденним.

Єва кивнула. Дідусь залишився вірним собі навіть після смерті.

— Отже, якщо ти згодна, то можеш підхопити його справу благодійності, — вів далі Бібер. — Просто кидай щотижня невелику суму в церковну карнавку. Так ніхто не дізнається, від кого ця пожертва, а до французів не дійдуть зайві чутки.

— Але ж інші побачать, що я кидаю гроші в карнавку. Бібер похитав головою.

— Ні, дорогенька. Це потрібно робити не в день богослужіння, а так, щоб ніхто не побачив. У тім-то й річ. На відміну від інших, ти можеш приходити до церкви, коли забажаєш, не викликаючи жодних підозр.

Розділ 2

«Ставтеся до неї, як до навіженої європейки, тримайтеся від неї якнайдалі, і одного разу Німеччина вирветься зі своєї клітки з демонічною силою божевільного».

Шведська газета «Social-Demokraten»

Надвечір одного з холодних лютневих днів Єва під супровід вітру, що завивав за вікном, розливала каву для працівників підпільної виноробні Бібера, опорядженої в льоху під приземкуватою кам'яною коморою в гірській улоговині над Вайнхаузенем. На те, щоб перетворити льох на повноцінну виноробню з вентиляцією, чанами, обладнанням для розливу й іншими хитромудрими

пристосуваннями для переробки винограду на вино, пішов рік копіткої праці. Вогке й похмуре приміщення освітлювалося єдиною під'єднаною до генератора лампочкою, яка випромінювала тьмяне мерехтливе світло.

Повісивши на плече сітку з чорним хлібом, Єва з кавником і кухлем в руках попрямувала до Андреаса Бауера, який сидів біля гарячої залізної пічки, відігриваючи заляклі пальці. Єві подобався цей широкоплечий п'ятнадцятилітній хлопець. Хоча в його постаті ще залишалася дитяча незграбність, важко було не помітити, що він з непоказного підлітка перетворюється на привабливого юнака. Цього враження не псував навіть запах нафталіну, що в'ївся в одяг Андреаса відтоді, як батько переселив його в мансарду їхнього будинку.

— Хочеш кави?

— Так, давай, — відповів Андреас, повернувшись до Єви. Потягнувшись за кухлем, він торкнувся пальцями її руки, і від цього дотику всередині Єви все затремтіло.

— Дякую, — сказав Андреас, не зводячи очей з дівчини, поки вона наливала каву. — Лінді сказала, що в тебе недавно був день народження... Дай-но згадати... Здається, 18 січня. Правильно?

«Він запам'ятав мій день народження», — подумала Єва з усмішкою. Не дивно, що Ганс Бібер (та й не тільки він) такої високої думки про Андреаса. Він уважний, чесний, працьовитий, скромний, відданий спільній справі, розумний і серйозно ставиться до життя. Але найбільше Єві подобалася в Андреасі його романтичність. Її невтримно вабило до цього хлопця з першого дня їхньої зустрічі. Якось вона навіть звірилася Лінді, що блакитні очі Андреаса начебто зтягують її душу в глибокий колодязь.

— Смачна кава, правда ж? — запитала вона, щоб змінити тему розмови.

Андреас, кивнувши, відпив із кухля.

— Ось ми тут ховаємося в горах, як щури, зате п'ємо справжню каву, тим часом решті доводиться задовольнятися бурдою з цикорію.

Єва розсміялася.

— Хліба хочеш?

Вивудивши із сітки великого окрайця, Андреас з апетитом відкусив від нього.

— Дякую. Закладаюся, смачнішого за хліб Оффенбахера в нашій долині ніхто не пече, — сказав він, не зводячи очей з Єви.

Зніяковівши від цього погляду, Єва рушила до наступного столу. Розливаючи працівникам виноробні каву, вона нарешті підійшла до зведеного брата Андреаса, Вольфа. У цьому чотирнадцятирічному білявому хлопцеві

було щось особливо привабливе: чи то його сила волі, чи сміливість на межі зухвальства. Що саме — Єва не могла сказати.

— Вольфе, ти не змерз? — запитала вона.

— Я? Ні. Будь-хто, але не я, — відповів Вольф, примружившись. Його погляд був настільки ж пронизливим, наскільки погляд Андреаса був лагідним. — Мені тут подобається, — Вольф утягнув носом повітря. — Ти відчуваєш цей запах?

Єва й собі глибоко вдихнула. Вогка виноробня була просочена п'янким ароматом витиснутого винограду. Цей запах спонукав поринути в мрії, і Єві раптом дуже захотілося забути про все й розчинитися у світі марень.

Вольф потягнувся за хлібом. Єві подобалося стояти поруч із ним, тому вона не поспішала йти далі. Коли він, переставши жувати, пильно подивився на неї, дівчина зачаровано глянула йому в очі. Серце Єви прискорено

забилося. Вона й сама не знала, чому їй подобається близькість Вольфа. Напевно, то все через його чарівний погляд.

Вольф належав до тієї категорії людей, яких або люблять, або зневажають. Він був відданий друзям і нещадний до ворогів. Ніхто не міг закинути Вольфові лінощі, однак у його голові постійно зріли таємні задуми. Як і Андреас, цей суперечливий юнак теж був мрійником, от тільки його мрії більше нагадували дикі фантазії.

Почувши невдоволене бурчання інших робітників, Єва поспішила з кавою до них. Тим часом Річард Клемпнер, колишній інженер, щось жваво розповідав своїм товаришам. Вступивши нещодавно до лав націонал-соціалістичної партії, він тільки й говорив, що про велике покликання Німеччини. Річард гаряче наполягав на винятковості німецької нації та її історії. Єва зупинилася, щоб послухати його розміркування про любов німців до

землі й порядку. Пояснюючи, що слово «націонал» означає всіх, хто розмовляє німецькою мовою, а «соціалістичний» — суспільне благо, Річард дивився просто на Єву, ніби звертався тільки до неї.

Вона й сама хотіла б пишатися своєю батьківщиною (тим паче, що її батько завжди схвалював патріотизм), однак те, що Єва бачила й читала в газетах, не викликало в неї нічого, крім сорому. Чим було пишатися? Життям під французькою окупацією? Для Єви бути німкенею означало, що вона та її друзі — всього лише об'єкти глузувань для чужинців, а прапор Німеччини не викликав у неї (та й не тільки в неї) жодних патріотичних почуттів. Нині чорна, червона й жовта смути для більшості німців символізували лише слабкість і занепад подарованої переможцями Веймарської республіки.

Відкашлявшись, Бібер насунув на лису голову кашкет.
— Залишилося близько двадцяти тижнів до того, як

вони підуть.

— Так, якщо тільки вони виконають умови угоди, — відповів йому хтось із дальнього кутка.

Там і тут почулися незадоволені голоси.

— Виконають, — кивнув головою Бібер. — Французам вистачає й своїх фінансових проблем. — Він сьорбнув кави.

— А вони повернуть нашим їхні будинки на Рурі?

Кількома роками раніше французи виселили 150 000 громадян Німеччини з їхніх споконвічних поселень в області Рура. Німецький уряд на це ніяк не відреагував.

Бібер похитав головою.

— Та що нам до цього! Вчора в сиротинці закінчилося вугілля. Священики скликали громаду, щоб зібрати пожертви, але в селян зараз в самих хоч конем грай. Вони звернуться до Веймара, але навряд чи політики стурбуються тим, а діти мерзнуть вже зараз.

— Уряд ледве тримається на плаву, — пробурчав чийсь незадоволений голос, — і, сподіваюся, він таки потоне.

— У Берліні знову заколоти, — додав інший робітник.

— Більшовики, — пронісся шерхіт голосів.

Німці, які жили в сільській місцевості, не хотіли мати нічого спільного з міжнародним рухом юніоністів, сумновідомим своєю нещадністю до інакодумців.

Бібер підняв руку, закликаючи до тиші.

— Пропоную на хвилину забути про політику. У нас залишилося ще кілька рейсів, але для того, щоб село пережило зиму, знадобиться більше грошей. Можна було б закупити запас вугілля для сиротинцю на всю зиму. Це обійдеться дешевше, ніж брати його частинами, — Бібер подивився на Клемпнера: — Та й твій син потребує ліків.

— У мене ще є.

— А тобі вистачить грошей і на вугілля, і на ліки?

Клемпнер похнюпився:

— Партія намагається допомагати мені.

— Краще б ти звернувся за допомогою до мене.

— Отже, ми продамо добре вино? — втрутився

в розмову Вольф.

У Бібера була прихована колекція добірного рислінгу, однак він не збирався ризикувати жодною пляшкою з цього запасу доти, поки існувала небезпека бути схопленим французами.

— Ні. В жодному разі. Поки французи не підуть, ми це вино не чіпатимемо. Воно — на майбутнє. Ми можемо ризикувати чимось іншим, але тільки не найкращим, що в мене є. Я придумав дещо інше, — розкуривши люльку, Бібер випустив хмарку диму. — Я вирішив закласти свій виноградник. Це дасть нам достатньо грошей, щоб закупити вугілля. А з банком я розрахуюся після того, як ми зможемо безпечно перевозити добре вино.

Чоловіки стали занепокоєно переглядатися.

— Я знаю, про що ви думаєте, — вів далі Бібер, — але іншого виходу я не бачу. Діти вже хворіють і вмирають з холоду. Ми не маємо часу чекати. Я мушу щось зробити.

* * *

Завдяки великодушності Бібера решту зими в сиротинці було тепло, голодні одержувати хліб, а хворі — ліки. Ніколи раніше Єва Фольк так не раділа. Щовечора, вирушаючи до карнавки в церкву свого батька, дівчинка переживала особливе відчуття причетності до чогось великого і прекрасного, і це робило її щасливою. Усвідомлення важливості місії наповнювало життя Єви сенсом. Вона почувалася цілісною.

Але раптом усе змінилося...

Одного квітневого вечора Єва та її подруга Лінді Краузе йшли вулицею незвично тихого Вайнхаузена. Легкий, по-

весняному вологий вітерець гнав бруківкою порожньої ринкової площі кілька брудних папірців. Над дзеркальними водами Мозелю луною пронісся далекий свисток паровоза. Перетинаючи площу, Єва зупинилася біля старого колодязя.

— Я ж бачила, як він дивився на тебе, — сказала вона, озираючись на Лінді. — Ну, знаєш, так... По-особливому...

Лінді хихикнула. Цій кругловидій ширококостій дівчині теж було чотирнадцять. Незграбна й не надто кмітлива, вона мала спокійну й лагідну вдачу. Лінді була найближчою подругою Єви.

— Та ну, не вигадуй, — розсміялася вона.

— А я кажу, дивився, — наполягала на своєму Єва. — Гюнтер закохався в тебе. Поб'ємося в заклад?

— Але ж ти красивіша за мене, — відповіла, й далі хихикаючи, Лінді. — Може, він в тебе закохався?

Єва промовчала. Вона справді була красива, хоча

нагадування про це завжди бентежило її. Схоже, близькі та знайомі не сумнівалися, що миловидна, білява дівчинка скоро перетвориться на справжню красуню. Єва помітила тьмяні смужки світла, що пробивалися крізь зачинені віконниці будинків на площі.

— Уже, напевно, комендантська година! Ходімо хутчіш додому!

Та не встигла вона договорити, як від однієї з вулиць долинув страхітливий брязкіт металевих набойок на важких армійських черевиках. Дівчатка злякано презирнулися. З-за рогу з'явився загін солдатів. Французи! Усередині Єви все обірвалося.

— Лінді! Біж...

— Стояти! — наказав їм п'яний офіцер, здивований такою несподіваною зустріччю.

Єва й Лінді завмерли на місці та повільно обернулися. Офіцер щось сказав своїм супутникам, і ті зловісно

розреготалися.

— Гей ви! А ну, ані руш!

Офіцер говорив німецькою майже без акценту.

Розправивши плечі й напустивши на себе лютий вигляд, він, похитуючись, рушив до дівчат. Загін пішов за ним. Наблизившись, офіцер жартівливо віддав честь і, зірвавши з голови прикрашений вишивкою кашкет, театральню вклонився.

— Мадемуазель, давайте знайомитися, — сказав він, поцілувавши Єві руку. — Аж ніяк не очікував зустріти таку красуню тут, під зорями!

— Ми йдемо додому, мсьє. Ми дуже шкодуємо, що порушили комендантську годину. Відпустіть нас, будь ласка.

— Кажеш, відпустити?

Єва мовчки кивнула головою. Зі страху в неї пересохло в роті. Взявши Лінді за руку, вона нервово озиралася на

солдатів, що їх оточили. Семеро з них були французами, а троє — сенегальцями. Єва злякано подивилася на чорні обличчя африканців.

— А ти що, німа? — вороже запитав офіцер, повертаючись до Лінді.

Та лише мовчки похнюпилася. Сплюнувши, офіцер оглянув будинки і крамниці довкола ринкової площі. В деяких затемнених вікнах з'явилися людські силуети.

— Ану всім сидіти в норах! — крикнув він, супроводжуючи свій наказ владним жестом витягнутої руки. Вихопивши шестизарядний револьвер, офіцер навів його на постать, що визирнула з дверей бакалійної крамниці: — І тобі теж, брудний жиде! — гаркнув він.

Двері крамниці одразу ж зачинилися.

Офіцер поклав револьвер назад у кобуру.

— Шкода, що ми не стерли цих твердолобих німців з лиця землі, — буркнув він, злегка похитуючись. — Отже,

що ми тут маємо? Дві німкені, що нехтують нашою комендантською годиною. І що ж мені з ними робити? — покрутивши чорного вуса, офіцер з удаваною задумливістю доторкнувся пальцем до кінчика свого носа. — Ні-ні, залишити їх непокараними ніяк не можна, — він озирнувся на темні будинки, відстебнув від ременя баклагу та зробив великий ковток російської горілки. — Вони мають мене за дурня, — вів далі офіцер, відригнувши. — Я ж знаю, що вони все одно спостерігають за нами крізь щілини. Що ж, влаштуємо для них виставу.

Єва застигла. Її серце мало не вискакувало з грудей. У роті пересохло, а в голові крутилося лише одне: «О Боже, що вони з нами зроблять?».

— Гей ти, красуне, роздягайся! — раптом наказав їй офіцер беззаперечним тоном.

Перелякана, приголомшена Єва не могла

й поворухнутися.

— Ворушись! — проревів офіцер.

— Але, мсьє... Б-будь ласка... — язик не слухався Єви.

— Роби, що тобі кажуть! — гаркнув офіцер, давши їй ляпаса. — Якщо не хочеш, щоб через тебе постраждало все це смердюче село!

Єва приречено заплакала. Її тремтливі пальці повільно потягнулися до ґудзиків легкої куртки. Знявши одежину, Єва мить потримала її в руках, немов ще сподіваючись на милість офіцера, а потім поклала собі до ніг.

— Ну ж бо, свине!

Єва залишилась в зеленій блузці, що її купила мама близько місяця тому в місцевої швачки. Вона кинула переляканий погляд на Лінді, яка теж тремтіла. У цю мить ззаду хтось дав їй важкого запотиличника. Озирнувшись, Єва наразилася на хижий погляд одного з африканців. У пам'яті відразу сплигло все, що мама

розповідала їй про чоловіків. У дівчинки запаморочилася голова.

— Поквапся, німецька свине, якщо не хочеш, щоб ми роздягнули тебе самі, — сказав офіцер.

Кивнувши, Єва намацала верхнього гудзика. За кілька секунд під хтиві смішки солдатів блузка впала на землю, і дівчинка зосталася в майці. «О Боже, благаю Тебе...» — безгучно волала вона в розпачі.

Раптом десь неподалік грюкнули двері, і бруківкою швидко затупотіли чийсь підошви. Озирнувшись на звук, офіцер вихопив пістолет і тричі вистрілив у бік тіні, що стрімко віддалялася.

— Ось тобі!

Постать зникла за рогом будинку, а Лінді, скориставшись тим, що солдати на мить відволіклися, з пронизливим криком прорвала їхнє коло і в паніці помчала через площу. Двоє французів кинулися за нею.

Єва й собі спробувала бігти, але офіцер схопив її за лікоть.

— Стояти, красунечко! От тебе ми вже не відпустимо.

Ридаючи, Єва подумки благала Бога захистити її

подругу.

— О, мсьє, будь ласка... Відпустіть мене, — зробила вона ще одну спробу.

— Стули пельку і роздягайся! — була невблаганна відповідь.

Сльози котилися по обличчю Єви. Вона неслухняними руками послабила пояс, і спідниця зісковзнула до її ніг. Знявши черевички й шкарпетки, Єва, тремтячи в самих трусиках і майці, почала молити офіцера про пощаду, але її благання, нашттовхнувшись на безжальний сміх, перейшли в нестримні ридання. У цю мить вона почула несамовитий крик Лінді з далекого провулка. Єва здригнулася й, ковтаючи сльози, затихла. Цей крик міг означати тільки одне: її подругу схопили, і про те, що

з нею зараз роблять, було страшно навіть подумати. Притиснувши руки до грудей, Єва у відчаї переводила погляд з одного солдата на другого.

— Ну ж бо далі!

«Господи, невже все це не сон?» — промайнуло в голові Єви. Заплющивши очі, вона втягнула носом холодне повітря, намагаючись уявити себе на плоту, що яскравої літньої днини пливе тихим дзюркотливим Мозелем...

Але реальність була нещадною. Тремтячи всім тілом, Єва повільно стягнула майку, оголивши ознаки своєї розквітаючої жіночності. По колу її полонителів пронісся хтивий гомін. Раптом свідомість Єви охопило якесь дивне заціпеніння, милостиво відмежовуючи дівчинку від реальності того, що відбувалося. Скинувши трусики, вона залишилася зовсім гола, і стояла в місячному світлі, закриваючи груди руками та якомога міцніше стискаючи стегна. Надії на порятунок не залишалося...

— Чого тобі? — пробурчав неголений чоловік, прочинивши двері зубожілого шинку. Цей заклад, що ледве зводив кінці з кінцями, належав батькові Лінді, Максу Краузе.

— Французи схопили Лінді й доньку Фолька... на ринку... — пояснив, відхекуючись після швидкого бігу, Самуель Зільберман. — Вони п'яні... і збираються згвалтувати дівчат.

Самуеля відразу ж впустили всередину. Коли він переказав свою новину Максу Краузе, який очолював місцевий осередок нацистів і напіввійськову штурмову бригаду СА Вайнхаузена, той підхопився з-за столу.

— Цить усі! — гримнув Макс з висоти свого майже двометрового зросту.

— Мою Лінді?

— Так, так, — кивнув Самуель, — і дочку Фолька теж.

На якусь мить Максу відібрало мову. Він ковзнув поглядом по червоних пов'язках на рукавах накрохмалених коричневих сорочок своїх товаришів. На тлі білого кола виділялася чорна свастика — стародавній символ успіху.

— Брати, за мною! — проревів Макс, піднявши вгору стиснутий кулак.

Захисне покривало заціпеніння було миттєво зірване сильним ляпасом по її оголених сідницях. Гострий біль пронизав закладке тіло Єви, і вона тихо скрикнула, чим викликала дружний сміх французів. Оточивши дівчинку, вони почали насміхатися й штовхати її. Один із солдатів, зірвавши з шиї Єви ланцюжок, намотав його собі на зап'ясток.

— О ні, прошу вас, не треба, — в розпачі благала

дівчинка, хоча вже розуміла, що над нею не змилюються.

Офіцер лише посміхнувся. Йому й раніше траплялась така чарівна здобич, але цього разу він не поспішав накидатися на неї.

— Ставай навкарачки, красуне, і рий носом землю, — сказав він, блискаючи очима. — Саме те, що треба, для німецької свині.

Єва, тремтячи всім тілом, не поворухнулася.

— Я сказав, навкарачки, свине! — гаркнув офіцер.

Ридаючи, дівчинка приречено сіла навпочіпки й повільно опустила на коліна.

— На лікті! — Офіцер грубо штовхнув Єву в спину, змусивши її впасти долонями на холодну бруківку. Її косички звисали по обидва боки обличчя, торкаючись землі. Ледве дихаючи, Єва міцно заплющила очі.

— Ну ж бо, свине, рий носом землю!

«О Боже, де ж Ти?!» — безгучно волала Єва, зціпенівши

із жаху і приниження.

— Ну ж бо!

Не в змозі поворухнутися, Єва стояла рачки, і сльози, стікаючи по її обличчю, капали на бруківку.

— Коли не можеш рити, свине, то хоч порохкай! — не вгавав офіцер.

Пересилюючи себе, Єва видавила невиразне хрипіння.

— А тепер рий носом!

Глибоко принижена дівчинка підкорилася.

— Рий, брудна свине, рий! — реготав офіцер під гикання своїх підлеглих.

Раптом він віддав якийсь наказ французькою, і загін відразу ж замовк. Єва стояла рачки й байдужо втупилася в землю. Із жахом вона почула, як солдати поклали на бруківку рушниці. У дівчинки перехопило подих. Клацнула, розстібаючись, пряжка, і офіцер, хтиво мутикаючи, зробив крок до Єви. Вона заридала.

Нараз, щось почувши, офіцер завмер і озирнувся.

— Що це за...

З-за рогу, гупаючи ногами по бруківці, вибіг розлючений натовп, на чолі якого височіла могутня постать Макса Краузе.

— Лінді! — закричав чоловік на бігу. — Тато врятує тебе!

— До зброї! — крикнув офіцер, похапцем застібаючи штани. Його пістолет, випавши із розстебнутої кобури, з металевим стуком впав на бруківку. Так до пуття й не застебнувшись, офіцер впав навкарачки, намагаючись намацати свою зброю. Його солдати кинулися до складених на землі рушниць. Це були старі «Бертъє» часів світової війни, які могли зробити шість пострілів без перезаряджання.

Похапавши рушниці, французи відкрили вогонь по натовпу, що стрімко наближався. Із трьох перших куль дві просвистіли над головами чоловіків, ще одна влучила

комусь у ногу. Але розлючений натовп вже було не зупинити. Французи продовжували стріляти, уклавши на бруківку ще двох чоловіків у коричневих сорочках.

У цю мить крики й тупіт почулися з іншого боку площі. Офіцер, різко розвернувшись, розрядив револьвер у новий гурт розлючених чоловіків. Перша куля пролетіла за кілька сантиметрів від скроні Вольфа Кайзера, друга з виском зрикошетила від металевого ліхтарного стовпа біля Андреаса Бауера, а третя злегка зачепила руку Бібера.

За ті короткі секунди, що відділяли французів від розгніваного натовпу, вони встигли зробити ще кілька пострілів. Одна з куль влучила Максу Краузе просто в горло. Захрипівши, він схопився руками за рану, позадкував і, зачепившись за візок, що стояв біля стіни будинку, мертвим упав на бруківку.

Тієї ж миті галасливий рій товаришів Макса поглинув

групу французів. Давши вихід ненависті, що накопичилася за десятиліття страждань, чоловіки Вайнхаузена, вигукуючи прокльони, заходилися нещадно лупцювати своїх ворогів.

Оббігши колотнечу, Вольф і Андреас кинулися до Єви, яка, трясучись від холоду й шоку, відчайдушно намагалася прикрити себе одягом.

— Як ти? — запитав, задихаючись, Вольф.

— Знайдіть Лінді! Вона там! — крикнула Єва, вказуючи рукою в бік дальнього провулку. — Хутчіш!

Розділ 3

«Ми, німці, повинні стати благочестивим народом, для якого Євангеліє стоїть вище за наші упередження».
Еммануель Хірш, протестантський богослов

Тиждень по тому Андреас Бауер зупинився перед будинком преподобного Фолька з невеликим букетом жовтих нарцисів у руці. Він не хотів потрапити на очі кому-небудь із знайомих хлопців, тому вирішив прийти сюди після заходу сонця. Добре, що будинок пастора був якраз навпроти церкви, на краю вузької малолюдної вулиці. Нервово застібнувши верхній гудзик своєї блакитної сорочки, юнак пригладив і без того ідеально

зачесане волосся й підійшов до дверей. Із будинку долинали звуки грамофона. Пастор любив слухати записи симфонічного оркестру.

Андреас вже підняв руку, щоб постукати, та знову опустив її. Йому бракувало сміливості. Цей підліток завжди симпатизував Єві, а впродовж останнього тижня тільки про неї й думав, згадуючи радісні хвилини, які їм довелося разом пережити. Скажімо, під час свят вони любили ховатися за діжками з вином, сміючись із жахливого голосу фрау Кнекл, яка виспівувала гімни у складі сільського хору. А на П'ятидесятницю він нарвав Єві букет польових квітів...

Андреас облизав губи. Йому хотілося розповісти Єві, що останній тиждень він молився за неї щодня вранці і ввечері. Він був би дуже радий стати для неї підтримкою в цей нелегкий період її життя. Але надто Андреасу хотілося сказати, що він не вірить чуткам. Сільські

пліткарі наполягали, що згвалтовано було обох дівчат, а деякі навіть натякали, що Лінді та Єва через свою наївність дали солдатам привід. Ті розмови неймовірно сердили Андреаса.

Нарешті, зважившись, він постукав. Двері відчинив сам преподобний Фольк. На ньому була біла сорочка і штани на шлейках. У руці преподобний тримав газету. Він був одним із двох пасторів, що служили духовним потребам вайнхаузенців, більшість з яких вважали себе протестантами.

— Здрастуй, Андреасе, — сказав пастор, виймаючи з рота люльку. — Чого тобі?

— Я... Я просто... Чи можна побачитися з Євою? — запитав Андреас, кинувши погляд у бік яскраво освітленої вітальні.

Пастор доброзичливо подивився на хлопця. Андреас подобався йому з першого дня їхнього знайомства.

— Хто там, Паулю? — озвалась звідкись із глибини будинку дружина пастора Герда.

— Андреас.

— Що йому потрібно?

Андреасу здалося, що її язик трохи заплітається, та це його не здивувало. У селі давно подейкували, що Герда Фольк не від того, щоб випити.

— Він хоче побачитися з Євою.

— Думаю, краще не варто. Вона зараз дуже засмучена. Пастор із розумінням кивнув.

— Бачиш, синку, — сказав він, повертаючись до Андреаса, — сьогодні до Єви заходила поговорити мама Лінді. Думаю, для обох ця розмова була важкою.

Розчарований хлопець несміливо сказав, що, можливо, його підтримка допоможе Єві. Пастор замислився.

— Ну добре, заходь, — мовив він після недовгих роздумів. — Гадаю, найкраще запитати в неї самої.

Увійшовши в дім, Андреас попрямував до вітальні. Обстановка кімнати, хоча й скромна, створювала відчуття затишку. Крім м'якого крісла й дивана там був тільки невеликий письмовий стіл із двома настільними лампами під абажуром і тумбочка з грамофоном. Стіни з вицвілими шпалерами були прикрашені кількома акварелями з мальовничими краєвидами й замками на березі Рейну. Над грамофоном висіла вишита на полотні молитва «Отче наш».

Піднявши з платівки голку, пастор виглянув у хол і крикнув дружині, яка саме кришила на кухні цибулю:

— Гердо, скажи Єві, що до неї прийшов Андреас! Ми будемо в кабінеті.

— Але...

— Будь ласка, Гердо...

Хоча Пауль Фольк ніколи не підвищував голосу, сперечатися з ним було марно. Герда роздратовано

кинула ніж на дошку й витерла руки об фартух.

— Ну, як знаєш.

Пастор запросив гостя до свого кабінету і став підніматися сходами, що вели з вітальні на другий поверх. Андреас пішов за ним. У вузькому коридорі він пройшов повз гравюру із зображенням Мартіна Лютера й опинився в пасторському кабінеті, вікна якого виходили на будівлю церкви і сад, що прилягав до неї. Кімната була в ідеальному порядку, якщо не брати до уваги газет, звалених у купу в кутку біля столу. У повітрі витав запах тютюнового диму й бензину (прямо під кабінетом був гараж). Полиці, що стояли вздовж однієї із стін кімнати, були щільно заставлені книгами. Пробігши очима по корінцях, Андреас вихопив імена Шиллера, Гете, Ніцше, Лютера, Кальвіна, Фрейда і Дарвіна. На протилежній стіні висіла гравюра американського художника Едварда Хікса, яка називалася «Царство миру». Андреас зупинився біля

картини, розглядаючи її.

— Подобається? — запитав пастор.

— Ага, — кивнув Андреас. — Але гравюра мого батька мені більше подобається.

Фольк із розумінням кивнув.

— Так, я бачив її... Дуже своєрідна.

Андреас сів у різьблене дерев'яне крісло, що стояло біля письмового столу.

— Єва важко все це переживає, — сказав пастор.

— Я розумію.

Фольк повагом зотягнувся люлькою.

— Вона проплакала майже весь тиждень. Як висловилася Єва, в неї неначе вирвали частину душі, і це правда.

Андреас мовчав, чекаючи, що пастор скаже далі.

— Вона тепер відчуває себе іншою людиною, — вів далі Фольк. — Знаєш, все це дуже непросто.

Андреас кивнув.

— Гарні квіти, — сказав пастор, глибоко зітхнувши.

— Так, мені теж подобаються.

— Я тебе давненько не бачив у церкві, — знову порушив тишу Фольк, пихкаючи люлькою. — Дивлюся, ти виріс і змужнів. Знаєш, ти дедалі більше стаєш схожим на свого покійного батька. Навіть вдачею. Адже він був художником?

— Так.

— Професор Кайзер каже, що ти чимало успадкував від свого батька, зокрема й інтелект і працьовитість, а ці чесноти високо цінуються.

Андреас зніяковіло посовався у своєму кріслі. Пастор пильно подивився на нього.

— Утім, із твоїм братом Вольфом ви геть не схожі.

— Зведеним братом, — уточнив Андреас, виказавши прірву між ним і Вольфом, що дедалі збільшувалася.

Вони обидва народилися в квітні з різницею в рік, проте їх мало що об'єднувало окрім спільної матері, яка вийшла заміж за батька Андреаса незадовго до його загибелі в першому ж бою в 1914 році. Після смерті першого чоловіка вона відразу ж вийшла за іншого солдата — професора історії Ернста Кайзера, від якого й народився Вольф. За кілька років фрау Кайзер померла від сухот.

— Так, твоя правда, зведеним братом, — виправився пастор. — Він дуже... м-м-м... енергійний хлопець. — Духовний стан Вольфа турбував преподобного Фолька.

— Як ви думаєте, французи покарають наше село? — запитав Андреас.

— Хтозна... Будемо сподіватися, вони задовольняться смертю Макса Краузе. До речі, як там Бібер? Ти його бачив?

Андреас кивнув.

— Так. Доктор Кребель каже, що куля кістку не зачепила. Бібер скоро одужає, але поки на люди він не показується, щоб поліція не запідозрила його в участі в бійні.

— Це правильно, — пастор побарабанив пальцями по стільниці. — Вони вбили чотирьох французів.

— І заслужено, — м'який погляд Андреаса раптом заледенів.

— Так-то воно так, але французи вважають по-іншому, — задумливо сказав Фольк. — Для початку вони вимагають заарештувати і стратити всіх членів СА у Вайнхаузені. Думаю, цю ідею проштовхують «червоні» в Кобленці, — постукавши погаслою люлькою по долоні, Фольк висипав попіл у сміттєвий кошик. — Хай там як, у понеділок ми, пастори, разом із бургомістром подамо клопотання французькому уряду про пом'якшення санкцій. Шкода, що зараз тут більше немає американців.

За їхньої підтримки нам завжди було простіше апелювати до здорового глузду.

— Так, з усіх народів американці, схоже, найбільш розважливі, — погодився Андреас.

Пастор кивнув.

— А найбільш неприборкані, боюся, німці. Ми завжди вдаємося до крайнощів. Наша акуратність перетворюється на непомірну педантичність, вірність — на сліпу покору, добрі поривання — на нав'язливі ідеї, а любов до своїх — на крайню нетерпимість до чужих.

— Але чому?

— Не знаю, хоча, як мені здається, почасти винна в цьому наша історія. А ще важко очікувати стриманості від народу, який втратив шість мільйонів під час війни та ще й опинився під тиском несправедливого мирного договору.

Андреас на мить замислився.

— Так, втрати американців у двадцять разів менші за наші. Їм легко бути стриманими, — озирнувшись довкола, хлопець кинув нетерплячий погляд у бік коридору. — Раніше батько казав, що німецькому Рейху призначено Богом стати особливим охоронцем Європи, а тепер він взагалі сумнівається в тому, що Бог існує.

— Так, чимало людей теж сумніваються, — сумно кивнув головою Фольк. — Але у Бога є Свої плани, зокрема й для нашого священного призначення, — пастор, нахилившись, подивився Андреасу в очі. — Нашу поразку слід сприймати як виправну різку. Багатовіковий досвід показує, що такі випробування сприяли сходженню нашої нації на нові висоти, — пастор випростався. — Коли ми будемо готові, Бог відновить нашу велич. Інакше бути не може. Від цього залежить життя всього християнського світу.

— Але дехто каже, що ми насправді війну аж ніяк не

програли, бо жоден ворожий солдат не перетнув нашого кордону. За їхніми словами, річ у зрадниках-євреях. Перемир'я повинно було стати лише тимчасовим перепочинком, а вони змусили нас здатися, щоб нажитися на мирному договорі.

Пастор похитав головою.

— Я не згоден, що євреї зрадили нас. Наскільки мені відомо, вони гинули в окопах так само, як і німці...

У цю мить у дверях з'явилася фрау Фольк.

— Що ти знаєш про те, що відбувалося в окопах? — уїдливо кинула вона.

Андреас помітив, що обличчя пастора напружилося.

— Ти поговорила з Євою? — холодно запитав він.

Фрау Фольк повернулася до Андреаса.

— Мені шкода, але Єва не готова побачитися з тобою, — це прозвучало твердо, хоча і без суворості в голосі. — Вона так і сказала: «Тільки не Андреас».

Хлопець спохмурнів. «Тільки не Андреас», — подумки повторив він.

— Але чому?

— Бо ти хлопець, а не дівчина. Ти й уявити собі не можеш, як сильно вона була принижена і зганьблена. Інакше ти зрозумів би, чому Єва не хоче зустрічатися ні з ким із знайомих, і особливо з тими, хто їй не байдужий.

«Не байдужий»?.. Ці слова дещо полегшили розчарування хлопця. Віддавши фрау Фольк нарциси, він дістав із кишені улюблений ланцюжок Єви.

— Тоді передайте їй, будь ласка, ось це.

* * *

— Єва, ти ж сама сказала, що сьогодні підеш до школи. Ну ж бо хутчій, ми спізнаємось, — гукнула дочку з першого поверху фрау Фольк.

Вона раділа, що Єва нарешті повертається до занять.

Впродовж трьох тижнів після нападу дівчинка геть не виявляла інтересу до життя і цілими днями плакала в своїй кімнаті. Єдиною, з ким вона неохоче погодилася зустрітися, була фрау Краузе, та й то лише із жалю до скорботної вдови.

Лежачи в шкільній формі на своєму ліжку, Єва дивилася порожніми очима в стелю. На саму згадку про Лінді до її горла знову підступив клубок. У день похорону батька подруга Єви намагалася заколоти себе шампуром на кухні, але її вчасно помітили. Тепер збожеволілу дівчинку тримали під замком у лікарні Кобленця, і, схоже, вийти звідти їй судилося не скоро.

Боячись того, що могло на неї чекати в школі, Єва хотіла ще хоч на кілька хвилин затриматися вдома. Проігнорувавши прохання матері поквапитися, вона лягла на бік і, підтягнувши до грудей коліна, почала розглядати вицвілу картину із зображенням Доброго

Пастиря на стіні. Єва прошепотіла молитву, просячи Спасителя про те, щоб Він стер цю жахливу подію з її пам'яті. Їй хотілося стати колишньою безтурботною дівчинкою, яка радіє життю й почувається в безпеці. Та Єва Фольк була цілісною і щасливою, але тепер вона не відчувала нічого, крім сум'яття і внутрішнього напруження. В душі теперішньої Єви зяяла величезна рана від пережитої ганьби і приниження. «Як я подивлюся в очі однокласникам? — думка вихором крутилася в її голові. — Та й взагалі, як мені тепер дивитися в очі людям?»

Втерши сльози, Єва висякалася в носовичок і сіла на краєчку ліжка. Глибоко зітхнувши, вона доторкнулася кінчиками пальців до бабусиного ланцюжка на своїй шиї. «Я мушу бути мужньою», — рішуче подумала дівчинка. В цю мить в дверях із квіткою в руці з'явився її молодший брат Даніель.

— О, дякую, Даніелю, — сказала Єва, підводячись із ліжка. — Скажи мамі, що я вже йду.

Піднявшись угору вулицею Штрауса, вони підійшли до двоповерхової кам'яної будівлі школи, яка до війни була церковнопарафіяльною, однак за кілька років після поразки Німеччини перейшла підпорядкування держави. Єва навчалася в цій школі останній рік, бо восени збиралася вступати до одного з училищ Кобленця.

Мама, поглянувши на дівчинку, погладила її по щоці.

— І постарайся не плакати.

— Добре, мамо.

Коли фрау Фольк повернулася, щоб піти, Єву наздогнала її подруга Анна Келлер. У них було багато спільного. Обидві дівчинки мали рішучу, сміливу і водночас співчутливу вдачу, однак рудоволоса тендітна Анна вирізнялася яскравішою зовнішністю.

— Зайдімо в клас разом, — запропонувала Анна, беручи

Єву за руку.

Вдячно стиснувши долоню подруги, Єва піднялася з нею на шкільний ганок, але біля самих дверей раптом зупинилася. Знявши з плеча напхану книгами сумку, вона притулилася спиною до стіни.

— Ні, не можу. Іди сама. Я не готова.

Співчутливо глянувши на подругу, Анна мовчки кивнула й увійшла в будівлю.

Єва крадькома наблизилася до відчинених вікон свого класу і причаїлася. Розкотисто продзвенів дзвінок, і за кілька секунд її однокласники підвелися з-за парт, вітаючи професора Кайзера, ветерана світової війни, який колись викладав історію в Марбурзькому університеті. Проказавши ранкову молитву, професор почав неквапно походжати класом і читати уривок із Біблії. Єва чула, як по дощатій підлозі стукала його дерев'яна нога.

Раптом їй стало соромно. «Ну все, годі ховатися», —

рішуче подумала вона і, глибоко вдихнувши, пішла до дверей школи. Повісивши куртку на вішак, Єва розгладила складки на платті, застібнула верхній гудзик і відкинула коси за плечі. Потім, набравшись духу, вона підійшла до дверей класу та впевнено постукала.

— А, Єво! — усміхнувся, відчинивши двері, професор Кайзер. — Здрастуй, здрастуй! Я ціную твою мужність, люба, — тихо додав він, низько нахилившись до Єви, у якої від хвилювання пересохло в роті.

Єва опустила очі й увійшла за професором до припорошеного класу. Вони перетнули намальовану фарбою лінію, що відокремлювала невелику групу католиків від протестантів.

Взявшись за широкі лацкани свого піджака, професор обвів клас пильним поглядом. У тому, що всі діти були раді бачити Єву, не було сумніву.

— Нумо всі встанемо і привітаємо нашу дорогу Єву

Фольк, — звернувся професор до класу.

Учні підвелися і дружно зааплодували. Задоволений такою реакцією дітей професор провів Єву на її місце і, спираючись на ціпок, повернувся до класу.

— Наша Єва постраждала від рук гнобителів так само, як страждає кожен із вас. Вона постраждала, тому що німкенья, тож її вороги — це ваші вороги, — професор повернувся до Єви. — Можеш бути впевнена: ми з тобою, люба.

Уроки пройшли як завжди. Клас ввічливо слухав професора Кайзера, який, стукаючи ціпком об підлогу, вкотре пояснив, що світова війна була потрібна для захисту Німеччини від агресії Росії та домагань Франції й Англії. Єва знічев'я розглядала свою парту. «Скільки разів можна повторювати одне й те саме!» Перед обідньою перервою професор прочитав класові газетну замітку, в якій говорилося, що рівень безробіття

в Німеччині досяг 14 відсотків, і це майже вдвічі більше, ніж в Америці. Наприкінці він попередив про поширення в Європі та Америці безбожного більшовизму. «Цікаво, чи знає про це наша американська кузина?» — подумала Єва.

* * *

— Привіт, тату, — сказала Єва, повернувшись зі школи додому і зайшовши до вітальні.

Пауль Фольк щойно прийшов з молитовного зібрання, які регулярно проводились в одній зі службових церковних будівель поряд із кладовищем. Він мав утомлений вигляд, однак, вставши з крісла, сердечно обійняв дочку.

— Зважаючи на твою усмішку, можу сказати, що ранок минув чудово. Я пишаюся тобою.

Завмерши в обіймах батька, Єва заплющила очі.

— А, вона вже вдома! — в дверях з'явилася Герда. Її язик

знову заплітався. Попри протести чоловіка вона завжди тримала напоготові пляшечку шнапсу чи горілки. — Єво, йди на кухню. Мені потрібна твоя допомога. Наріж м'ясо.

Кинувши сумку на стіл, Єва поспішила на кухню, де наділа фартух і взялася до солонини. Пауль розкурив люльку, а потім неквапно пішов слідом за дочкою.

Обіпершись на одвірок, він подивився на плиту, де кипіли три великі каструлі. За останні роки домогосподарки Вайнхаузена навчилися готувати навіть з нічого.

— Хочеш кави? — запитала в чоловіка Герда.

— А вона справжня?

— Звідки? — похитала головою фрау Фольк.

Усміхнувшись до самої себе, Єва кинулася нагору і за хвилину повернулася, несучи в руках маленький коричневий мішечок.

— Тримай, тату, — сказала вона, сяючи.

Заінтригований Пауль розв'язав мішечок і підніс його до носа.

— О! Що за небесний аромат! — він знову втягнув у себе запах справжньої кави.

Вихопивши з його рук мішечок, Герда зазирнула всередину.

— Кава? Справжня? Звідки в цьому селі справжня кава? Заплющивши очі, Герда повільно вдихала запах зерен, насолоджуючись ароматом, який вже почала забувати.

— Я знала, що вам сподобається, — радісно сказала Єва.
— Але звідки це в тебе? — з підозрою подивилася на дочку Герда.

— Я... купила її... в крамниці Зільбермана... — забелькотіла, затинаячись, Єва. Її обличчя заливала червона фарба сум'яття. — Я хотіла подякувати йому за...

— І за які гроші, дозволь спитати?

— Ну... я... продала свою ляльку.

— Ляльку? Ляльку, яку твоя бабуся прислала з Данцига?! — тепер фрау Фольк розлютилася, але одразу ж, примружившись, пильно подивилася в обличчя дочки. — Стривай-но... Ти брешеш... Знову брешеш. Я відчуваю це. Саме так! Я щойно бачила цю ляльку.

У розмову втрутився Пауль.

— Послухай, Гердо, залиш її в спокої. Повір їй хоч цього разу.

Приголомшено подивившись на батька, Єва повернулася до матері. По її щоках побігли сльози.

— Знову брешу? Повірити мені хоч цього разу? Значить, ви не вірите мені, що в ту ніч...

Герда жбурнула мішечок з кавою на стіл.

— Ми обоє щосили намагалися повірити тобі, але тепер... Якщо ти брешеш про цю каву, то запросто можеш збрехати й про інше.

У Єви запаморочилася голова. Не в змозі вимовити

й слова, дівчинка байдужо дивилася крізь сльози на зле обличчя матері. Так, вона збрехала про цю ляльку, але тепер стало очевидним, що її мама стоїть на боці пліткарів Вайнхаузена. Проте навіть не це лякало Єву найбільше. Її серце пронизало інше болюче питання: «Що про неї насправді думає тато?» Не бажаючи вірити в найстрашніше, дівчинка повернулася до батька.

— А ти, тату? Ти мені віриш?

— Ну, я вірю, що ти продала ляльку... — ухильно відповів Пауль, затнувшись.

— Ляльку?! Я зараз не про ляльку! — закричала Єва. — Що ти думаєш про ту ніч?!

Пауль відвів очі вбік. Єві забракло повітря. Значить, її тато теж їй не вірить! Але якщо він її не захистить, то хто тоді зможе це зробити?

— Але чому, тату? Чому? — запитала вона, дивлячись йому просто в обличчя.

— Тому що ти тоді була голою, — вигукнула Герда. —
І потім три тижні ховалася в себе в кімнаті. Як ще це
можна пояснити? Ти поводишся так, ніби щось
приховуєш.

— Гердо! — спробував зупинити дружину Пауль.

— Не втручайся! Вона на це заслуговує... Єво! Єво,
повернися зараз же!

Розділ 4

«У Христі, Який став найповнішим втіленням мужності, ми знаходимо все, що нам потрібно».

Дітріх Еккарт, наставник Адольфа Гітлера

Теплого суботнього ранку Єва, сховавши під блузкою паперовий згорток, вийшла з дому й рішуче попрямувала до гаража. Пастор, який в цей час стояв біля винограду, що плівся на стіну, зробив вигляд, ніби розглядає лозу. Дівчинка ще не оговталася після мовчазної зради батька, тому хотіла проскочити повз нього якомога швидше.

— Єво, ти бачила це? — немов ненароком зронив Пауль. Він важко переживав розрив зі своїм «маленьким

ангелом» і намагався якось виправити становище.

Єва, навіть не глянувши в його бік, простувала далі.

— Дивись, на цих гілках листя здорове, а на цих — жовте, — зробив ще одну спробу Пауль. — А деяке взагалі зів'яло. Навіть Бібер не зміг збагнути, в чому тут проблема: в корінні чи в самій лозі.

— Ви розберетеся. Як завжди, — уїдливо кинула Єва. Раніше вона ні за що не дозволила б собі так розмовляти з батьком, але тепер їй було байдуже.

— Гадаєш? — сказав Пауль, зробивши вигляд, що не помітив крижаного холоду в голосі дочки. — Може, ти й маєш слухність. Ганс — найкращий винороб у Рейнланді.

Єва промовчала.

— А знаєш, звідки я це знаю?

Дівчинка, відчинивши двері гаража, байдуже знизала плечима.

— По його ногах. Такі ноги, як у Ганса, можуть бути тільки у того, хто шістдесят три роки провів на гірських схилах.

Єва, яка саме викотила з гаража синій велосипед, навіть не усміхнулася. Ігноруючи батька, вона поставила ногу на широку педаль і помчала через церковний двір. Дівчинка вирішила відвідати Лінді, яку кілька днів тому виписали з лікарні. Проїжджаючи повз трьох жінок, що працювали у квітнику, вона намагалася не звертати уваги на їхні важкі погляди. Єва знала, що вони зляться на неї через санкції, накладені французами на село після тієї горезвісної ночі.

Звернувши в першу вулицю праворуч, вона покотилася уздовж довгого ряду будинків. Вікна одного з них мила якась жінка. Побачивши Єву, вона жбурнула в дівчинку мокрою губкою.

— Хвойда! Через тебе мій чоловік досі у в'язниці! —

крикнула червона від злості жінка Єві в спину. — І ти, і дівчисько Краузе — ви обидві хвойди! Тепер на вас жоден порядний чоловік не подивиться, і по заслугі!

Єва мовчки налягала на педалі, повільно піднімаючись угору пологим схилом. Їй хотілося плакати, але не так із жалю до себе, як через пекучий гнів, що її захлеснув. Раптом у неї за спиною пролунав задиханий голос Вольфа Кайзера.

— Єво, почекай!

Дівчинка обернулася.

— За тобою не вгнатися, — сказав Вольф, щосили тиснучи на педалі.

Єва загальмувала і зістрибнула з велосипеда. Вольф зупинився поруч.

— Чого тобі треба? — вороже запитала Єва. Кинувши велосипед на хідник, вона сіла на бордюр.

— Ти чого? — здивовано подивився на неї Вольф.

— Ненавиджу це село, — похитала головою Єва.

Вольф, також поклавши свій велосипед на землю, сів поруч із нею.

— Ти що, через ту корову так розізлилася?

— Так би й відлупцювала їх усіх! — знизала плечима Єва, на що Вольф тільки розсміявся. — Не бачу нічого смішного!

— Та годі тобі. Ти куди їдеш?

— До Лінді, — діставши з кишені носовичка, Єва вишмаркалась.

— Я чув, приїжджає твій дядько Руді.

— Так, — згадавши про дядька, Єва трохи повеселішала. Вона любила Рудольфа фон Ландека. Цей практичний, впевнений у собі веселун рідко навідувався до них, але завжди приносив у дім безліч цікавих новин і добрих жартів. І він любив розмовляти з Євою.

— Він брат твоєї мами, так? — запитав Вольф.

Єва кивнула.

— А в тебе ще є дядьки крім нього?

— У Німеччині — ні. У тата є брат Альфред, але він виїхав до Америки ще на початку війни. Мама вважає його боягузом.

— Я теж, — сказав Вольф. — Я чув, Руді — багатий.

— Він працює на одну компанію в Берліні... Здається, «Розенштайн Тінто»... Вона виробляє друкарську фарбу. Так от, дядько Руді їздить по всій Європі, укладаючи угоди з різними газетами. Уяви — він іноді навіть їздить до Нью-Йорка!

— Розенштайн... Схоже, директор цієї компанії — єврей. Особисто я не працював би на єврея.

— А що тут такого?

— А навіщо збагачувати євреїв? Вони зрадили нас, а тепер ще й наживаються на нашій біді.

— Б'юся об заклад, тобі це сказав Річард Клемпнер, —

пирхнула Єва.

— У партії є всі докази, — не відступався Вольф. — Знаєш, я радив би тобі приєднатися до Союзу німецьких дівчат. Там пояснюють, що таке єврейський більшовизм, і навчають, як стати доброю німецькою матір'ю. Тобі безкоштовно давали б гарні журнали, як-от «Молодь і Батьківщина».

Єва, підвівшись з бордюру, підняла свій велосипед.

— Єдині євреї, яких я знаю, живуть тут, і мені вони анітрохи не заважають. Між іншим, в ту ніч тільки Зільберман побіг по допомогу.

Вольф, сплюнувши, скочив на ноги.

— Раджу тобі почитати, що пише про євреїв Генрі Форд, — сказав юнак, піднявши свій велосипед і перекидаючи ногу через раму.

— Це той, який робить машини?

— Саме він. Як бачиш, проблему з євреями розуміють

не тільки націонал-соціалісти.

Єва байдужо знизала плечима. Її все це не цікавило.

— А що це в тебе під блузкою? — раптом запитав Вольф.

Єва почервоніла.

— А чого ти туди витріщаєшся? — відрізала вона, і, сівши на велосипед, поїхала далі.

Завернувши за ріг будинку професора Кайзера, Єва побачила на садовій ділянці Андреаса і його вітчима. Хлопець стояв руки в боки і дивився на овочеву грядку, на яку професор вказував своїм ціпком.

— Ти вирвеш весь цей рядок! — кричав Кайзер.

— Але я...

— Я сказав, увесь рядок! — гаркнув професор. — І не треба мені щось доводити! — він розвернувся та, гнівно щось бурмочучи собі під ніс, пошкандибав до будинку.

Єва зістрибнула з велосипеда і швидко витягла з-під

блузки паперовий згорток.

— Привіт, Андреасе.

Хлопець, озирнувшись, засяяв. Останнім часом він поширшав у плечах, а його обличчя почало мужніти. «Він гарнішає з кожним місяцем», — промайнуло в голові у дівчинки.

— Єво! Привіт! А я тут на грядках порпаюся.

— От і порпайся, — сказав, підїхавши, Вольф.

Зупинившись біля Єви, він поставив велосипед на підніжку.

— Радий тебе бачити, — мовив Андреас, підходячи до Єви. — Знаєш, я...

— Спасибі за квіти і за те, що повернув мені ланцюжок.

— Та немає за що. Клемпнер зняв його з мертвого француза, а Ганс попросив ювеліра відремонтувати застібку.

— Спасибі вам велике, — Єва провела пальцями по

ланцюжку в себе на шиї. — Він багато важить для мене, — раптом, схаменувшись, вона поквапилася змінити тему розмови. — А чому професор Кайзер так кричав на тебе?

— Бачиш он той рядок капусти?

Єва кивнула.

— У ньому кілька саджанців виступили трохи вбік.

— Ну то й що?

— А те, що через це я тепер повинен вирвати весь рядок і посадити замість капусти огірки.

— А чому б просто не пересадити ті кілька кущиків?

— От і я про те, але батько наполягає, що, коли хоча б один не на місці, треба знищити весь рядок.

— Ну і правильно, — хмикнув Вольф. — У тебе там піврядка не на місці.

Андреас спересердя жбурнув сапу на землю.

— Однаково виривати весь рядок — це не вихід! Просто він вже не знає, до чого причепитися, — Андреас підняв

сапу. — Ну й добре. Вирву все, без проблем, якщо йому так хочеться.

— Гаразд, хлопці, я поїхала, — сказала Єва, сідаючи на велосипед. — Хочу провідати Лінді.

Андреас витер чоло рукавом сорочки.

— Я чув, їй вже краще?

— Так, набагато.

У цю мить Андреас помітив у руці Єви згорток.

— А це що?

— Мій подарунок для Лінді.

— Правда? І що за подарунок?

— Лялька.

* * *

День Святої Трійці в 1930 році припав на 8 червня. Через дощ, що зарядив від самісінького ранку, свято видавалося похмурим і вологим. Щонеділі преподобний

Фольк рівно о сьомій ранку дзвонив у церковний дзвін, щоб нагадати жителям села про настання дня Господнього. За годину до богослужіння він дзвонив ще раз, скликаючи парафіян, і нарешті втретє дзвін лунав за десять хвилин до початку, аби підігнати тих, хто запізнювався.

Коли батько попрямував до парадних дверей, щоб подати другий сигнал, Єва встала з-за обіднього столу. Це був день її конфірмації. Їй належало підтвердити перед громадою свою віру в доктрини християнської Церкви, в якій вона перебувала з дитинства. Єва повільно піднялася сходами до своєї кімнати, що раніше належала дідусяві, й переодяглася в недавно пошиту для неї традиційну чорну сукню. У сукні був вишуканий білий комірець, а край довгої спідниці доходив майже до кісточок. Оглянувши себе в дзеркалі, Єва схвильовано вийняла з коробки пару чорних лакованих туфель,

подарованих їй напередодні дядьком Руді.

Узувшись, вона кінчиком вказівного пальця нанесла собі на шию кілька крапель маминого одеколону. Це був «*Echt Kölnisch Wasser 4711*» — саме ці парфуми Наполеон подарував своїй другій дружині Марії-Луїзі Австрійській... Принаймні Єві так розповідали... Узагалі-то, цей одеколон був ще й ліками. Його пили при найрізноманітніших недугах, наприклад, — при спазмах шлунку, що траплялися через нервування. Випивши повний наперсток з надією, що це допоможе їй заспокоїтися, Єва ще раз розчесалася. Її волосся зазвичай було заплетене в коси, але того дня воно вільно спадало на плечі. Трохи подумавши, Єва неохоче пришпилила до грудей подарований батьком букетик конвалій. Вона й досі не могла йому пробачити.

Дівчинка уважно вдивлялася у своє віддзеркалення в невеликому люстрі, яке вона тримала у витягнутій руці.

У свої чотирнадцять років вона розквітала на очах, перетворюючись на вродливу дівчину. У Єви було симетричне обличчя з високими вилицями, широко посадженими карими очима, тонкими бровами й акуратним рівним носом. Останнім часом вона росла вже не так швидко, як раніше, однак, маючи на зріст 163 см, була вища за більшість інших дівчат. Утративши підліткову незграбність, Єва потроху набувала форм молодої жінки.

Поки вона розглядала себе в дзеркалі, в пам'яті спливали слова, які сердита фрау прокричала їй у спину: «Тепер на вас жоден порядний чоловік не подивиться...» Горло Єви здавив спазм. А раптом та жінка має слухність? Дівчинка, заплющивши очі, почала шепотіти молитву.

Єва була побожніша за багатьох своїх однолітків. Іноді вона молилася, прогулюючись уздовж річки, — особливо,

коли розцвітали яскравими барвами соковито-зелені заплавні береги Мозелю, а яблуневі сади зодягалися в біле весняне вбрання. В інші дні Єва виходила або виїжджала на велосипеді на путівець, що вів на захід до католицького села Коберн. Вона піднімалася схилом пагорба до руїн Нідерберзького замку, сідала на край стародавнього муру й читала Біблію. Словом, для Єви день конфірмації був дуже важливий. Їй належало прийняти її перше причастя і на правах дорослої стати частиною святої Церкви...

Але чомусь все це Єву не радувало. Після інциденту з батьком вона майже перестала відчувати позитивні емоції — лише постійні сплески сорому, гніву і страху.

Дочекавшись, коли органіст дограв один із гімнів Йоганнеса Хермана, діти, яким належало пройти обряд конфірмації, увійшли до церкви через бічні двері й сіли в першому ряді. Місце ліворуч від Єви зайняла її

рудоволоса подруга Анна Келлер, а праворуч — Лінді Краузе, яка почувалася вкрай ніяково. Після виписки з лікарні вона й далі ховалася від людей, важко переживаючи ганьбу, що лягла не тільки на неї саму, а й на фрау Краузе. Однак Єва не збиралася кидати подругу в біді. На її прохання батько постійно їздив до Кобленця, щоб проводити з Лінді заняття з катехізису. Тільки завдяки його лагідним і терплячим настановам дівчинка зважилася з'явитися на людях.

Преподобний Фольк був радий побачити в залі більшу частину своєї громади. За роки, що минули після війни, багато людей розчарувалися в Бозі, Який, на їхню думку, допустив несправедливу поразку й болюче приниження Німеччини. Якщо до цього додати ще висміювання Біблії сучасною наукою впродовж півстоліття, не було нічого дивного в тому, що церкви спорожніли.

Преподобний Фольк голосно підніс щиру молитву

подяки, дав знак органістові, і той заграв «Покладіть на Нього свої печалі». По закінченні гімну пастор прочитав другий розділ книги Дій святих апостолів, в якому описувалося, як на Божий народ зійшов Святий Дух. Нарешті він виголосив полум'яну проповідь за чотирнадцятим розділом книги пророка Єзекіїля, в якій нагадав своїй пастві про те, що ідолопоклонство неминуче призводить до падіння.

Нарешті пастор повернувся до шістнадцятьох кандидатів на конфірмацію. Спілкуючись з кожним із них протягом останнього тижня, він переконався, що всі вони без винятку добре утвердилися в тезах Гейдельберзького катехізису. Щоб підтвердити це перед громадою, пастор повинен був поставити всім шістнадцятьом по два запитання зі ста двадцяти дев'яти на свій розсуд.

— Розпочнемо із запитання номер один, — сказав він, звертаючись відразу до всіх кандидатів досить голосно,

щоб його почуло припишкле зібрання. — У чому ваша єдина надія в житті і смерті?

— Моя єдина надія в тому, що тілом і духом, в житті і смерті я, раб Божий, не належу самому собі, але Спасителеві нашому Ісусу Христу, тому що Він дорогоцінною кров'ю Своєю сповна заплатив за всі гріхи мої та звільнив мене від влади диявола, — відповіли в унісон шістнадцять голосів.

Кивнувши, преподобний Фольк подивився прямо на Вольфа. Йому не подобалося, що хлопець прийшов в уніформі Гітлер'югенду.

— А тепер запитання номер дев'яносто два. Яка перша заповідь?

— Хай не буде тобі інших богів при Мені, — бадьоро відповіли діти.

Поки шістнадцять юних голосів повторювали вголос

апостольський символ віри і молитву «Отче наш», Єва міцно стискала долоню Лінді. Нарешті батько зайняв своє місце за вівтарем і підняв руку над Святими Дарами.

— Возлюблені в Господі Ісусі Христі, прислухаємося до слів про святе Причастя, сказаних Господом, коли Він...

Звідкись із перших рядів долинуло приглушене бурмотіння. Подивившись на батька, Єва побачила, що він кинув швидкий погляд поверх окулярів, проте не зупинився.

— «Нехай же людина випробовує себе, і так нехай хліб їсть і з чаші хай п'є. Бо хто їсть і п'є негідно... » — читав він із Біблії.

У церкві знову почулося приглушене бурмотіння. Єва стиснула долоню Лінді.

Не звертаючи уваги на шум, пастор дочитав уривок зі Святого Письма до кінця, і регент повів зібрання в гімні «Терновий вінець на Твоїй голові». Преподобний дав

знак шістнадцятьом дітям у першому ряді встати й вишикуватися один за одним. Вони повинні були підходити до віттаря по черзі, щоб отримати своє перше причастя і молитву благословення.

Першими йшли дівчата. Останньою в їхньому ряді була Єва. Лінді стояла перед нею. Перша дівчинка, підійшовши до віттаря, опустила на коліна, і пастор поклав їй на долоні облатку. Споживши її, дівчинка пригубила з поданої чаші з вином.

Поступово просуваючись уперед, Єва не зводила очей з батькового обличчя. Вона ледве стримувала сльози. Дивлячись, як батько лагідно усміхається кожній дівчинці, що схиляла коліна, Єва раптом зрозуміла, що їй страшенно хочеться пробачити йому, попри весь заподіяний їй біль. Зрештою, хоча вона й сердилася на нього, її дочірня любов нікуди не поділася. До того ж Єва не сумнівалася, що тато сам жалкує про те, що сталося. Як

же їй було не простити йому тут, під стародавнім дерев'яним хрестом, приймаючи причастя як символ Божої милості?

Єва ще на крок наблизилася до віттаря. Вона намагалася не звертати уваги на Вольфа, який, стоячи за нею в черзі, пошепки жовчно коментував те, що відбувалося. Зібрання заспівало наступний гімн. Від звуків співу, що наповнили храм, у Єви на мить з'явилося забуте відчуття безтурботності й передчуття чогось хорошого.

До віттаря підійшла Лінді. Незграбно ставши на коліна, вона відкрила долоні для облатки якраз в ту мить, коли закінчився другий куплет гімну.

— Тільки не вона, — різко сказав жіночий голос посеред паузи, що утворилася в співі.

Люди в перших рядах почали перешіптуватися. Преподобний Фольк здивовано підняв очі, але в цю мить

зазвучав третій куплет, і він поклав облатку на спітнілі долоні Лінді.

— Прийми Тіло Христа...

— Тільки не вона! — цього разу жінка майже крикнула.

Органіст перестав грати, і зібрання напружено замовкло.

Вражена Єва озирнулася на громаду.

— Прошу вас, — почав нерішуче пастор, — будь ласка...

— Тату, зупини їх, — прошепотіла йому Єва.

— Так...

Фрау Шарф демонстративно встала.

— Пасторе, ми не почули від вашої дочки і Лінді Краузе сповідання гріхів. Вони не повинні приймати святе причастя.

Пастор розгублено подивився на громаду.

— Сповідання гріхів? — втрутився Вольф, затуляючи собою Єву. — Ви що, католичка? Їм нема в чому сповідатися.

Обличчя Єви палало.

— Невже? А хіба не через них у нас з'явилися проблеми? — вигукнула фрау Шарф, повертаючись до зібрання. — Якби вони не крутили хвостами перед тими французами...

Побачивши, що Лінді ось-ось знепритомніє, Єва обняла подругу за плечі, і разом з Анною вони посадили її на лаву. Поки пастор гарячково міркував, що йому робити, в залі почали лунати незадоволені голоси парафіян.

— Це брехня! — крикнув Вольф, рішуче розправляючи плечі. — Чому б тобі самій не висповідатися у гріхах, Хельго Шарф? Може, покаєшся, що маєш коханця?

Залом прокотився здивований гомін. Преподобний Фольк спробував утрутитися, але Вольф різко обірвав його.

— Ну ні, пасторе. Я хочу почути, якими іменами ця стара корова називає свого французика.

Зал замовк, очікуючи продовження.

— Ну ж бо, розповідай! — крикнув з балкона Андреас.

— Прошу вас, припиніть, — благав преподобний

Фольк. — Це ж дім Божий. Ви поводитесь непристойно.

Єва подивилася на свого батька, що нервово м'яв пальці.

— Тату, ти скажеш Шарф, щоб вона пішла?

— Я... Я нічого не знаю ні про якого француза... Я...

— Ех ти! — вигукнула Єва. — Ходімо звідси, — сказала вона, повертаючись до Вольфа.

* * *

Наступного ранку Єва сиділа за обіднім столом в очікуванні сніданку й дивилася порожніми очима на блискучу чистоту своєї тарілки. Зрив конфірмації знову занурив її в похмурі глибини печалі й самотності. Вона в черговий раз засумнівалася в любові батька. Лінді була

геть зломлена, а церква дихала ворожістю. Єдиним прихистком від цієї реальності для Єви могли стати долини відсторонення. Можна було лише здогадуватися, скільки людей в селі поділяло думку фрау Шарф. Усі ці роздуми знову воскресили в пам'яті Єви болючі спогади про ту жахливу ніч.

Щоправда, в неї ще залишалися Вольф із Андреасом і невелика група контрабандистів Бібера, але хіба цього достатньо?

Охоплену відчаєм дівчинку не радував навіть приїзд дядька Руді. Раніше він завжди розповідав цікаві історії та часто знаходив час поговорити з Євою наодинці, але цього разу дядько Руді обмежився єдиною короткою прогулянкою з племінницею, та й то — мав якийсь розгублений вигляд. Було видно, що він теж охолов до Єви, і це наганяло на неї ще більшу печаль. На додачу до всього, дядько Руді щораз, сідаючи до обіднього столу,

засмучував усіх гнітючими новинами про стан справ у Німеччині й у світі. Єва нітрохи не сумнівалася, що і цей сніданок не стане винятком.

Розділ 5

«Я знаю німців, їх схильності й методи, тому чудово розумію, що кожен німець, якого ми можемо якимось чином позбутися, має залишити Польщу».

Кирило Ратайські, майбутній міністр внутрішніх справ Польщі

Руді увійшов до їдальні, розповідаючи про проблеми, які назрівали на Сході. У Японії нещодавно вбили прем'єр-міністра, і, судячи з усього, до цього доклали руку військові. Коли дядько Руді згадав про звірства Йосипа Сталіна в Росії, на обличчі Єви з'явився вираз зацікавленості, але невдовзі дівчинка знову байдужо втупилася в порожню тарілку. Їй хотілося якнайшвидше

вирватися з дому в гості до Анни Келлер, якій днями привезли з Берліна нову платівку із записом джазового ансамблю.

«Поснідаю — і тільки ви мене й бачили», — сумно подумала дівчинка.

— Знаєш, Гердо, мені дуже шкода, але я їду відразу після сніданку. У мене важлива зустріч у Франкфурті, — Руді подивився на сестру. Герда ставила на стіл кошачок із хлібом.

— Що ж удієш? Добре, що хоч стільки побув, — сказав Пауль, відсуваючи стілець. — І спасибі за бакалію.

— Немає за що. А вам дякую за гостинність, — відповів Руді. — Я дивлюся, ваше село геть занепало. Як вам тут взагалі живеться?

— Справляємося з Божої ласки, — бадьоро відповів Пауль.

— А якщо чесно? — нахилився через стіл Руді.

— Ні, справді, ми справляємося. У мене є стабільна платня...

— І ці копійки ти називаєш платнею? — пробурчала Герда. — Даніелю, пий молоко! — гримнула вона на чотирирічного сина.

— А ще парафіяни щороку постачають нам свинину, овочі й вино.

— Ну, дивися... Якщо вам раптом щось знадобиться...

— Дякую, але у нас справді все нормально.

Бажаючи якнайшвидше змінити тему розмови, пастор запропонував усім схилити голови для молитви.

Помолившись, він подав кошика з хлібом гостю. Руді мовчки взяв скибку, поклав собі на тарілку варене яйце і шматок шинки та передав кошик сестрі. Герда, вибравши окраєць хліба, намазала на нього тонкий шар смородинового варення.

Очищаючи яйця від шкаралупи, Руді зачепив інше важливе для сім'ї питання. Їхня з Гердою мати, Хельга фон Ландек, переживала не найкращі часи. Вона мешкала в Східній Пруссії, яка, хоч і залишалася частиною Німеччини, через Версальський договір географічно виявилася відрізаною від решти території країни.

— Мама цієї зими сильно мерзла, — сказав Руді. — Вона скаржиться, що поляки не пропускають потяги з вугіллям із Німеччини. Ці мерзотники не дозволяють нам постачати потрібне нашим співвітчизникам.

— Та доки ж це буде тривати! — гнівно стукнула по столу ножем Герда. — Як вони можуть тримати частину Німеччини в ізоляції від усієї країни?! Це не похристиянськи!

Руді кивнув головою.

— Мама каже, поляки розписують стіни її будинку

виразами на зразок «Німці — собаки».

— Нічого, настане і їхній час, — злобно сказала Герда. — А як там інші родичі в Пруссії?

Перш ніж відповісти Руді відкусив і проковтнув шматочок хліба.

— Мама іноді отримує листи від Гельмута. Їхня рідня теж потерпає. Комусь довелося виїхати з ферм, інших поляки звільнили з роботи, — Руді знову відкусив від крайця. — Словом, справи кепські.

— Я читав у газетах, що поляки сильно гноблять і євреїв, — сказав Пауль, простягаючи руку за сиром.

— Ну то й що? — знизав плечима Руді. — Євреї наживають собі ворогів скрізь, де з'являються. Так завжди було. Більшість із них поводитьсь так, ніби вони якісь особливі. І до того ж, євреї завжди наживаються на тяжкій праці інших. Ви коли-небудь бачили єврея з мозолями на руках? — розкуривши цигарку, Руді

випустив хмарку диму й розсміявся. — Дивовижно!
З одного боку, всі євреї — однакові, і водночас вони скрізь різні. Наприклад, у Польщі вони дотримуються своїх традицій, носять чорні капелюхи і плащі, відрощують довгі бороди і все таке. Уявіть собі, у них пейси, навіть у хлопчиків! — скорчивши страшну гримасу, Руді подивився на Даніеля. — А ще в них чорні очі й великі носи!

Даніель дзвінко засміявся.

— Так, я бачив їх на картинках. Вони дуже страшні.

Пауль суворо подивився на сина.

— Припни язика, — сказав, допиваючи каву. —

Говорити про будь-кого в такій манері — недобре. Пий молоко!

— Насправді більшість євреїв у Німеччині не хоче бачити тут своїх східних родичів, — вів далі Руді, струсивши попіл із цигарки, — але їм хоч-не-хоч

доводиться втікати від поляків. Мого директора, наприклад, це дуже розлючує.

— А тебе? — запитала Єва.

— А мені байдуже. Німецькі євреї, польські євреї... Як на мене, єврей — він і є єврей, хоч із пейсами, хоч без, — Руді простягнув руку за новою порцією сиру. — Як висловився американський льотчик Ліндберг, занадто велика кількість євреїв створює в країні хаос.

Пауль кивнув головою.

— Такого впливу на фінансову сферу, політику й мистецтво, як вони, ніхто не має.

— Саме так, — погодився Руді. — І поки їм вдається таємно проникати в усі ці сфери, вони будуть процвітати.

— Але хто може звинуватити євреїв у тому, що вони найчастіше приховують своє походження? Вони просто хочуть unikнути переслідувань, яких протягом століть зазнавали від християн.

— Почитай свою Біблію, — заперечив Руді, сьорбнувши кави. — Євреї самі заварили всю ту кашу, убивши Христа, а потім ще і Його послідовників. Хіба не вони немилосердно мордували першу Церкву? Втім, задля справедливості мушу сказати, що не всі євреї заслуговують на ту грубість, з якою ставляться до них націонал-соціалісти. На мій погляд, звинувачувати весь народ за злочини кількох людей неправильно. Наприклад, мій директор — єврей, але він добре мені платить. І треба віддати йому належне, він багато займається благодійністю.

Пауль взяв ще одну скибку хліба.

— Спасибі, Руді, що надсилаєш газети, — мовив він, змінюючи тему розмови. — Я прочитую їх від початку до кінця і мушу сказати, те, про що я дізнаюся, турбує мене чимраз дужче.

Руді загасив цигарку в попільничці.

— Ще б пак... Бачив би ти міське життя... Усюди повії. Гомосексуалісти красуються привселюдно. Скрізь роблять підпільні аборти. Знаєш, Берлін вже нагадує Нью-Йорк або Париж. Євреї наплодили різних кабаре й кінотеатрів, де показують усіляку гидоту. Декого із них взагалі варто було б поставити перед судом.

— Боюся, нам скоро доведеться обирати між комуністами й націонал-соціалістами. Центристи стрімко втрачають позиції. За «червоних», звісна річ, голосувати не можна, але і від Гітлера з його партією я зовсім не в захваті. У них є непогані ідеї, але й крайнощів багато.

— А мені Гітлер подобається, — зізнався Руді. — Щось у ньому нагадує мені Наполеона. Але, знаєш, Паулю, не варто так непокоїтися через їхній екстремізм. Адже ти чув приказку: «Юшка, що подається на стіл, не така гаряча, як тоді, коли готується», — Руді зняв зі стільця й надягнув піджак. — І більшість богословів вважає, що націонал-

соціалізм має міцний християнський фундамент. Але досить розмов, — Руді поплескав Пауля по руці, — мені час їхати.

Він глянув на Даніеля:

— Гей, хлопче, та ти так і не випив своє молоко!

Даніель з огидою подивився на жовтувату рідину у своїй склянці.

— Та ж воно смердить козою!

Руді, розреготавшись, підніс склянку до носа.

— Тьху-у-у! Гердо, змилуйся над дитиною! Знайдіть серед своїх парафіян кого-небудь з коровою, — Руді енергійно натягнув на голову солом'яного капелюха. — Ну все, мені вже час...

У супроводі всієї родини Фольків він попрямував до машини, яку припаркував на протилежному боці вулиці. Побачивши їх, кілька роззяв, які з цікавістю розглядали зелений «Опель Лаубфрощ» 1924 року випуску, відразу ж

розійшлися.

— Дякую за все, — сказав Руді, потискуючи на прощання руку Паулю. — Я заскочу до вас на зворотному шляху.

Присівши навпочіпки, він дістав з кишені мідний компас і вручив його Даніелю.

— Це щоб ти міг знайти правильний шлях для Німеччини, — сказав Руді, сміючись. Він підвівся і повернувся до Єви:

— Що ж, дівчино, вітаю з конфірмацією, хоча вона й вийшла не такою, як очікувалося. Думаю, невдовзі ти приймеш причастя разом з усіма.

Єва тільки знизала плечима. Тепер їй було байдуже.

* * *

Стоячи на носі баржі Адольфа Шнайдера, Єва почувалася захищеною і навіть щасливою. Їй подобалося

товариство Бібера і його контрабандистів, які завжди приймали її такою, яка вона є.

Цей був особливий день. Бібер уперше віз своє найкраще вино посереднику в Кобленц, не боячись, що його заарештують. Тиждень тому нарешті закінчилася окупація, і французи залишили Вайнхаузен. Єва від самого ранку допомагала друзям вантажити на баржу ящики з дорогоцінним товаром і тепер разом із Вольфом і Річардом Клемпнером чекала, коли Бібер привезе з гірської виноробні останню партію вина.

Липневий ранок був туманним і вогким. Вольф, сидячи на кормі баржі, великими ковтками пив холодну воду, яку йому подала Єва. Тим часом Річард напружено вдивлявся в річку на заході, ніби очікував, що з-за мису в будь-який момент можуть з'явитися патрульні катери французів.

— Та не хвилюйтеся ви так, пане Клемпнер, — сказала Єва.

— Що хочете кажіть, але мене не полишає якесь тривожне відчуття. Я заспокоюся тільки коли побачу, як Бібер розплачується з тим євреєм-банкiром, — відповів двадцятишестилітній ватажок націонал-соціалістів, помітно нервуючи.

Єва подала йому кухоль холодної води.

— Слухай, Клемпнер, ти бурчиш точнісінько, як старий дід, — посміхнувся Вольф. — Чого ти розкудкудакався, як курка над яйцем? Розслабся. Все буде добре.

— А коли востаннє все було добре?

Вольф знизав плечима.

— Принаймні ти вже не у в'язниці.

— Як там ваш син? — утрутилася Єва, намагаючись змінити тему розмови.

— Сьогодні йому було важко дихати. Його душить кашель. Доктор Кребель підозрює, що це туберкульоз, — сумно відповів Річард.

— Кепсько, — сказав Вольф радше байдуже, аніж співчутливо. Він плюнув у річку. — Єво, хочеш піти на парад у Кобленці?

— Ми можемо як завгодно довго святкувати кінець окупації, — утрутився Річард, — але поки в Рейнланді не будете німецької армії, французи можуть повернутися, коли їм заманеться.

Єва похитала головою.

— За договором наших солдатів не повинно бути в Рейнланді.

— Та гори він вогнем, цей клятий договір!

Вольф знову сплюнув за борт.

— На жаль, політики у Веймарі так не можуть сказати. Клемпнер вилаявся.

— Слабаки і продажні тварюки — ось хто вони такі! Ці демократи тільки й думають, як напхати собі кишені! Дайте нам сильного лідера, який знає свій обов'язок

патріота, і ми заживемо набагато краще, ніж за цих пройдисвітів у модних костюмах і з дорогими сигарами в зубах. — Клемпнер жбурнув недопалок у річку. — Смердючі американці!

— А вони тут до чого? — здивовано запитала Єва. Її завжди цікавило все, що було пов'язане з Америкою.

— Ці нахаби втрутилися у війну, як вони висловилися, «заради встановлення миру й демократії в усьому світі», але насправді та демократія, яку вони нам нав'язали, це всього лише корупція, — Клемпнер знову вилаявся. — Через них вся Європа стала уразливою для «червоних» жидів. Американцям легко бути ідеалістами. У них немає ні армії Сталіна за два дні ходи від їхніх кордонів, ні найбільшої у світі комуністичної партії, що намагається прорватися до влади.

Вольф позіхнув.

— У вівторок я бачив, що до Бібера хтось приїжджав на

великій чорній машині.

— Це був той жид-банкiр зi своїм недоуком секретарем. Він вже починає брати старого Ганса за горло, — пояснив Річард.

— У пана Бібера проблеми? — насупилася Єва.
Клемпнер кивнув.

— Цей банкiр вже відібрав дві ферми в Хорхфельді. Він сказав Біберу, що саме проїжджав повз його будинок і подумав, а чому б не заїхати і не дізнатися про причину затримання грошей, — Клемпнер прикури́в ще одну цигарку. — Ніяк не дочекаюся того дня, коли Бібер покладе на стіл цьому ділкові пачку грошей, і тоді я із задоволенням підпалю його банк.

— Як гадаєте, це вино покриє борг? — запитала Єва.

— Бібер каже, що не повністю, але основну частину буде сплачено. Остаточо́ він розрахується вже з наступного врожаю. Залишається тільки сподіватися, що такий

варіант влаштує цього банькатога жида, — Клемпнер помовчав, замислено дивлячись на зелену воду річки. — Але я думаю, що в Бібера справи йдуть гірше, ніж він каже. Я знаю, що останні кілька років він не тільки фінансував сиротинець, а й багато позичав таким сім'ям, які не зможуть швидко повернути йому борг. Його вино, безперечно, добре, та воно не золоте.

— Ви чули, що Лінді вагітна? — різко змінив тему розмови Вольф.

— Вам що, нема про що більше поговорити? — спалахнула Єва.

— Так, для Лінді це, безсумнівно, важкий удар, — зітхнув Річард.

— І народиться ще один рейнський гібрид, — хмикнув Вольф.

Клемпнер вилаявся.

— Що ж... якраз те, що зараз потрібно Німеччині: ще

одна напівмавпа.

— Ви говорите просто жахливі речі! — запротестувала Єва. — Облиште цю тему.

— Лінді присягається, що її зґвалтував білий, але фрау Краузе думає, що вона бреше, — сказав Вольф.

Річард задумався.

— Пастор не хреститиме мулата. Він завжди вчив, що Бог призначив расам жити окремо, — Клемпнер витер чоло рукавом. — Змішані шлюби заборонено навіть в Америці.

Єва зробила вигляд, що нічого не чує.

— А ти казав, що американці — повні ідіоти, — саркастично посміхнувся Вольф.

З Єви було досить. Відійшовши вбік по дерев'яних ящиках, якими був заставлений відкритий трюм, вона сіла на край баржі, спостерігаючи за тим, як Вольф жартівливо тицяє в Клемпнера лозиною. Їй чомусь

згадалося, як він підбіг до неї під час бійки на ринковій площі. Єві подобався Вольф, хоча вона й не могла зрозуміти, чому. Здоровий глузд твердив їй триматися від цього хлопця якнайдалі, та серцем вона тягнулася до нього. Утім, розум і почуття були єдині в тому, що Вольф — це заплутаний клубок протиріч. З одного боку, він міг завзято захищати пригноблених, але водночас ним завжди керував холодний розрахунок. Іноді Вольф був навіть жорстоким. У ньому дивовижним чином співіснували відчайдушний мрійник і розважливий прагматик. Сільські пліткарі досі обсмоктували історію про те, як Вольф одного разу пограбував у Трірі сліпу жінку та ще й заради розваги підпалив їй волосся.

Єва знала також, що Вольфа в селі всі вважають зарозумілим. Особливо це було помітно, коли він пихато походжав по ринку в уніформі Гітлер'югенду. Ні для кого не було таємницею, що батько потурав Вольфу понад

усяку міру і це тільки підкидало хмизу у вогонь його імпульсивної запальної вдачі, успадкованої від покійної матері.

У доці, галасуючи й штовхаючись, з'явилися троє білявих синів Адольфа Шнайдера. Єва застогнала. Хлопці Шнайдера — то були відомі на все село шибайголови. Найстаршому з них, Отто, скоро мало виповнитися дванадцять. Енергійний, однак не надто розумний, він завжди потрапляв у якусь халепу. Хворобливий десятирічний Удо примудрявся співати ангельським голоском в дитячому хорі й водночас затівати бійки з хлопцями на вулиці. Наймолодшому, Гері, було вісім. Суворі реалії спілкування з братами й однолітками навчили його швидко метикувати і блискавично реагувати.

До вух Єви долетіло знайоме гурчання старенького вантажного форда. «Нарешті, — подумала вона,

повертаючи голову на звук. — Будемо сподіватися, це остання ходка». Стрибнувши на берег, Єва піднялася широкими цементними сходами на верхній майданчик набережної та побачила, як з кузова критої брезентом вантажівки саме вибиралися Бібер, Андреас і ще чотири працівники.

— Ще буде ходка? — запитала Єва.

— Ні, — відповів Андреас, — і це добре, бо я страшенно втопився.

— Ти попливеш з нами?

— Ні. Твій батько попросив зайти до нього сьогодні по обіді полагодити грамофон.

Ця новина засмутила Єву.

Тим часом Бібер, усміхаючись, дістав із машини ломик і відкрив один з ящиків. Вийнявши звідти дві зелені пляшки, він підняв їх високо над головою. На кожній красувалася етикетка, на якій на бежевому тлі великими

готичними літерами було написано «Бібер». Поряд із написом був зображений мускулястий винороб з великим кошиком винограду на плечі.

— Що ж, друзі, скуштуймо цього вина востаннє, — радісно сказав Бібер. — Більше ми цих пляшок не побачимо. Хіба що де-небудь в Берліні чи Франкфурті. А може навіть, і в Нью-Йорку.

* * *

— Хто ви такий? Я домовлявся з Пітером Клеппінгером, — спантеличений Бібер, стискаючи в руках кашкет, стояв разом із Євою та своїми працівниками в офісі торгового посередника в Кобленці.

— Як я вже вам сказав, пан Клеппінгер тут більше не працює.

— Я розмовляв з ним буквально в середу, — ввічливо, але твердо сказав Бібер.

Пильно подивившись на нього, посередник встав з-за столу. Це був чоловік середніх літ у дорогому костюмі.

— Пітер Клеппінгер перебуває під вартою в поліції, — сказав він, підходячи до Бібера. — Його заарештували за контрабандні постачання пістолетів для загонів СА в Бонні.

Перезирнувшись із Клемпнером, Бібер простягнув накладну.

— Ми розвантажилися годину тому, і ваш завідувач складом сказав передати вам цю накладну. Я хотів би одержати свої гроші.

Узявши накладну, посередник глянув на годинник.

— Узагалі, ми вже зачинаємося, — сказав він, дістаючи з внутрішньої кишені піджака дві сигари, одну з яких простягнув Біберу, — але заради вас трохи затримаємося. Ходімо зі мною.

— Мої люди теж можуть піти з нами?

— Так, звісно.

Торговець повів Бібера й компанію через напівпорожній офіс. Працівники виноробні в чужій обстановці почувалися дуже незатишно. Одягнені в робочі комбінезони та грубі черевики, в оточенні манірних клерків, які з цікавістю дивилися на них з-за своїх столів, вони самі собі здавалися нікчемним селянками. Ще й тип у дорогому костюмі викликав у них підозру.

Увійшовши до кабінету, менеджер жестом запросив Бібера сісти на низький дерев'яний стілець, що стояв перед великим письмовим столом. Усі решта стали позаду Ганса.

— Мене звуть Якоб Герковскі. Я — власник цієї фірми. Сівши у своє шкіряне крісло, Герковскі відкинувся на високу спинку й почав вивчати накладну.

Ганс нервово перебирав вузлуватими пальцями

околичку свого кашкета.

— Так, тут все гаразд, — знявши окуляри, Герковскі розкурив сигару. — Отже, пане Бібер, ви гарантуєте якість свого вина?

Ганс розслабився.

— Так, безумовно.

— Добре. Значить, повірю вам на слово.

Раптом Бібера осяяла несподівана здогадка.

— Ви, напевне, родич Самуеля Герковскі, банкіра?

— Це має значення?

Бібер кивнув:

— Можливо.

— Так, це мій батько.

На обличчі Бібера відобразилося полегшення.

— Чудово! Я винен йому за заставним листом. Щойно ви зі мною розрахуетесь, гроші будуть у нього впродовж години. Думаю, він буде задоволений.

— Безсумнівно, але проблема в тому, що сьогодні я не зможу заплатити. А якби й міг, банк батька все одно зараз зачинений. Сьогодні субота. Ви хіба забули, що в нас шабат?

Бібер справді про це забув.

— Я тут тільки тому, що в Клеппінгера була призначена зустріч з вами, — вів далі Герковскі. — Я мушу подбати про ті зобов'язання, які він залишив нам.

— Пане Герковскі, я хотів би одержати свої гроші, — Ганс знову почав нервово м'яти кашкет. — Якщо ви справді дбаєте про зобов'язання Клеппінгера, розрахуйтеся зі мною просто зараз і за тією ціною, про яку ми з ним домовлялися.

Річард Клемпнер, підійшовши до столу, нахилився до Герковскі.

— Ти заплатиш просто зараз, жиде, або пропустиш не тільки цю суботу.

— Погрози? — Герковскі встав і, примружившись, подивився на Клемпнера. — Схоже, ви один із молодиків СА. Гадаю, у вас з Клеппінгером були спільні справи.

Клемпнер завмер. Він справді близько місяця тому таємно купив у Клеппінгера пістолет.

— Ні, але якби в мене була зброя, то я із задоволенням відстрелив би твою азіатську голову!

Обличчя Герковскі нервово сіпнулося. Поглянувши у відчинені двері кабінету, він кивнув головою одному зі своїх співробітників, просячи його зайти.

Юнак, схопившись з-за столу, поспішив до директора.

— Слухаю вас, пане Герковскі.

— Пане Бек, ви ж у нас християнин, не єврей?

— Так, але... — спантеличено затнувся юнак.

— У такому разі поясніть цим арійським панам, чому ми не можемо заплатити їм за товар сьогодні.

Поглянувши на накладну крізь лінзи своїх маленьких

окулярів, Бек повернув її Біберу.

— Усе дуже просто. Ця накладна — підтвердження доставки на склад. Ми переправимо вашу продукцію нашому оптовику, який перевірить і оцінить якість вина. Погодивши з ним ціну, ми відніmemo свої комісійні, а залишок виплатимо вам.

У Бібера не було ніяких аргументів. Як більшість німців, він звик вірити людям на слово. Саме тому він був такий упевнений у своїй угоді з Клеппінгером.

— Але в нас була зовсім інша домовленість, — спробував заперечити Бібер.

Бек запитально подивився на директора.

— Ні, відповідайте йому ви, пане Бек. Я — єврей, а вони не вірять євреям.

Клерк прокашлявся.

— Бачите, Пітер Клеппінгер — злочинець. Якщо він не залишив вам розписки, наша компанія не може

відповідати за будь-які усні зобов'язання. Запевняю вас, подібна процедура оформлення товару — звична практика. Ми видамо вам копію купчої, тож ви зможете перевірити все самі. До речі, подумайте про придбання нашої страховки вантажів...

Розділ 6

«Людина долає свої сумніви і тривоги не тому, що вважає себе бездоганно хорошою, а тому, що почувається причетною до чогось великого».
Альфред Боймлер, нацистський філософ

Два тижні по тому, у вівторок, 22 липня, всі радіостанції повідомили про трагедію в Кобленці. Ті нечисленні мешканці Вайнхаузена, які мали діючі радіоприймачі, враз рознесли новину по всьому селу. Обвалився старий міський міст, а разом із ним під воду пішло невідомо скільки людей, вантажівок і легкових машин.

Ще дві приголомшливих новини прибули до Вайнхаузена наступного ранку, і неприємний обов'язок

доставки їх за адресою випав листоноші Фріцові Шмідту. Скочивши на свого старенького мотоцикла, він, димлячи й ревучи двигуном, помчав по дорозі, що проходила повз будинок Єви вгору схилом пагорба.

Єва знала, що Шмідт користується мотоциклом лише в надзвичайних випадках, тому її пройняла неабияка цікавість. Вибігши з будинку, вона схопила свій велосипед і кинулася навздогін за листоношею. Після кількох хвилин переслідування Єва побачила, що Шмідт зупинився біля будинку Бібера. Підїхавши до дверей старого винороба, вона, важко дихаючи, витерла обличчя носовичком.

Літнє повітря було наповнене їдким запахом гною. Від зроблених у провулках загород долинали рохкання свиней. Неподалік плакала дитина, нагадуючи, що в повітках сільського саду знайшли прихисток безпритульні. У цю мить двері будинку різко

відчинилися, і на порозі з'явився Бібер. У тремтячій руці Ганс тримав дві телеграми.

— Що сталося? — тривожно запитала Єва, наближаючись до нього.

Нічого не відповівши, старий передав їй телеграми. Перша з них сповіщала:

«23 липня 1930

Кобленц

Кому: Гансу Біберу

Вайнхаузен, Рейнланд

Змушений із жалем повідомити, що ваша партія вина, найімовірніше, втрачена в результаті падіння мосту. Якнайшвидше зателефонуйте мені.

Якоб Герковскі 45 32 10»

— О, Боже! — Єва взяла Бібера за руку. — Ви думаєте... Поглянувши в обличчя старого, на якому відобразився розпач, вона швидко прочитала другу телеграму.

«23 липня 1930

Кобленц

Кому: Гансу Біберу

Вайнхаузен, Рейнланд

Втрату вашої партії вина підтверджено.

Якнайшвидше зателефонуйте мені.

Самуель Герковскі 45 47 53»

По щоках Єви потекли сльози...

Після скромного обіду Бібер, набравшись духу, повільно попрямував на пошту, де був єдиний у селі телефон. До цього часу листоноша вже переказав зміст телеграм жителям Вайнхаузена, і Річард Клемпнер зібрав усіх, кого міг, щоб підтримати старого. Зустрівши їх біля пошти, Ганс вдячно потиснув друзям руки, і вони разом увійшли до будівлі. Знявши з важеля чорну трубку, Бібер притиснув її до вуха і, з хвилюванням крутячи маленький

диск, набрав номер. Після кількох секунд очікування на іншому кінці відповів Якоб Герковскі.

Обмінявшись із ним привітаннями, Бібер уважно вислухав подробиці події. Як виявилось, всю партію вина транспортували трьома великими вантажівками, які проїжджали міст саме тоді, коли він обвалився. За словами очевидців, вантажівки були в центрі прогону і відразу ж пішли на дно річки разом із водіями. На той час на мосту у своїх машинах їхали ще близько тридцяти осіб. Усі вони загинули.

— Звісна річ, це жахлива трагедія. Співчуваю сім'ям загиблих водіїв, — Бібер, зітхнувши, нервово слухав, що йому казав Герковскі. — Так, я розумію. У нас не було страховки... Так... Але... — Ганс зблід. — Так, я розумію... Гаразд... Я відразу ж йому зателефоную... Так, авжеж, — Бібер витер намистинки поту, що виступив у нього на чолі. — Зрозуміло... І нічого не можна вдіяти? Так, пане

Герковскі, — мовив він тремтячим голосом, вислухавши довгу відповідь. — Так, але...

Ганс притиснув трубку до вуха так, ніби очікував уловити в останніх словах Герковскі хоч якийсь привід для надії. Нарешті, повільно повісивши її на важіль, він повернувся до друзів. Побачивши його змарніле, посіріле обличчя, вони відразу все зрозуміли. Здавалося, Ганс ураз постарів на двадцять років.

— Уся партія загинула. Залишається тільки сподіватися на те, що банк дасть нам відстрочку, — хрипко вимовив він. Його руки тремтіли.

Клемпнер і Оффенбахер занепокоєно перезирнулися. Вони обидва добре знали, що банки вишукують будь-яку нагоду відібрати у власників, що розорилися, якнайбільше нерухомості. А Бібер, на жаль, з часу оформлення заставної в лютому не спромігся відповісти на жоден рекомендований лист, отриманий ним від

банку. Він уперто ігнорував усі запити з Кобленця, сердячись на те, що Герковскі відібрав ферму в одного з його друзів у Хорхаймі. Будучи надто впевненим в успішному продажі свого найкращого вина, Бібер двічі нерозважливо відмовився відповісти президентові банку, що на нього було зовсім не схоже.

— Мені потрібно зробити ще один дзвінок, — сказав він фрау Шмідт, яка працювала телефоністкою. — Ось номер.

Бібер передав дружині листоноші клаптик паперу, запевняючи Єву, що банк не буде підганяти його. Зв'язавшись із Самуелем Герковскі, він пояснив причину, з якої не зможе виплатити борг до збору врожаю. Слухаючи відповідь, Бібер кусав губи.

— Але ж, пане Герковскі, цього року повинен бути дуже хороший врожай, і я... — він знову стривожено замовк, слухаючи співрозмовника. — Так, але я впевнений, що мозельські вина скоро знову будуть в ціні, і... Ні, я так не

думаю... Але, послухайте... — Ганс, згорбившись, з приреченим виглядом слухав, що йому казав банкір. — Прощу вас, дайте мені ще час. Я... Так, пане Герковскі, але...

Клемпнер, Вольф і Андреас нервово міряли кроками приміщення пошти. Річард бурмотів собі під ніс щось про «жидівського ділка», а Вольф стукав кулаком в долоню. Коли Бібер нарешті повісив трубку на важіль, Єва лагідно поклала руку на його плече. Мало не плачучи, Ганс провів рукою по своїй лисій голові. Всі зрозуміли, що сталося найгірше.

— Оскільки я вже прострочив платіж, банк на поступки не піде, — сказав він розгублено. — Герковскі вимагає всю суму повністю. На її пошуки він дає мені сорок п'ять днів.

— Мерзотник! — вигукнув Клемпнер. — Якби він почекав кілька місяців, нічого б з ним не сталося. Просто цей жид хоче продати твої виноградники і виноробню

комусь із своїх дружків із франкфуртської синагоги.

Ганс скрушно похитав головою.

— Він має на це право, а мені для покриття боргу все одно потрібно було б кілька добрих врожаїв. Я поставив підпис під угодою і тому повинен виконувати норми закону.

Раптом в Оскара Оффенбахера вирвалося гарчання. Це дуже здивувало всіх присутніх, адже він був не з тих, хто висловлює свої емоції подібним чином. Оскар повернувся з війни, сповнений рішучості вшанувати останню волю свого командира, який попросив його вижити і бути щасливим заради полеглих на полі бою. Тому кругловидий пекар завжди доброзичливо підсміювався, бурхливо радів, голосно реготав або тихо хихикав, але ніхто ще не чув, щоб він гарчав.

— Закони перестали бути справедливими! Їх використовують проти тебе... Проти всіх нас!

У цю хвилину в дверях з'явився Самуель Зільберман, якого ніхто не очікував побачити. Обличчя Єви спалахнуло. «Ще один єврей», — подумала дівчина.

— Пане Бібер, ми з дружиною щойно почули про вашу втрату. Ми хотіли б якось допомогти вам, — Самуель нахилився до Бібера. — Ми знаємо, як ви допомагаєте іншим, тому дозвольте нам допомогти вам, — шепнув він.

Схопивши сивоголового бакалійника за плече, Клемпнер розвернув його до себе.

— Я знаю, що ти задумав! — вигукнув він. — Хочеш запропонувати кредит у своєму магазині, так?

— Аж ніяк. Просто мій рабин напевне знає цього банкіра, і, можливо, йому вдасться вмовити його пом'якшити умови.

— У мене лише сорок п'ять днів, — сказав Ганс, зціпивши зуби.

Попри всі зусилля співчутливих вайнхаузенців і рабина Зільбермана, старому виноробу допомогти так і не вдалося. У понеділок, 25 серпня, поліцейська машина і довгий чорний «Майбах Цепелін», повільно проїхавши селом, зупинилися перед будинком Бібера. З «Майбаха» вийшов банкір, його повірений і оцінювач. Усі троє були в темних костюмах і літніх капелюхах. Герковскі, глибоко вдихнувши сільське повітря, закашлявся.

Не зволікаючи, Біберу зачитали постанову суду, яка вимагала від нього до понеділка, 15 вересня, звільнити будинок, вивезти всі меблі та забезпечити вільний доступ до земельних угідь, господарських будівель і виноробні. Від імені Герковскі говорив його повірений.

— Мій клієнт багато чув про вашу допомогу бідним і шкодує, що все так сталося, але в нього є зобов'язання

перед інвесторами.

Натовпом, що зібрався біля будинку Бібера, прокотилася хвиля невдоволення. Не звертаючи на це уваги, повірений вів далі:

— Ми досить довго йшли вам на поступки, пане Бібер, і все, що відбувається, не тішить нас, однак ми змушені виставити ваше майно на аукціон до початку збору врожаю. Це дасть змогу отримати максимальну суму для покриття вашого боргу.

Ганс заціпеніло слухав повіреного, знаючи, що той цілком правий, а позиція банку абсолютно законна. Все це було неминуче.

— Значить, у мене є час до 15 вересня?

— Так.

— А якщо до того часу я знайду потрібну суму, то все моє майно залишиться в мене?

Повірений здивовано витріщився на впертого

винороба.

— Так, звісно.

Ганс подивився на Герковскі.

— Отже, відстрочка ніяк неможлива? — запитав він після довгої паузи.

За банкіра відповів повірений.

— Адже ми це питання вже обговорювали. Ні, неможлива. Скільки ще разів ми маємо це повторити?

Ганс з гордістю розправив плечі.

— Я не дурень, усе розумію.

— А чому б вам не звернутися за допомогою до села? — запитав Герковскі зі співчуттям у голосі. — Якщо кожен дасть по п'ять...

— По-перше, я не жебрак, пане Герковскі, — обірвав його Бібер. — А по-друге, всі решта ще в більшій скруті, ніж я. Вони не мають зайвої марки за душею. Ви хочете, щоб я відібрав хліб у голодних дітей заради того, щоб

зібрати гроші для вашого нетерплячого банку? Не буде цього!

— Нетерплячого? — роздратовано вигукнув повірений. — Ви ще не бачили, що таке справжнє нетерпіння. На все добре!

Розвернувшись, усі троє попрямували до машини.

* * *

— Не смій виходити з дому! — кричала фрау Фольк.

— То зупини мене, якщо зможеш, — кинула Єва, незворушно проходячи повз матір. Настав понеділок, 15 вересня, і вона прямувала до будинку Бібера, щоб допомогти йому гідно зустріти банкірів.

— Паулю! — крикнула Герда. — Зупини свою дочку! Вона збирається на мітинг.

Преподобний Фольк, вийшовши зі свого кабінету, швидко спустився сходами.

— Єво, зупинися! — гукнув він навздогін дочці.

— І не подумаю.

Пауль глибоко вдихнув.

— Ти виявляєш непослух.

— Пан Бібер заслуговує на мою підтримку. Якби ти був чоловіком, то теж допоміг би йому.

— Я намагався допомогти йому в рамках закону, — різко відповів Пауль, якого зачепили останні слова дочки. — Єво, ваш протест ні до чого доброго не призведе. Поліція не буде панькатися із сільським набродом.

— Сільським набродом? То ось, значить, хто ми для тебе! І я для тебе також сільський набрід?

Герда, знявши з себе фартух, жбурнула його на підлогу.

— Ти поводишся, як остання грубіянка.

На це Єва тільки презирливо посміхнулася.

— Мої друзі — не набрід, — вона відчинила вхідні двері.

— Єво, люба, схаменися, — спробував зупинити її

батько.

Вона, затримавшись на порозі, обернулася.

— Тату, в пана Бібера дозріває хороший урожай. Якби цей єврей хотів, він би що-небудь придумав.

— Не смій говорити в моєму домі таким тоном! — обірвав її Пауль.

— Як побажаєш! — огризнулася Єва, грюкнувши за собою дверима.

Ранок був похмурий і вологий. Вночі над селом прошуміла гроза, і на дорогах утворилися калюжі. Тьопуючи прямо по них, Єва бігла повз рішуче налаштованих вайнхаузенців, що з усіх боків стікалися до оселі Бібера. Біля будинку професора Кайзера її обігнало кілька хлопців. Поспішивши за ними, Єва звернула на Вайнштрассе і зупинилася як укопана. Від побаченої картини по її спині пробігли мурашки. Вулиця була запруджена жителями Вайнхаузена, і ті, хто ще недавно

дивився на Єву з ледь прихованим презирством, тепер вітали її як одну зі своїх. Вона проштовхувалася крізь натовп, вітаючись зі знайомими, поки, нарешті, знайшла Анну й Андреаса. Єві здалося, що хлопець чимось засмучений.

— Ти чого такий? — запитала вона, на що Андреас тільки знизав плечима. — Ні, скажи мені. Що сталося?

— Знаєш, мені все це не подобається, — сказав Андреас, нахилившись до Єви.

— «Це» — це що? — втрутилася Анна.

— Ось це, — Андреас кивнув головою на натовп.

— Ну, і що ж тобі тут не подобається? — запитала Єва, відчуваючи, як у ній закипає гнів.

— Ну... Хм... Я не впевнений, що банкір неправий.

Єва й Анна перезирнулися, відмовляючись вірити своїм вухам.

— Ти, мабуть, жартуєш? — першою здатність говорити

повернулася до Анни.

— Аж ніяк. Бібер не сплатив борг. Банк чекав кілька місяців, а потім навіть дав ще кілька тижнів відстрочки. Що ще вони повинні були зробити?

— А ти не розумієш? — Єва взялася в боки. — Почекати ще кілька місяців, щоб Бібер зміг зібрати урожай!

Давши зрозуміти, що на цьому розмову закінчено, Анна та Єва, розвернувшись, рішуче попрямували в бік шинку Краузе, що став неофіційним штабом повстанців. Андреас покірно пішов за ними.

— Ви тільки подивіться! — вигукнула Єва, вказуючи рукою на ділянку вулиці від шинку до будинку Бібера, всю завішену прапорами націонал-соціалістів. Деякі полотнища звисали з вікон, інші були прив'язані до виноградних лоз, що плелися по стінах. Ці прапори Єві сподобалися.

— Клемпнер добре попрацював, — сказала вона

з усмішкою.

— І Вольф теж, — додала Анна. — Він тепер помічник Клемпнера з вербування в Гітлер'югенд. Бігає й усім розповідає, що Гітлер'югенд — це щось на зразок американських бойскаутів, але я сумніваюся, що в американських хлопців перевіряють чистоту нігтів. Вольф каже, що така сама організація є і для дівчат.

— Так, Союз німецьких дівчат. Він і мені пропонував уступити до нього, але я ще не вирішила, — раптом Єва помітила у вікні на другому поверсі знайоме обличчя. — Дивіться! Там Лінді!

Єва помахала рукою, але Лінді, яка байдужо дивилася на натовп, схоже, не бачила подругу. Вона була вже на п'ятому місяці вагітності, і з того жахливого дня конфірмації не виходила з дому. Єва регулярно відвідувала її, але їй жодного разу так і не вдалося виманити подругу на вулицю. Лінді не допомагали навіть

добрі листи Гюнтера Ландеса — хлопця з ферми, якому вона подобалася.

Десь із-за рогу долинуло бухкання барабанів. Натовп затих. Від розміреного тупоту ніг, що марширували в такт барабанам, в Єви по шкірі побігли мурашки.

Затамувавши подих, вона із захопленням спостерігала за тим, що відбувалося. З бічної вулиці з'явився одягнений в синю уніформу сільський оркестр, на чолі якого йшов листоноша Шмідт. Він гордо стискав у руках держално з червоно-біло-чорним прапором другого Рейху.

Під вітальні вигуки натовпу загін, карбуючи крок, промарширував до шинку Краузе і, не перестаючи грати, зупинився перед ґанком. Єві перехопило подих. Дивлячись, як пекар-веселун Оскар Оффенбахер надуває щоки, видобуваючи звуки зі своєї туби, вона розсміялася — вперше за кілька місяців. Молодий помічник м'ясника Ульріх Оберман чітко відбивав ритм

на басовому барабані, а станційний носильник грав на кларнеті. Єва заплескала в долоні.

Шмідт підняв жезл, і музиканти під бурхливі оплески натовпу замовкли. Кивнувши Оберману, листоноша змахнув рукою, і оркестр гримнув «Наш Бог — надійна фортеця» Мартіна Лютера. Зі сльозами на очах Єва приєдналася до дружного хору вайнхаузенців, які одноставно підхопили урочистий гімн великого реформатора:

*«Наш Бог — то надійна фортеця,
Наш щит, наша вежа міцна...»*

Це сповідання віри луною рознеслося по вулицях Вайнхаузена, і, здавалося, ніяка сила на землі не зможе пробитися за стіну праведності, що огороджувала Ганса Бібера. На другому куплеті Єва, замовкнувши, озирнулась довкола. Незважаючи на особисті проблеми та суперечки, всі ці люди зібралися на захист того, хто був одним із них.

Тепер, попри власні труднощі, Єва була впевнена, що її земляки, якщо знадобиться, стануть поруч із нею в боротьбі із жорстоким світом.

У цю мить її погляд упав на дітей із сиротинця, які створили живий бар'єр упоперек Вайнштрассе. У Єви перехопило подих. Обірвані, брудні малюки, взявшись за руки, рішуче дивилися вниз, на схил пагорба, готові кинутися під колеса лиходіїв з Кобленця, що зазіхали на будинок їхнього любого пана Бібера.

Дітям не довелося довго чекати. Вдалечині на Вайнштрассе в супроводі кількох поліцейських машин з'явився чорний «Ауді». Натовп відразу ж замовк, напружено спостерігаючи за колоною, яка повільно наближалася, повзучи схилом пагорба, немов велетенська змія. Оркестр припинив грати, і музиканти, опустивши інструменти, стояли, стиснувши кулаки.

Єва озирнулася на отця Стеффена, який зійшов на

підвищення і простяг руки над людьми. Хоча в селі було лише кілька католиків, усі із вдячністю сприйняли бажання священика підтримати Бібера. У мітингу також брав участь преподобний Хан — молодий пастор другої за чисельністю протестантської церкви Вайнхаузена, який нещодавно вступив до лав СА. Одягнений у коричневу уніформу, він швидко піднявся до отця Стеффена, що молився. Що ж до преподобного Фолька, то, на загальний подив, він на акції протесту не з'явився.

Поліцейські машини були вже зовсім близько. Передчуваючи недобре, вихователька сиротинця підбігла до дітей, намагаючись відтягнути їх на хідник, однак ті, опираючись, ще міцніше зчепили руки. Єва кинулася на допомогу. Вже було чути гудіння двигунів.

Ледве Єва встигла відтягнути одного з дітей на хідник, як повз неї в супроводі натовпу проїхала перша поліцейська машина. Автоколона під крики і прокльони

вайнхаузенців повільно проповзла повз шинок Краузе й наблизилася до будинку Бібера. На неї спав град яєць. Похмурі поліцейські всередині машини почали надягати каски й готувати кийки.

Розділ 7

«Для нас християнство — не порожній звук, а яскраве життя. Воно живе через нас і в нас і є силою нації, яка згуртувалася під знаком хреста. Коли «червоний звір» глумиться з нас, ми піднімаємо погляд на хрест і приймаємо доктрину боротьби».

Із журналу СА (штурмових бригад)

Перед обличчям влади і через відсутність лідера бойовий запал вайнхаузенців почав швидко згасати. Яйця та прокльони не могли зупинити озброєну поліцію. Єва з сумом спостерігала за тим, як сільський оркестр, розділившись на дві частини, квапливо позадкував із проїжджої частини на хідник. Мабуть, вони почувалися

безглуздо. Вся їхня музика та марші під прапором тепер мали вигляд марної, порожньої бравади.

Представник банку обережно вийшов з машини і в оточенні озброєних кийками поліцейських попрямував за офіцером до будинку Бібера. Відчинивши двері, Ганс вийшов на ганок. Галаслива юрба затихла. На Бібері була парадна форма, яку він носив під час світової війни. На лівій нагрудній кишені бездоганно чистого, свіжовипрасуваного сіро-зеленого кітеля був причеплений Залізний хрест I ступеня. У своїй загостреній касці старий був цілковитим уособленням незворушності. Вдячно кивнувши тим, хто прийшов його підтримати, Ганс спокійно прийняв від представника банку повідомлення про виселення і без будь-яких заперечень підписав його.

Єва з благоговінням спостерігала за тим, як тримається Бібер. Почуття власної гідності — саме цієї якості вороги

Німеччини завжди мріяли позбавити німців. Дивлячись з якою самоповагою та мужністю цей ветеран Рейху приймає свою долю, Єва знову відчула забуте почуття гордості за свою країну. Натовп почав аплодувати.

Анітрохи не перейнявшись гідною поведінкою Бібера, представник банку припустився великої помилки. Щось презирливо пробурмотівши собі під ніс, він віддав розпорядження поліцейським забрати Ганса з порогу його «колишнього» будинку. Двоє надміру старанних офіцерів, вочевидь бажаючи вислужитися перед поважною міською персоною, грубо потягли Бібера під руки, так що той перечепився і впав на коліна на вимощений цеглою хідник.

Натовп гнівно заревів. Поліція зімкнула ряди.

Раптом звідкись з бічної вулиці долинув хор чоловічих голосів, який, наближаючись, співав «Пісню німців». Саме з цією піснею на вустах багато молодих хлопців

умирало на полях світової війни. Нещодавно цей твір було оголошено національним гімном Німеччини. Гіпнотичний, розмірений тупіт ніг наближався. Натовп на Вайнштрассе в очікуванні замовк.

Побачивши дві рівні шереди «коричневих сорочок», що вийшли з-за рогу і крокували попереду загону націонал-соціалістів, Єва охнула і притиснула руки до грудей. Хлопці СА у формених кашкетах, голосно співаючи гімн, із суворими обличчями марширували в напрямку лави поліцейських. Нарукавні пов'язки із зображенням свастики ритмічно розгойдувалися в такт синхронному крокуванню високих армійських чобіт. Вибухнувши гучними привітаннями, натовп підхопив пісню:

*«Німеччина, Німеччина понад усе,
Понад усе на світі,
Якщо вона для захисту і відсічі
По-братерськи тримається разом...»*

У Єви по спині знову пробіг холодок. Узявши Анну за руку, вона голосно, не зводячи очей з «коричневих сорочок», заспівала гімн. Вигляд Вольфа Кайзера, що очолював колону Гітлер'югенду, викликав у неї захват. На всіх хлопчиках були однакові формені кашкети, коричневі сорочки з краватками, нарукавні пов'язки, чорні шорти і довгі гольфи. Від цієї картини всередині Єви все затріпотіло.

Підвівши загін до будинку Бібера, Річард Клемпнер дав знак зупинитися. Спів відразу припинився.

— Ми вимагаємо повернути цьому чоловікові його майно, — твердо сказав Річард, звертаючись до представника банку.

У відповідь той тільки розсміявся із-за спин поліцейських.

— Ха! Корчите із себе героїв, так? Та ви ж просто стадо тупих фермерів! Слухайте, ви, бовдури! У вас нічого не

вийде! Закон є закон!

— Закон помиляється! — гнівно крикнув хтось іззаду, із загону націонал-соціалістів. — Так і перекажи своєму жидівському босові!

Натовп схвально зашумів. Єва посміхнулася.

— Оголошую план дій, — сказав Річард. — Спочатку ми заткнемо твоє повідомлення тобі в горлянку, злодюго, а потім проведемо пана Бібера назад до його будиноку.

Поліцейські тривожно Perezирнулися. Вони бачили, що загін СА озброєний кийками. Однак у старшого офіцера був наказ, і він не збирався відступати.

— Вас буде заарештовано за погрози офіційним представникам влади, — твердо відповів він. — Наказую вам негайно розійтися.

— Представникам влади? — презирливо кинув Клемпнер. — Та ви ж маріонетки! Маріонетки і зрадники — ось хто ви!

— Попереджаю вас востаннє! — незворушно відповів офіцер.

Єва затамувала подих. «Коричневі сорочки» зімкнули ряди, готуючись до нападу. Над Вайнхаузенем запала мертва тиша. Усі напружено чекали розв'язки.

Швидко протиснувшись між поліцейськими, Бібер підняв руки, намагаючись заспокоїти хлопців із СА.

— Прошу вас, розійдіться, — намагався він напоумити їх. — Ви стаєте злочинцями.

— Гансе, в нас не залишилося нічого, крім гніву, — відповів зі свого ряду Адольф Шнайдер. — Усе решту вони вже відібрали.

У цю хвилину звідкись збоку почулося гудіння моторів. Із-за рогу, гримотячи на вибоїнах, вискочили три великі вантажівки. Серце Єви шалено закалатало. Ще поліцейські?

Вискнувши гальмами, вантажівки зупинилися біля

краю натовпу, і з критих брезентом кузовів почали один по одному вистрибувати чоловіки з кийками в руках. Згрупувавшись, вони кинулися до загону націонал-соціалістів. Попереду біг чоловік, розмахуючи великим червоним прапором із зображенням серпа й молота.

— Червоні! — крикнув за спиною Єви Андреас.

Пробиваючись до загону націонал-соціалістів, кілька десятків міських здорованів, одягнених у робочі комбінезони, спрямували на натовп град ударів.

— Це Отто Вагнер зі своєю бандою! — крикнув, збліднувши Андреас, він упізнав ватажка нападників. — Вони нещодавно вийшли з СА! Єво, біжи! Біжи звідси!

Та ноги Єви немов уросли в землю. Не в змозі зрушити з місця, вона лише стояла з роззявленим ротом, спостерігаючи, як справжні, живі більшовики під своїм жахливим криваво-червоним прапором б'ють людей на вулицях Вайнхаузена.

— Та чого ж ви стоїте? — крикнув Андреас, бачачи, що «червоні» наближаються, — Єво, Анно, тікайте! — схопивши дівчат за руки, він потягнув їх якнайдалі від небезпеки.

Забігаючи за рiг, Єва перечепилася і впала. Вона озирнулася й побачила, як Андреас, переконавшись, що дівчата в безпеці, кинувся назад у бійку. Затамувавши подих, Єва спостерігала за тим, як хлопці з СА, частина націонал-соціалістів і Бібер швидко перегрупувалися і зайняли оборону навколо хлопців з Гітлер'югенду.

Поки поліція квапливо вела переляканого представника банку від місця сутички, «червоні», орудуючи кийками, пробивалися крізь вируючий натовп. Уклавши по дорозі на землю чимало людей, серед них і отця Стеффена, вони наблизилися впритул до «коричневих сорочок».

За мить хвиля більшовиків врізалася в невелику групу

СА. Бібер відразу ж опинився на землі після нищівного удару палиці по його плечі. Несамовито розмахуючи кийками, закривавлені чоловіки люто били один одного. Преподобний Хан і Адольф Шнайдер, стоячи спина до спини, молотили кулаками, відбиваючись від нападників. Шнайдер, який непогано володів прийомами боксу, вже встиг відправити в нокаут трьох «червоних».

До Річарда Клемпнера продерся ватажок більшовиків Отто Вагнер і ударом кийка зламав штурмовику носа. Звалившись на землю, Клемпнер несподівано для сторопілого суперника висмикнув з-під сорочки контрабандний пістолет. Схопившись на ноги, він звів курок і направив пістолет просто в обличчя Вагнера.

— Відклич своїх людей, — прогарчав він.

— Тебе повісять, — видихнув Вагнер, важко дихаючи і не знаючи, що йому робити.

— Мені байдуже.

— Тоді пристрель мене.

У цю мить хтось ударив Клемпнера по руці палицею, і пістолет, описавши в повітрі химерну дугу, з металевим брязкотом упав на бруківку. Обидва супротивники одночасно кинулись за ним і зчепилися не на життя, а на смерть.

Єва із жахом спостерігала за бійнею. Вона чула про такі сплески насильства на вулицях німецьких міст, але одна річ чути, а інша — бути свідком. Німеччину справді роздирало на частини...

Андреас кинувся на допомогу своєму зведеному брату, якого в цю хвилину немилосердно бив якийсь здоровань. Пронизливо крикнувши, він ударив більшовика палицею по голові, і той мішком осів на бруківку. Урятований Вольф, ще раз зацідивши переможеному супротивнику кийком по обличчю, взявся разом із братом до іншого нападника.

Хоча Андреас не міг позмагатися силою з дорослими чоловіками, він не поступався їм у люті. Навіть його одноногий вітчим, який стояв віддалік на хіднику, бачачи, з якою хоробрістю хлопець б'ється з більшовиками, почав підбадьорювати пасинка криками. Побитий і скривавлений п'ятнадцятирічний підліток мужньо тримався на ногах, аж поки нарешті черговий удар відкинув його на кам'яну стіну, по якій він, непритомний, сповз на бік.

Поступово в бійку втягнулися й інші чоловіки Вайнхаузена. Навіть ті, хто раніше слухав націонал-соціалістів із деякою пересторогою, раптом вирішили зробити щось на їх підтримку. Побачити на вулицях свого села більшовицький прапор було для них справжнім потрясінням. Чи могли вони, наслухавшись про безбожників-більшовиків і зрадницькі профспілки «червоних», бездіяльно стояти осторонь, дивлячись як ці

мерзотники б'ють їхніх земляків? Для більшості чоловіків Вайнхаузена відповідь могла бути тільки одна. Із гнівними криками вони, залишивши своїх дружин, рушили на підтримку СА.

Раптом повітря розпоров постріл, і всі, хто бився, відразу кинулися врозтіч. Поліцейські, які досі лише спостерігали за бійнею, негайно поспішили на звук і знайшли Отто Вагнера. Хриплячи, він лежав біля ніг Річарда Клемпнера. Перевернувши ватажка більшовиків на спину, вони побачили в нього в грудях стріляну рану.

— У нього був пістолет, — сказав, важко дихаючи, Клемпнер. — Він намагався застрелити мене, але я спрямував пістолет на нього.

Вагнер спробував говорити, але встиг лише незв'язно щось пробелькотіти і сконав. У його розкритій долоні лежав пістолет Клемпнера.

Поки поліція наводила лад, Андреас, витягнувши шию,

відшукав очима Єву. Але дівчина дивилася не на нього і не на Бібера, якому в цю хвилину надавав допомогу доктор Кребель. Вона не звернула уваги навіть на батька, який нарешті з'явився на місці подій. Єва не зводила очей з того, про кого вона непокоїлася найдужче — з Вольфа.

* * *

У наступні тижні новина про заколот у Вайнхаузені посилила похмурі настрої, що витали над Рейнландом, немов туман, навислий над річкою. Непокора законові для німців була все одно, що чаклунство для священика. Вони завжди відчували не менш сильну антипатію до безладів, ніж американці до тиранії. Мешканців сільської місцевості, безумовно, непокоїли газетні статті про сплески фанатичного насильства в містах Німеччини, але факт, що таке сталося в тихому селі на Мозелі, став яскравим свідченням навислої над країною небезпеки.

Ще дужче лякала новина про напад комуністів у такому місці, як Вайнхаузен. Невже західний лібералізм дійсно настільки розхитав підвалини німецького народу? Якщо так, то чи не стане тоді країна легкою здобиччю для сталінських орд? Викладачі в училищі Єви побоювалися, що так воно й буде...

Після занять Єва неохоче побрела по Маркштрассе в закусочну Вермана, де на неї чекав батько. Вони збиралися разом пообідати. До закусочної було йти близько п'ятнадцяти хвилин, але Єві хотілося максимально відтягнути час зустрічі. Вона й досі не пробачила батькові. Принаймні не до кінця. Звісно, Єва намагалася пробачити, бо знала, що повинна зробити це, але в неї до батька з'явилося зовсім нове почуття — зневага. У переломний момент він завжди виявляв боягузтво. Він так жодного разу і не наважився стати на

захист дочки, а біля будинку Бібера з'явився в останню хвилину, коли бійка вже закінчилася.

Користуючись можливістю вибрати місце зустрічі з батьком, Єва зупинилася на закусоchnій Вермана — аби лишень не їхати додому, де була вічно незадоволена мама. Дівчина зрозуміла, що більше не має до своїх батьків ніяких теплих почуттів. Утім, Єва взагалі насилу згадувала, що таке теплі почуття до будь-кого. Тепер, коли скороминуща слава повстання у Вайнхаузені вляглася, жителів села вже ніщо не об'єднувало, крім бажання вижити, і Єва, переслідувана ганьбою, знову опинилася в ізоляції.

Зіщулившись під парасолькою, вона закашлялася. Вимокле під дощем місто було в кіптяві, а повітря стало важким від вугільного диму. В кінці вулиці Єва побачила довгу чергу жебраків, які чекали на безкоштовний хліб від працівників місцевої місії. Середнього класу в місті

практично не було. Кожен належав або до маленької касти дуже багатих, або до переважної більшості вкрай бідних. Судячи з того, що жебраки почали канючити в неї гроші, вигляд Єва мала дещо заможніший ніж інші. Утім, сноби-бізнесмени завжди проходили повз неї, як повз порожнє місце, з чого Єва могла зробити висновок, що вона — одна з нечисленних представників середнього прошарку.

— Єво, я тут! — преподобний Фольк, перестрибнувши через калюжу, протиснувся крізь сірий натовп на хіднику.

— Привіт, — буркнула Єва.

Пауль з тугою згадав ті часи, коли дочка радо вітала його при зустрічі.

— Ходімо, з'їмо по супу, — запропонував він.

Увійшовши слідом за батьком в теплу закусочну, Єва сіла до дерев'яного столу.

— Нам треба поквапитися, щоб не запізнитися на

чотиригодинний паром, — сказав Пауль, підсуваючи до себе стілець.

Єва тільки мовчки кивнула.

— Ти прийдеш завтра на похорон? — запитав її батько.

— Він відбудеться о десятій?

— Так. На Клемпнера боляче дивитися. Я провів у них два дні, і вже просто не знаю, як ще можна втішити Річарда. Він не просто в скорботі — він у нестямі.

— Думаю, ти теж був би в нестямі, якби Даніель помер через нестачу ліків, — різко сказала Єва, блискаючи очима. — Французи накопичили гори медикаментів, але для німецьких дітей у них немає навіть елементарного. А політики, дивлячись на це, тільки безпорадно заламують руки, як останні бовдури.

— Річард і його товариші по СА лютують... — сказав Пауль, дивлячись у свою тарілку. — Всі навколо змучені та злі... І ти теж...

Поромна переправа через Рейн була влаштована в гирлі Мозелю прямо навпроти величної, побудованої з бурого піщаника фортеці Еренбрайнштайн. Біля дальнього доку паром описував широку дугу навколо пірсу, що був спеціально зведений для полоскання білизни. Єва співчутливо подивилася на групу жінок, які, тремтячи з холоду, нахилилися над пологими помостами та прали в річці одяг.

Діставшись східного берега Рейну, Пауль і Єва під'їхали на автобусі до центру Еренбрайнштайна. Як і вся Німеччина, містечко за останні десять років прийшло до занепаду. Уздовж сірої бруківки вулиць тяглися похмурі ряди обшарпаних будинків. Ще більшого смутку цій картині додавали голі дерева, гілки яких, зливаючись із вечірнім жовтневим небом, навіювали почуття туги й безпросвітності. На залитій дощем дорозі танцювали розмиті червоні плями від габаритних вогнів

проїжджаючих вулицею машин.

Єва швидко йшла за батьком через жвавий колись торговий район міста. Ті кілька крамниць, які ще трималися на плаву, закривалися рано. Заглядаючи крізь вітрини на їхні майже порожні полиці, Єва дивувалася, що вони взагалі працюють.

— Дивись, — Пауль вказав на розташований далі по вулиці яскраво освітлений універмаг, — один таки працює. Заглянемо?

— Єврейський універмаг! — презирливо пирхнула Єва. — Усі універмаги — єврейські, і через них розорюються невеликі німецькі крамниці.

Пауль сумно зітхнув.

— Послухай, Єво. По-перше, крамниця не може бути єврейською чи німецькою. Це просто крамниця, господар якої — єврей або німець. А по-друге, яка різниця? У Святому Письмі сказано, що між юдеєм і елліном немає

різниці.

— Там говориться, що різниці немає лише у Христі, а це — зовсім інша річ, — парирувала Єва.

— Ти зрозуміла, що я маю на увазі, — роздратовано відповів пастор. — Ненависть — це гріх.

— Я не ненавиджу євреїв. Просто вони мені не подобаються.

— Раніше ти такого ніколи не казала...

— А тобі не подобаються французи.

Вони увійшли до універмагу. На полицях було повно різноманітного краму. Як в колоніальних магазинах минулого, тут пропонували навіть екзотичні банани, тростинний цукор, ананаси й вишукане фламандське мереживо. Пауль пройшов між рядами стелажів і зупинився біля полиць із вином. Раптом, щось побачивши, він нахилився, витяг з ящика зелену пляшку, та одразу ж швидко поставив її на місце.

— Що там? — запитала Єва, помітивши на обличчі батька якийсь дивний, переляканий вираз.

— Нічого, дочко. Нам вже час. Ходімо, — Пауль взяв Єву за лікоть.

— Батьку, що сталося? — здивовано запитала вона. Усе це здавалося дуже дивним.

— Кажу ж, нічого особливого. Ходімо, Єво. Не звертай уваги.

Але Єва, висмикнувши лікоть, рішуче попрямувала до полиць із вином і дістала з ящика зелену пляшку з бежевою етикеткою та написом «Бібер». Не вірячи своїм очам, Єва здивовано витріщилась на зображення винороба з великим кошиком винограду на плечі.

— Святий Боже! — видихнула вона.

— Ні, Єво! Ти не повинна йому нічого розповідати! — умовляв дочку пастор, коли вони потягом поверталися

додому з Кобленця.

— Хтось обдурив пана Бібера... І мене теж... І ти хочеш, щоб я мовчала?

— Але ти все одно ніколи не дізнаєшся, хто це зробив. Це міг бути хто завгодно: посередник, перевізник, оптовик, завідувач складу чи просто якийсь кмітливий лиходій, що випадково опинився біля вантажу.

— Все одно хтось повинен заплатити, — не заспокоювалася Єва. — Я від самого початку відчувала, що з цим падінням моста щось не так.

— Але міст дійсно обвалився.

— Так, і надав чудову можливість Герковскі нагріти руки! Поміркуй сам: посередник заявляє, що вся партія загинула, а потім таємно продає її. У результаті Бібер не може розплатитися з боргом, і банк, яким керує батько посередника, конфіскує в нього виноградники, виноробню й будинок. Сімейка Герковскі — єдина, хто

отримав вигоду з трагедії. Клемпнер має слухність: євреї паразитують на наших бідах. Вони живуть тільки заради наживи і не визнають нікого, крім себе.

Гнівno схрестивши на грудях руки, Єва відвернулася до вікна. Пауль зітхнув, відкинувся на спинку сидіння і заплющив очі.

— Не всі євреї злочинці, тож ти помиляєшся. Я не виключаю, що це зробили Герковські, але вони не могли не врахувати ризику викриття. Якби таку махінацію якимось чином виявили, вони позбулися б усього. Не думаю, що Герковські пішли б на такий ризик заради майна Бібера, — Пауль знову зітхнув. — Подумай логічно. Якби я когось і запідозрив, то це завідувача складу. Багато вантажників — комуністи, вони могли запросто змовитися, нічим практично не ризикуючи. Уяви собі: такий прибуток з нічого!

— Євреї, комуністи, політики... — процідила Єва крізь

зуби, — мені все одно, хто це зробив. Усі вони — одного тіста книш. Пан Бібер має про все знати. І Вольф, і Річард теж. Вони заслуговують знати правду.

— У жодному разі не розповідай про це Клемпнеру.

Принаймні не зараз, коли він побивається за сином.

Єва задумалась. У цьому батько, мабуть, мав слухність.

— Гаразд. Йому ми скажемо пізніше.

Пауль вже почав втрачати самовладання.

— Єво, ти ж на власні очі бачила, що насильство і смерть дісталися вже й Вайнхаузена. Якщо ти розповіси комусь про вино Бібера, це викличе тільки жагу помсти. Але довести, що винні Герковські чи хтось інший, просто неможливо. Тому ненависть може вилитися на зовсім невинних людей. Ти розумієш?

Пауль спробував узяти Єву за руку, але дівчина, відсмикнувши її, відвернулася до вікна і втупилася у своє віддзеркалення.

— Ну, гаразд... Припустимо, ти все розповіла пану Біберу. Ти можеш сказати, що з ним після цього буде? Він запросто може збожеволіти або взагалі померти. Єво, ти не повинна йому нічого розповідати. І взагалі нікому.

Єва закусила губу. Напевно, батько був правий, але поки вона не бажала цього визнавати. Вона мовчки дивилася в темряву за вікном. Їй хотілося плакати. Усвідомлення несправедливості й жорстокості цього світу вгризалось в душу безвихіддю та жагою помсти. Єві страшенно хотілося помститися за Бібера... І за себе...

* * *

Наступні кілька тижнів Єва знемагала у внутрішній боротьбі, яка її розривала. Жаліючи Ганса Бібера, вона так нічого йому і не сказала про шахрайство з вином, але набагато важче було втримати це в таємниці від Вольфа і навіть від розважливого Андреаса. Утім, у суботу,

24 січня 1931 року, її думки перекинулися на зовсім інше...

Єва увійшла в напханий людьми, просякнутий запахом цигарок і пива шинок Краузе. Вона вирішила відвідати Лінді, яка з дня на день мала народити. Пройшовши між столами, за якими згорбившись сиділи місцеві безробітні, Єва наштовхнулася на офіціанта.

— Ти саме вчасно, — похмуро сказав він, кивнувши головою в бік другого поверху.

Єва кинулася дерев'яними сходами нагору.

— О, Лінді! — вигукнула вона, вбігши до кімнати подруги. — Де мама?

Витерши з чола Лінді піт, Єва голосно гукнула фрау Краузе. Та з'явилася за мить, несучи каструлю з гарячою водою. Єва швидко занурила в неї рушник і заходилася витирати з тіла Лінді кров.

— Ти ж знаєш: вона хотіла зробити аборт, — сказала фрау Краузе. — Вона буквально благала про це, але твій

батько відрадив мене і присоромив Лінді. Хоч аборти зараз узаконені.

Єва промовчала. В цю мить із вулиці долинув шум двигуна, виск гальм і грюкання дверцят. Єва підбігла до вікна.

— Пан Оффенбахер, — спантеличено сказала вона.

На сходах почувся тупіт ніг, і до кімнати у супроводі трьох чоловіків увійшов Оскар Оффенбахер. Він відразу почав давати вказівки, збираючись кудись перенести Лінді. Єва запротестувала.

— Тихіше, дівчисько! Я відвезу Лінді на своїй вантажівці в Кобленц, і твоя допомога, до речі, нам теж знадобиться.

Лінді застогнала. Фрау Краузе заціпеніло подивилася на Оскара.

— Але... Де доктор Кребель?

— У Хорхфельді, а машина швидкої допомоги

зламалася. Візьміть кілька запасних ковдр. У машині буде холодно.

Розділ 8

«Нікому з людей не можна відмовляти в праві безперешкодно зберігати свою расову спадщину і вдаватися з цією метою до необхідних запобіжних заходів. Християнська релігія вимагає тільки того, щоб використані засоби не порушували закони моралі і природну справедливість».

Грьобер, архієпископ Римсько-католицької церкви

Кобленц розташовувався приблизно за десять кілометрів від Вайнхаузена. Дорога між ними була в жахливому стані: її давно не ремонтували, було багато вибоїн, тому поїздки на машині перетворювалися на довге виснажливе випробування. Щоб дістатися порома,

форду Оффенбахера довелося пробиратися через баюри понад півгодини. Нарешті, під'їхавши до переправи, пекар смикнув важіль ручного гальма і крикнув поромнику, щоб той ворушився. На щастя, того ранку криголами вже встигли пройти по річці.

Оффенбахер загнав вантажівку на пором, і за п'ятнадцять хвилин вони вже підіймалися протилежним берегом на Кобленцерштрассе. Проминувши кілька напівзруйнованих цегляних складів і занедбаних фабрик, Оскар звернув до центру міста. Сигналячи і кричачи, він промчав повз натовп жебраків та калік, які чекали на милостиню біля церкви. Нарешті, не звертаючи уваги на сердитий свист поліцейського, Оффенбахер підкотив до парадного ґанку клініки святого Йосифа. Гукнувши якогось перехожого, Оскар з його допомогою спустив Лінді з кузова вантажівки. Важко дихаючи, вони підняли її сходами і внесли до вимощеного кахлем коридору, де їм

на допомогу кинулися дві черниці.

Єва очікувала разом з Оффенбахером у холодній кімнаті, умебльованій лише кількома лавами й стільцями. З коридору, яким гуляли протяги, раз по раз долинали швидке човгання підшов і скрип нош.

— Як гадаєте, Лінді не надто багато крові втратила? — запитала Єва.

— Вона молода і міцна. Витримає, — запевнив її Оффенбахер.

Єву турбувало ще дещо, але вона воліла тримати це при собі.

Відчинилися двері, і до кімнати в супроводі черниці увійшов лікар. Обоє мали похмурий і втомлений вигляд.

— Ви — батько дівчини? — запитав лікар Оскара.

— Я? — здивовано подивився на нього Оффенбахер. — Ні, що ви! Я просто пекар з її села.

Лікар підняв брову.

— Зрозуміло. А ти хто? Її сестра? — звернувся він до Єви.

— Ні. Ми подруги.

Лікар кивнув.

— Добре. Насамперед скажу, що дівчина почувається нормально, як для такої ситуації, і за кілька днів ми її випишемо. У неї народилася дівчинка.

У цю мить у розмову втрутилася черниця. Її тон був різким, але не злим.

— Мати відмовляється забирати дівчинку, тому ми відправимо її в наш сиротинець у Лімбурзі.

— У дитини є які-небудь... відхилення? — запитав Оффенбахер. У його дружини були певні підозри.

Єва затамувала подих. Краще б він про це не питав.

— Вона — мулатка.

Єва ледь стримала стогін. Сталося те, чого вона боялася найбільше.

— Ще один рейнський мулат, — зітхнув пекар, повертаючись до Єви. — Бідне дитя.

— Так, — сказав лікар, — у Рейнланді їх зараз сотні. Французи, сміючись, називають їх своїм прощальним привітом.

— Якщо фрау Краузе дізнається, вона вижене Лінді з дому. Ми не повинні нікому розповідати.

Пекар почухав потилицю.

— Ну, мені якось неприємно брехати своїй дружині...

— Вам буде ще неприємніше, якщо ви зруйнуєте життя Лінді!

Оскар похитав головою.

— Не знаю... Я ніколи не вмів зберігати таємниці.

— Отже, навчитесь!

— Та, власне, що тут такого! Не бачу для Лінді нічого ганебного. На неї ж напали.

— Але вона стверджувала, що її згвалтував білий. Як, на вашу думку, чи знайдеться тепер хлопець, який схоче одружитися з нею після африканця?

— Ну... мабуть, ні...

— Скажемо в селі, ніби ми знаємо тільки те, що народилася здорова дівчинка і Лінді віддала її на удочеріння. Гарзд?

— З тугою згадую ті дні, коли ми всі жили, не знаючи таких проблем, — зітхнув Оскар. Відпустивши ручне гальмо, він спрямував вантажівку до порому. — Гарзд. Скажемо так.

* * *

У наступні два роки час для жителів Вайнхаузена і всієї Німеччини немов застиг на місці. Місяці повільно минали один за одним у супроводі нових сплесків насильства і зростання черг за допомогою з безробіття. Тоді як

у Сполучених Штатах за часів Великої депресії безробіття зупинилася на рівні 20 відсотків у Німеччині до 1932 року воно сягнуло 30 відсотків, і це ще не край. Голод став звичайним явищем, ферми і будинки в рекордних кількостях переходили у власність банків за заставними, а державна система пенсійного забезпечення опинилася на межі банкрутства. Неймовірно зріс рівень злочинності, запруджені повіями і жебраками міста здригалися від заворушень у середовищі робітників.

Та не лише це лякало німців у центральних районах, до яких належав і Рейнланд. Комуністична партія Німеччини на останніх виборах отримала значну підтримку, і тепер мала 16 відсотків голосів у рейхстазі. Зовсім недалеко, в Радянському Союзі, Йосип Сталін цілеспрямовано заморив голодом мільйони українців (газети давали приблизну оцінку в 7 мільйонів загиблих) і тисячі етнічних німців, яким кілька сторіч тому

дозволили оселитися уздовж берегів Волги.

На додачу до всіх цих жахів Радянський Союз та інші сусіди Німеччини постійно нарощували свою військову міць. Одні тільки збройні сили Польщі перевищували за чисельністю армію Сполучених Штатів — факт, що давав полякам можливість зухвало загрожувати вторгненням на територію Німеччини та просувати свою антинімецьку політику. А Німеччина, натомість, за Версальським договором, як і раніше, не могла мати армію, що перевищувала 100 000 осіб. Не дивно, що німці жили в постійній тривозі.

Однак для жителів Вайнхаузена була й гарна новина. Американці обрали своїм президентом Франкліна Рузвельта — сильного лідера, якого підтримували соціалісти. Він для зміцнення своєї країни пропонував агресивну модель системи безпеки та економічного ладу. З цієї причини багато хто почав прислухатися до лідера

німецьких соціалістів — уродженця Австрії та ветерана війни Адольфа Гітлера. Незважаючи на невдалу спробу обійняти посаду канцлера, Гітлер здобував чимдалі більшу підтримку в народі, оскільки виступав за справедливість і порядок. Його націонал-соціалістична партія отримала голоси в рейхстазі, перебуваючи в жорсткій опозиції до більшовизму, загроза якого зростала.

Посеред цієї національної та міжнародної драми Єва й далі тримала в секреті маленькі таємниці Вайнхаузена. Вона нікому й словом не проходила про вино Бібера, хоча думки про це стали для неї невичерпним джерелом невисловленого гніву. Для Лінді чорні дні лишилися позаду, і тепер вона насолоджувалася сором'язливим залицянням Гюнтера Ландеса.

* * *

Був переддень Різдва 1932 року. Єва оглянула свою кімнату, намагаючись, як у дитинстві, відчутти атмосферу казки. Для квітучої майже сімнадцятилітньої дівчини Різдво залишалося останньою ниточкою, що зв'язувала сьогоднішнього з минулим, в якому вона була юною і щасливою. Забувши на час про ганьбу, що її переслідувала, Єва, механічно перебираючи пальцями подарований дідусем ланцюжок, усміхалася приємним спогадам дитинства, які наринали на неї. Різдво завжди було для дівчини символом надії на краще.

Підсунувши стільця ближче до вікна, Єва щільніше загорнулася в стару ковдру. На місяць в небі над Вайнхаузенем поступово насувалася полуда гнаних східним вітром хмар. Розбите роками незгод село напередодні світлого свята завмерло в урочистій тиші. З кількох вікон, ще не закритих віконницями, струменіло слабе світло електричних лампочок. Тиждень тому

випав сніг, і бруківку вулиць вкрило біле покривало, що вже встигло злежатися. Єва з усмішкою спостерігала за тим, як від одного будинку до іншого швидко перебігала група закоцюблих христославів. Закривалися останні крамниці. Схилом пагорба в напрямку мосту спускалася невелика вантажівка... Незабаром вулиці зовсім спорожніли.

Вайнхаузен нічим не відрізнявся від тисяч інших сіл, розкиданих по всій Німеччині. Кожне з них, затишно влаштувавшись у своєму засніженому куточку, раділо вогням різдвяних гірлянд. Утім, для багатьох німців це Різдво випало не таке святкове, як попереднє, і сім'я Фольків не була виключенням. Мама вже попередила, щоб Єва не дуже на щось розраховувала. У країні вирувало безробіття, тому сім'ї пастора, який одержував від уряду хоч і мізерну, але таки платню, не годилося насолоджуватися тим, що для більшості інших

було недосяжним.

Єва поставилася до цього з розумінням. Для неї було достатньо вже того, що у вітальні стояла ошатно прикрашена ялинка — нехай і не така пишна, як зазвичай. Їй лишень було жаль молодшого брата. Три тижні тому він виставив на ґанок свого черевика для святого Миколая, очікуючи отримати щось путнє, але на ранок знайшов у ньому лише простий дерев'яний свисток. Утім, Даніель мужньо приховав своє розчарування за маскою вдаваної вдячності, а наодинці з Євою припустив, що святого Миколая, поки він ніс подарунок, дорогою пограбували «червоні».

Єва посовалася на стільці, щільніше закутуючись у ковдру. Вона з усмішкою подивилася на дерев'яних гномів, виставлених сусідом у церковному саду, уявивши, як вони оживають і радісно танцюють на вулицях разом із веселими ельфами. Дівчина повільно втягнула носом

повітря. З кухні долітав заспокійливий аромат різдвяного кексу і свіжоспечених пряників.

Притулившись чолом до шибки, Єва спостерігала за першими сніжинками заметілі, що наближалася. Як би їй хотілося назавжди сховатися за цієї білою завісою від жорстокого навколишнього світу! Скосивши очі, вона подивилася на ряд середньовічних дерев'яних будинків на дальньому кутку вулиці. Їх прикрасили сосновими гілками, зрізаними в лісі на північному схилі пагорба. «Цікаво, скільки різдвяних свят вони побачили на своєму віку?» — подумала Єва.

Вочевидь, під впливом аромату випічки, світла вуличних гірлянд, величної краси прикрашеної з нагоди свята церкви і кружляння сніжинок за вікном Єва знову відчула себе в безпеці. Їй так бракувало цього. Внизу заграв грамофон. Звуки різдвяних пісень наповнювали будинок небесним спокоєм. Продовжуючи перебирати

пальцями бабусин ланцюжок, Єва подивилася на гравюру із зображенням Доброго Пастиря. Сьогодні Він здавався їй особливо близьким.

Єва глибоко зітхнула. Їй так не хотілося розлучатися з цим теплим відчуттям надії.

За десять хвилин шоста преподобний Фольк, як завжди бувало напередодні Різдва, вирушив до церкви, аби вдарити у дзвін, закликаючи Вайнхаузен на святкове богослужіння. Він молився, щоб слова Євангелія, які він збирався сказати у вечірній проповіді, хоч трохи розпалили радісний вогонь свята в серцях його змучених парафіян.

Раптом в спину пастора влучили три сніжки. Не чекаючи такої підступності, він різко обернувся і, послизнувшись на крижаній кірці, поточився на церковну огорожу.

— Шнайдери! — крикнув пастор. — Коли ви вже подорослішаєте?

Він підвівся, струсив з пальто сніг і, надівши капелюха, що злетів із його голови під час падіння, поспішив ретируватися в будівлю церкви. Опинившись у залі, пастор засвітив один ряд лампочок, вийшов у бічну прибудову і піднявся холодними гвинтовими сходами до дзвіниці. Пауль поглянув на свій годинник і зупинився в очікуванні. Торік він подзвонив на дві хвилини раніше, за що потім отримав серйозного прочухана від фрау Вікер і швачок з її клубу. Цього разу пастор мав твердий намір уникнути подібних негараздів.

Рівно о шостій він, міцно вхопившись за товсту мотузку, з силою потягнув її вниз. Дзвін над його головою, плавно гойднувшись, відповів глибоким мелодійним звуком, що наповнив село відчуттям небес. Пауль, заплющивши очі, усміхнувся. Він уявив, як жінки Вайнхаузена за давньою

традицією задзвонили у відповідь на його сигнал маленькими дзвіночками, і їхні причепурені діти вибігли зі своїх спалень у вітальню, де стояла сяюча вогнями ялинка і подарунки.

З відчуттям виконаного обов'язку преподобний Фольк вийшов із церкви і, присівши, зробив вигляд, що зашнуровує черевик, а сам тим часом швидко зліпив три сніжки. Підвівшись, він насунув капелюх на очі і попрямував до дверей свого будинку. З тіні з новою порцією сніжок виткнулися юні Шнайдери, але пастор встиг зробити залп на випередження.

— Ага! — переможно крикнув він услід шибеникам, які, ковзаючись, чкурнули геть. — Цього разу я підготувався!

Сміючись, він увійшов до будинку і почав струшувати з пальта сніг.

— Міг би обтруситися і на ганку! — буркнула фрау Фольк. Її язик заплітався. — Мені вже набридло

прибирати в передпокої.

Вона знову була п'яною. Не звертаючи уваги на стан дружини, Пауль схопив її за руку.

— Щасливого Різдва! — сказав він, притягнувши Герду до себе. Вона покійно підставила губи для поцілунку.

Наспівуючи собі під ніс різдвяний гімн, пастор повісив пальто в шафу і підійшов до грамофона. Цей грамофон з дубовим рупором кілька років тому їм подарував Руді після того, як сімейне піаніно стало геть непридатним. Пауль поставив платівку на обтягнутий повстиною диск. Продовжуючи наспівувати, він кілька разів прокрутив ручку грамофона і підвів голку до краю платівки.

— Ну як, Гердо, ти готова?

Фрау Фольк, кивнувши головою, потягнулася за крихітним срібним дзвіночком на столі.

— Діти! — голосно покликала вона, видзвонюючи дзвіночком.

Єва і Даніель збігли вниз із другого поверху, увірвалися до вітальні і, радісно плескаючи в долоні, зупинилися перед сяючою вогнями ялинкою. Її гілки були прикрашені старими різнокольоровими кульками, сріблястими блискітками, вирізаними з фольги фігурками, яскравими стрічками та паперовою гірляндою. Довершували картину десять крихітних білих свічок, що весело мерехтіли у навмисне затемненій кімнаті.

Пауль обережно опустив голку звукознімача на платівку.

— А тепер візьмімося всі за руки і заспіваємо:

*О, ялиночко різдвяна,
Ти ошатна і струнка!
Ти і влітку зеленієш,
І у зиму снігову.
О, ялиночко різдвяна,
Ти ошатна і струнка!*

Єва сяяла, як свічки на ялинкових гілках. Їй було так спокійно і добре! Весь суворий світ залишився десь далеко за стінами будинку.

Заспівавши ще одну пісню, батько увімкнув світло і взяв зі столу сімейну Біблію в шкіряній палітурці. Цій родинній реліквії було близько двохсот років, і нею користувалися тільки двічі на рік: на Різдво і на Великдень. Начепивши окуляри в тонкій оправі, Пауль прокашлявся.

— Дорогі мої, нехай благословить вас усіх Бог! Щоб ми не забували про істинний смисл цього свята, я прочитаю з другого розділу Євангелія від Луки.

Обережно перегорнувши пожовклі сторінки, Пауль почав читати історію про народження Христа: «І трапилося тими днями, вийшов наказ царя Августа переписати всю землю...»

Дійшовши до кінця історії, він поставив платівку із

записом пісні «*Babes in Toyland*» Віктора Герберта, запалив люльку і дістав з-під крісла красиво загорнутий подарунок.

— Це тобі, Гердо, — сказав Пауль, з усмішкою передчуваючи реакцію дружини.

Щоб отримати додаткові гроші на подарунок, йому довелося продати кілька книг зі своєї бібліотеки одному пастору в Кобленці.

Дивлячись на красивий подарунковий папір, в який була загорнута коробка, Герда полинула думками в далеке, назавжди втрачене минуле. Народившись у сім'ї німецьких аристократів, вона зростала в розкоші. Родина жила в Данцигу — місті, яке тепер бідувало. Коли Герда познайомилася з Паулем Фольком, вона була співачкою в респектабельному кабаре в Берліні. Тоді вона й уявити собі не могла, що опиниться в маленькому селі Вайнхаузен в ролі дружини бідного пастора.

— Ну ж бо, мамо, відкривай, — сказав, нетерпляче пританцьовуючи, Даніель. Його погляд був спрямований на інші подарунки під ялинкою.

Герда почала повільно розгортати упаковку. Побачивши, з яким небажанням вона це робить, Єва стривожено подивилася на неприємно здивованого батька.

— Гадаю, це капелюх, — відкинувши вбік подарунковий папір, Герда з байдужим виглядом зазирнула під кришку коробки. — Так, як я й думала, — вона витягла з коробки світло-коричневий фетровий капелюшок без крисів, на якому з одного боку було прикріплене яскраво-зелене перо. — Ну, і куди, по-твоєму, я буду його надягати?

— Я... Я купив його в Кобленці. Такі капелюшки зараз у моді, і я подумав, що ти могла б надягати його до церкви. Дивись, — Пауль вказав пальцем на вишитий орнамент, — цей стиль називається «ар-деко»...

— Я знаю, що таке «ар-деко», — обірвала чоловіка Герда, недбало крутячи в руках капелюшок. — І хто тобі сказав, що це зараз модно?

— Продавчиня у Кобленці.

— Мамо, ти примір його, — втрутилася в розмову Єва, — думаю, він тобі дуже личитиме.

— Який сенс мати красивий вигляд в старомодному капелюшку в цьому селі? — презирливо пробурмотіла Герда. — Ну, якщо ви так хочете... — вона спритно натягнула капелюшок на голову. Відразу було видно, що вона достеменно знає, як правильно носити такий фасон.

— Тобі дуже личить, любя, — схвально сказав Пауль.

— Він такий старомодний, — пробурчала Герда. — Закладаюся, ця продавчиня єврейка і просто увіпхнула тобі те, що вже ніхто не хотів купувати, — вона недбало стягла капелюшок із голови.

Щосили намагаючись не показувати свого

розчарування, Пауль нахилився під ялинку за наступним подарунком.

— Це тобі від нас із мамою, — сказав він, вручаючи Єві маленьку коробочку.

— Ой, спасибі, — подякувала Єва і, поцілувавши батьків, почала розгортати свій подарунок.

— Овва! Тепер у мене є власний різдвяний дзвіночок! — радісно сказала вона. — От дякую! Колись і я буду скликати ним своїх дітей.

Даніелю дісталася коричнева коробка, занадто велика для подарункового паперу. З нетерплячим блиском в очах хлопчик зняв кришку і, радісно вигукнувши, підняв над головою металеву модель літака. Тримавши подарунок у витягнутій руці, він заходився бігати по кімнаті, імітуючи гудіння двигунів.

Єва подивилася на матір, очікуючи від неї подарунка для батька. Незважаючи на те, що за останні роки

стосунки між ними дуже охолонули, хотілося вірити, що Герда хоча б на Різдво не стане ображати чоловіка. Однак фрау Фольк не зрушила з місця. Єва, зітхнувши, кивнула Даніелю, і той, негайно відклавши літак убік, поліз у кишені за подарунком.

— Це — татові, а це — мамі, — радісно сказав шестирічний хлопчик, вручаючи Паулю зроблену власноруч рогатку, а Герді — дерев'яну ложку. Обидва подарунки були вистругані дещо грубувато, але Даніель, безперечно, старався.

— Ах, хлопчику мій, спасибі, — сказав Пауль, обіймаючи сина, — тепер мені буде чим розганяти голубів у дзвіниці.

Герда, глянувши на ложку, усміхнулася. Вона любила свого сина, і, якщо вірити сільським пліткам, набагато більше, ніж Єву.

— Іди до мене, мій любий. Дай-но мама пригорне

тебе, — обійнявши білявого малюка, Герда поцілувала його.

Єва потягнулася за диван і дістала два схованих там апельсини.

— З Різдвом! — і вона, сяючи, вручила батькам по апельсину.

— Але звідки?

— Я купила їх у бакалійній крамниці.

— І де ти взяла гроші? — Герда з підозрою подивилася на дочку.

— Секрет, — спробувала відбутися жартом Єва. На неї відразу ж наринали неприємні спогади, але цього разу вона дійсно продала свою ляльку.

— Секрет?! — вибухнула Герда. — Я вже досхочу наїлася твоїх секретів! — жінка, похитуючись, підійшла до Єви. — Відколи ті африканці добралися до тебе, ти поводишся як егоїстична мерзотниця! Цілий рік ми для тебе наче

порожнє місце, а потім на Різдво ти починаєш корчити із себе бездоганну принцесу з казкового королівства...

— Гердо, припини, — спробував зупинити дружину Пауль.

— Замовкни! — гаркнула на нього Герда. — Ти що не бачиш, що вона поводить ся з тобою, як з непотребом! — вона незграбно гепнулася в крісло.

Даніель заплакав.

Єва була вражена. Коли мати накинулася на неї, вона, розправивши плечі, з непроникним обличчям прийняла цей шквал ненависті, і з кожним наступним жалючим словом тільки міцніше зціплювала зуби. Єва тричі подивилася на батька, і щоразу він відводив очі. Її надії на радісне Різдво згасли, як полум'я свічки. Але то було тільки півбіди. Щойно Єва втратила набагато більше, ніж просто свято.

Герда ніяк не могла вгамуватися. Пауль бездіяльно

сидів, утупившись у підлогу. «З мене досить», — вирішила Єва. Нічого не кажучи, вона підвелася й нахилилася, щоб поцілувати переляканого братика, який підійшов до неї. Потім ще раз глянула на свого нещасного батька. Цього разу в його погляді читався сум і благання, але Єву це нітрохи не зворушило. Вона поставила подарований дзвіночок на стіл і розстебнула бабусин ланцюжок у себе на шиї.

Затримавши на мить ланцюжок у відкритій долоні, Єва подивилася на хрест, який їй так хотілося любити. Відчуття теплого золота в руці нагадало дівчинці той вечір, коли дідусь подарував їй прикрасу. Але тепер все це втратило для неї будь-який сенс і значення. Як і батько з його церквою.

Єва міцно стиснула ланцюжок у долоні. Ні, вона таки залишить його собі на згадку про бабусю. А що ж взяти на згадку про батьків?

Не дивлячись на Пауля і Герду, ніби їх тут взагалі не було, Єва байдужо обвела поглядом кімнату. Ніщо не викликало в її душі навіть натяку на тепле почуття чи прив'язаність. Ці стіни більше не були її домом. Сховавши ланцюжок в кишеню, Єва спокійно вийшла в передпокій, витягла з шафи і надягнула своє пальто. Воно здалося чомусь незвичайно важким.

Потім, не кажучи й слова, приголомшена й пригнічена дівчина гучно грюкнула дверима й вибігла в засніжену ніч.

Частина II

Як ангел світла

1933–1939

«Якщо позитивне християнство означає одягати бідних і годувати голодних, то ми —

найбільш позитивні християни, оскільки в цих сферах націонал-соціалістична Німеччина виконала величезну роботу. Хай дарує нам Бог Всемогутній мир, щоб ми могли завершити велику справу, розпочату в Ньому».

Адольф Гітлер

Розділ 9

«Націонал-соціалісти своєю програмою і практичними справами показали, що у них буде твердий, позитивний зв'язок із християнством».

Преподобний Отто Дебеліус, голова ради протестантських церков Курмарку, Німеччина

1 лютого 1933 року...

— Можете здвигати плечима скільки завгодно, але от побачите: тепер все зміниться на краще, — сказав професор Кайзер, схилившись над невдоволеним Паулем Фольком.

— Не відволікайте. Я намагаюся впіймати сигнал, — відповів пастор, зосереджено крутячи ручку свого

радіоприймача, встановленого на сцені у заповненому людьми актовому залі школи. Всім не терпілося почути виступ новообраного канцлера Адольфа Гітлера.

— Думаю, президент Гінденбург зробив правильний вибір. Це був єдиний спосіб приборкати більшовиків.

— Але ми не обирали Гітлера, — пробурчав Пауль. — На виборах він отримав менш ніж 40 процентів голосів, а Гінденбург просто взяв і призначив його.

— Ви знову чіпляєтеся до дрібниць, пасторе. Ми обрали Гінденбурга, а він уже призначив Гітлера від нашого імені. Адже президент має повноваження виступати від імені народу. Крім того, в націонал-соціалістичної партії багато голосів у рейхстазі.

— Отож! Багато, а не більшість, — не здавався пастор, повільно крутячи ручку настройки. Йому ніяк не вдавалося спіймати потрібну хвилю. З динаміка лунали або невиразні звуки, або шуми статичних перешкод.

— Ну ж бо, пасторе... Народ чекає, — шепнув, підійшовши до сцени, Річард Клемпнер.

Преподобний Фольк кивнув і продовжив пошуки хвилі. Пастору подобався його новий радіоприймач. Це був «*RCA Midget-121*», який йому тиждень тому, на Різдво, прислав в подарунок брат із Америки.

— Є! — вигукнув Пауль, коли з динаміка залунала трансляція з Берліна, де у цю мить оркестр грав марші в очікуванні промови нового канцлера.

Сподіваючись побачити свою дочку, Пауль раз у раз кидав погляд у бік входу, щойно там з'являвся ще один охочий послухати промову Гітлера. Відтоді як Єва пішла з дому, минуло близько місяця. Тепер вона жила і працювала в шинку Краузе. Від того горезвісного вечора Пауль жодного разу не бачився з дочкою, і це його дуже гнітило. До залу увійшла невелика група молоді з його церкви. Пастор силувано усміхнувся до них.

Попереду йшов широковидий Гюнтер Ландес під руку з Лінді Краузе, яка нарешті прийняла його незграбні залицяння, і тепер їх вважали нареченим і нареченою. Проте пастор був стурбований станом Лінді. Минулого тижня її доньці виповнилося два роки, і спогади про покинуту дівчинку наповнювали серце Лінді глибоким смутком. Пастор намагався запевнити її, що в католицьких притулках про дітей чудово дбають, проте з тих його слів було мало користі. Лінді лише твердила, що, якби «тоді» при владі був Адольф Гітлер, з нею нічого поганого не сталося б.

Поглянувши в бік задніх рядів, що рясніли «коричневими сорочками», пастор зіщулився. Хтось із штурмовиків встановив в кутку зали нацистський прапор. Вигляд цих хлопців завжди викликав у пастора якесь неприємне відчуття. Втім, він поділяв стурбованість націонал-соціалістів згубним впливом західного

лібералізму. Пастора теж тривожили всі оті картини кубістів, вульгарні джаз-ансамблі, пропаганда абортів і засилля аморальних розваг. Замість непогамовного матеріалізму він теж хотів би побачити відновлення тих традицій, яких досі ще дотримувалися жителі німецьких сіл: пристойну поведінку й моральну чистоту, цінність материнства й сім'ї, громадський порядок, економічну справедливість... А ще Пауль поділяв стурбованість націонал-соціалістів загрозою більшовизму, яка наближалася зі Сходу. Розповіді про масові вбивства, колективізацію та виправні табори просто лякали.

Однак, незважаючи на згоду з багатьма ідеями націонал-соціалістів, преподобний Фольк ставився до них із побоюванням. Їхні зарозумілі висловлювання про вищість арійської раси та постійні розмови про таємну єврейську змову завжди породжували в нього внутрішній неспокій. А вульгарність вуличних хуліганів у коричневих

сорочках викликала відразу.

Хай там як, йому не залишалось нічого іншого, тільки сподіватися на те, що справдяться оптимістичні прогнози його єпископа.

Глибоко зітхнувши, пастор глянув на Вольфа Кайзера і його бригаду Гітлер'югенду, що складалася з десятка охайно одягнених хлопців і чотирьох дівчат у білих блузках Союзу німецьких дівчат. Одна з них помахала рукою. Пастор, усміхнувшись, помахав у відповідь. Професор Кайзер запевнив його, що Гітлер'югенд обстоює християнські цінності. Преподобному Фольку дуже хотілося в це вірити.

Чоловічий голос в Берліні представив канцлера Гітлера, якого Рейхстаг зустрів оваціями. Натовп, що зібрався в школі Вайнхаузена, теж заплодував. Хоча на останніх парламентських виборах за націонал-соціалістів проголосувала лише третина села, більшість схвалювала

прихід до влади Гітлера. По суті, вже ніхто не сумнівався в нікчемності центристських партій, які постійно сварилися одна з одною, і в тому, що в Німеччині залишилося вибирати тільки між двома реальними силами: націонал-соціалістами й комуністами. Підтримка будь-кого іншого вважалася марнуванням голосу.

Поаплодувавши задля годиться разом з усіма, пастор сів на стілець і ще раз обвів поглядом зал. Його обличчя осяяла усмішка: «Ось вона! Таки прийшла!».

Упіймавши на собі погляд батька, Єва відвернулася. Ця зустріч була їй неприємна. Схрестивши на грудях руки, вона щось сердито буркнула собі під ніс.

— Ти щось сказала? — запитав Андреас. Він сидів поруч.

— Я сказала: нехай мої батьки не розраховують, що я повернуся додому, — з гіркотою в голосі відповіла Єва.

— А, ось ти про що... — Андреас привітно помахав пастору рукою. — Ти бачила маму?

— Ні. Вона не прийшла. Напевно, як завжди, напилася, — Єва оглянула зал. — Ти подивися, скільки народу! Невже їм усім це цікаво?

— Що?

— Ну, промова Гітлера.

— Не знаю, як іншим, а мені, правду кажучи, не дуже.

— Тоді навіщо ти сюди прийшов?

Андреас почервонів.

— Ну... Я сподівався побачитися з тобою.

Єва зробила вигляд, що їй це нітрохи не цікавить, хоча насправді Андреас їй подобався. Вона дуже його поважала. Коли Андреас випадково доторкався до неї, всередині Єви все радісно тріпотіло. Їй подобалася його усмішка, але дівчину більше цікавив інший. Озирнувшись на задні ряди, вона відшукала поглядом Вольфа. Він помахав їй рукою. Єва усміхнулася.

— Лінді казала, Вольф цієї весни збирається брати

участь у мотоперегонах? — запитала вона в Андреаса.

— Збирається, — відповів він, ледь стримавшись, щоб не сказати Єві, що Вольф має намір витратити на це гроші, зароблені Андреасом. — А ти що думаєш про цього Гітлера? — запитав він, бажаючи змінити тему розмови.

— Тихіше ви! — цитькнув на них хтось із заднього ряду. — Починається...

З динаміка пролунав голос Адольфа Гітлера.

«З тієї сумної миті, коли народ Німеччини, засліплений обіцянками внутрішніх і зовнішніх ворогів, утратив зв'язок із честю і свободою, тим самим утративши і все інше, минуло понад чотирнадцять років. З того зрадницького дня Всемогутній Бог утримував від нашого народу Свої благословення. Ми загрузли у чварах і ненависті...»

Єва була здивована. Вона вже чула Гітлера по радіо під час президентської кампанії, однак тоді його голос звучав зовсім по-іншому. Скільки Єва пам'ятала, він був злий

і напружений, але тепер, ставши канцлером, Гітлер говорив упевнено й рішуче.

«Ми твердо переконані, що народ Німеччини у 1914 році вступив у сутичку без найменшого почуття провини, сповнений лише бажання захистити батьківщину і свободу, захистити саме існування нації. Але тепер ми бачимо тільки наслідки лиха, яке спіткало нас у листопаді 1918 року в результаті нашого внутрішнього занепаду...»

Залом пронісся схвальний гомін голосів. Єва згадала, що дядько Руді говорив те саме.

«Сьогодні наш розрізнений, збитий з пантелику народ зазнає шаленої та підступної атаки більшовизму з його божевільними ідеями, який прагне остаточно отруїти і зруйнувати Німеччину, аби занурити нас в еру хаосу. Починаючи з родини, він розхитує підвалини моральності й віри, насміхаючись з культури та приватної власності, з народу й патріотизму, із справедливості й честі».

Тепер уже Єва уважно ловила кожне слово. Гітлер кількома зрозумілими фразами зміг передати весь її світ.

«Уряд відстоюватиме ті фундаментальні принципи, на яких

будувалася історія нашого народу. Він розглядає християнство як підвалини національної моралі, а сім'ю — як основу життя нації...»

Єва крадькома глянула на батька. Він уважно слухав, приклавши в задумі палець до вуст. Схоже, він був здивований і навіть зрадів — особливо коли канцлер заговорив про чотирирічний план, покликаний покласти край стражданням народу Німеччини.

«Хай благословить Всемогутній Бог нашу працю, нехай зміцнить нашу волю і нехай наповнить нас мудрістю та вірою в свій народ, бо ми боремося не за себе, а за Німеччину...»

Коли весь зал в єдиному пориві, бурхливо аплодуючи, схопився на ноги, по спині Єви пробігли мурашки. Вставши разом з усіма, вона теж почала аплодувати — спочатку мляво, але потім — з нестримним ентузіазмом. Хлопці з СА заспівали «Пісню Хорста Весселя». Єва подивилася на прапор націонал-соціалістів, який тепер був розгорнутий просто під старим дерев'яним

розп'яттям, прикріпленим до стіни шкільного залу. У неї промайнула думка, що поєднання свастики і хреста надає цьому прапору ще більше сили. У пам'яті Єви ожили картини того, як «коричневі сорочки» першими кинулися рятувати її і як сміливо виступили на захист Бібера.

Дівчина не знала, що справило на неї таке сильне враження: промова канцлера, музика чи грім оплесків — але її п'янила атмосфера надії, яка наповнила шкільний зал, наче потік свіжої води, що пробився на поверхню з надр пересохлого джерела. Це дивовижне відчуття, що переливалося через край, раптом повернуло Єві інше, давно забуте відчуття безпеки й цілісності. Вона подивилася на Андреаса. Він теж був зворушений.

Зібрання заспівало «Наш Бог — надійна фортеця». Їхньому невеселому минулому настав кінець, і попереду було майбутнє, сповнене радості та мрій, які стають реальністю, — майбутнє, що належало не тільки їм,

а й прийдешнім поколінням. Нарешті Єва могла більше не стримуватися. Виливши серце в проникливій пісні, вона разом з усіма підняла праву руку й вигукнув: «Хайль Гітлер!».

* * *

Андреас хотів провести цей лютневий день з Євою, але вона відмовила йому, надавши перевагу поїздки з Вольфом на нову трасу для мотоперегонів біля Хорхфельда. Вся ця ідея з участю Вольфа в перегонах дратувала Андреаса вже з тієї миті, як він почув про неї. Зрештою, саме він був слухняним сином, який завжди тяжко трудився та ніколи не скаржився, хоча заради забезпечення родини в ці важкі часи йому довелося відмовитися від навчання. Андреасу, якому було вже майже вісімнадцять, доводилося щоранку вирушати на роботу, в той час, як його зведений брат біг до школи. Вже

тільки це одне завжди допікало йому, а коли хлопець побачив, як Єва обіймає Вольфа, сидячи на задньому сидінні його мотоцикла, то геть розсердився.

Копнувши носком черевика землю, Андреас подивився на сіре небо, розуміючи, що його любов до природи і книг не може змагатися із захопливими мотоперегонами. Гюнтер розповів йому про останню наживку, закинуту Вольфом з метою привернути увагу Єви. Він зголосився брати участь у новій програмі канцлера Гітлера «Зимова допомога», чим відразу ж зацікавив дівчину. Тепер вони разом роздавали їжу жебракам Кобленця.

— Андреасе!

Хлопець озирнувся.

— А, Анно... Привіт.

Анна Келлер, сміючись, поставила велосипед на підніжку. Вона зробила завивку, і тепер у ній насилу можна було впізнати ту дівчинку з косичками, якою вона

була ще тиждень тому.

— Як тобі моя зачіска?

— Не знаю, що й сказати... Ще й губи нафарбувала! Оце так!..

— Ага. Гей, старий, клич мене тепер «лялечка свінгу», — розсміялася Анна.

Андреас здивовано дивився на неї.

— Прикинь, старий, я тепер знаю відпадний джайв! — Анна підняла праву руку. — Хайль Готтлер! — вона знову засміялася.

— Я...

— Та ти просто тундра, а я думала, ти — кльовий пацан!

— Слухай, про що ти взагалі говориш?

Анна зітхнула.

— Ну гаразд... Я думала, ти знаєш, що таке свінг.

— Але...

— До мене сьогодні ввечері прийдуть подруги послухати

платівку Дюка Еллінгтона, яку тато щойно привіз із Берліна.

Андреасу подобався американський бугі-вугі, і він часто слухав запис регтайму вдома у Бібера, але свінг чув тільки одного разу по детекторному приймачу, позиченому в приятеля із сусіднього села Коберн.

— Партія ненавидить таку музику, — сказав Андреас, хоча йому й самому подобалися джазові оркестри, а особливо — гра мідних духових.

— Це її проблеми. А я ненавиджу кіски й вузькі краватки. І ще не терплю виду сімнадцятирічних хлопців у коротких штанцях, — Анна захихотіла. — Усі, хто в цьому Гітлер'югенді, просто відстій. Вони взагалі не в темі, якщо ти розумієш, що це означає.

— Не розумію, — усміхнувся Андреас. Анні завжди подобалося те, проти чого виступали всі інші. Ще рік тому вона була запеклою прихильницею націонал-

соціалістів. — І де ти нахапалася всіх цих слів? В училищі?

— Та ти, я бачу, врубаєшся в тему!

— Га? — Андреас, роззявивши рота, подивився на Анну.

Дівчина розреготалася.

— Я маю на увазі, ти все правильно розумієш.

Андреас почервонів.

— Ну гаразд, я більше не буду, — запевнила його

Анна. — То хочеш послухати Еллінгтона?

— А твої подруги розмовляють так само, як ти?

— Ні, цей сленг ще мало хто опанував, але двом моїм подругам в училищі він дуже подобається. Бачив би ти, як вони одягаються. Одна приїхала з Берліна, друга — з Нью-Йорка. Це в Америці.

— Я знаю, — сказав Андреас, роздумуючи над запрошенням. — Ну гаразд, я прийду. До вечора, лялечко свінгу.

Новостворений Анною Келлер клуб любителів свінгу за популярністю серед молоді Вайнхаузена швидко випередив Гітлер'югенд Вольфа Кайзера, але це було, радше, винятком. Націонал-соціалізм із кожним днем завойовував у Німеччині дедалі більше прихильників. Хоча Гітлера призначили канцлером лише близько місяця тому, країна вже переживала величезні зміни. Вулиці Берліна очистили від волоцюг, повій, жебраків і дрібних злочинців. Були заборонені аборти, а в містах відновлювався громадський порядок.

Однак найдраматичніша подія сталася вночі 27 лютого 1933 року. Хтось підпалив рейхстаг, і підозра впала на комуністів, які всіма силами прагнули повалити уряд. Спонукуваний хвилею громадського обурення і глибоко вкоріненим страхом, німецький парламент, зважаючи на

надзвичайність ситуації, негайно наділив Гітлера необмеженою владою. Як тільки канцлер отримав можливість керувати країною на свій розсуд, комуністів почали заарештовувати і відправляти до концентраційних таборів на зразок того, що був побудований в Дахау, неподалік від Мюнхена.

Однак одного дня, наприкінці березня, націонал-соціалісти Вайнхаузена, які зібралися на щотижневe засідання в шинку Краузе, мусили похмуро дивитися в свої кухлі з пивом. Вони щойно дізналися, що імперський міністр фюрера Герман Герінг вибачився перед євреями Німеччини за ті переслідування, яких вони зазнавали в минулому. Ще й з міністерства економіки долинали скарги на напади на підприємства євреїв, а Вайнхаузенoм ширилися чутки, що в міністерстві внутрішніх справ статті, які публікувала партійна газета націонал-соціалістів «*Der Stürmer*», раптом почали

вважати радикальними. Дійшло вже до того, що в «*Нью-Йорк Таймз*» вийшла замітка про те, що канцлер Гітлер, цілком ймовірно, незабаром відмовиться від своїх екстремістських поглядів на «єврейську проблему».

До припишклого шинку з сяючою усмішкою на круглому обличчі увійшов Оскар Оффенбахер. На відміну від більшості присутніх на зборах пекар був радий пом'якшенню політики партії. Передавши фрау Краузе кошик із випічкою, він сів поруч із Вольфом.

— Ну й вигляд у вас усіх!

— Він стає м'яким, як твої булочки, — пробурчав Вольф.

— Фюрер?

— Ну, може і не м'яким... Але іншим — це точно.

— Думаю, гарненько давши перцю комуністам, партія була змушена пом'якшити свою політику. Канцлер знає, що зараз для нас найголовніше — це порядок і громадський спокій. Досить вже вуличних бійок

і божевільної балаканини.

У цю мить зі свого місця підвівся похмурий Річард Клемпнер.

— Слухайте всі! — звернувся він до присутніх, піднявши над головою якусь газету. — Я приніс із собою останній номер «*Völkischer Beobachter*». Тут написано, що вулиці Нью-Йорка заповнили тисячі «Божих обранців», що вимагають від американців бойкотувати Німеччину.

Шинком прокотилася хвиля незадоволення. Клемпнер подивився прямо на Оффенбахера.

— Саме в той час, коли ми тільки-тільки підводимося з колін, ці гачконосі демони хочуть знову збити нас із ніг. Ось побачиш, вони будуть каламутити воду до тих пір, аж поки Гітлер буде змушений вжити жорстких заходів...
Хоче він цього чи ні.

До шинку ввалився захеканий листоноша Шмідт.

— Пане Клемпнер!

Усі озирнулися на нього.

— Вам терміновий лист зі штаб-квартири партії в Кобленці. — Шмідт вручив конверт Клемпнеру.

Той швидко пробіг очима початок листа, і його обличчя засяяло переможною усмішкою.

— Схоже, у канцлера нарешті увірвався терпець. Він оголосив цю суботу днем загальнонаціонального бойкоту євреїв з їхньою нескінченною брехнею!

Кімната вибухнула радістю. Піднявши над головою стиснутий кулак, Клемпнер прочитав:

— «Акція має розпочатися рівно о десятій ранку... — раптом він затнувся. — Проте жоден магазин «Вулворт» чи кінотеатр постраждати не повинен», — Клемпнер опустив руку. У кімнаті запанувала мертва тиша. — І мені доручено прочитати це вам, — пробурчав Клемпнер. — Нам заборонено чіпати жидів! Ми повинні бойкотувати тільки їхні послуги.

Оффенбахер сидів за столом, підперши щоку кулаком. На його думку, рішення фюрера було найвищою мірою розумним, проте бойкот єврейських магазинів в Вайнхаузені здавався йому несправедливим. Ніхто з місцевих євреїв не був комуністом, ніхто не торгував порнографією та й, взагалі, не завдавав Німеччині ніякого клопоту.

— Гадаю, вам, пане Оффенбахер, це дуже підходить? — саркастично запитав Вольф.

— Цілком, однак, мені здається, що Зільберман та інші євреї Вайнхаузена взагалі не заслуговують на бойкот.

— Ви починаєте мене дещо турбувати, — сказав Вольф. — Ви хіба не знаєте, що Зільберман продає тістечка однієї з жидівських пекарень Кобленця?

— Знаю, і мушу сказати, дуже добрі тістечка.

— А ви, часом, не друг жидів?

Нічого не відповівши, пекар відкусив від своєї булочки.

Він в жодному разі не зараховував себе до друзів євреїв, проте їхнім ворогом також не був. Як і більшість жителів Вайнхаузена, він вважав, що євреї іноді дратують, але в цілому їх можна терпіти. Оффенбахер завжди поводився з ними ввічливо. По суті, ще кілька років тому він навіть і не замислювався про існування єврейської проблеми.

— Правду кажучи, мені до них взагалі байдуже, — нарешті сказав Оскар. — Я лише хочу, щоб був порядок.

Розділ 10

«Поза всякими сумнівами, єврейське питання — одна з історичних проблем, з якою держава повинна розібратися, і, безумовно, держава має право прокладати в цьому питанні нові шляхи».

Преподобний Дітріх Бонгьоффер, в майбутньому — пастор руху опору

Після закінчення зборів Єва почала прибирати зі столів. Вольф залишився, щоб допомогти їй.

— Як ти? Не проти ще раз проїхатися на мотоциклі?

Єва засяяла.

— Звісно! Тільки спробуймо цього разу не потрапляти під дощ.

Вольф розсміявся.

— А тобі дуже гарно з мокрим волоссям.

Єва зашарілася.

— Ти чула, про що казали на зборах? — запитав Вольф.

Прибравши тильною стороною долоні неслухняне пасмо з чола, Єва занурила ганчірку у відро з мильною водою.

— Трохи. Політика навіює на мене нудьгу.

— І що ти думаєш про бойкот?

— Може, якісь інші євреї й заслуговують на це, але тільки не ті, які живуть тут. І аж ніяк не Зільберман. Я не можу забути, як він урятував мене.

Вольф кивнув.

— Я розумію. Але не хвилюйся. Ніхто не збирається заподіювати зло Зільберману, Бауму чи Гольдману. Це буде просто заява про нашу позицію.

Єва похитала головою.

— Мені здається, ми в цьому трохи лукавимо. Ми не хочемо, щоб світ бойкотував усіх нас через кількох горлопанів у верхівці партії та водночас збираємося покарати всіх євреїв через кількох негідників.

Вольф нічого не відповів.

— А ти так не вважаєш? — запитала Єва.

— Та викинь ти все це з голови. Однаково по-іншому не вийде. Вони хочуть бойкотувати нас, а ми бойкотуємо їх. Усе просто.

— Не сказала б.

Вольф уперся кулаками в боки. Через усвідомлення, що в нього немає належної відповіді, в ньому заговорило уражене чоловіче самолюбство.

— Завдання жінок — займатися дітьми, а думати над серйозними питаннями залиште нам.

— Чи не ти хвилину тому запитав, що я думаю з цього приводу? — наїжачилася Єва. — Ти вже якось визначся!

Вольф штовхнув ногою її відро, виплеснувши на дерев'яну підлогу потік мильної води.

— Не смій розмовляти зі мною як із хлопчиськом! — крикнув він, стукнувши кулаком по столу.

Єву раптом охопив страх. Ніколи ще Вольф не був із нею таким грубим.

— Ти... Ти чого? Що я такого сказала?

На шиї Вольфа пульсувала вена. Глибоко вдихнувши носом, він заплющив очі, щоб швидше впоратися зі своїм несподіваним спалахом гніву.

— Так, ти маєш слухність. Вибач, — сказав Вольф уже спокійно й нахилився підняти відро.

Єва трохи розслабилася.

— Мені... мені треба закінчити роботу, — нерішуче сказала вона, нервово смикаючи в руках ганчірку.

Вольф м'яко взяв її за руку.

— Справді, вибач. Ти багато значиш для мене, і я не

повинен був так поводитися. Сам не знаю, що на мене найшло, — засунувши руку в кишеню, Вольф дістав звідти маленький конверт. — Мало не забув. Ось, тримай.

Взявши конверт, Єва повільно його відкрила. Усередині був злегка приплюснутий нарцис.

— Я помітив його вчора, коли під'їжджав на потязі до Гюльса, — з гордістю усміхнувся Вольф, — уяви: я примудрився зістрибнути, зірвати квітку, а потім знову заскочити назад на платформу.

Тепер, уже остаточно розслабившись, Єва піднесла жовту квітку до носа.

— Пахне чудово! Спасибі.

* * *

Заплавні луки вздовж сонного Мозелю були красивими в будь-яку пору, але найбільше Єві подобалося літо. Наприкінці серпня 1933 року вона провела на річці

чимало годин: сиділа на порослому травою березі або бродила по теплій воді разом із Лінді, яка по секрету розповідала їй про залицяння Гюнтера. Єва не сумнівалася, що її подруга скоро вийде заміж, проте часто запитувала себе: чи зважиться Лінді коли-небудь розповісти Гюнтеру всю правду про свою дочку?

З Анною вони теж спілкувалися, але їхні зустрічі відбувалися досить рідко. Єва була не так сильно захоплена джазом, як її руда подруга, тому вони стали поступово віддалятися одна від одної. У прибережних селах Мозелю за Анною швидко закріпилася слава «лялечки свінгу», і вона стала неофіційним лідером усіх молодих любителів джазу. Завдяки законам, що заборонили євреям працювати на державних посадах, її батько пішов на підвищення й тепер міг замовляти для Анни найсвіжіші платівки просто з Америки. У Келлерів був навіть новомодний патефон.

Щодо решти, за Єву, як і раніше, змагалися Андреас і Вольф, і вона не знала, на кому зупинити свій вибір. З одного боку, їй подобалася лагідна ввічливість красеня Андреаса. Цього літа вони провели разом багато часу на сільських святах і репетиціях хору, і вона вже прийняла його запрошення поїхати на щорічний фестиваль виноробів. Поруч із Андреасом Єва почувалася скарбом. Їй подобалися його розмови про поезію та оповідання про природу. Єва вільно, не соромлячись, могла ділитися з Андреасом своїми потаємними думками, і він завжди уважно вислуховував її.

З іншого боку, близькість палкого Вольфа завжди викликала в неї тремтливе хвилювання — особливо, коли вона притискала до його спини, несучись полями на мотоциклі. Певна річ, Єву іноді непокоїла нестриманість Вольфа, проте його рішучість і сила наповнювали її почуттям захищеності. Вона й сама дивувалася з того,

наскільки їй подобається відчувати себе його дівчиною, а коли гнів Вольфа спрямовувався на неї, Єву чомусь іще більше вабило до нього.

Утім, останнім часом основним об'єктом занепокоєння Єви став її брат Даніель. Шестирічний хлопчик часто залишався без нагляду, через що потрапив під поганий вплив юних Шнайдерів, і особливо Гері. Фрау Фольк постійно не було вдома. Ставши членом націонал-соціалістичної партії, вона часто їздила на з'їзди в Бонн, Франкфурт, іноді — в Кельн. Ось і цього разу вона разом із тисячами інших охочих почути промову фюрера, вирушила до Рюдешайма.

Преподобний Фольк робив усе, що міг, щоб приглянути за Даніелем, однак він мав багато справ у церкві. «Пробудження» Німеччини знову наповнило церковні лави, що тільки додало йому пасторських турбот. Крім того йому часто доводилося виїжджати на регіональні

зустрічі священнослужителів, з яких він повертався тільки вночі. У таких випадках за Даніелем наглядав Ганс Бібер.

Стан її старого друга турбував Єву також. Незважаючи на те, що сім'я Фольків надала Гансу пристойне житло й харчування, він так і не зміг оговтатися після пережитого потрясіння. В його очах більше ніколи не з'являвся колишній радісний блиск. Пригнічений Ганс повільно блукав селом і приділяв багато часу догляду за могилою своєї давно померлої дружини. Єва розуміла, що в той день, коли банкір відібрав у Бібера його улюблені виноградники, дух старого був зломлений. Вона не раз бачила, як він з боєм дивиться вдалеч на зелені тераси на схилах пагорба.

— Це називають «погодою фюрера», — сказала Єва. Стояв теплий літній вечір. Повечерявши разом із

Бібером і Даніелем бутербродами з сиром і шинкою, вона, лігши горілиць на зелену траву, дивилася в бездонне синє небо.

Надівши на голову кашкет, Ганс силувано засміявся.

— Так, фюрер ніколи не підводить. Кожного разу, як він кудись летить, в небі сяє сонце, — старий вибив зі своєї трубки вигорілий тютюн, — точнісінько як на наші церковні свята. Отець Стеффен якимось скаржився, що як тільки твій батько організовує який-небудь фестиваль або пісенну ходу, встановлюється ідеальна погода, а коли щонебудь організовує він, завжди йде дощ. Він називає це «протестантськими днями».

Єва засміялася. Сівши, вона витягала билинки, що заплуталися в її волоссі.

— Я думаю повернутися, — сказала Єва після короткої паузи.

Ганс пильно подивився на неї.

— Ти маєш на увазі додому?

Єва задумливо кинула в річку камінчик.

— Я потрібна Даніелю. Та й взагалі, моя допомога знадобилася б усім вам. Я можу готувати, шити, прибирати в домі...

— Краще не повертайся, — випалив Даніель, — мама завжди тільки кричить на тебе. А тато засмучується.

Ганс задумливо дістав зі свого кошика зелену пляшку.

— Якщо потім знову йти, то краще справді не повертатися, — він налив собі та Єві білого вина. — Ми якось даємо собі раду. Коли твоя мама їде, я готую. Пастор дуже хвалить мою печеню, а пастори не брешуть... Я сподіваюся...

Єва подивилася на Даніеля.

— Ти справді не хочеш, щоб я повернулася?

Хлопчик сів.

— Можеш спробувати, звичайно. Минулого тижня

приїжджав дядько Руді. Він хотів побачитися з тобою.

— І ти мені нічого не сказав?

Даніель знизав плечима.

— Я думав, ти катаєшся з Вольфом на мотоциклі.

Дядько Руді привіз мені рушницю, що стріляє кульками, а тобі — фотоапарат із Нью-Йорка.

— Фотоапарат? А де він?

— Я весь час забуваю його тобі принести. Він називається «*Brownie*». І плівку дядько Руді теж привіз. Він поїхав до бабусі. Каже, що хоче пожити трохи в неї, через поляків.

Кинувши в річку щойно зірвану травинку, Єва повернулася до Ганса.

— Я чула, мама... змінилася.

Розкуривши люльку, Ганс випустив у небо хмарку ароматного диму.

— Так, і сильно. Партія, безперечно, вплинула на неї на

краще, — він нахилився ближче до Єви, — вона більше не п'є і не курить... Ну хіба що, коли рознервується. І вона перестала фарбуватися.

— Чому?

— Канцлер вважає, що німкені повинні бути скромними і стриманими.

— Тато теж так вважає, але його вона ніколи не слухала. Ганс знизав плечима.

— Ну, він таки не фюрер. Люди кажуть, що Гітлер для нас — Божий обранець, і тому, бодай що він скаже, воно конче справджується. Для всіх його успіх — ознака Божого сприяння. Бог не став би благословляти те, що Йому не подобається.

— А хіба це так?

— Не знаю... Це означало б, що Бог був проти Німеччини під час війни, а я в це не вірю.

Єва помовчала, спостерігаючи за тим, як її брат у своїх

шортах на шлейках ганяється за метеликами.

— То повертатися мені додому чи ні?

— Не знаю. Ти справді цього хочеш чи просто жалієш нас?

Єва замислилась. Вона не знала, що їй відповісти.

— Привіт! — раптом вигукнув хтось у них за спиною.

Обернувшись, Єва і Ганс побачили, що до них наближається Андреас.

— А я скрізь вас шукаю.

— Мене? — посміхнувся Ганс.

— Ну...

— Та годі тобі, я пожартував. Гадаю, нам із Даніелем час додому, — старий гукнув хлопчика. — На все добре, — підморгнув він Андреасу.

— Чим сьогодні плануєш зайнятися?

— Після церкви піду у виноробню, — сказав Андреас. —

Мій шеф каже, що ми, якщо хочемо, можемо влаштувати там танці на вихідні.

Єва глянула на одну з пологих гір над селом. З цієї точки можна було роздивитися тільки дах колишньої виноробні Бібера. Єва не була там з часу аукціону. Вона стиснула губи.

— А тобі не гидко працювати на цих франкфуртських євреїв? — різко запитала Єва з нотками презирства в голосі.

Андреас нічого не відповів.

— Мені на місці Ганса це було б неприємно, — вела далі Єва, — вони позбавили його всього, а ти їм допомагаєш.

Андреас подивився на пагорби. Він мав іншу думку щодо цього.

— Я знаю все про виноградники, і мені подобається працювати на схилах. Звідти відкривається чудовий вид на річку, — Андреас замовк, але, не дочекавшись відповіді

Єви, знову заговорив: — Я запитував у Бібера, що він з цього приводу думає. Він сказав, що йому байдуже... Він радий, що у мене є робота.

— А що ще він мав сказати? Тобі ж потрібна робота. Але скоро в нас буде багато нових робочих місць, і ти зможеш піти з цієї виноробні. Я чула, Гітлер планує побудувати новий міст у Лімбурзі. Ти міг би найнятися робітником на будівництво. Тобі не потрібно працювати на цих євреїв.

— Я зовсім не збирався ображати Бібера, — сказав Андреас після тривалої паузи.

— А головою подумати міг?

— Я думав... І вважаю, що новий господар виноробні ніяк не був пов'язаний з банкіром. Хоча... хто знає...

Андреас знову подивився на укріплені стовпами тераси на схилі пагорба. Виноградники були яскраво-зеленими, пишними і добре доглянутими. Андреас з десяти років підіймався на ці схили, щоб вирощувати чудовий

місцевий рислінг. Він знав усе не тільки про виноград, а й про виробництво вина. Працюючи на самоті на терасах, Андреас нерідко піднімався високо над туманом, що стелився над річкою, і відчував себе єдиним цілим зі своїми улюбленими зеленими пагорбами.

Побачивши мрійливий вираз на його обличчі, Єва згадала, як сильно Андреас любить природу. Одного разу він запитав її, що їй дає найбільше радості. Тоді Єва відповіла, що не знає. «Можливо, коли мене люблять», — додала вона. Андреас сказав, що про людину можна багато дізнатися, з'ясувавши, що дає їй радість. Тоді Єва поставила йому те саме запитання, і Андреас відповів: «Бути в центрі кола, в якому все взаємопов'язано». Тоді Єва не зрозуміла, що він мав на увазі, але тепер вона раптом усвідомила: зараз її друг перебуває в центрі свого кола. Їй стало соромно за те, що вона щойно намагалася змусити Андреаса вийти із середовища, яке дає йому

радість.

Вони разом неквапом попрямували до села. Пройшовши під залізничним мостом, вони піднялися на насип автотраси.

— Ти чула, що бригадир з виноградника Рота звільнився, щоб підшукати собі роботу в Кобленці? — запитав Андреас.

— Правда? — обличчя Єви просвітліло. — Я знаю, що в Рота добре платять.

Андреас на мить замислився.

— Так. Я хочу поговорити з ними.

Вони кілька хвилин йшли мовчки. Першим тишу порушив Андреас.

— В університеті в Гейдельберзі звільнили всіх євреїв, і мого батька запрошують викладати там. Вольф думає про те, щоб кинути школу і влаштуватися на роботу на автомобільному заводі в Кобленці. Може, хоч тепер

я зможу піти вчитися.

— А що б ти хотів вивчати?

— Ботаніку.

Вони підійшли до будинку Андреаса.

— Я купив кілька нових платівок, — почав нерішуче юнак. — Не хочеш послухати?

— Свінг?

— Ага.

— Хочу.

Увійшовши слідом за Андреасом до вітальні, Єва вместилася в продавленому кріслі й озирнулася довкола. Незважаючи на стійкий запах пліснявої деревини та цигарок, у будинку було чисто. Вікна закривали важкі порт'єри, які влітку добре захищали від спеки, а взимку від холоду, однак через них кімната мала похмурий вигляд. Вставши, Єва розсунула їх, впустивши в будинок яскраві промені серпневого сонця, які прокреслили

в повітрі чіткі доріжки завислого пилу.

Єва помітила новий радіоприймач професора. Такі приймачі ловили тільки три державні канали, й уряд безкоштовно роздавав їх усім охочим. Річард Клемпнер недавно нагадав батькові Єви, що йому слід було б замінити свій американський «RCA», який ловив зарубіжні пропагандистські канали на зразок «*Radio Luxemburg*» і Бі-Бі-Сі.

Увагу Єви привернув стос книг на робочому столі професора. Це були твори Дарвіна, Чемберлена і Гобіно. Єва взяла одну з чотирьох книг Гобіно під назвою «Досвід про нерівність людських рас».

— Одна з улюблених книг професора, — тихо сказав Андреас.

— Що? — перепитала Єва.

— Я кажу, це улюблені книги мого батька. Тій, що ти тримаєш у руках, вже майже сімдесят п'ять років. Вона

французькою.

— Це я зрозуміла. А про що вона?

— Про нерівність рас і те, що арійці — вища раса, а євреї — другосортні вискочки, які прагнуть розхитати наші підвалини, — Андреас знизав плечима. — Батько потроху перекладає її та читає Вольфу за обідом.

— Це що, книга націонал-соціалістів?

— Так. Нацисти хочуть представити єврейську проблему расовою, а не релігійною, тому спираються на праці цього француза та ще англійця Чемберлена. На мене вся ця наука навіює нудьгу, — Андреас показав рукою на інші книги на полицях, серед яких Єва впізнала романи Ерккардта і Вільгельма фон Поленца.

Хлопець підійшов до стосу старих журналів «*Die Tat*», що вже вкрилися пилом.

— Мені більше подобається таке. Цей журнал колись видавався Народним рухом, який шанував традиції

селянства Німеччини. В одному з них Отто Гемлін написав, що кожен народ живе в унікальному природному середовищі. Наприклад, нас оточують безкраї ліси. Ми, німці, не створені для міст.

Дивлячись на те, як заблищали очі Андреаса, Єва усміхнулася. Зніяковівши, він швидко підійшов до платівок.

— Так, ти ж прийшла послухати свінг...

Андреас простягнув Єві альбом Снукса Фрідмана та його «*Memphis Stompers*» і ще один — «*Chocolate Dandies*». Сівши поруч із грамофоном, Єва мовчки спостерігала за тим, як Андреас обережно опускає голку на першу платівку.

— Мені доведеться зробити звук тихіше, — сказав він, коли зазвучали перші акорди «*Goofer Feathers Blues*». — Сусіди ненавидять таку музику, як, втім, і мій батько. Вони називають її єврейсько-негритянською.

Єва розсміялася.

— Мій батько пояснював церковній молоді, що така музика пропагує пияцтво й аморальність, — сказала вона.

Андреас знизав плечима.

— Так, Гюнтер казав мені. Думаю, пастор перебільшує.

Єва не була в цьому впевнена. Від націонал-соціалістів вона дізналася досить багато такого, що схилило її до висновку, що західна музика і мистецтво справді можуть бути засобом підриву німецької культури. Єва зраділа, почувши про урядову заборону багатьох фільмів, що їхні пересувні кінотеатри частенько показували на стіні шинку. Обслуговуючи столики під час таких кіносеансів, вона не раз червоніла.

Андреас вийшов на кухню і за хвилину повернувся з пляшкою білого вина й тарілкою з нарізаним сиром. Поставивши все це на стіл, він швидко піднявся сходами на горище в свою кімнату й невдовзі спустився з великою

картиною в рамці. Це була репродукція роботи німецького художника Каспара Давида Фрідріха.

— Мені її перед смертю подарував мій рідний батько.

Єва підвелася з крісла та стала уважно розглядати картину. На ній був зображений чоловік у чорному пальто, який стояв на вершині гори спиною до глядача, а обличчям до безкрайнього поля хмар між скелястими гірськими вершинами.

— Вона називається «Людина над морем хмар», — сказав Андреас.

— Важко зрозуміти: хмари збираються, чи розходяться?

Радіючи, що Єві сподобалася картина, Андреас усміхнувся.

— Я дивлюся на цю картину все своє життя. Вона чудово ілюструє загадку Німеччини. Дивись, людина на ній здається впевненою, але не зрозуміло: задоволена вона своїм становищем, чи дивиться на наступну

вершину.

— Так, і зверни увагу на сонце. Не можна визначити, схід це, чи захід.

— А як ти думаєш, чому художник повернув людину спиною?

— Цікаво, куди вона дивиться? — Єва пильно придивилася до картини, в якій починала бачити все більше й більше прихованого змісту. — Художник скеровує наш погляд вгору, в небеса, але...

— Так. Я б сказав, що людина дивиться на схід сонця, насолоджуючись його славою... — Андреас, лагідно взявши Єву за руку, повільно повернув дівчину до себе.

Занурившись у його очі, вона відчула, що її немов затуляє в теплий, заспокійливий вир десь у раю. Ноги Єви ослабли, а серце затріпотіло. Вона відчула на своїх плечах сильні руки Андреаса і розчинилася в його ніжних обіймах. Побачивши, що хлопець сором'язливо вагається,

вона, чекаючи на продовження, заплющила очі. Нарешті, за мить, яка здалася Єві вічністю, вона відчула на обличчі подих Андреаса і м'який дотик його губ на своїх.

«Ми відновимо єдність духу й цілей нашого народу. Ми зробимо християнство основою нашої суспільної моралі, а сім'ю — ядром нашої нації, яку надійно захищатиме держава».

Адольф Гітлер

Розділ 11

Від вихору подій, що трапилися з Євою та її світом упродовж наступних дванадцяти місяців, у неї голова йшла обертом. Незважаючи на поцілунок, вони з Андреасом не стали парою. Принаймні офіційно. На превеликий жаль хлопця Єва вирішила втримати їхні стосунки в площині дружби. Її незрозумілий потяг до Вольфа не давав їй поринути в щирю любов Андреаса. Однак вона не відмовлялася супроводжувати його на різних сільських святах, а в листопаді навіть їздила з ним до Кобленця на урочистості з нагоди 450-річчя Мартіна Лютера. І в неділю батьки Єви частенько запрошували

Андреаса в гості на чашку кави.

Та попри все, попри всю його доброту і привабливість, Єва день і ніч думала про Вольфа. Навіть йдучи під руку з Андреасом, вона уявляла його зведеного брата, що мчить по мотодрому на мотоциклі у своєму красивому шкіряному костюмі. Єві знов і знов хотілося опинитися на задньому сидінні червоної машини та пережити захват від швидкої їзди звивистими путівцями. Щоразу, як вона обіймала Вольфа, притискаючись до його міцної спини, їй здавалося, що він мчить її до чогось нового і прекрасного, назавжди віддаляючи від болю минулого.

Але вони не тільки каталися на мотоциклі. Єва знаходила час і для того, щоб просто пройтися з Вольфом. Під час таких прогулянок вона завжди переживала одне й те саме: їй хотілося бути поруч із ним. Єві подобалося підкорятися Вольфу, і коли він став переконувати її повернутися до батьків, як личить справжній німецькій

дівчині, вона наступного ж дня з валізою в руці опинилася на порозі батьківського дому.

Наступні місяці стали часом повільного відновлення стосунків. Читаючи їй газети, які надсилав дядько Руді, батько випив не одну чашку звареної своєю кави. Все вказувало на те, що Німеччина, об'єднавшись у спільній боротьбі з аморальністю, більшовизмом, злочинністю та класовою ненавистю, знову віднайшла почуття національної гордості. Новини змінювали одна одну з такою швидкістю, що Єва вже не встигала стежити за ними.

Безробіття зникало на очах; всі політичні партії приєдналися до націонал-соціалістів; люди почали вітати одне одного, підіймаючи вгору праву руку; студенти спалили тисячі книг, що вважалися шкідливими для нації; уряд видав закони про стерилізацію розумово відсталих (утім, як пояснив батько, подібні закони

існували і в Америці). Всюди годували та одягали бідних, а молодятam виділялася державна допомога на весілля. Євреїв позбавили громадянських прав, а політичних опонентів на зразок комуністів відправили в концтабори на перевиховання. До всього канцлер вивів Німеччину з Ліги Націй через антинімецькі настрої, які там панували.

Після цих та інших нововведень фюрер провів референдум, щоб з'ясувати ставлення народу до його політики. Як виявилось, його підтримує 95 відсотків німців, і єврейська громадськість теж, — вона, відчайдушно прагнучи довести свою відданість, беззастережно схвалювала зовнішню політику Гітлера. Подальшому згуртуванню Німеччини сприяла і нещодавня угода фюрера з папою римським, завдяки якій уряд міг розраховувати на цілковиту підтримку та благословення місцевої Римсько-католицької церкви.

«Чудо Гітлера» не обійшлося й без «сюрпризів», серед яких були державні позики для мережі єврейських універмагів задля збереження 14 000 робочих місць і організований гестапо збір коштів на підтримку пасторів у зарубіжних місіях. А ще Гітлер якось запевнив країну, що ніколи не буде втручатися у вчення та свободу віросповідання церков — заява, яка не залишилася поза увагою преподобного Фолька.

Був понеділок, 27 серпня 1934 року...

— Укотре кажу тобі: «Юшка, що подається на стіл, не така гаряча, як тоді, коли готується», — казала чоловікові Герда, прибираючи зі столу посуд після легкої вечері. — Знаєш, Паулю, по-моєму, ти зі своїми друзями-проповідниками надміру непокоїшся, — додала вона голосніше, звертаючись до чоловіка.

Єва помітила, що її мати злегка похитується. Хоча фрау Фольк останнім часом пила набагато менше, через скорий

приїзд з Америки її дівера в неї розгулялися нерви. Для заспокоєння вона знову повернулася до своєї давньої пристрасті — шнапсу.

Не звертаючи уваги на стан дружини, Пауль повернувся до Єви, аби відповісти на її запитання про причини невдоволення деяких пасторів.

— Йдеться про «Сповідницьку Церкву», яку очолюють Бонгьоффер і Німеллер. Ти маєш розуміти, що переважна більшість пасторів цього руху, як і раніше, підтримує уряд, хоча й не погоджується з усіма аспектами ідеології нацистів. Головною проблемою для «Сповідницької Церкви» є так званий «арійський параграф» закону, що забороняє не арійцям мати будь-які зв'язки з громадськими інститутами Німеччини. Річ у тім, що для держави охрещені євреї — все одно євреї, і тому за законом вони більше не належать до наших церков. Більшість незадоволених пасторів виступають проти

такого втручання у справи Церкви.

— Але ж ти їх не підтримуєш?

— Ні. Деякі з їхніх радикалів — особливо Бонгьоффер — почали заходити надто далеко. Коли б їхня воля, вони взагалі не дали б фюреру ніякої можливості впливати на церковні відносини. Але не можна ж очікувати, що держава завжди буде діяти безпомилково. Наше завдання — не протидіяти їй, а терпляче скеровувати її до праведності, — Пауль потягнувся за газетою. — А я скажу, що канцлер понад рік не вимовляє слова «жид» і проявляє небачене самовладання щодо поляків навіть після їхніх нападів на місцеве німецьке населення.

У цю хвилину хтось постукав у двері. Пауль глибоко зітхнув і, кинувши стурбований погляд на дружину, повільно підвівся з-за столу. Він вже давно не бачився зі своїм братом Альфредом і, судячи з тону останніх листів з Америки, від його приїзду не варто було очікувати

нічого доброго. Втім, пастор з нетерпінням чекав на зустріч з племінниками. Він відчинив вхідні двері.

— О! Привіт усім!

Альфред потиснув простягнуту руку Паулю.

— Радий тебе бачити.

— Взаємно, Альфреде. Заходьте. Я допоможу занести речі.

Увійшовши разом з дітьми до вітальні, Альфред за своєю звичкою простягнув Герді букет свіжих квітів.

— О, як мило! Дякую.

Альфред озирнувся довкола і скинув піджак. Будучи баптистським пастором в багатому передмісті Річмонда штату Вірджинія, він приїхав до Німеччини на міжнародний з'їзд служителів-баптистів, що проходив у Берліні. Альфред взяв із собою й дітей: шістнадцятилітню брюнетку Дженні та десятирічного Боббі. Його дружина, теж уродженка Німеччини, померла

два роки тому від раку.

Чемно привітавшись з американськими родичами, з якими вони бачилися вперше, Єва і Даніель стали осторонь і з цікавістю спостерігали за тим, що відбувалося. Як виявилось, Дженні й Боббі вільно говорили німецькою. Проте кузини й кузени не встигли перекинутися й кількома словами, як Альфред, відкривши велику сумку, почав швидко виймати з неї подарунки. Герді він вручив гарну вишивку з текстом 22-го псалма, а Паулю — стос із кількох музичних видань.

— Думаю, твій органіст гідно оцінить їх.

— Дякуємо.

Далі Альфред подарував Даніелю книгу біблійних історій англійською, на що хлопчик тільки чемно сказав: «Спасибі». Можна було не сумніватися, що ця книга опиниться в шухляді стола поряд з іншим його розчаруванням — свистком.

Нарешті Альфред дав знак Дженні, і та, діставши із сумки якийсь паперовий згорток, вручила його Єві.

— Сподіваюся, в тебе ще немає цього.

Заінтригована Єва швидко розгорнула пакунок.

— Щоденник! — радісно вигукнула вона, побачивши товстий добротний зошит у шкіряній палітурці.

Єва розгорнула його і замріяно подивилася на порожні сторінки. Якими ж словами їх заповнить майбутнє?

— О, дякую, Дженні! Спасибі, дядечку Альфреде!

Спасибі вам велике! — дякувала вона, обіймаючи всіх по черзі. — І тобі, Боббі, теж.

Наступні кілька хвилин будинок Фольків був сповнений метушнею розселення по кімнатах. Нарешті Герда запросила всіх до кухні на каву з кексами, проте Єва і Дженні затрималися у вітальні.

Дженні була досить непоказна дебела дівчина з прищавим обличчям. Вона виявилася більш

сором'язливою, ніж Єва припустила з її листів, і в незнайомій обстановці явно почувалася ніяково. Взявши кузину за руку, Єва збиралася розпитати про її маму, аж раптом у парадні двері постукали.

Єва відразу побігла відчиняти й побачила на порозі Андреаса. По-дурному усміхаючись, він тримав у руці букет квітів. Побачивши його вбрання, Єва мало не розсміялася. На Андреасі були смугасті штани та не за розміром велика спортивна куртка, на чоло йому спадало довге пасмо волосся.

— Що це на тебе найшло?

Андреас почервонів.

— Твої американці вже приїхали?

Єва кивнула.

— Але чого ти так вирядився?

— Мені підвисили платню, тож захотілося зробити тобі сюрприз. Хайль свінг! — тихо вигукнув він, піднявши

праву руку, і тут-таки зніяковіло розсміявся.

— Щиро кажучи, незвично тебе бачити таким... — здивування Єви змінилося розгубленістю. — А туфлі! — вона озирнулася на Дженні, що дивилася на Андреаса широко розплющеними очима.

— Хто там? — у вітальню, витираючи руки об фартух, увійшла Герда. — Ти що, гребінця загубив? — уїдливо запитала вона, побачивши Андреаса.

Юнак швидко відкинув пасмо з чола.

— Я... Я тільки хотів запросити ваших американських гостей сьогодні ввечері на танці... Разом із Євою.

Герда хихикнула.

— Жартуєш? Вони ж баптисти, а баптисти ставляться до подібних танцюльок ще гірше, ніж нацисти, — Герда подивилася на туфлі Андреаса. — І ще баптистів важко розсмішити, але, гадаю, твої туфлі чудово з цим упораються, — вона голосно гикнула. — Уявляєш,

американці заборонили алкоголь... І ще вони думають, що ми розвели тут тиранію!

Троє молодих людей пішли за Гердою на кухню. Зовнішній вигляд Андреаса змусив Пауля роззявити від подиву рота.

— Андреасе... Що це на тобі таке?

— Е-е... Це новий стиль...

Обличчя преподобного Фолька повільно залила фарба сорому. Андреас простягнув Альфреду руку, але той тільки похитав головою.

— Я ніколи не дозволю своїй дочці зустрічатися зі стилягою. Знаєш, Паулю... Я здивований.

Єва відразу ж наїжачилася. Вона не бачилася з дядьком понад десять років, але тепер була навіть рада, що він живе так далеко.

— І чим же ви здивовані, дядечку Альфреде?

Огрядний американець гордовито розправив плечі.

— Можу пояснити, — почав Альфред з поважним виглядом. З його поблажливого, занадто гучного голосу Єва зрозуміла, що зараз буде проповідь, — я здивований, що дочка мого брата має стосунок до такої аморальності.

— Але...

— Я щойно приїхав з нашого з'їзду в Берліні. Як я і припускав, тут перед вашим вискочкою Гітлером всі плазують. Зал церкви, в якому проходили наші зібрання, був весь обвішаний його нацистськими прапорами. Подумати тільки: прапор Адольфа Гітлера поряд із портретом великого Чарльза Сперджена! Проте за час з'їзду моя думка про нього змінилася. Як виявилось, він не курить, не п'є, не лихословить, провадить здоровий спосіб життя... Гітлер очікує від німкенів тверезості, скромності й відданості сім'ям, — Альфред кинув багатозначний погляд у бік Герди, — він протистоїть безбожництву «червоних», абортам і гомосексуалістам.

Все це переконає, що Гітлер веде Німеччину в правильному напрямку, — Альфред нахилився до Єви. — Але що ж я бачу? Прояв демона джазу! І де? У такому маленькому селі як Вайнхаузен! Мушу сказати, боротьба Гітлера за порятунок гідності Німеччини може бути знову програна.

— Наші танці цілком безневинні, — запротестувала Єва, — ми просто розважаємося...

— Танці справді безневинні, юна леді, а от всі ці вихляння стегнами... Це просто осередок гріха.

Танцювальні зали — не що інше, як поміст Люцифера. Алкоголь, огидний жаргон, дикі ритми... Твоєму батькові слід було краще тебе виховувати.

Пауль стояв, нервово постукуючи люлькою по стегну.

— Вона вже достатньо доросла, щоб самій вирішувати, як їй жити.

Альфред гнівно розвернувся до свого молодшого брата.

— Ви, християни Німеччини, збилися з Божого шляху! Занадто багато лібералізму і недостатньо здорового біблійного вчення.

Пауль промовчав, але не витримала Герда.

— Невже?! А хто винен у тому, що ми стали заблудлими вівцями? Чи не ви, американці? Якби ви після війни спромоглися приборкати своїх союзників, то ми не докотилися б до такого!

— Якщо ви потураєте танцям і отакій моді, — Альфред кивнув головою в бік Андреаса, — то мені в цьому домі робити нічого!

Герда презирливо примружилася.

— Слухай, Альфреде, зроби кілька ковточків мозельського вина. Це тебе заспокоїть. Знаєш, у мене є дуже хороший «Рислінг»...

— Ні, дякую! І судячи з того, як від тебе тхне, тобі теж краще зупинитися.

— Забирайся з моєї кухні! — піднявши до рота пляшку, Герда демонстративно зробила кілька великих ковтків.

— Гердо, прошу тебе...

— Замовкни, Паулю! Якби ти був чоловіком, то сам викинув би цього фарисея за двері!

— Фарисея?! Ось значить хто я для тебе! — вуха Альфреда стали червоними, як розжарена праска. — Паулю, чому ти дозволяєш своїй дружині так поводитися?

У відповідь Пауль, обличчя якого стало густо-червоним, тільки промимрив щось невиразне.

— Та що він може... — відповіла за нього Герда, — він неспроможний керувати ні мною, ні дітьми, ні громадою. Він майже такий самий нікчема, як ти, жалюгідний боягузе.

— Як ти смієш так розмовляти зі мною! — грюкнув кулаком по столу Альфред.

— Ти на це заслуговуєш. Мої брати вмирили в траншеях

у той час, як ти втік до Америки і взяв там собі нове прізвище. Боягуз! Жалюгідний боягуз!

* * *

Того вечора засмучені Андреас і Єва так і не пішли на танці. Замість сімейного вечора Пауль допоміг Альфреду віднести речі до шинку Краузе, що виконував роль місцевого готелю. Наступного ранку преподобний Фольк, зустрівшись із братом в шинку, почав з багатьма вибаченнями слізно благодіяти його залишитися, як і планувалося, на тиждень. Заради Пауля Альфред неохоче погодився, але рішуче відмовився від будь-якого спілкування з Гердою. Наступні кілька днів брати відвідували місцевих пасторів, а обов'язок розважати Дженні та Боббі поклали на Єву.

Субота випала тепла й сонячна, і Єва, позичивши кілька велосипедів, вирушила разом із Андреасом, Дженні,

Даніелем і Боббі на прогулянку уздовж тихого Мозелю до села Коберн, розташованого за кілька кілометрів на захід від Вайнхаузена. Промчавши до річки, компанія склала велосипеди біля підніжжя пологого пагорба, де-не-де порослого лісом. Над їх головами височіли руїни середньовічного Нідербурзького замку.

— Ідіть за мною, — сказала Єва.

Сходження вузькою звивистою стежкою було стомливим, але нескладним. Нарешті, пройшовши через невеликий сосновий ліс, вони наблизилися до напівзруйнованої зовнішньої стіни. Американці захоплено слухали розповідь Єви про те, що цьому замку вже вісім століть, а навколо нього — близько тисячі римських могил. Поки дівчата й Андреас піднімалися порослими мохом сходами на верхній рівень, Даніель і Боббі обігнали їх і зупинилися у внутрішньому дворі біля стародавнього колодязя, підставивши обличчя теплому

літньому сонцю. Нарвавши дорогою букетики тендітних квітів, що вкоренилися в потрісканій від часу кам'яній кладці, дівчата усміхнено подивилися на щебетливу зграйку птахів у них над головою.

Єва любила бувати в цих руїнах. Колодязь, біля якого вони зупинилися, завжди навіював на неї відчуття спокою. Його круглі вимощені каменем стіни так і вабили зачерпнути прохолодної води з тихих сірих глибин. Всього лише за кілька кроків від колодязя гордовито височіла сторожова башта із зубцями, які обсипалися від часу. Дивлячись на неї, Єва завжди немов доторкалася до древньої історії батьківщини — почуття, напевно, незнайоме її американським гостям.

Єва залізла в одну із влаштованих всередині зовнішньої стіни кімнат і виглянула у вузьке вікно на Мозель, що плавно звивався вниз. Заплющивши очі, вона уявила собі, що пливе в дивовижне майбутнє, яке очікує її

в новому світі, що тільки зароджується. Єва мрійно зітхнула і підійшла до іншого вікна. З нього відкривався мальовничий краєвид: зелені пагорби з доглянутими виноградниками і лісами на пологих схилах.

— Тепер я розумію, чому тобі тут так подобається, — сказала Дженні.

Поки Андреас, діставши з кишені блокнот і ручку, кудись запропастився, Єва і Дженні присіли відпочити на кам'яній кладці колодязя. За кілька днів вони встигли здружитися і обидві дуже жалкували, що їм скоро доведеться розлучитися. Дівчата щиро ділилися одна з одною тим, що їх хвилює і бентежить. Дженні зізналася, що її лякають прояви люті в батька, а Єва поскаржилася на боягузтво свого. Дженні розповіла, що боїться хлопців, а Єва — про Вольфа й Андреаса. Коли Дженні заговорила про церкву, Єва побачила, що тут у них багато спільного.

Утім, варто було Дженні покритикувати німців за те, як

вони поводяться з євреями, Єва відразу дала відсіч, нагадавши, що американці ставляться до негрів не краще. Дженні запитала, чи буде Німеччина робити спроби повернути собі території, втрачені у війні, а Єва поцікавилася, чи мають намір Сполучені Штати коли-небудь віддати індіанцям відібрані у них землі.

Розбуркані емоції швидко вляглися, і Єва зі співчуттям вислухала розповідь Дженні про проблеми німецьких іммігрантів в Америці. Бачачи, як кузина тішиться тим, що її батько змінив німецьке написання прізвища «Volk» на англійське «Folk», Єва відчула жаль до неї. Дженні заплуталася в тому, хто вона і де її батьківщина. Відірвана від своєї родини і країни, вона втратила коріння. Та їй можна було поспівчувати ще й з інших причин. Один тільки батько-тиран чого був вартий!

Раптом Єві в голову прийшла несподівана думка. Вона потяглася рукою в кишеню.

— Дженні, ти пам'ятаєш дідуся?

— Трохи. Ми з ним листувалися.

— Він дуже шкодував, що не може побачити вас із

Боббі.

— Справді?

— Так.

Єва розімкнула кулак. На її долоні лежав бабусин ланцюжок із хрестиком, який втілював у собі все, що об'єднувало їх із Дженні: християнську віру, німецьку кров, родинні зв'язки. Яюсь, близько двох років тому, батько Єви назвав ці елементи «складовими справжньої цілісності».

— Дідусь подарував його бабусі невдовзі після їхнього весілля. Він купив прикрасу в Зальцбурзі.

Обережно взявши ланцюжок із долоні Єви, Дженні повернула його до сонця.

— Який красивий!

Єва кивнула.

— І дуже старовинний.

Єва дивилася на хрест, який виблискував у сонячному промінні, і пригадувала вечір, коли дідусь подарував їй цей ланцюжок, і ніч, коли його зірвав з її шиї француз. Їй також згадалося те Різдво, коли вона в гніві зняла його із себе, і та неділя, в яку Андреас умовив її знову надіти його. Така проста річ, але вона пройшла разом з Євою крізь багато випробувань. Єва одночасно і любила і ненавиділа цей ланцюжок. Вона потребувала його і водночас відмовлялася від нього.

Помітивши, з яким захопленням Дженні дивиться на прикрасу, Єва зважилася. Правду кажучи, останнім часом хрестик вже не важив для неї так багато, як раніше. Напевно, Єва просто подорослішала...

— Бабуся мріяла взяти його із собою до Америки. Нехай так і буде... Він твій, Дженні... Я дарую його тобі...

Дженні кинулася Єві на шию.

— О дякую! Спасибі тобі! — схлипувала дівчина.

Якщо хвилину тому в Єви ще були якісь сумніви щодо того, чи варто відмовлятися від свого золотого «компаньйона», то тепер вони остаточно розвіялися.

— Єво? От не сподівався тебе тут побачити! — радісно усміхнувся Вольф, який увійшов, карбуючи крок, у двір замку на чолі колони хлопчаків із Гітлер'югенду.

Єва помахала йому рукою.

— Я бачу, твої хлопці захекалися. А хіба ти... Я думала, що ти вже переріс Гітлер'югенд. Тобі ж вісімнадцять.

— Так, це мій останній рік тут, а потім я запишуся в СС.

Це справило на Єву враження. Про персональну гвардію Гітлера ходило багато розмов. Ці ставні хлопці в чорній уніформі були свого роду елітним підрозділом, конкуруючим з регулярною армією — вермахтом.

— А хіба ти достатньо високий для цього?

Вольф, почервонівши, замість відповіді гаркнув на шеренгу юнаків, які вишикувалися перед ним:

— Обернись! Кроком руш!

Хлопчаки були одягнені в літню уніформу: коричневі кашкети, такого ж кольору сорочки з нарукавними пов'язками, чорні вельветові шорти, гетри та важкі черевики. У кожного на шиї була чорна краватка.

— Вони нагадують бойскаутів, — шепнула Дженні Єві.

— Так, щось схоже. Менші хлопчики стають членами Дойчес Юнгфольк, а до Гітлер'югенду офіційно зараховують тих, кому від п'ятнадцяти до вісімнадцяти.

Єва була рада, що Даніель ще занадто малий, щоб його прийняли до Гітлер'югенду. Хоча вона й схвалювала, що хлопців там навчали порядку й дисципліни, їй, однак, здавалося, що у вихованні юнаків цей рух трохи перебирає міру. Хлопчикам потрібно хоч іноді давати

можливість пограти, а не забивати їх безперервно муштровим вишколом і наукою військових маневрів. Акцент, який інструктори робили на вищості арійців, теж здавався Єві зайвим, однак їй дуже імпонував той факт, що пісенник Гітлер'югенду починався з цілого розділу пісень про Бога. Коли колони Гітлер'югенду і Союзу німецьких дівчат марширували вздовж річки, оспівуючи Бога, країну, сім'ю та свободу, — це варто було чути. Такого Єва не могла не схвалювати.

Нарешті з'явився Андреас. Коли він сідав біля Єви, з його кишені випав вирваний з блокнота аркуш паперу. — Що це? — запитала Єва, нахилиючись, щоб підняти папірець, притиснутий вітром до її черевика.

Вона пробігла очима рядки:

«Єві

*Ти — мій чистий струмок,
Королева долин,*

*Мій щасливий танок
В сяйві ніжних перлин.*

*Мрії, сонце і квіти,
Щастя, крила надій
Хай тебе не покинуть.
Знай: навіки я твій».*

— О... Як красиво... Але...

У цю хвилину Вольф голосно крикнув: «За батьківщину!», і загін Гітлер'югенду ударив в барабани.

Усі повернулися на звук, і Єва, скориставшись моментом, поклала руку на долоню Андреаса.

— Дякую, — шепнула вона.

Розділ 12

«Ми як християни дякуємо Богові за те, що в цей важкий час Він дарував нашому народові благочестивого і вірного правителя — нашого фюрера, — а також за те, що в системі націонал-соціалізму Він готує для нас форму правління, наділену порядком і честю».

Пауль Альтхаус, протестантський богослов

— Візьміть лівою рукою край прапора та підніміть вгору три перші пальці правої руки, — скомандував Вольф кандидатам на вступ до Гітлер'югенду, які обступили нацистський прапор у внутрішньому дворі замку. Під супровід барабанного дробу він взявся за край червоного

полотнища.

Сім хлопчиків, виконавши команду Вольфа, в один голос виголосили клятву:

— У присутності цього прапора, який уособлює нашого фюрера, клянуся присвятити всі свої сили рятівникові нашої батьківщини — Адольфу Гітлеру. Хочу служити йому до смерті. Хай допоможе мені Бог! Один народ, один Рейх, один фюрер!

Задоволений Вольф обмінявся нацистським вітанням з новобранцями.

— Зіг хайль!

Привітавши кожного з хлопців особисто, він дав останню настанову:

— Запам'ятайте дві речі. Перше: Бог дав вищість арійській расі. Друге: ви повинні бути відданими фюреру. Ми повинні виконати свій обов'язок перед ним точнісінько так само, як він виконує свій обов'язок перед

нами. Наша присяга священна, наша жертва — заради честі батьківщини.

— Зіг хайль! — знову прокотилося луною по замку.

Вольф кивнув оркестру, і той гримнув гімн

Гітлер'югенду:

«Вперед, вперед! Сурміть підйом!

Під прапором свободи,

Який крізь морок нас веде,

Готові кров пролити,

За Гітлером ми йдем».

Дженні дивилася на Єву широко розплющеними від подиву очима.

— Ні... Це зовсім не скаути...

— Просто вашу країну не оточують вороги.

Боббі спостерігав за подіями з великою цікавістю. Цей десятирічний блакитноокий хлопчик розумів, що, якби його батько не переїхав до Америки, він теж стояв би

в лавах Гітлер'югенду. Боббі повернувся до Єви.

— Даніель мені сказав, що я — теж арієць.

— Ти не дуже цим захоплюйся.

Вольф повів загін у першому гімні з пісенника Гітлер'югенду. Він називався «Бог — пісня моя». Єва глянула на Дженні й Боббі. Їй чомусь було приємно бачити їхні вражені обличчя. Прапори, гуркіт барабанів, уніформа... Все це викликало в Єви почуття гордості за нову Німеччину, частиною якої вона була.

— Ходімо сфотографуємося, — запропонувала вона американським гостям, передаючи свій фотоапарат Андреасу. — Пропоную біля колодязя.

Коли вони встали перед колодязем, Єва однією рукою обняла Дженні за стан, а іншу поклала на плече Боббі. Даніель, випнувши груди, зобразив радісну усмішку.

— Ну як, готові? — запитав Андреас, дивлячись одним оком у видошукач. — А тепер усі сказали...

У цю мить Вольф, підійшовши ззаду, вихопив фотоапарат із рук Андреаса.

— Як щодо справжньої німецької фотографії? А ну ж бо, всі зробили «Хайль Гітлер!».

Дженні й Боббі після секундного коливання, хихикаючи, слухняно підняли праву руку.

— Хайль Гітлер!

Вольф натиснув кнопку фотоапарата.

* * *

Упродовж наступних місяців «чудо Гітлера» просувалося Німеччиною семимильними кроками. Втім, незважаючи на натхненні промови фюрера і всю турботу Гітлер'югенду та Союзу німецьких дівчат про молодь в долині Мозелю, танцювальний клуб Анни Келлер, організований в колишній виноробні Бібера, і далі набував популярності.

— Уперед, Андреасе, вперед! — сміялася Анна, дивлячись, як Андреас і Лінді танцюють під мелодію «*Got the Jitters*» у виконанні ансамблю «*Chick Webb*».

Єва плескала в долоні.

— Ну ж бо, Лінді!

Пари кружляли по кімнаті, то різко наближаючись одна до одної, то віддаляючись. Ноги танцюристів виписували на земляній підлозі химерні «па», сіпаючись, немов прикріплені до ниточок божевільного ляльковика.

Двадцять дві пари змагалися в суботньому танцювальному марафоні. На ту з них, котра протримається на майданчику довше за інших, чекав приз — нова платівка німецького джазового ансамблю Штефана Вайнтрауба «*Syncopators*». Єва теж потроху пробувала сили в танцях. Особливо їй подобалася композиція Бена Поллака «*If I could be with you*». Це була повільна пісня, під яку можна було танцювати без ризику,

що край спідниці злетить вище колін. У всіх інших випадках Єва задовольнялася тим, що голосно підбадьорювала Андреаса, який дзигою носився танцмайданчиком у мішкуватих штанах із підвернутими холошами та двобортній спортивній куртці.

Андреас і Лінді танцювали лінді-хоп, хоча були не меншими мастаками і в бальбоа. Ця пара мала дуже гармонійний вигляд, що не надто подобалося Гюнтеру. Він уже був заручений з Лінді, і навесні вони збиралися побратися. Зазвичай Гюнтер був добродушний, але того вечора він із похмурим виглядом сидів у кутку з пляшкою шнапсу в руках. Як і в Андреаса та інших хлопців, в нього на очі звисало довге пасмо волосся.

За правилами марафону щогодини дозволялася лише одна п'ятихвилинна перерва, тому, коли ведучий нарешті підняв із платівки грамофонну голку, залюю пронеслося полегшене зітхання.

— Круто! Я просто у відпаді від цього музона, — сказав захеканий Андреас.

— Ми це помітили, — усміхнулася Єва.

Лінді потягнулася до високого кухля з пивом.

— Він реально крутий спец зі свінгу, — захихотіла вона.

Єва засміялася. Цей дивний жаргон завжди смішив її.

— Так, я просто... Як це... А! Кайф ловлю.

Лінді й Андреас розреготалися.

— А я у всьому цьому... Того... Не добігаю... — втрутився в розмову Гюнтер. — Чи як там правильно? — швидко додав він, спантеличено чухаючи потилицю, бо, побачивши здивовані обличчя друзів, зрозумів, що бовкнув щось не те. Його великі вуха стали червоними, як маки.

— До речі, — сказала Єва, — ви бачили, як Анна нафарбувала нігті?

— Ага. На одній руці червоним, а на другій жовтим, —

сказав Андреас. — А косметикою намазалася — просто завал!

У цю хвилину до них підійшла Анна.

— Що, мене обговорюєте, так?

— Не дрейф, дитинко, — відповів Андреас, відкинувши зі спітнілого чола чуб. — Ти виглядаєш просто відпадно.

Анна, засміявшись, взяла його за руку.

— Не заговорюй зуби, чувак.

Єві не сподобалося, як Анна взяла Андреаса за руку.

Відвівши погляд убік, вона подивилася на постаті, що невиразно вимальовувалися в тьмяному світлі лампочок крізь завісу диму. Строкато виряджені дівчата кокетливо висли на хлопцях, які згорбившись сиділи за столами. Довкола валялися пляшки з-під пива й кухлі. Майже вся молодь в залі або курила, або пила пиво.

Хлопець за грамофоном приготувався поставити наступну платівку.

— Увага, увага! — крикнув він.

Усі подивилися на нього й засміялися, побачивши, що він приклеїв собі бутафорські вуса, як у Гітлера.

— Усім шикуватися! — заверещав хлопець, пародіючи голос фюрера.

Хихикаючи й штовхаючись, пари вишикувалися в ряд. Хлопці розвеселилися і почали глузливо вигукувати: «Хайль Готлер!» Схрестивши руки на грудях, ведучий обвів п'яну аудиторію вдавано лютим поглядом.

— Все це — музика євреїв і негрів! Ви згодні спалити ці платівки, щоб врятувати батьківщину?

— Ні! — в один голос відповіла, сміючись, молодь.

— Хм... Ну добре. Тоді продовжуємо. Врубаю музику!

Під схвальне гудіння голосів ведучий опустив голку на платівку із записом Жозефіни Бейкер, і Андреас під руку з Лінді кинувся на танцмайданчик. Єва була рада, що цей дев'ятнадцятилітній трудяга нарешті знайшов для себе

розраду. Її турбувало тільки те, що завсідниками таких танцювальних вечорів були п'яні неохайні хлопці із згорбленими плечима і легковажні нестримані дівулі. Мабуть, націонал-соціалісти вчасно взялися до порятунку Німеччини.

Єва подивилася на Лінді, яка у відповідь на якесь зауваження Андреаса голосно розреготалася. Вона була рада за подругу. Хоча поведінка Лінді була дещо розв'язна й нестримана, Єва вважала, що вона достатньо настраждалася, щоб мати право чи не на будь-яке безумство. Гюнтер просто ходив за нею німою тінню. Він був упевнений, що гедонізм — не для таких хлопців із ферми, як він. А ось Анна останнім часом дуже змінилася. Стрімко злетівши кар'єрними сходами, її батько обіймав посаду в уряді, з якої ці розв'язні любителі свінгу таємно насміхалися. Але Анна стала поводитися дуже зухвало, чого Єва за нею раніше ніколи не помічала.

Танці тривали до світанку. Андреас і Лінді, зійшовши з дистанції задовго до кінця марафону, влаштувалися на нічліг разом із Євою та Гюнтером біля теплої печі виноробні. Коли в кімнату зазирнули перші промені сонця, Андреас прокинувся і потер налиті кров'ю очі.

— П'яні ідіоти, — пробурчав він, побачивши, як компанія з Коберна, спотикаючись, прямує до виходу. — Ти тільки подивися на них!

Єва, позіхнувши, повернулася до Андреаса.

— Як ти?

— Не дуже.

— Ну так, можна було й не питати, — вона встала і заходилася розгладжувати зім'яту спідницю.

— Тобі від батька перепаде?

— Мабуть. Він боїться, що я пішла шляхом своєї матері. Вона була членом Вандерфьогелю.

— Так... Дивна була молодь. Бродили з гітарами лісами,

ночували в наметах... неодружені!

— Дивна? Та ти довкола озирнися!

У цю мить Андреас, глянувши у вікно, зауважив, що хлопці з Коберна збираються сісти в свою машину.

— О ні! Краще їм цього не робити!

Він поспішив до виходу. Схопивши своє пальто, Єва вийшла слідом за ним. Був морозний січневий ранок. Через туман, що опустився на місцевість напередодні, земля вкрилася крижаною кіркою. Внизу, в селі, дзвонили церковні дзвони.

— Фріце, ти куди за кермо лізеш? — гукнув до п'яного хлопця Андреас. — Ти ж на ногах ледве стоїш, а на дорогах ожеледь.

— Га? — озирнувся Фріц Хубер. Він був такий п'яний, що не міг рівно стояти. Один з його товаришів, перехилившись через крило машини, блював.

Після короткої суперечки Андреасу вдалося вмовити

хлопців із Коберна довірити йому кермо дорогого авто. Це був «Мерседес» 1929 року, що належав батькові Хубера, і, сідаючи на місце водія, Андреас помітно нервував. Раніше йому доводилося керувати тільки іржавими вантажівками, а тут відразу така машина в ожеледь, та ще й напакована вісьмома п'яними хлопцями.

Поглянувши на дорогу крізь очищену від намерзлого льоду вузьку смужку на лобовому склі, Андреас увімкнув передачу. Блискучий мерседес жваво покотив вниз дорогою в село.

— Гей, Бауер, пригальмуй, — буркнув Фріц.

Нічого не відповівши, Андреас легенько натиснув на педаль гальма. Машину повело вбік, але швидкість вона не зменшила.

— Гальмуй, кажу!

Андреас, вчепившись у кермо, ще раз натиснув на педаль гальма. Машину кинуло спочатку праворуч, потім

ліворуч.

— Бауер!

Вони набирали швидкість. Андреас і далі намагався загальмувати, але з кожною його спробою машину тільки сильніше кидало з боку в бік, як гігантський маятник. Пасажири почали кричати, і Андреас в паніці втиснув педаль гальма в підлогу. Важкий автомобіль пішов юзом. Вилетівши на перехрестя, він наскочив на бордюр і, розвернувшись на 180 градусів, з нудотним скреготом врізався в ріг будинку.

— Ви бачили? — крикнув Гюнтер, вибігаючи разом з Євою і Лінді на дорогу, що вела до села. Коли вони дісталися місця аварії, машину вже обступили люди. Один із сусідів схопив Єву за руку.

— Ні, не ходи туди. Зараз прийде доктор Кребель.

— Доктор Кребель? — здивовано запитала Єва, відхекуючись від швидкого бігу. — Когось поранено?

Андреаса?

Вивільнивши руку, вона почала протискатися крізь натовп, поки нарешті побачила якусь жінку, що стояла на колінах біля розпластаного на землі хлопчика. Білява голова дитини лежала в калюжі крові.

Серце Єви шалено закалатало. Насилу прорвавшись крізь натовп, вона впізнала жінку. Це була медсестра, яка жила на їхній вулиці.

— Фрау Хоффман?

— О, моя люба! Мені так шкода, — сказала крізь сльози жінка.

Підійшовши на ватяних ногах ближче, Єва зойкнула. У калюжі крові лежав її молодший брат Даніель.

— Він... Він... — коліна Єви підкосилися. Вона опустилася на землю.

Її світ розбився вщент.

Запис у щоденнику від 27 січня 1935 року:

«Від дня загибелі Даніеля минув тиждень, а я все плачу. Я так за ним сумую! Його кров була така червона на білому снігу! Мені стає погано від самого тільки спогаду про це. Пам'ятаю, я розлютилася на санітарів, які забирали Даніеля. Я хотіла закричати на них, але мені відібрало мову. У мене все пливло перед очима.

Сьогодні вранці тато пішов на могилу. Він став схожий на старого діда. Мама не хоче розмовляти зі мною, бо вважає мене винною в тому, що сталося. Вона сказала, що, якби я не ходила в танцювальний клуб, Даніель був би живий. І цього разу вона має слухність.

Тепер я не можу бачити Андреаса. Щоразу як я дивлюся на нього, у мене перед очима калюжа крові на снігу. І все через ті безглузді танці! Тепер я вже ніколи не скажу Даніелю, як сильно його люблю.

Лінді каже, що вони з Гюнтером більше не переступлять порогу клубу. Я рада за неї. Вона розуміє, що я відчуваю. Анна, напевно, переїде зі своїм батьком до Франкфурта. Нехай котиться разом з усіма своїми платівками й дурнуватим вбранням. Мене нудить від одного погляду на нього».

— Пожежа! — почувся з вулиці чийсь крик.

Раннього суботнього ранку, 2 лютого, над сонним Вайнхаузенем пролунало несамовите ревіння сирени. Прокинувшись від цього жахливого звуку, Єва кинулася до вікна. Добровільні пожежники бігли по Кірхштрассе до розташованого біля школи невеликого гаража, в якому стояла пожежна машина. Швидко одягнувшись, Єва збігла сходами і вискочила на ганок, де вже стояли її батьки.

— Он там, — Пауль вказав пальцем на стовп чорного диму, що піднімався в сіре небо з вершини пагорба.

— Виноробня! — вигукнула Єва.

Пауль швидко вивів з гаража подарований нещодавно парафіянами «Морріс Оксфорд» 1926 року та звелів дружині й дочці сідати в машину. За хвилину вона вже

гуркотіла вибоїстою дорогою, що вела до виноробні, позаду вервечки інших машин, які поспішали на місце пожежі.

Коли родина Фольків дісталася колишньої виноробні Бібера, вся будівля вже була охоплена язиками вогню, що люто шипіли. Клуби диму, здіймаючись вгору, утворювали в них над головою суцільну чорну хмару. У ту хвилину, як Фольки вийшли з машини, дах виноробні обвалився, викинувши високо в небо стовп іскор і гарячого попелу.

Утім, увагу прибулих привернула не так пожежа, як штурмовики СА і хлопці з Гітлер'югенду, які вишикувалися в шеренгу спиною до палаючого будинку. Два барабанщики відбивали ритм. Розмірено бухав басовий барабан. Кілька прапороносців тримали нацистські прапори. Штурмовики не пропускали пожежну команду, через що між ними зчинилася

невелика бійка.

Пошукавши очима Вольфа, Єва нарешті помітила його на дальньому кінці шеренги Гітлер'югенду. Він був у повній зимовій уніформі верхи на гнідому жеребці. Немов відчувши на собі захоплений погляд Єви, Вольф повернув голову в її бік. Можна було не сумніватися: він знає, що вона зараз відчуває. Притиснувши до серця руку, Єва другою помахала Вольфу. Пізніше у своєму щоденнику вона напише, що це був славетний день, і що вона ніколи в житті не відчувала себе більш вдячною.

Однак не всі вважали той день славетним. Не помічаючи нікого навколо, стискаючи в руках кашкет, осторонь самотньо стояв Ганс Бібер. Він побудував цю виноробню разом зі своїм батьком багато років тому, коли Німеччина була зовсім іншою. Товсті рублені стіни виноробні вірно зберігали таємниці Ганса. І хоча якийсь суддя й байдужий клерк вписали в документи про право

на власність імена інших людей, котрі осквернили святість цього місця жадібністю і свавіллям, Ганс твердо знав, що душа виноробні завжди буде належати йому. Зрештою, саме його мозолясті руки забили тут кожний цвях і, як дитину в колиску, поклали в кладку кожний камінь. Тут Ганс вікував із тими, хто був йому дорогий, і сумував через утрату тих, кого любив.

А тепер ця пожежа... Яка душа може бути в стінах, що перетворилися на попіл?

Ганс заплакав...

* * *

У свої двадцять років Андреас Бауер вже встиг заробити репутацію врівноваженої людини, проте в наступні після пожежі тижні почуття провини довело його до безсилої люті. Вид закривавленого Даніеля, який лежав на холодній вулиці, не давав йому спати ночами. Він думав

про те, яке майбутнє могло чекати на хлопчика, скільки він міг би мати радості і здійснених мрій. Ніч за ніччю Андреас дивився порожніми очима в стелю над ліжком, відчайдушно бажаючи повернути час назад і все виправити.

Він ненавидів себе.

На додачу до всього Андреас страждав через розрив із Євою. Вона відмовлялася бачитися з ним і повертала його листи нерозпечатаними. А оскільки справа стосувалася всієї родини Фольків, вони вирекли Андреасові анафему. Пастор, хоча й допускав його до причастя, робив це з невластивою йому холодністю, а фрау Фольк одного разу навіть плюнула Андреасу вслід, коли той проходив повз їхній будинок.

Але на цьому його випробування не закінчувалися. Андреас щовечора, повертаючись додому, мусив зустрічатися з Вольфом, який зміг обернути все, що

сталося, собі на користь. Після знищення танцювального клубу він спочивав на лаврах «народного героя». Одним рішучим рухом він помстився за смерть Даніеля та звільнив Вайнхаузен від джерела морального розпаду. Однак на цьому Вольф не зупинився. Разом із Річардом Клемпнером і Адольфом Шнайдером він домігся позову на адресу директора виноробні Блументаля за звинуваченням в умисному підпалі з метою одержання страховки. Всі троє засвідчили в суді, що, маршируючи рано-вранці в день пожежі, вони бачили, як Блументаль біг геть від палаючої виноробні.

Блументаля та його співінвесторів швидко визнали винними у змові з метою шахрайства, все їхнє майно уздовж Мозелю було конфісковане державою для продажу арійським виноробам, а їх самих відправили у виправний табір в Дахау. Це рішення викликало в Ганса Бібера змішане почуття. З одного боку, він був радий, що

його улюблені виноградники відібрали в тих, хто нажився на його втраті, але, з другого боку, в нього залишився неприємний осад від украй сумнівного судового процесу.

Поки Вольф святкував перемогу, Андреас ставав замкнутішим і більш відчуженим. Цілі вихідні він байдужо блукав берегом річки. Радісні звістки про нові робочі місця та зменшення кількості жебраків, завдяки чому їдальні для них повсюдно зачинялися, Андреаса нітрохи не схвилювали. Навіть коли весь Вайнхаузен радісно вийшов на вулиці, дізнавшись про те, що жителі Саару одностайно проголосували за возз'єднання з батьківщиною канцлера Гітлера, він вважав за краще лягти спати.

Розділ 13

«Боротьба, яку ми ведемо до переможного кінця, до останньої краплі крові, — це, у своєму найглибшому смислі, боротьба між Христом і Марксом».

Йозеф Геббельс, нацистський міністр народної освіти та пропаганди

— З днем народження, Вольфе!

Це було 20 квітня 1935 року — день сорокап'ятиріччя Адольфа Гітлера. Єва та Лінді приїхали услід за Вольфом на мотодром у Мендизі — місті, розташованому приблизно за двадцять п'ять кілометрів на північ від Вайнхаузена, в області Айфель. Недалеко від нього було відоме абатство Марія Лаах, що притулилося на березі

мальовничого озера Лаах.

— Спасибі, — подякував Вольф, який саме вивантажував свій мотоцикл з вантажівки Оффенбахера. Оскар став його спонсором. Як і Вольф, пекар любив техніку. Разом із підмайстром м'ясника він допоміг підготувати до перегонів на кубок Рейнланду новенький «БМВ Р-32», спеціально придбаний професором Кайзером перед початком сезону.

Вольф викотив жовтий мотоцикл на дощаний трап. Єві подобалася сила та енергійність цього дев'ятнадцятилітнього парубка. Здавалося, він ширшає в плечах із кожним днем.

— Обережно! — вигукнула Єва, побачивши, як важка двоколісна машина потягнула Вольфа за собою.

Утім, його це, схоже, анітрохи не злякало. Опинившись внизу, Вольф спокійно зупинив мотоцикл та озирнувся на Єву.

— Не хвилюйся. Я знаю, що роблю, — він буквально випромінював упевненість. Поставивши мотоцикл на підніжку, Вольф підійшов до Єви. — Я радий, що ти приїхала.

Єва теж була рада. Вольф витер рукавом спітніле чоло.

— Я подав заяву до Національної служби. Сподіваюся, мене відразу ж відправлять в армію, а не змусять будувати автобани. Думаю, з боку канцлера було б мудріше поставити на будівництво доріг старших людей.

— Ти міг би служити мотокур'єром.

— Е ні! Волю бути танкістом.

— Ну, як хочеш.

— Слухай, а ти знала, що у Клемпнера єврейське коріння?

— Що?

— Уяви собі. Твій батько у відповідь на державний запит подав звіт про родовід Клемпнера, і виявилось, що

його бабуся була наверненою в християнство єврейкою!

— Овва! Ніхто про це не знав.

— Так. Клемпнер зараз дуже нервує. Він думає, що його виженуть із партії, але регіональний керівник заспокоїв його. Якщо напівкровки зовні не схожі на євреїв, то їх цілком можуть зарахувати до вермахту, — ковтнувши води з пляшки, Вольф засміявся. — Я одного разу застав Клемпнера, коли він розглядав у дзеркалі свого носа. Добре, що «червоні» колись зламали його.

Єва розсміялася.

— А у тебе як справи? — запитав Вольф.

— Я зараз працюю секретарем в офісі партії. З шинком покінчено.

— Так, я чув. Ти правильно зробила. Офіціантка — то собача робота.

— Щоправда, з мамою ми постійно сваримося. Вона знову почала пити.

— Клемпнер каже, що йому, напевно, доведеться виключити її з партії. І як твій батько дає усьому цьому раду?

— Погано. Він намагається менше бувати вдома. Весь час або на могилі Даніеля, або на зустрічах. Церкву зараз прийняв пастор Хан, а тато займається адміністративними питаннями і відвідує парафіян.

— Я чув, у нього неприємності через звіти про родоводи?

— Так, люди тиснуть на нього, щоб він не копав занадто глибоко, — сказала Єва. — Ніхто не хоче дізнатися про євреїв у своєму роду. Я чула, що «Сила через радість» дає твоєму батькові путівку наприкінці місяця? — різко змінила тему розмови Єва.

Вольф кивнув.

— Він каже, що уряд замовляє для таких турів цілі потяги і круїзні кораблі. Уяви собі: відпустка на

морському лайнері! Гітлер — геній. Тепер будь-хто може майже безкоштовно побувати в Неаполі, Венеції чи навіть у Мадриді й Лісабоні. Оце я розумію — турбота про трудящих! Не те що більшовицькі профспілки.

— І фюрер каже, що майже кожен зможе купити за купони дешеву машину. Як там вона... «Фольксваген», здається?

— А ти чула, що з Берліна зараз транслюють перші в світі телевізійні передачі? — запитав Вольф.

Від подиву Єва відкрила рота.

— Якщо твій батько досі сумнівається в тому, що Бог благословляє націонал-соціалізм, то просто озирнись довкола.

— Узагалі-то, тато зараз дуже навіть схвалює націонал-соціалістів, хоча йому не подобається, що пастор Хан поставив на вівтар портрет фюрера, — сказала Єва. — І ще його непокоять арешти деяких священнослужителів.

— Нагадай батькові, що Гітлер — християнин. Він — єдиний, хто чинить, як Ісус. Він годує голодних і одягає бідних. Він дає людям мету в житті й повертає їм гідність. Він заборонив аборти й виступив проти «червоних». Проблеми виникли тільки у радикалів, які використовують свої церкви для підбурювання до зради. Партія не проповідує, тому й Церкві не слід лізти в політику.

Єва вже наслухалася таких промов у шинку.

— Ну, гаразд. Тобі, мабуть, уже час?

— Ні, я приїхав завчасно. До речі, Лінді коли-небудь розповідала про свою дочку?

— Ні.

Вольф нахилився до вуха Єви.

— Дівчинка — мулатка, правда?

Не знаючи, що відповісти, Єва нервово переступила з ноги на ногу. Цікаво, звідки Вольф про все дізнався?

— Слухай, що за питання?

— Ти знаєш, що всіх рейнських мулатів стерилізують?

— Але ж вони не розумово відсталі.

— Так, але вони расово непридатні. Майбутнє

Німеччини — за арійцями, а не за африканцями, — з гонором відповів Вольф. — Отже, дівчинка справді мулатка. Я з самого початку здогадувався.

Єва тільки похитала головою.

— Я цього не казала, — їй не хотілося обговорювати Лінді. — До речі, я тобі так і не подякувала, — мовила вона, трохи помовчавши.

— За що?

— За пожежу.

Вольф усміхнувся.

— Нема за що. Знаєш, я тоді спалив усі свої сірники.

— Вольф — просто красень! — нахилилася Лінді до Єви, перекрикуючи ревіння моторів.

Єва кивнула. З Лінді не можна було не погодитися. На Вольфі був чорний шкіряний костюм і червоний шолом зі свастикою по обидва боки. Ззаду на куртці було вишито «Вайнхаузен і Батьківщина». Єва здивувалася, що Вольф не вказав свого імені. Цей хвалько зазвичай залишався вірним собі. Зарозумілість Вольфа іноді лякала Єву. Ця непомірна гординя була єдиною причиною, чому вона досі трималася від нього на відстані. Втім, Єва не сумнівалася, що в майбутньому зможе допомогти Вольфу виправити цю ваду.

Зробивши тренувальне коло, Вольф підкотив до огорожі. Він зняв шолом і пригладив коротко підстрижений чуб.

— Як щодо поцілунку на удачу?

Єва почервоніла. Вони з Вольфом були однолітки, й обоє — біляві та красиві. Єдиною своєю вадою Єва, наслуховавшись оточуючих, вважала карі очі. Однак всі

казали, що вони з Вольфом були б гарною парою, і Єва останнім часом багато про це думала. Нещодавно вона навіть дійшла висновку, що, якби Вольф був з нею трохи ніжніший, вона швидко б віддала йому своє серце.

Нахилившись через бильця, Єва поцілувала його в щоку.

Вольф усміхнувся, запустив руку у внутрішню кишеню куртки і дістав звідти маленький дерев'яний свисток на шкіряному ремінці.

— Твоя мама віддала його Біберу. Якщо ти не проти, я хотів би носити його на шиї протягом усього сезону.

Єва розплакалася. Вона простягла руку до свистка, згадуючи, з якою мужністю Даніель прийняв цей скромний різдвяний подарунок.

— О, Єво... Пробач... Я не подумав, що тебе це так засмутить.

— Нічого, все гаразд. Авжеж, надягни його, — сказала Єва, втираючи очі, — носи на згадку про Даніеля. Нехай

цей свисток принесе тобі перемогу.

* * *

Єва була в захваті — Вольф справді виграв перегони в Мендізі, і це був тільки початок сезону, відзначеного численними перемогами. У тому році Вольф Кайзер став героєм Вайнхаузена.

Весна 1935 року принесла їй інші перемоги. Гюнтер Ландес домігся нарешті руки Лінді, і одного дощового дня, наприкінці квітня, вони одружилися. Належним чином подавши заяву про державну реєстрацію шлюбу, пара виконала необхідні формальності в Кобленці, і в неділю того самого тижня склала шлюбні обітниці перед Богом і людьми в церкві Пауля Фолька. Після двох днів святкувань молодята вирушили у весільну подорож до Мадрида. Гюнтер, який не відзначався особливою кмітливістю, цього разу зорієнтувався і скористався

недавно запровадженою Гітлером позикою для молодят. Завдяки цій державній позиці він зміг подарувати своїй нареченій враження, про які колись вони не могли навіть мріяти. Втім, десь посеред Іспанії заощадливий юний фермер не забув повідомити Лінді, що вона має якомога швидше народити чотирьох дітей, позаяк за кожну дитину уряд списує чверть боргу.

Ще про одну перемогу було оголошено 1 травня. Під звуки фанфар струнку дев'ятнадцятирічну Єву Фольк обрали «королевою» Вайнхаузена. Під радісні вигуки натовпу бургомістр Бек, викликавши Єву до прикрашеного травневого дерева, накинув їй на плечі пурпурову пелерину й надів на голову корону з білих квітів. Потім її посадили на гарного коня гафлінгерської породи і провезли вулицями Вайнхаузена. Співочу процесію чоловіків у накрохмалених сорочках і жінок в національних костюмах очолював Вольф. У центрі

звивистої колони йшов сільський оркестр, який грав із пісенника Гітлер'югенду твори на зразок «Сестричко, потанцюй зі мною» та «Між горою і глибокою долиною». Парад завершився на зеленому березі Мозелю, де хлопці в коротких штанях і дівчата з косичками з радісними криками кинулися врозтіч.

— Ах, Вольфе, все просто дивовижно! — сказала Єва, сходячи з коня. Вона повільно втягнула носом повітря, наповнене апетитним запахом смаженої ковбаси.

— Не все, а ти, — усміхнувся Вольф, беручи її за руку. Єва зашарілася.

— Спасибі, — зніяковіло вивільнивши руку, вона краєм ока помітила на собі швидкий погляд Андреаса.

Вольф теж його помітив.

— Не хвилюйся, Єво. З ним все гаразд.

Єва промовчала.

— Я зараз рідко його бачу. — Вона вже почала відтавати

щодо Андреаса. Почасті цьому допомагали й згадки інших про те, що аварія була всього лише нещасним випадком.

— Я теж, — сказав Вольф. — Знаєш, — додав він, нахилиючись до Єви, — я зробив йому до дня народження дерев'яну тарілку, на якій випалив орнамент. Думаю, це його трохи підбадьорить.

Єва була приємно здивована.

— Справді? Як мило з твого боку. А що за орнамент?

— Я скопіював один стародавній напис в Лімбурзі.

«Сподіваюся, світ ще зможе бути щасливим».

Єва усміхнулася.

— Моєму братові на голову звалилася купа бід, — вів далі Вольф, — не дивно, що він мало радів своєму двадцятиліттю. Хочеш, я покличу його?

— Не зрозуміла, — здивовано подивилася на Вольфа Єва. Вона не чекала такого запитання.

— Ну, я міг би привести його сюди. Нехай поїсть з нами, а то він геть здичавів... Чи тобі буде важко з ним спілкуватися?

Єва розгублено мовчала, не знаючи, що відповісти.

— Ну, може...

— От і добре. Тож я піду пошукаю його.

— Але...

Розчинившись в натовпі, Вольф вирушив на пошуки брата, якого скоро знайшов далеко від загальних веселощів. Андреас у задумі сидів на березі й кидав камінці в ледачі води Мозелю.

— Гей! — гукнув до нього Вольф.

Андреас озирнувся, але нічого не відповів.

— Ну що ти знову нюні розпустив, — сказав, підходячи ближче, Вольф.

— Замовкни, — відрізав Андреас. Він вочевидь був не в гуморі.

— Сидячи тут і жаліючи себе, ти поводишся, як останній дурень!

— Вольфе, чого тобі треба? — Андреас підвівся.

— Я бачив, що ти йшов за Євою.

— Я за нею не йшов.

— Та годі! Я бачив тебе в процесії, і вона теж бачила.

— Це не означає, що я йшов за нею.

— Що, не вистачає сміливості зізнатися, так?

— Послухай, за Євою йшло все село, але, коли тобі від цього буде легше, то нехай — я йшов за нею. І що далі?

Вольф підійшов до Андреаса впритул. Від його благодушності не зосталося й сліду.

— Залиш її в спокої. Вона не забула про Даніеля і не хоче тебе бачити.

— Це вона тобі сказала?

— Так.

— І коли?

— Десять хвилин тому.

Андреас нічого не відповів.

— Ти мене чув? — почав скаженіти Вольф.

— Я не зрозумів, Вольфе, ти що, хочеш зі мною побитися? Знаєш, мені все одно нічого втрачати.

Вольф відразу охолов.

— Просто дай їй спокій.

Раптом у них за спиною пролунав чийсь голос.

— Привіт, хлопці!

Озирнувшись, вони побачили Ганса Бібера.

— Ви вже куштували ковбасу? — запитав він.

— Ні, — відповіли брати в один голос.

— Андреасе, ти позбавляєш себе справжнього бенкету.

Оффенбахер приніс кілька кошків із хлібом,
Зільберман — банани і морозиво, а Ульріх смажить
ковбасу. Там є навіть американські гамбургери.

Андреас лише кивнув головою. Ганс подивився на нього

з-під козирка кашкета з виглядом людини, яка знає якусь таємницю.

— Я чув, твій брат зробив тобі до дня народження подарунок?

— Що-що? — спантеличено подивився Андреас на Ганса.

Бібер повернувся до Вольфа.

— Єва сказала, що ти йому дещо подарував.

— Ну... — зам'явся Вольф, густо почервонівши. — Насправді мій подарунок ще не зовсім готовий. Я хотів зробити сюрприз.

Бібер удав здивування.

— А Єва сказала, що ти подарував його Андреасу на день народження. Минулого місяця.

— Я... Я вирішив дещо доробити, а потім вже подарувати. А ви взяли й зіпсували мій сюрприз.

Вольф повернувся до Єви з маленьким букетом

польових квітів, який швиденько нарвав на березі річки.

— Майже такі самі красиві, як ти, — сказав він, знімаючи коричневий кашкет.

Єва зашарілася і прийняла букет обома руками.

— Я намагався вмовити його, але він не хоче. Ти ж знаєш, яким упертим буває Андреас.

— Нічого страшного. Справді. Може, це навіть і на краще.

— Вам обом довелося чимало пережити, — сказав Вольф, злегка доторкнувшись пальцями до руки Єви, — я просто хотів допомогти.

Єва усміхнулася. Її вабило до Вольфа, як ніколи раніше. Напевно, на неї так вплинуло його несподіване співчуття до брата. Або ж — уніформа Вольфа, що красиво облягала його широкі плечі. Або, можливо, його світле волосся, яке мінилося під травневим сонцем, мов спіла пшениця. Єва відчула, як від дотику Вольфа в ній розгоряється

пристрасть.

— Знаєш, я хочу тобі дещо пояснити, — сказав він. — Я насправді ще не подарував Андреасові ту тарілку.

— Як це?

— Ну, я ж тільки сказав, що зробив її, а не подарував. Я... Я хотів її трохи доробити.

— Та я ж не проти.

— Просто Бібер здивувався, тому я подумав, що...

— То пусте, Вольфе. Найголовніше, що ти дбаєш про свого брата.

Вдало виплутавшись із незручного становища, Вольф швидко змінив тему, зосередившись на мотоциклах і Гітлер'югенді. Втім, незабаром бесіда з діалогу перетворилася на його пристрасну промову про героїзм, жертвовність і обов'язок справжнього німця.

Слухаючи, Єва усміхалася до своїх думок. Вона подумала, що Вольф — ще більший романтик, ніж

Андреас, хоча романтизм братів лежав на протилежних полюсах. Один був безкомпромісним і хоробрим воїном, а другий — чутливим і витонченим поетом. І все ж таки, у цій відчайдушності Вольфа було щось незбагнено привабливе.

Раптом, різко замовкнувши, Вольф прокашлявся.

— Єво, я хотів би в тебе дещо запитати.

Єва зупинилася й уважно подивилася на нього.

— Я... Е-е... Коротше, я хотів би відкрито зустрічатися з тобою.

Серце Єви прискорено забилося. Вона проводила з Вольфом дедалі більше часу: якщо не на перегонах, то в церкві або на сільських святах. Кілька тижнів тому, коли вони гуляли вздовж річки, він навіть узяв її за руку. Відкриті побачення означали, що Вольф буде приходити до них по неділях на каву, щоб спілкуватися з батьками Єви. Такі вечори вважалися провісниками швидкого

весілля. У голові Єви вихором промайнули записи з її щоденника. «Поруч з ним я почуваюся в безпеці... Коли він поруч, я знаходжу впевненість у майбутньому... Мені добре з ним...» Але тут її думки полинули до Андреаса. Єва знала, що для нього це стане жахливим ударом... Та чи мало це тепер якесь значення? Наблизивши обличчя до свого маленького букетика, вона вдихнула аромат квітів.

— Так, Вольфе. І мені б дуже цього хотілося.

Запис у щоденнику: «Нідерберзький замок, 7 березня 1936 року»:

«Сьогодні фюрер на чолі нашої армії увійшов маршем в Рейнланд. По радіо сказали, що вся країна торжествує, але навряд чи знайдеться хтось щасливіший за нас — тих, хто живе тут. Який славетний день для долини Мозелю! Хоч я трохи боюся, що наші вороги нападуть на нас, бо фюрер порушив угоду. Безперечно, я рада, що він запропонував мирний план, але ми всі, затамувавши подих, очікуємо, що буде далі.

Щодо Андреаса, я не відчуваю жодних докорів сумління. Хоча я вже не

звинувачую його у смерті Даніеля, ми, як і раніше, не розмовляємо. Я знаю, що йому було боляче, але Вольф каже, що Андреасу вже байдуже, що він вступив до вермахту, і мені більше не варто за нього хвилюватися. Мені здається, він пішов в армію через мене з Вольфом. Напевно, він братиме участь у параді в Кобленці. От уже ніколи не думала, що Андреас стане солдатом.

Я щаслива з Вольфом, але мене непокоїть, що іноді він втрачає самовладання. Одного разу я навіть подумала, що він ударить мене, коли я сказала, що з євреями уряд, мабуть, перебрав міру. Вольф так розлютився, що пішов на ринок і ні сіло ні впало накричав на Зільбермана, виштовхавши його з крамниці на вулицю. Після цього ми кілька днів не розмовляли, але потім він попросив вибачення, і ми помирилися.

Думаю, Зільберман і його дружина скоро поїдуть з Вайнхаузена, як це зробили багато інших євреїв, хоча він постійно говорить, що вважає себе патріотом Німеччини і на доказ цього підтримує партію.

Я читала, що за законом арійцям заборонено вступати в статевий зв'язок з євреями. Фрау Краузе каже, що в Америці існують такі самі закони щодо негрів. Я запитала про це у листі до Дженні. Цікаво, що вона відповість? З її слів, їм з Боббі дуже сподобалося в Німеччині.

СС каже, що всіх євреїв треба кудись вислати — наприклад, на

Мадагаскар. Деякі з євреїв кажуть, що хотіли б мати власну країну в Палестині. Гадаю, своя країна для них — це дуже гарна думка. Там і Зільберманів ніхто не чіпав би.

Батько майже не проповідує, але я цьому навіть рада. Він зараз не готовий. Його дратує, що фюрер заборонив усі молодіжні організації, крім Гітлер'югенду, а націонал-соціалісти витягли з його радіоприймача катушки. Думаю, держава стурбована тією брехнею, яку наші вороги передають по радіо, і, напевно, вона в цьому має слухність. Загалом, тато весь час або на могилі Даніеля, або у своєму кабінеті, де він складає довідки для гестапо.

Думаю, мама досі звинувачує мене в смерті Даніеля, хоча і схвалює мою дружбу з Вольфом. Вона дуже злиться, що її виключили з партії. Клемпнер сказав їй, що вона — поганий приклад для жінок Німеччини. Мама надто сильно фарбується і п'є. А ще курить. Мені її трохи шкода, тому що партія була для неї єдиною розрадою.

Я проводжу багато часу тут, у замку. Тут я можу спокійно роздумувати наодинці, хоча сьогодні разом зі мною прийшло багато людей. Звідси відкривається гарний вид на дорогу, по якій марширувала армія. Ці старі кам'яні мури і пагорби навколо навіюють на мене якийсь особливий спокій... Ніби я причетна до чогось великого і прекрасного. Мені подобається дивитися на річку

з висоти. Звідси вона здається такою тихою та лагідною. Напевно, кращого місця для ведення щоденника, ніж цей замок, просто не знайти».

Розділ 14

«Найважливіше завдання для нової Німеччини — виховувати молоде покоління в душі справжніх німців, на християнських засадах... Мета — формування сильної, єдиної нації в християнській націонал-соціалістичній державі».

З маніфесту Екуменічної ліги батьків-християн

— Ти сьогодні дуже гарна, Єво, — сказав Пауль.

Стояв спекотний липневий день 1936 року. На річці було людно й гамірно: сновигали прогулянкові човни, плюскали весла, лунали голоси відпочивальників.

— Дякую, — Єва замовкла, байдужо дивлячись у зелену воду. Від колишнього почуття поваги до батька вже

майже нічого не залишилося. Єдине, що Єва відчувала до нього — жалість. Після смерті Даніеля минуло півтора року, а Пауль Фольк чимдалі глибше занурювався в меланхолію.

— Як тобі, подобається працювати секретарем у Клемпнера?

— Так.

— Річарду пощастило. Гітлер каже, що справжній єврей той, у кого не менш як три покоління прабатьків були євреями. Три! Якщо радикали і далі так продовжуватимуть, то скоро це число зменшиться до одного і Клемпнера викинуть з партії. Пауль вийняв з рота люльку. Його рухи були різкими, спина напруженою, а голос роздратованим. Після такої заяви канцлера багато хто в громаді став спати спокійніше. Ця людина весь час збиває мене з пантелику. То він вчить Гітлер'югенд, що євреїв треба ненавидіти, то

розвертається на 180 градусів і починає пом'якшувати політику. На початку року Гітлер був дуже терпимим до скарг «Сповідницької Церкви», а потім різко почав піддавати їх газети цензурі та навіть взяв п'ять сотень пасторів під попереджувальний арешт.

— Таж він їх відразу випустив.

— Так, але тільки після того, як кілька з них померли за загадкових обставин, — похитав головою Пауль. — Коли слухаєш, що Гітлер говорить у своїх зверненнях і читаєш повідомлення в газетах, то мимоволі насторожуєшся: одного дня він явний християнин, який прагне зберегти в Німеччині християнський порядок, а наступного — мовить не про Христа, а про «долю» і вилучає з державних шкіл молитву.

Пауль набив люльку новою порцією тютюну. Йому подобалося говорити про політику, бо він виявив, що роздуми — гарна заміна болючим спогадам.

— Принаймні Гітлер наказав прибрати свій портрет з віттарів, що, до речі, жахливо розлютило Хана, — Пауль чиркнув сірником об коробку. — У своїй наївності я подумав, ніби канцлер нарешті зрозумів, що потрібно бути скромніше, але я, звісно ж, помилявся. Він лише хотів навести лад у взаєминах Церкви й держави. І тепер він вимагає від священнослужителів особистих клятв на вірність йому. Робить із себе мало не Бога.

— Хоч би з ким я розмовляла, люди готові заплющувати очі на деякі крайнощі канцлера, враховуючи те, що він зробив для Німеччини. Багато хто вважає, що фюрера благословляє Бог, — сказала Єва.

Пауль похитав головою.

— Коли я був ще дитиною, мій пастор вчив мене остерігатися фігових листків, якими прикривають ідолів, — він затягнувся і випустив у повітря хмарку тютюнового диму. — Ну, годі про це. Від Андреаса є якісь

вісті?

— Він зараз у гарнізоні в Вітлісі, — ухильно відповіла Єва. Їй не хотілося говорити про Андреаса, який нарешті зважився написати їй листа. Єва перечитувала його по кілька разів на день.

— Хороший він хлопець. Сподіваюся, ти йому пробачила.

Єва вирішила змінити тему розмови.

— Пан Бібер каже, що відмовляється від крамниці Гольдмана.

— І правильно робить, — пробурчав Пауль. — Уряд не повинен був відбирати у Гольдмана крамницю тільки через те, що він — єврей.

— Але ж закон це дозволяє.

— Отже, закон помиляється.

Єва була здивована. Для справжніх німців, яким був її батько, закон і порядок, що цей закон представляв,

завжди були понад усе. І крім того, відколи це Пауль Фольк почав висловлювати протест?

— Коли ми говорили, що закон помиляється, відбираючи у Бібера виноградник, ти сказав, що треба підкорятися, незважаючи ні на що.

Пастор, зупинившись, стомлено подивився на дочку.

— Я ж не сказав, що ми не повинні підкорятися закону. Борони мене, Боже, від таких промов. Я тільки сказав, що держава вчинила неправильно, забравши крамницю в Гольдмана, а не те, що у неї не було на це права.

— Тоді виходить, що закон має право помилятися.

Пауль похитав головою.

— Закон є закон, і сьогодні, як я бачу, закон — це Гітлер. Як християнину мені нічого не залишається, тільки підкорятися, дозволивши Богу розбиратися з державою, якщо вона переступає межу.

Тепер уже Єва зупинилася.

— Отже, якщо держава накаже Біберу забрати крамницю, ти порадиш йому підкоритися?

— Звичайно. В іншому разі на нас чекає хаос.

Вони пішли далі берегом річки. На пляжах було повно народу. Поверхня Мозелю мерехтіла від коротких хвиль, що набігали одна на одну. Повітря повнилося щебетанням птахів.

— Єво, скажи, ти щаслива?

Єва ніколи про це не замислювалася, тому мовчки знизала плечима.

— Тоді запитаю по-іншому. Що робить тебе щасливою?

Єві не хотілося відкривати своє серце. Принаймні батькові. Потаємними думками вона тепер ділилася тільки з найближчими їй людьми.

— А ти щасливий? — відповіла вона запитанням на запитання.

— Ні, — відповів пастор прямо, але м'яко.

— А чому?

Пауль зупинився.

— Уряд платить мені за те, що я доглядаю за церквою, в якій мені вже немає місця. Мені не довіряють нічого, крім перекладання папірців на столі та попередження сварок між членами хору. По суті, я вже не помічник пастора. Я вже й сам не знаю, хто я такий. Наш єпископ хоче відправити мене до пансіонату в Швейцарію, поки він не придумає, як обґрунтувати перед урядом мою платню. А громаді подобається Хан. Він проповідує в уніформі СА. Дяка Богові, що диякони хоч трохи його стримують. Уяви собі: він хотів взяти надгробки з єврейського кладовища і зробити з них доріжку до вбиральні в церковному саду! Коли церковна рада проголосувала проти, він був просто в нестямі... І ще мені дуже шкода твою маму.

Єва побачила, що батька переповнюють емоції, однак

він рішуче опанував себе, не даючи їм виплеснутися назовні. Він ніколи не дозволив би собі розплакатися перед дочкою.

— Але зі мною все буде добре, Єво.

Їй справді було шкода батька.

— Дивлячись на тебе, цього не скажеш.

— Останнім часом я погано почуваюся. Доктор Кребель каже, що це через нерви.

Вони повільно повернули на вулицю, що вела до їхнього будинку. Ідучи поруч із батьком, Єва мовчки спостерігала за тим, як він, склавши руки за спиною, похнюплено й важко піднімається пагорбом вгору. Як же швидко він постарів!

Нарешті Пауль і Єва, звернувши за ріг Лютервег, вийшли до церковної садиби, що потопала в пишних квітниках. Цього року парафіянки добре попрацювали над трояндами. Особливо красивими були білі.

— Даніель не любив троянди, — сказала Єва. — Він постійно чіплявся гольфами за їхні колючки.

Мовчки проминувши моріжок перед церквою, Пауль і Єва зайшли на розташоване поряд кладовище. Як і скрізь у Німеччині, воно нагадувало сад, де кожна родина самотійно висаджувала біля могил близьких кущі та квіти, які їй подобалися. Пауль і Єва підійшли до могили Даніеля. Горбок нарешті осів, а його поверхня вирівнялася й затверділа, нагадуючи, що після смерті хлопчика час не стояв на місці. Маленька охайна клумба із жовтими нагідками та різнокольоровими братками, яку доглядав Бібер, була оточена низьким кам'яним бордюром. Надгробком на могилі служив мармуровий хрест із вирізаним на ньому написом:

Даніель Рудольф Фольк
Дитя Боже

Улюблений син Пауля і Герди Фольків
11 листопада 1926—20 січня 1935
Спочивай в Ісусі

Батько і дочка довго стояли мовчки. Єва відчувала, як їх зближує спільне горе.

— Я уявляю його в оточенні ангелів.

— Фрау Клемпнер сказала те саме, коли поховала свого сина, — мовив Пауль, у задумі дивлячись на надгробок сина. — Його могила он там, — він показав на горбочок неподалік, біля клумби з охайними рядами червоної герані. — Того дня Річард сказав мені, що відмовляється вірити в Бога, настільки жорстокого, що дозволив його синові померти від задухи.

Єва не відповіла.

— Він тоді запитав, який Бог допустив би таке, коли за

кілька кілометрів якийсь француз тримав цілий склад ліків, що могли б допомогти його синові? — вів далі Пауль. — Річард сказав, що йому простіше взагалі не вірити в Бога.

— Але яка ж тоді надія для його сина?

Пауль кивнув головою.

— Власне, якщо немає Бога, значить немає воскресіння мертвих, небес і надії. Коли я сказав про це Клемпнеру, він плюнуv на землю й назвав все це «пасткою церковників». Річард звинуватив мене в тому, що я не даю йому іншого вибору: він або мусить вірити в Бога, Якого ненавидить, або визнати, що душа його сина загинула, — в очах Пауля заблищали сльози. — Тоді я засуджував його за зневіру, хоча насправді не мав права цього робити. І ось тепер я сам опинився в його становищі.

— Вольф приїхав. Мені час.

Двадцятирічна Єва, одягнена в довге літнє плаття в горошок, швидко перетнула вітальню з брунатою валізкою в руці. Вона зголосилася допомагати на кухні у двотижневому літньому таборі Гітлер'югенду, час проведення якого співпав з Олімпійськими іграми в Берліні. Герда, переставши грати на нещодавно відремонтованому сімейному піаніно, вийшла вслід за дочкою на ганок.

— Мені все це не подобається, — буркнула вона, сердито глянувши на Вольфа.

— Хайль Гітлер, фрау Фольк! — весело відповів Вольф. — Не турбуйтеся, я про неї подбаю. Можете на мене покластися.

— Я не про це. У неї і тут повно роботи.

— Мамо, мені потрібно їхати, — твердо сказала Єва.

Вони цілий ранок провели, сперечаючись.

— Ти не помила вікна нагорі, як я тебе просила, і не просапала грядки, як обіцяла.

Єва повернулася до Вольфа:

— Забери мене звідси швидше.

У свої двадцять років Вольф уже був одним з керівників регіонального об'єднання Гітлер'югенду, яке налічувало близько 5000 осіб. Структура цієї молодіжної організації нагадувала вермахт. Найдрібніші бригади, по 10 – 15 осіб, входили до складу більших підрозділів, ті — до складу ще більших і так до самої вершини піраміди Гітлер'югенду, яку утворювало шість об'єднань по 375 000 осіб в кожному. Хоча членство в Гітлер'югенді й Союзі німецьких дівчат не було примусовим, у цих двох організаціях перебували майже всі хлопчики і дівчата

Німеччини віком від десяти до вісімнадцяти років. Для них заклик до славного майбутнього були слова фюрера: «Слабкий повинен бути відтятий. Мені потрібні юнаки та дівчата, які вміють терпіти біль. Швидкі, як хорти, міцні, як дублена шкіра, стійкі, як сталь».

Природно, що для досягнення поставлених фюрером цілей хлопчики багато тренувалися — зокрема й у літніх таборах. Вони цілий день безперервно марширували, бігали, вивчали тактику ведення бою, метали навчальні гранати і вчилися колоти багнетом. Небагатьом обраним викладали уроки керування планером з перспективою вступу до лав нещодавно створених повітряних сил Німеччини — «Люфтваффе».

Дівчата тренувалися окремо, готуючи свої тіла й душі до того, щоб стати хорошими матерями. Новий німецький Рейх потребував покоління сильних, здорових воїнів. Поміж усім іншим дівчата повинні були пробігати

60 метрів за 14 секунд, штовхати ядро на 12 метрів, витримувати двогодинний марш-кидок, уміти правильно застелити ліжко, готувати здорову їжу, а також добре шити.

— Усі мої хлопці приймають присягу в мій день народження, — самовдоволено усміхнувся Вольф, прямуючи разом з Євою до автобусів.

— Ти маєш на увазі в день народження фюрера?

— Ну, так. Ти вже прийняла присягу?

Єва заперечно похитала головою. Дехто заприсягся в особистій вірності Гітлеру після радіотрансляцій його звернень, інші — під час дивовижних маршів зі смолоскипами в Кобленці, але Єва цього ще не зробила.

— Ну, якщо ти працюєш на Клемпнера, то краще не тягни з цим. І твоєму батькові раджу зробити це швидше. Він отримує платню з податків, тож кому як не йому слід підтвердити свою вірність.

Пара швидко йшла бездоганно чистими тротуарами повз ошатні будинки Вайнхаузена. Всюди на підвіконнях стояли ящики з квітами, а з навісів, утворених плетивом виноградних лоз, звисали яскраві прапори. Тепер ніде не залишилося навіть натяку на колишню зневіру та розпач. Ремонтні служби зарівняли всі вибоїни на дорогах і реконструювали річкові доки. Сараї в садах були щойно пофарбовані, і замість жебраків там тепер був реманент.

Єва просто дивувалася, як швидко відродилася її село. Всі чоловіки були задіяні якщо не в місцевих урядових проектах, то на заводах, що активно будувалися в Кобленці. Винороби в долині Мозелю теж тріумфували. Щоб допомогти їм відновитися після французького бойкоту, Гітлер розробив блискучу схему, за якою міста по всій Німеччині повинні були купувати вино сіл Рейнланду. За кожним містом було закріплене своє село, і результати виявилися просто приголомшливими.

— Так, ми живемо в чудовий час, — сказав Вольф, помітивши, як Єва дивиться на гармонію, що панувала довкола. — Люди усміхаються, діти безтурботно граються. Я в захваті від усіх цих квітів і прапорів! Знаєш, євреї в Нью-Йорку добряче нам підсобили.

— Тобто?

— Вони напали на один з німецьких кораблів і зірвали прапор нашої партії. Ха! Фюрер відповів їм тим, що оголосив прапор націонал-соціалістів офіційним прапором Німеччини.

Діставшись Флусштрассе, Вольф і Єва побачили, що посадка на автобуси ще не почалася. Дівчата вже поїхали до свого табору, залишивши сорок шість хлопчиків, вишикуваних в бездоганні шеренги, під відповідальність Отто Шнайдера. Йому вже виповнилося вісімнадцять, і він був цілком підготовлений до командування загоном. Як і двоє його молодших братів, Отто жив для

Гітлер'югенду. Побачивши Вольфа, він віддав команду, і сорок шість хлопців, витягнувшись у стійку «струнко», одночасно підняли праві руки й войовничо вигукнули «Хайль Гітлер!».

Відповівши таким самим привітанням, Вольф віддав наказ сідати в автобуси, які повинні були довести всіх в наметовий табір, розбитий в передмісті Мендіга, біля вулканічного озера Лаах. Одразу ж, викинувши у випускні труби клуби чорного диму, гучно загурчали дизельні двигуни, і за хвилину автобуси, натужно ревучи моторами, вже піднімалися вгору схилом пагорба, прямуючи до виходу з долини Мозелю.

Єва всю дорогу насолоджувалася прекрасними краєвидами Рейнланду. Вона мало подорожувала в своєму житті і навіть жартувала, що її світ — плаский, бо обмежується рейками залізничної колії між Вайнхаузенем і Кобленцем. Поїздка на автобусі

приносила їй велике задоволення, бо давала можливість добре роздивитися доглянуті поля, порослі травами яри та яскраві густі листяні ліси з поодинокими вкрапленнями темно-зелених ялин.

Натиснувши на засувки, Єва відчинила вікно. Потік повітря війнув їй в обличчя запахом компосту і глиці. Єва відразу ж згадала, як в дитинстві вони з Андреасом вибиралися зі своєї тихої долини, щоб вільно побігати у цих лісах і полях. Навесні він завжди дарував їй букети польових квітів. «Цікаво, як він зараз?» — подумала вона.

За сорок хвилин автобуси, поминувши Мендіг, звернули вглиб області Айфель. Тут, біля підніжжя невисоких пагорбів, блищали маленькі, порослі лататтям і глечиками ставки, в сріблястих водах яких під спекотним липневим сонцем ліниво борсалися качки й лиски. Попереду на дорогу вийшов олень. Пропускаючи його, колона зупинилася. Ненадовго запала тиша, і у ній

Єва почула спів очеретянки. Дівчина усміхнулася.

Нарешті вони дісталися круглого мілководного озера Лаах, що утворилося в кратері давно згаслого вулкана. У його гладкій як скло воді мальовничо віддзеркалювалися круті, порослі травою й деревами береги. Автобуси підкотили до штабу табору, що був влаштований у великому наметі, натягнутому біля спуску до галькового пляжу. Нарешті, здригнувшись на останньому вибої, вони зупинилися, і юні пасажери почали з галасом вибиратися назовні.

Вольф відвів Єву до штабу, де всі вітали один одного нацистським салютом. На дошці оголошень для працівників табору були прикріплені докладні, надруковані великим шрифтом інструкції. Директор передав Вольфові перелік обов'язків, і, проінструктувавши Єву, відвів її до величезного, обладнаного під комору й кухню, намету.

Уесь наступний тиждень Єва не покладаючи рук працювала на кухні, в той час як Вольф проводив на озері змагання з плавання. Незважаючи на те, що їй доводилося до кривавих мозолів з ранку до вечора чистити картоплю й шаткувати капусту, Єва раділа, що змінила обстановку.

Погода стояла тепла й безхмарна, тому в брезентовому наметі було неймовірно душно. Втім, Єва не скаржилася, тим паче, що одноманітність її роботи скрашували постійні радіотрансляції з Олімпійських ігор в Берліні. Вона разом з іншими жінками по кілька разів на день вибігала надвір до гучномовця, щоб послухати, як диктор схвильовано повідомляє про чергову олімпійську перемогу на славу батьківщині.

Однак Єву і її приятельок неприємно дивували перемоги американців, а особливо негрів. Директор табору якось сказав, що Америка — це країна

вседозволеності, ослаблена змішанням рас і моральним розкладом, до якого призвів єврейський матеріалізм. Він також нагадав усім, що негри — це, по суті, напівлюди, такі самі ледачі й тупі, як і слов'яни. Проте голос репортера, що вів радіотрансляції, оголошуючи перемоги чорношкірих американців, був досить ввічливим, і Єву порадувало, що її приятельки зустрічали ці оголошення шанобливими оплесками. Для неї таке ставлення свідчило про суто німецьку повагу до іноземних гостей без огляду на їхню расу.

Вечорами Єва, непомітно вислизнувши зі своєї дискусійної групи, тікала на побачення з Вольфом. Узявшись за руки, вони гуляли стежкою навколо озера, прислухаючись до віддаленого співу хору в таборі та спостерігаючи за погоничами, лисками й лебедями, які безтурботно погойдувалися на дрібних хвилях, які здіймав легкий вечірній вітерець. Вдихаючи тепле

повітря, наповнене пахощами трав, слухаючи слова Вольфа, що ніжно торкалися струн її серця, і відчуваючи тепло його міцної руки на своїх плечах, Єва була твердо впевнена: попереду на неї чекає величезне, неземне щастя.

В один із таких вечорів, коли вони тихо йшли берегом озера, Єва, сп'яніла від свіжого повітря, в пориві почуттів схилила голову на міцне плече Вольфа. Вони зупинилися, щоб поглянути на романський монастир Марія Лаах, шість башт якого височіли над дорогою неподалік озера. Заснований бенедиктинцями, монастир упродовж ось уже дев'яти століть був мовчазним вартовим цього тихого закутка в оточенні положистих пагорбів.

— Як гарно! — Єва знову схилила голову на плече Вольфа. Обійнявши за плечі, він ніжно притиснув її до себе.

Вони кілька хвилин стояли в тиші, яку порушив Вольф.

Він помітив в небі на сході перших провісників близької ночі.

— Дивись, — Вольф указав рукою на зірки. — Там — Схід. Там — наше майбутнє.

— Що?

— Життєвий простір. Американці колись поширювалися на Захід, а доля німців — поширюватися на Схід.

Єва зітхнула.

— Знову політика, — вона грайливо вдарила Вольфа по руці.

Він засміявся.

— Гаразд, гаразд, не буду, — повернувши Єву обличчям до себе, Вольф міцно обійняв дівчину і зазирнув у її великі карі очі. — Забудь про схід. Ти — мій скарб, моя доля.

У Єви перехопило подих. Їй до запаморочення

подобалися ці міцні обійми Вольфа! Раптом вона відчула, що він сильніше притиснув її до себе. Почуваючись ніяково, Єва спробувала вивільнитися, але Вольф тільки міцніше стиснув обійми. Здавшись, вона скорилася його рукам, і Вольф, близько нахилившись до обличчя Єви, ніжно прошепотів її ім'я й почав цілувати в губи.

Оповита його пристрастю, Єва відчувала себе захищеною й коханою. Нарешті вона належала тому, хто по-справжньому її любить. Її серце було в раю.

Багаття табору забарвлювали потемніле небо тьмяно-жовтими кольорами. Золотисті відблиски вогнищ танцювали на дзеркальному плесі мовчазного озера, перемішуючись зі сріблястими відблисками місяця. Десь поблизу пирхали коні. Здалеку долинали гавкання собак. В очеретах завели свою пісню жаби, а в траві тихо перемовлялися цикади. Помітивши неподалік покривлені силуети дерев невеликого яблуневого саду, Вольф повів

Єву туди, міцно обнімаючи дівчину правою рукою.

Схиливши голову йому на плече, вона слухняно пішла за ним. Єва чула, як калатає серце Вольфа. Його дихання стало неглибоким і частим. У неї всередині все затріпотіло.

— Сядьмо, — запропонував Вольф. — Дивись: в монастирі запалюють світло. Чуєш? — Він прислухався. — Це дзвони. Ти ж любиш, коли дзвонять у дзвони.

Єва кивнула. Вона справді любила церковні дзвони, і їй було дуже приємно, що Вольф так добре її знає. Єва пішла за ним у тінь старої розлогої яблуні. Десь поруч, похропуючи, скубали траву коні. На протилежному березі озера флейта заспівала коліскову.

Сідаючи на вкриту росою траву, Єва щільніше обгорнула ноги своєю літньою спідницею. У потилицю їй віяв прохолодний вітерець, і тому, знявши з голови

шовкову хустку, Єва розпустила коси. Земля виявилася досить холодною, і Єва, підвівшись, підмостила під себе долоні. Нарешті, вмостившись, вона втягнула носом свіже нічне повітря та заплющила очі.

Вольф сів поруч, обійняв її, тоді провів рукою по косах дівчини і ніжно доторкнувся до її щоки. Повернувши обличчя Єви до себе, він знову почав пристрасно цілувати її в губи.

Сили залишили Єву. Як і обійми Вольфа, його поцілунки були міцними, рішучими, але водночас і ніжними. Єва знала, що вона в надійних руках, що вона жадана, і усвідомлення цього наповнювало її щастям.

Танучи в палких обіймах Вольфа, вона повільно сповзла на спину. Її тіло немов розчинилося в повітрі.

Та раптом поведінка Вольфа різко змінилася. Придавивши Єву своєю вагою, він, важко дихаючи, почав опускати руки до її ніг. Неначе вирвана зі сну, Єва різко

розплющила очі та стала пручатися — спочатку легенько, на той випадок, якщо вона неправильно зрозуміла Вольфа, а потім — дедалі дужче.

Вольф відразу ж послабив обійми. Перекотившись на бік, він ніжно погладив Єву по щоці, знов і знов шепочучи їй на вухо, як сильно він її любить, і що вона для нього — найцінніше в житті.

— Єво, я тебе ніколи не ображу, — сказав він так само пошепки. — Ніколи. Як ти могла таке подумати?

Єва зм'якшилася.

— Вибач, Вольфе...

— Ш-ш... — Вольф знову міцно обняв Єву. — Я готовий померти за тебе, Єво Фольк. Ось побачиш, ми будемо з тобою щасливі. Такі щасливі, що ти навіть уявити собі не можеш.

Тріпочучи від цих солодких слів, Єва ткнула носом в шию Вольфа, розчиняючись в його обіцянках захищати,

плекати й любити її до кінця своїх днів. Її наповнювали тепло і спокій, немов вона злилася з водами озера, що виблискували у світлі місяця.

Вольф продовжував щедро й палко запевняти її в коханні та в тому, що вона може покластися на нього й довіряти йому. Не зустрічаючи опору, він знову, повільно навалюючись на дівчину, притиснув її до землі й опинився зверху. Єва, зачарована його словами та сп'яніла від його дотиків, не ворухнулася. Вона почула, як Вольф розстібає ремінь, але в ту хвилину вже не мала сили опиратися. Опинившись в полоні його пристрасті, Єва вже й не хотіла протистояти йому. Вона покійно лежала, зомліваючи від дотиків теплої руки Вольфа в себе під сукнею, як раптом її нутрощі пронизав гострий біль. Ці різкі сплески повторювалися знову і знову, але Єва не кричала — вона просто тихо стогнала, погоджуючись і навіть захоплюючись тим, що відбувалося.

Коли все було скінчено, Вольф повільно скотився з неї. Віднесена вихором емоцій, Єва ніжно пригорнулася до нього й тихо лежала в ослаблих обіймах коханого, не підозрюючи, що в ту мить він самовдоволено посміхався. Раптом Вольф, не кажучи ні слова, різко встав і почав опоряджатися, залишивши здивовану Єву лежати на траві.

— Вставай, — сухо сказав він.

Розділ 15

«Євреї розіп'яли Христа Божого. Вони несуть на собі прокляття і, внаслідок неприйняття Його прощення, тягнуть за собою провину своїх батьків, які пролили невинну кров».

Преподобний Мартін Німеллер, в майбутньому пастор руху опору

«1 листопада 1936 року

105-й піхотний полк

Вітліх, Рейнланд

Люба Єво,

отримав твого листа від 18 жовтня. Спасибі, що написала. Ти просто не уявляєш, як я зрадив, побачивши на конверті твоє ім'я.

Добре, що ти отримала мої попередні листи, бо я думав, що їх хтось

перехоплює, і вони до тебе не доходять.

Не можу передати словами, як важливо для мене було дізнатися, що ти пробачила мені. Я поведився, як останній дурень, і мені немає виправдання. Я до кінця своїх днів буду шкодувати про смерть Даніеля. Спасибі тобі за милосердя.

Мені дуже приємно, що ти турбуєшся про мене. Прошу тебе, напиши про себе більше. Як у тебе справи? Насмілюся запитати, чи зустрічаєшся ти ще з Вольфом? Як поживають твої батьки?

Я радий, що пан Бібер задоволений своєю новою квартирою. Адже він працює на винограднику Рота, я правильно зрозумів? Гюнтер пише, що у Лінді в лютому буде дитина. Він хоче хлопчика. Я дуже радий за них. Ти, напевно, вже знаєш, що батько Гюнтера збирається влаштувати його вчитися до якогось механіка у Віннінгені.

Думаю, ти вже чула про хворобу мого батька. Скориставшись відпусткою, я відвідав його у Хайдельберзі, але він ледве розмовляв. Лікар каже, що у батька рак печінки, і він навряд чи доживе до Різдва.

Оскільки ти запитувала, можу сказати, що мені подобається у Вермахті, хоча я досі рядовий. До нас зараз прибувають новобранці 1914 року народження — ровесники світової війни. Деякі вважають це поганим знаком, але я не думаю, що фюрер має намір втягнувати Німеччину у війну. Я так розумію, багато призовників вирушать

замість армії на трудовий фронт, а деякі з них — на Західний вал вздовж кордону із Францією. Вони будуть рити траншеї, будувати бункери та натягувати кілометри огорож із колючого дроту.

Мені децю соромно признаватися в цьому, але після того, як я опанував кулемети й вибухівку, мене перевели у взвод голубиної пошти. Тепер можете не хвилюватися: під час раптової атаки французів зі мною нічого не станеться!

Щодо того, про що ти питала, скажу так: ми з товаришами пишаємося службою в армії фюрера, хоча й не беззастережно підтримуємо націонал-соціалістів. Ми часто жартуємо з приводу нацистської теорії «арійських суперменів», тому що в моїй казармі є один ідеальний арієць із Бремена, але він тупий, як пень!

Німеччині потрібно швидко піднятися на ноги, а це можливо тільки із сильним лідером, нехай навіть ми не в усьому з ним згодні. Ми дізналися, що в Іспанії «червоні» вбили тисячі людей, серед яких третина — черниці й священики. Не можна допустити, щоб ви у Вайнхаузені виявилися беззахисними перед такою жорстокістю, тому я з чистою совістю прийняв присягу на вірність фюреру. Ми вивчили її напам'ять: «Перед лицем Бога урочисто клянуся беззастережно підкорятися Адольфу Гітлеру, фюреру німецького Рейху, головнокомандувачу Збройних Сил, і, як хоробрий солдат, бути

готовим у будь-який момент віддати своє життя заради цієї клятви».

Б'юся об заклад, ти раніше ніколи не уявляла мене солдатом, готовим будь-якої миті віддати своє життя, але, якщо я поет, то це ще не означає, що я слабак. І хоча я присягнув фюреру, це ще не означає, що я став нацистом.

Мене намагалися завербувати в СС. Я їм підходжу за зростом (вони беруть хлопців не нижче за 1,75 м), але я відмовився. На відміну від мене, в СС багато хто має хорошу освіту, чимало із заможних сімей. Сумніваюся, що я зміг би просунутися там по службі, навіть якби нацисти зламали старі класові бар'єри. А ще в СС все побудовано на ідеології націонал-соціалістів, а я просто хочу захищати Батьківщину.

Щодо решти, то годують нас непогано, уніформа у нас хороша, зі спорядженням теж проблем не виникає. Передавай привіт своєму батькові. Сподіваюся, незабаром побачимось.

*Хайль Гітлер!
Андреас»*

Єва зі скам'янілим обличчям сиділа, обнявшись із Лінді, на краю свого ліжка.

— Ти йому не сказала? — запитала Лінді. Єва похитала головою. — Але... Але ж у вас за три тижні весілля.

— Я знаю, але я просто не змогла...

— Вольф б'є тебе, так? — Лінді підняла рукав Єви, оголивши синці на її руках.

— Він каже, я сама винна, що завагітніла. Може, він і правий...

— Та не сміши мене! Якби він був справжнім чоловіком, то ніколи не підняв би на тебе руку. Гюнтер каже, якщо він коли-небудь побачить, як Вольф б'є тебе, він порве його на шматки.

Єва помацала садно у себе на щоці.

— Не треба, бо партія відбере у вас ферму.

— Краще б ти за нього не виходила.

— У мене немає вибору. І, по правді сказати, частіше Вольф ставиться до мене добре. Знаєш, він купив мені дуже гарне весільне плаття.

— Та годі перед ним принижуватися, Єво. Скажи йому, щоб забирався з твого життя, а дитину можна потім віддати в притулок.

Єва наїжачилася.

— Про що ти говориш?! По-перше, Вольф не такий поганій, як ти думаєш, а, по-друге, я ні за що не відмовлюся від своєї дитини.

Лінді похитала головою.

— Ви будете жити в нього?

Єва кивнула.

— А що каже твоя мама?

— Здається, вона рада, що я зганьблена... Знов... — Єва шмигнула носом.

У двері хтось постукав.

— Заходьте!

На порозі з букетом троянд з'явився Вольф.

— Забирайся звідси, — сказав він Лінді.

Коли та вийшла з кімнати, Вольф повернувся до Єви:

— Що, мабуть, скаржилася їй? Показувала свої руки та розказувала, який я жахливий, так?

У Єви пересохло в роті. Вона тільки мовчки похитала головою.

— А дарма... Бо я на це заслужив, — Вольф опустився на одне коліно. — Єво, я... Я прийшов, щоб сказати, що дуже шкодую про свою поведінку. Ти ж знаєш, іноді я просто не володію собою. Пробач, що підняв руку на тебе. Я дійсно люблю тебе. Ти — найдорожче, що у мене є в цьому світі.

Єва вражено дивилася на Вольфа, не знаючи, як реагувати.

— Я кохаю тебе. Правда. Ти прощаєш мені?

Дівчина була спантеличена.

— То як? Прощаєш?

Єва подивилася в холодні очі Вольфа. Вони не вабили її

до себе так, як очі Андреаса, але в них була влада. Єві хотілося вірити Вольфу.

— Так, — обережно відповіла вона.

Задоволений Вольф весело поцілував Єву в щоку.

— Мені сьогодні збільшили платню, — сказав він, встаючи з колін.

Єва, яка ще не встигла остаточно оговтатися, не спромоглася зреагувати на різку зміну теми розмови.

— Платню? — ледь чутно вимовила вона.

— Тепер я буду отримувати три сотні рейхсмарок на місяць. Цього достатньо, щоб купувати потроху купони на фольксваген. Уявляєш? У нас буде власна машина!

— Е...

— Та годі, забудь. Це все дрібниці. Наступного тижня в мене співбесіда в СС. Адже ти знаєш: у офіцера СС не буде проблем із нормальним забезпеченням дружини й сина. Гадаю, з огляду на мої партійні зв'язки, моя

кандидатура заперечень не викличе. Забудь про фольксваген. У тебе буде мерседес!

— Ти впевнений, що у нас буде син?

Вольф розсміявся.

— Уявити тільки: я — батько!

— І з чого ти взяв, що тобі дадуть офіцерське звання?

Вольф відвів очі вбік.

— Ти мене погано знаєш.

Його погляд упав на лист Андреаса. Схопивши аркуш із комода, Вольф швидко перечитав листа, а потім порвав на дрібні клаптики.

— Отже, він сподівається, що ми вже не зустрічаємося. Ну, цього він не дочекається, — граючи жовнами, Вольф наблизився до Єви, яка почала тремтіти. — Я знав, що він досі не залишив надії отримати тебе. Може, ти теж хочеш бути з ним?

Єва забарилася з відповіддю, і це було її помилкою.

Люто загарчавши, Вольф гримнув кулаком по комоду і, схопивши Єву за плечі, почав несамовито трясти її.

— Ти носиш мого сина, і ти станеш моєю дружиною! Гадаєш, я дозволю тобі вийти за іншого? Ти — моя, Єво Фольк! Тільки моя! Закарбуй це собі на носі!

* * *

Увечері похмурого понеділка, 9 листопада 1936 року, Єва стояла в оточенні батьків і невеликої групи друзів у церкві Вайнхаузена. Вольф запізнювався, і Єва, нервово глянувши на вхідні двері, мимохідь силувано усміхнулася Гансу Біберу. Той, вбраний з нагоди урочистостей у старенький, пошарпаний костюм, щосили намагався зобразити на обличчі благодушність. На церемонії були присутні також Гюнтер із Лінді, органістка фрау Діль, професор Кайзер, який вже виписався з лікарні, і ще кілька друзів з обох сторін. Зважаючи на ситуацію,

преподобний Фольк і Герда у згоді з професором Кайзером вирішили, що вінчання краще зробити якнайскромнішим.

Двадцятирічна Єва у весільному вбранні була просто чарівна. Її стрункому, гарному стану давно заздрили дівчата Вайнхаузена. На Єві було довге плаття кольору слонової кістки, білі рукавички й білі туфлі-човники. На прохання Вольфа вона заплела волосся в коси і вклала їх віночком. Голову Єви прикрашав простий капелюшок із вуаллю.

Наречена мала приголомшливий вигляд.

Стискаючи в руці скромний букетик орхідей, подарований їй Лінді, Єва в очікуванні нареченого не зводила очей із вхідних дверей. Вона вже змирилася з необхідністю вийти заміж за Вольфа. Щосили пручаючись нав'язливим сумнівам, Єва твердо вирішила, що, незважаючи ні на що, буде любити Вольфа, як личить

дружині-християнці. Що ж до тієї ночі на озері Лаах, то вона дійшла висновку, що поведінка Вольфа була природною як для молодого чоловіка, і їй самій слід було виявити більше розсудливості. Вона не могла звинувачувати Вольфа, бо винні були обоє.

Єва добре знала, що її близькі стурбовані цим шлюбом, але вона була тверда у своєму рішенні. Звісно, Вольф — не ідеал, але хто без вад? Єва нагадала рідним про чесноти Вольфа: він завжди піклувався про неї, і вона не сумнівалася в тому, що він буде добре забезпечувати сім'ю. Поруч із ним Єва завжди почувалася значущою та захищеною.

Хай там що, Єва вже віддала себе Вольфу, добровільно і без залишку, тому вона просто не могла не вийти за нього заміж. Певна річ, зважуючись на це рішення, Єва усвідомлювала, що відтепер їй доведеться приймати Вольфа таким, який він є, бо цього вимагає шлюб.

Вона просто навчиться справлятися з його вадами, — втішала себе Єва. Батько теж трохи підтримав її, сказавши, що, хоча у Вольфа й важка вдача, це не означає, що він приречений завжди бути таким. Він, безумовно, мав слухність.

У цілому, Єва дивилася на свій майбутній шлюб з оптимізмом.

Відчинилися вхідні двері, і це перервало її роздуми. У тьмяному світлі фойє з'явилася постать якогось чоловіка. Коли він увійшов до яскраво освітленого залу, Єва заклала. Андреас!

Молодий солдат повільно попрямував до віттаря. Він був дуже гарний у польовій формі вермахту — сірому мундирі з темно-зеленим комірцем і фестончастими кишенями, підперезаному чорним ременем з мідною пряжкою, на якій було викарбовано «З нами Бог». Твердо ступаючи в начищених до дзеркального блиску

армійських чоботях, Андреас мужньо підійшов до нареченої, яку завжди мріяв бачити своєю.

Поглянувши в його очі, Єва знову відчула, як її душа тоне, розчиняючись в їх глибокій блакиті. І в ту ж мить голос сумніву, який вона так старанно глушила, лунко вибухнув у її вухах. Думки Єви, закрутившись в шаленому вихорі, змели останні залишки її рішучості.

Андреас — ось хто був її справжнім обранцем! Тільки поруч із ним їй завжди було легко любити.

У ту хвилину Єві хотілося тільки одного: забувши про все, кинутися в обійми Андреаса й залишитися в них назавжди. Ілюзії, що розбилися вщент, оголили гірку істину, від якої всередині неї все зібралося в грудку. «Якою ж я була дурепою!»

Чемно потиснувши Єві руку, Андреас поцілував її в щоку. Дівчині до сліз, до болю не хотілося розлучатися з теплом його ніжних вуст!

— Привіт, Єво, — сказав Андреас. — Ти сьогодні просто чарівна. Сподіваюся, ти рада мене бачити?

Серце Єви шалено билосся. Почуття, які вона так вперто заперечувала, рвалися з її душі криком: «О, Андреасе, забери мене звідси!»... Та було вже пізно... Занадто пізно.

— Так, авжеж, — здавлено відповіла Єва. — Я... Пробач, що не повідомила тобі...

Звук власного голосу повернув Єву до холодної реальності. Так, вже надто пізно. У її розумі, немов заляклому від пориву холодного північного вітру, гучно дзвеніло: «Я виходжу заміж за Вольфа... за Вольфа... Я буду з ним щаслива... Все буде добре... Я впораюся... Я мушу впоратися...»

— Нічого, я розумію, — відповів Андреас. — Вольф зателефонував мені в казарму і запросив стати його свідком. Ти не проти?

«Проти?! — вихором промайнуло в голові у Єви. — Знав

би ти...»

— Я рада, що ти приїхав, — відповіла вона, намагаючись говорити якомога спокійніше.

«Вольф запросив Андреаса, щоб принизити його! Як він цього не розуміє?»

Єва знічено подивилася на присутніх, до яких з привітаннями попрямував Андреас.

Вхідні двері знову відчинилися, і в проході між рядами з'явився Вольф. Він рушив до Єви у супроводі Річарда Клемпнера і довгої свити у складі Адольфа Шнайдера, його трьох синів, загону СА та кількох колег з Кобленця. Глибоко вдихнувши, Єва привітала свого обранця силуваною усмішкою, і молодята повернулися обличчям до пастора.

Преподобний Фольк, прокашлявшись, дав гостям знак сідати і почав гортати сторінки своєї пошарпаної Біблії. Єва скоса глянула на Андреаса, що зайняв місце біля

брата. У його поставі читався прихований біль.

Та хоч яким важким був цей момент для Андреаса, найважче доводилося Паулю Фольку. Міцно стискаючи в руках Біблію, він подивився поверх окулярів на свою любу Єву, його дорогоцінну дочку, радість його життя. У пам'яті спливав образ тендітної дівчинки з косичками, що бігає між рядами в церкві, і від цього спогаду до його горла підступив клубок.

Пауль повернувся до Вольфа. Його гризли жахливі сумніви щодо цього юнака. Правду кажучи, в останні роки пастор почав проїматися до Вольфа повагою, але те, що той зробив з Євою... Пауль вважав цього хлопця чесним і гідним довіри, а він виявився гвалтівником. У тому, що Вольф взяв Єву силою, пастор нітрохи не сумнівався, хоча ні Єва, ні Лінді під час бесід з ним сам-на-сам в цьому не зізналися. До того ж, і Вольф, і Єва попросили вибачення за свій обопільний гріх. Та

найбільше непокоїли пастора чутки про те, що Вольф б'є його дорого дочку. Вінчаючи цю пару, преподобний Фольк не відчував нічого, крім страху і тривоги. Йому залишалося тільки сподіватися, що слова, одного разу сказані ним для підбадьорення дочки, справдяться.

Пауль вагався. Його мучили докори сумління, що він, забувши про свої колишні сумніви, з такою легковажністю довірив Єву цьому юнакові. Він мав би бути обачнішим. Напевно, він просто бачив, що дочка поруч із Вольфом почувається захищеною. Чи, може, думав, що цей успішний молодий чоловік забезпечить Єві гідне майбутнє. Та насправді Пауль просто не наважувався виступити проти Вольфа.

Чи не заховав він під маскою терпимості боягузтво?

Дивлячись на дочку, пастор безмовно благав про те, щоб цей шлюб не занастив її життя. Він не міг зрозуміти, чи справді Єва хоче, щоб він благословив її

союз із Вольфом, чи потай бажає, щоб він зупинив церемонію. Чи не ставить його боязкість під загрозу її долю? Утім, все, що було в Пауля проти Вольфа Кайзера, — самі лише підозри і жодних доказів.

А Єва врятувати її не просила.

Стривожений пастор швидко запевнив себе, що його сумніви вже не мають ніякого значення. Тепер, підкоряючись Святому Письму, він не мав змоги обирати якийсь інший варіант. Те, що зробили ці двоє, вже поєднало їх нерозривними путами. У Пауля не залишалося вибору, як тільки поєднати на землі те, що було зв'язано на небесах.

Його руки були чисті.

Зітхнувши, пастор почав церемонію.

— Оскільки подружнє життя супроводжується багатьма тривогами й печалями, ви, Вольфе Кайзер і Єво Фольк, бажаючи привселюдно затвердити своє рішення зв'язати

себе путами шлюбу, можете без сумнівів покладатися на допомогу Божу у своїх випробуваннях. Послухаємо, що каже про шлюб Боже Слово...

Поки батько давав пастирські настанови про природу й обов'язки шлюбу, в голові Єви панувало сум'яття. Вона намагалася уявити, про що в ці хвилини думає Андреас, і що було б, якби вона тоді не поїхала в табір. Те, що сталося на березі озера Лаах, за одну мить перевернуло весь її світ. Із задуми Єву вихопили слова батька:

— Вольфе Кайзер...

Вона подивилася на Вольфа.

— Чи підтверджуєш ти, — вів далі батько, — тут, перед Богом і Його святою Церквою, що, беручи Єву Фольк за законну дружину, ти обіцяєш ніколи не залишати її, бути вірним і люблячим чоловіком і забезпечувати її в усьому, як заповідає Святе Євангеліє?

— Так.

Пауль зі сльозами на очах повернувся до дочки.

— Єво Фольк, чи підтверджуєш ти тут, перед Богом і Його святою Церквою, що, беручи Вольфа Кайзера за законного чоловіка, ти обіцяєш коритися, служити й допомагати йому, ніколи не залишати його та завжди бути вірною дружиною, як заповідає Святе Євангеліє?

Серце Єви билосся, немов птах у клітці. Їй страшенно хотілося розвернутися і втекти, але це навіки згальбило б її сім'ю. І ще вона носила під серцем дитину Вольфа. Чи справді цей шлюб був її обов'язком перед Богом? Невже Він не простив би її? О, Боже!

Але відступати було вже надто пізно.

— Так, — відповіла вона майже пошепки.

Пауль кивнув.

— У такому разі, хай поєднає вас Отець усякого милосердя, з благодаті Якого ви покликані в цей священний союз в істинній любові й вірності, і нехай

дасть вам Своє благословення. Амінь.

Єва подивилася на хрест за спиною в батька. Вона почувалася так, ніби щойно почула звинувачувальний вирок, однак замість кайданів на її зап'ясті була рука Вольфа. Він повернув до себе її обличчя, і Єва, із зусиллям усміхнувшись, покійно прийняла його владний поцілунок — поцілунок власника, від якого її бажання втекти тільки посилилося. «Що ж я накоїла!» Почувши рятівний голос батька, вона з полегшенням відхилилася від Вольфа. Коли пастор підійшов, щоб поцілувати дочку в щоку, вона заглянула йому в очі. «Чому ти не врятував мене?» — було її німе запитання. У погляді батька відбився біль. Обійнявши його, Єва заплющила очі. Вона знала, що він її зрозумів.

Наступні кілька годин минули для Єви, як у тумані. Шинок Краузе, де відбувалася весільна вечірка, вирував музикою та гудінням голосів. Вольф, як завжди,

вихвалявся, Андреас похмуро мовчав, Лінді кидала на Єву співчутливі погляди, а Ганс Бібер сидів, сумно понуривши очі. Голосно грали музики, гості танцювали, проте Єва чула тільки шепіт жалю у своєму серці.

Настав час подарунків, і все було, як завжди: вази, столове начиння, рушники... На завершення молодятam вручили фотографію Адольфа Гітлера в рамці й подарункове видання «Майн Кампф» — дві речі, без яких тепер не обходилося жодне весілля в Німеччині.

Нарешті музика стихла, і гості почали прощатися. Єва сподівалася вигодити часинку, щоб сказати Андреасу хоч кілька добрих слів, та молодий солдат вже поїхав. Тепер Єві хотілося тільки одного: забитися в якийсь далекий куточок або ще краще — пройтися на самоті порожніми вулицями Вайнхаузена. Проте, відчуваючи на своєму тонкому стані тверду руку Вольфа, вона знала, що вже не належить собі.

Ідучи за чоловіком, вона твердо вирішила бути
мужньою.

Розділ 16

«Коли я оглядаюся на досягнення останніх чотирьох років, то, цілком зрозуміло, в першу чергу відчуваю вдячність до Всевишнього, Який благословив нас таким успіхом. Нехай дарує Він нам мир, щоб ми могли завершити розпочате в Ньому».

Адольф Гітлер

— Фільм непоганий, але я думала, що будуть показувати «Повість двох міст».

Вийшовши разом із Вольфом із шинку Краузе після кіносеансу, що відбувалися традиційно щоп'ятниці, Єва обмотала ший шарфом. Того дня показували фільм «Тріумф волі» Лені Ріфеншталь, перед яким

в хронікальному журналі представили дивовижні досягнення Трудової служби: нові мости, греблі, шлюзи і приголомшливу систему швидкісних автострад.

— Клемпнер заборонив усі американські фільми, — Вольф помахав рукою групі своїх друзів. — Тепер ніде не показуватимуть фільми з Америки і Британії. Клемпнер також наказав фрау Краузе побілити стіну, бо іноді не дуже зрозуміло, що показують.

— Це точно. Я подумала, що в Гітлера на обличчі велика родимка, а виявилось — то була пляма на стіні.

Вольф розсміявся.

— Я теж.

Єва взяла його під руку. Вона вирішила, що докладе всіх зусиль, щоб стати гарною дружиною, яка всебічно розвиває позитивні якості чоловіка.

— Вольфе, скажи, що робить тебе щасливим?

Вольф на секунду замислився.

— Крім тебе? — усміхнувся він.

— Так, окрім мене.

— Дві речі: коли виявляється, що я правий, і коли перемагаю.

— Зрозуміло, — Єва сподівалася відшукати всередині Вольфа якусь приховану скарбницю чеснот.

— А ти?

— Коли я в центрі...

«Що він сказав би, якби дізнався, що зараз я повторюю слова Андреаса?» — подумала Єва і додала:

— У центрі кола любові.

Вольф розсміявся.

— Я так і думав. Ви, жінки, всі однакові. Але я не такий. Я не люблю перебувати в центрі будь-чого. Я хочу бути завжди попереду. Як вістря списа.

— Так, у цьому весь ти. До речі, як тобі фільм?

— Чудовий, — кивнув головою Вольф. — Треба буде

якось поїхати до Нюрнберга. Картина сотень тисяч людей, які в один голос вітають фюрера, вражає. А скільки там прапорів! Треба буде сказати Клемпнеру, щоб він зробив цей фільм обов'язковим для перегляду кожним членом партії. До речі, ти вже готова поповнити ряди націонал-соціалістів?

Вони підійшли до будинку Кайзерів, в якому Єва тепер жила на правах господині. Вольф відчинив парадні двері, пропускаючи дружину вперед.

— Мені ще потрібно стати в чергу. Адже ти знаєш, що членство в партії досі закрите, — відповіла Єва, вішаючи пальто в шафу.

— То стань, — Вольф передав їй своє пальто й зупинився, про щось замислившись. — Скажи, а чому ти не запитала, що робить мене щасливішим: правота чи перемога?

— Та забудь ти про це.

— Ні, запитай...

— Слухай, ну навіщо...

— Запитай!

— Ну, гаразд. Що робить тебе щасливішим: правота чи перемога?

— Якби ти любила мене, то вже знала б.

— Єво! — долинув із другого поверху слабкий голос професора Кайзера. У нього була остання стадія раку, і він дуже страждав. — Єво, ти не могла б піднятися до мене?

— Якщо він скаже, що потрібно замінити лампочку в коридорі, то передай, що я вранці це зроблю, — пробурчав Вольф.

Єва піднялася крутими сходами на другий поверх і увійшла в холодну спальню професора. Поруч із ліжком хворого сидів Ганс Бібер і читав уголос «Прощавай, зброє!» Хемінгуея. Поправивши край ковдри, якою свекор був укритий під самісіньке підборіддя, Єва

тривожно глянула на Ганса.

— Ну як, дитинко, ви вже підготувалися до зустрічі Різдва? — запитав слабким голосом професор.

— Так, це буде чудове Різдво.

— А для тебе — перше в ролі дружини. Так... Новий рік принесе тобі багато нового. Скоро в цьому домі буде повзати малюк, — професор зітхнув. У Єви до горла підступив клубок. Вона знала: свекор розуміє, що не встигне побачити онука. — У домі витають такі смачні запахи! Ти сьогодні щось пекла?

— Так, звичайно. Улюблений торт Вольфа. І ще я напекла печива з фундуком, а для пана Бібера — кексів. Я хочу, щоб це Різдво для всіх було особливим.

— Хороша ти людина, Єво Кайзер.

— Авжеж, хороша, — втрутився в розмову Бібер. — До речі, Андреасу дають відпустку на Різдво. Наскільки мені відомо, він найбільше любить яблучний струдель із

цукровою пудрою.

Єва не знала про приїзд Андреаса. Від думки про нього її серце забилося швидше.

— Так... Треба буде спекти.

— Вольф каже, в тебе приховано лікер? — запитав професор.

Єва грайливо поплескала його по руці.

— Принести вам, так?

— Так, і ще печива.

Тихо засміявшись, Єва вийшла в темний коридор, що вів до сходів. Будинок Кайзерів за плануванням був схожий на будинок її батьків, але на другому поверсі мав тільки дві спальні. Внизу була маленька кухня, простора їдальня та затишна вітальня, в якій, судячи зі звуків, Вольф у цю хвилину намагався впіймати по радіо урядову хвилю. «Отже, на Різдво приїжджає Андреас. Просто

чудово!»

Захоплена своїми думками, Єва забула про сходи і, оступившись на першій сходинці, падаючи в темряву, перелякано скрикнула. Змахнувши рукою у відчайдушній спробі схопитися за поручні, вона впала на тверді дубові сходи і з жахливим гуркотом скотилася вниз.

Вольф, вискочивши з вітальні, кинувся до Єви. Разом із Гансом, який поспішно спустився з другого поверху, він допоміг приголомшеній дружині дістатися дивана.

— Як можна було пропустити сходинку?! — гарячкував Вольф.

— Ох, Вольфе, як боляче! — схлипувала Єва, розтираючи обома руками розпухлу кісточку. — Я не знаю. Там темно.

— Але ти ж бачила, що там темно. Слід було ступати обережніше.

Ганс, швидко приготувавши на кухні холодний

компрес, повернувся у вітальню й опустився перед Євою на коліна.

— Все буде добре, люба. Просто приляж і приклади це до ноги, — обережно обмацавши розпухлу ногу Єви, Ганс встав. — Схоже, обійшлося без переломів. Відбулася кількома синцями й розтягненням, — сказав він стривоженому Вольфу. — Нехай поки полежить, а завтра вранці викличете Кребеля.

Єва, кивнувши, спробувала усміхнутися.

— Бачу, вам доведеться їсти кекси без мене.

Зненацька Єва відчула всередині різкий спазм.

Скрикнувши, вона схопилася за живіт.

Запис у щоденнику від 30 січня 1937 року:

«Кребель назвав це викиднем, але мені не подобається слово. Не хочу називати так свою померлу дитину. Цікаво, що вони зробили з моїм малюком? Медсестри не захотіли розповідати. Вони повторювали тільки одне: я молода і встигну народити ще багато дітей.»

У мене погано виходить бути гарною дружиною. Я постійно плачу за своєю дитиною, і коли Вольф доторкається до мене, я ледь стримуюся, щоб не відштовхнути його руку. І річ не в дитині, а в тому, що я відчувала на нашому весіллі. Я щосили намагаюся бачити у Вольфі тільки хороше, але це не допомагає. До Лааха я була для нього всім, але тепер, отримавши мене, він дуже змінився. Останні кілька тижнів Вольф дивиться на мене мало не з ненавистю і весь час зривається. Ось і вчора він вліпив мені ляпаса. Вольф був страшенно злий через те, що йому відмовили в СС, а я, коли почула, що причина у його недостатньо високому зрості, розсміялася. Краще б я цього не робила. Тож я сама дещо винна в тому, що отримала ляпаса. Хай там що, Вольф пообіцяв, що після смерті його батька ми поїдемо у весільну подорож. Я сказала йому, що ми можемо скористатися грошима, залишеними мені дідусем.

Вольф наступного року, напевно, запишеться у Вермахт, але, думаю, його туди теж не приймуть, а відправлять на трудову службу. Не уявляю його з лопатою. Та, можливо, Вольфа візьмуть у «Люфтваффе». Гітлер каже, що служба Батьківщині вдосконалює чоловіків. Якщо це правда, то, гадаю, Вольфу вона теж піде на користь.

Добре, що Андреас не приїхав на Різдво. Не знаю, як би я пережила зустріч із ним. Він написав мені чудового листа. Я сховала його від

Вольфа. Андреас пише, що познайомився в Трірі з якоюсь дівчиною, але вона католичка, тому їхні стосунки навряд чи триватимуть довго. Вперше в житті я позаздрила католичці. Напевно, гріх так думати, але, сподіваюся, Андреас не буде намагатися повернути її в протестантизм.

Єпископ знову призначив тата пастором в нашій церкві. Тато відразу ж ожив.

Кілька тижнів тому Гітлер розірвав Версальський договір, але я не змогла взяти участь у святі. Я просто не могла змусити себе вийти з дому. Нарешті всі в селі відчули себе по-справжньому вільними.

Лінді каже, що уряд заарештовує циган, тому що вони багато крадуть, але я не зрозуміла, за що заарештовують свідків Єгови. Тато розповідав мені про них, але я ніколи їх не бачила. Сподіваюся, цей урок піде їм на користь. Тато каже, табори інспектує Червоний Хрест і навіть іноземні журналісти, тому в них порядок і з ув'язненими поводяться гуманно. Гітлер називає концтабори засобом перевиховання методом важкої праці. Як на мене, це правильно.

Гітлер — дуже сильна людина. Навіть його фотографія на стіні вселяє впевненість у майбутньому. Як добре, що є хтось, хто може бути непохитним у цьому непевному світі. Всі дуже задоволені.

Бодай що фюрер задумує, у нього все виходить. У людей є робота, дороги відремонтовані, про сиріт добре дбають, а наші вороги знову почали зважати на нас.

Щоправда, мені не зовсім подобається теорія нацистів про життєвий простір. Не думаю, що ми маємо право відбирати землі в інших тільки тому, що вони — слов'яни. Хоча я погоджуюся з Гітлером у тому, що у всіх німців повинна бути можливість приєднатися до нашого Рейху. Родичі тата в Судетській області хочуть звільнитися від чехів і повернутися до складу Німеччини, як це зробили в Саарі. Всі кажуть, що Австрія теж хоче до нас приєднатися, і німці на захоплених Польщею територіях так само.

Польща мене непокоїть. Дядечко Руді каже, що поляки постійно видають нові закони, які обмежують права німців у Польщі. Мене не полишає відчуття, що фюрер довго з цим миритися не буде. З нашою новою армією ми можемо без проблем розібратися з Польщею, але ніхто не хоче нової війни. Пан Бібер каже, що його це теж турбує, хоча Гітлер постійно повторює, що прагне тільки миру.

Я була рада побачитися на Різдво з дядьком Руді. Його єврей-начальник переїхав до Швейцарії, призначивши дядечка Руді тимчасово виконуючим обов'язки президента компанії. Він нещодавно повернувся з відрядження з Нью-Йорка і каже, що євреї

в Америці просто ненавидять нацистів і настроюють проти нас американців. У неділю за кавою дядько Руді розповів, що відтепер у державних школах до Різдва будуть ставитися як до світського, а не як до релігійного свята. Він каже, що деяким школам вже наказано замість різдвяних вистав і пісенних вечорів проводити фестивалі народної творчості. Подекуди навіть замінили назву «Різдво» на «Святки»! Дядько Руді вважає, що все це йде від деяких радикалів у партії. Напевно, вони просто хочуть, щоб ми пишалися своїми традиціями.

Я одержала милого листа з різдвяними привітаннями від Дженні й Боббі. Вони пишуть, що американські газети багато критикують Гітлера, а їх батько змусив їх спалити фотографію, яку ми зробили в замку. Дядько Альфред у листі до тата написав з цього приводу цілу викривальну проповідь. Тато написав відповідь, порадивши американцям бути обережнішими в засудженні інших, і нагадав, що вони самі вбивали індіанців заради земель і більше ста років тримали рабів. У місті, в якому живе дядько Альфред, неграм досі не дозволяють користуватися одними туалетами з білими. Ми, німці, ніколи не займалися работоргівлею і ніколи не вбивали цілий народ, щоб відібрати його землю.

Хайль Гітлер!»

Однієї із сумних туманних неділь, наприкінці лютого, Єва, висипавши в годівницю свинячого загону, що був на задньому дворі, цілу каструлю картопляного лушпиння, поспішила назад на кухню, де вона готувала обід. Її батько в цей час був нагорі, біля ліжка професора Кайзера, разом із доктором Кребелем, Вольфом, Гансом і Андреасом.

Потикавши виделкою залиті киплячою водою картоплини, Єва вирішила, що вони ще не досить м'які, і пішла в їдальню накривати на стіл. Обережно розставляючи на мереживній скатертині порцеляну, яка колись належала мамі Вольфа, вона почула, що батько нагорі закінчив молитися над професором.

За останні тижні страждалець втратив більше половини своєї ваги, а його шкіра пожовкла, як газета, що довго лежала на сонці. Єва почула тупіт ніг на дерев'яних

східцях, і за мить у вітальню, тихо перемовляючись, увійшли п'ятеро похмурих чоловіків. Перевіrivши печеню на плиті, Єва швидко помішала ложкою підливу, і заходилася довгою виделкою накладати в миску кислу капусту зі скляної банки.

У дверях кухні з'явився Вольф.

— Я ж сказав, що все має бути готове на другу.

Єва нервово витерла руки об фартух.

— Зараз все поставлю. Як там батько?

— Спить, — знявши зі сковороди кришку, Вольф понюхав печеню. — Батько в такому важкому стані, а Андреас знову почав ляпати язиком у бік партії.

— А що він сказав?

— Що у деяких нацистів негаразд із головою. Батько був просто в нестямі. Я це Андреасу пригадаю.

— І що відповів батько?

— Як що? Почав лаяти Андреаса, звісно, —

зачерпнувши ложкою підливу, Вольф спробував її на смак. — Тьху! Ти знову поклала кмин? Я ж його терпіти не можу!

Випроставшись, Єва витерла чоло тильним боком долоні.

— Зовсім недавно ти сказав, що обожнюєш кмин, — уїдливо кинула вона. — Сьогодні тобі щось подобається, а завтра — вже ні. Ти думаєш, я вмію читати твої думки?

Вольф зачинив двері кухні.

— Ти як зі мною розмовляєш? — взявши з полиці велику дерев'яну ложку, він зі зловісним виглядом почав наближатися до Єви.

Не зводячи очей з ложки, вона повільно простягнула до Вольфа руку.

— Будь ласка...

Вольф різко вдарив Єву ложкою по зап'ястку. Стримавши крик, вона схопилася рукою за забите місце.

— Учора я сказав тобі напоїти свиней, а ти забула.

Потім ти забула забрати яйця з гнізда, і вони замерзли. А тепер ти надумала підвищувати на мене голос?

Вольф ще раз вдарив Єву по руці — цього разу сильніше. Вона знову стримала крик.

— Став обід на стіл, — процідив крізь зуби Вольф.

— Наш мозельський «Рислінг» ніколи не набридає, — сказав доктор Кребель, піднімаючи до очей келих з вишуканим вином. — Але, на щастя, це вино не єдине, чим ми, німці, можемо пишатися.

Усі засміялися. Кребель повернувся до Вольфа:

— Що ж, юначе, бачу, твої справи йдуть непогано. Твій батько розповідав, у тебе хороша робота в Кобленці.

Вольф зайняв чільне місце за столом.

— Так, пане Кребель, скаржитися не доводиться. Хоча, правду кажучи, монтування вантажівок ніколи не було моєю мрією.

— Ти цієї весни будеш брати участь у перегонах?

Вайнхаузен мріє знову побачити тебе чемпіоном.

— Буду, якщо не запишуся в армію.

— Твій батько був би радий побачити тебе солдатом, —
Кребель закурив. — Ти знаєш, що у вермахті є
мотопідрозділ?

Вольф кивнув.

— Так, я чув.

— Новій армії потрібна швидкість. Кавалерійські полки
скоро повністю замінять танками і броньованими
автомобілями. Уявіть, наскільки простіше батальйону
мотопіхоти обійти противника з флангу.

Відкоркувавши ще одну пляшку «Рислінгу», Вольф із
саркастичною посмішкою подивився на брата.

— Що ж, простіше тільки — гратися з голубами.

Пропустивши шпильку брата повз вуха, Андреас
повернувся до пастора.

— Я чув, церковна школа може закритися через брак учнів?

— Дізнавшись результати референдуму, всі пастори були вражені, — похитав головою Пауль. — Майже в кожній області понад 90 відсотків проголосувало за державні школи, а не церковні. Такого я аж ніяк не очікував.

— Напевно, пастори «Сповідницької Церкви» відразу ж здійняли галас?

— Знаєте, такий вибір народу бентежить не тільки їх. Ще три роки тому наші школи процвітали. До речі, Клемпнер всім розповідає, що я таємно приєднався до «Сповідницької Церкви».

— А ви дійсно приєдналися? — запитав Вольф.

Пастор відпив вина.

— Я згоден з багатьма їхніми поглядами, але через те, що їхні лідери почали вдаватися до крайнощів, лави

«Сповідницької Церкви» останнім часом значно порідшали. Я чув, що деякі з найбільш радикально налаштованих пасторів кажуть, що Гітлер насправді — ворог Христа.

— Що за безглуздя! — вигукнув Кребель. — Вони що, не чули його промов? Фюрер правильно робить, що тримає їх у шорах.

Пауль налив собі ще вина.

— Добре, що Гітлер поводить себе стримано. Він іде на певні поступки і продовжує стояти на платформі партії, яка відкрито підтримує християнство. Ви ж знаєте, жодної церкви ще не було закрито. Все, чого хоче Гітлер, — це єдність всередині Рейху, особливо в такий час, як зараз. Але екстремісти на зразок Бонгьоффера і Німеллера постійно дошкуляють йому своїми дивними доктринами.

— Вони забувають, що, якби не фюрер, ми зараз жили б

під владою більшовиків, і церква взагалі опинилася б поза законом, — утрутився в розмову Андреас.

— Саме так, — погодився з ним пастор, — однак деякі з них стверджують, що християнство і націонал-соціалізм — поняття несумісні.

— Розстріляти б їх, — буркнув Вольф.

— А ви що думаєте, пасторе? — запитав Ганс.

Пауль знизав плечима.

— Я теж не згоден з деякими ідеями націонал-соціалістів, особливо в тому, що стосується расових питань, однак апостол Павло заповідав Церкві свого часу підкорятися навіть Нерону. До якого висновку я ще повинен дійти? Істина в тому, що жоден уряд не буде ідеально відповідати християнським нормам.

— Навіть в Америці, — засміявся Ганс.

Єва вийшла з кухні, несучи в руках тацю з паруючою

печенею.

— Панове, досить політики, — усміхнулася вона, ставлячи тацю на стіл. — Берімося до печені з підливою. Вольфе, ти прислужиш тут гостям, поки я принесу все решту?

— Авжеж, люба, — відповів Вольф, галантно цілуючи Єві руку.

Єва кинула швидкий погляд на Андреаса, і це не залишилося поза увагою присутніх. Щоб приховати своє напруження, вона поспішила повернутися на кухню, звідки незабаром вийшла, несучи на таці тарілки з картопляним пюре, тертою морквою та кислою капустою.

Усі підвелися, Єва зайняла своє місце за столом, і пастор проказав молитву, в якій, окрім подяки за їжу, попросив полегшити долю професора і благословити Німеччину. Наприкінці всі дружно сказали «амінь»,

а Вольф і доктор Кребель додали: «Хайль Гітлер!»

Єва оглянула стіл, щоб переконатися, що нікого з гостей не проминули увагою. Вона докладала великих зусиль, щоб не затримувати погляду на обличчі й лагідній усмішці Андреаса. Їй дуже хотілося, щоб він залишився задоволений її вечерею, але ще дужче їй хотілося сидіти поруч із ним.

Розділ 17

«Ми повинні боротися з деструктивним впливом євреїв на релігію, мораль, літературу, мистецтво, політичне й соціальне життя».

Падре Ерхард Шлунд, францисканець, публіцист

Гості швидко впоралися з вечерею, і незабаром Єва, прибравши зі столу брудні тарілки, принесла з кухні тарелю з нарізаним сиром. Вольф у цю хвилину захоплено вихвалявся своєю новою посадою на заводі. Потім він згадав про ймовірне підвищення партійними щаблями і майбутню службу в армії.

Єва прислухалася до голосу Вольфа, відчуваючи дивну суміш відрази й гордості. Вона швидко усвідомила

реальність того, що її чоловік — розпещений, улюблений син, який вмів спритно скористатися вседозволеністю в своїх особистих інтересах. Фактично Вольф майже завжди домагався від інших того, що було вигідно саме йому, — навіть від батька, який віддав йому свою кімнату, тим часом як Андреасу довелося перебратися на горище.

Проте Єва не змогла уникнути його чар. Це взагалі мало кому вдавалося.

Влада Вольфа над Євою була глибинною і нездоланною, та водночас його не можна було не поважати за успіхи. Іноді Єва ним навіть захоплювалася. Втім, цей конфлікт почуттів ще більше розпалював гнів, що кипів в її душі. Єва злилася на Вольфа за його брутальність і на себе за свою потребу в його дикій пристрасті. А ще в ній все дужче піднімався гнів на батька, який нічого не зробив, щоб захистити її навіть від самої себе. Втім, що саме він повинен був зробити, Єва не

знала. І ще Андреас...

— Єво, ти обпеклася? — запитав Ганс.

— Га?

Бібер вказав на червоний рубець на зап'ясті Єви, коли вона потягнулася до страви:

— Ти обпеклася?

— А, це... Це знак моєї дурості.

Усі відразу ж замовкли, а Пауль зробив вигляд, що протирає окуляри носовичком.

— І як це розуміти? — примружився на Єву Вольф.

Єва відчула, що червоніє. Через свій прихований сарказм вона опинилася в небезпечному становищі.

— Ну... — промимрила Єва, — я просто мала на увазі, що, пораючись по господарству, часто потрапляю в різні дурні ситуації, тому іноді не обходиться без травм.

— Наприклад? — запитав Ганс.

— Ну так вам усе й розкажи, — зніяковіло засміялася

Єва. — Ну ось, наприклад... Одного разу я посковзнулася в свинячому загоні, коли несла кошик з яйцями, і гепнулася просто в гній.

Товариство ввічливо розсміялося.

— Бачили б ви мене! Ну, та годі... На кухні вже чекає яблучний струдель із цукровою пудрою, — змінила Єва тему розмови, почавши метушливо прибирати зі столу. Її руки тремтіли, і, помітивши це, вона боязко глянула на Вольфа, який спокійно сидів на своєму стільці, насолоджуючись ніяковістю дружини.

— Що ж, наступного разу, коли ти розіб'єш десяток яєць, мені доведеться взяти до рук ременя, — глузливо сказав він.

У цю мить соусник, вислизнувши з рук Єви, впав на підлогу і розбився на дрібні скалки. Вольф, з ревом підхопившись з місця, грубо схопив Єву за руку.

— Ти, корово! Це посуд моєї матері!

— А ну закрій свого рота! — крикнув Андреас, загрозово підводячись з-за столу. Його очі вп'ялися у Вольфа, як два свердла. — Якщо ти ще раз її так назвеш, я тебе приб'ю. І прибери від неї свої руки!

— Хлопці! — вигукнув пастор, також встаючи з-за столу. — Негайно припиніть!

Вольф, грубо відштовхнувши від себе Єву, гримнув кулаком по столу. На його почервонілій від люті шиї пульсувала вена.

— Вона — моя дружина, — прошипів він, дивлячись на брата, — і не тобі вказувати, що мені робити з моєю дружиною.

Нічого не відповівши, Андреас розвернувся і вийшов з кімнати.

— Батьку, — тихо покликав Андреас, підсовуючи стілець до ліжка професора Кайзера. Старий не відповів. Андреас

озирнувся довкола, радіючи, що поруч немає Вольфа. На одній із стін висіли пожовклі від часу фотографії дідуся та бабусі професора, на іншій — портрети Мартіна Лютера й Адольфа Гітлера. Професор наполягав, що Гітлер є тим, хто доведе до кінця справу, розпочату великим реформатором. Ковзнувши по вікну, заштореному важкими торочкуватими портъерами, погляд Андреаса зупинився на потертій карті з написом «Священна Римська імперія німецької нації». На іншій стіні висіла вишивка з текстом 22-го псалма, зроблена покійною матір'ю Андреаса.

Професор ніколи не був близький зі своїм прийомним сином. З першого дня після смерті фрау Кайзер відверто привілейоване становище Вольфа розцінювалося як факт, що не вимагає пояснень чи виправдань. Утім, попри це, Андреас завжди вважав, що професор ставився до нього добре, а іноді навіть з батьківською любов'ю. Йому

згадалося, як вони разом вивчали картини Каспара Давида Фрідріха, і як професор пояснював принцип дії радіо. Дивлячись на змарніле, пожовкле обличчя свого вітчима, Андреас був упевнений, що ця людина не заслуговує на такі страждання.

Із задуми його вивів голос доктора Кребеля.

— Огидна була сцена там, внизу... Батько спить?

Андреас кивнув. Схилившись над ліжком, Кребель перевіряв у професора пульс і відразу швидко приклав вухо до грудей старого. Вихопивши з кишені свого жилета маленьке дзеркальце, доктор підніс його до носа професора. Нарешті, ще раз нахилившись до грудей старого, Кребель повільно випростався.

— Мені шкода синку, але він помер.

Андреас підхопився на ноги.

— Помер?

Його захлеснула несподівано сильна хвиля емоцій.

Андреас проковтнув клубок, що підступив до горла. Перед його очима пронісся вихор спогадів, і він раптом відчув себе самотнім. Жахливо самотнім...

* * *

Виходячи разом із Вольфом з потяга, що прибув з Кобленця, Єва Кайзер похмуро мовчала. Тепле травневе повітря було наповнене вологим туманом, що піднявся з річки. Помахавши рукою знайомій, Єва, зітхнувши, взяла свою валізку. Її весільна подорож стала величезним розчаруванням.

Коли Вольф сказав, що вони поїдуть до Рима, Єва була в захваті. Вона вже передчувала, що буде, як колись апостол Павло, ходити по чорному камінню Аппійської дороги. Єва не могла дочекатися тієї миті, коли на власні очі побачить жовтогарячі цеглини давньоримського форуму. Вона мріяла, як разом із коханим чоловіком

занурить босі ноги в нагріту сонцем воду фонтана Треві...

Та нічого цього не сталося.

Єва сподівалася, що байдужість до неї з боку Вольфа пояснюється його тривалою жалобою, хоча й розуміла, що через свої двоїсті почуття не може стати для нього тією дружиною, на яку, він, напевно, розраховував. Утім, незважаючи ні на що, вона, наче дитина, мріяла про те, як чудово вони проведуть час у Римі...

Але все вийшло так, як вийшло, і тепер Єва покійно плелася за чоловіком вулицями Вайнхаузена. «Напевно, я надто невдячна, — думала вона. — У моїх батьків, коли вони одружилися, грошей ледь вистачало на їжу, а я скаржуся на невдалу подорож до Рима». Але Єві справді дуже хотілося насолодитися сонцем на майданчику перед Пантеоном і неспішно поласувати сиром і вином у кав'ярні на площі Кампо-де-Фіорі. Замість цього їй довелося весь тиждень ходити з Вольфом

до балкона палацу Венеції, де вона стояла під палючим сонцем, затиснута з усіх боків натовпом «чорних сорочок», які вітали фашистського диктатора Італії Муссоліні.

Утім, Єва була вдячна Вольфу вже за те, що він під час поїздки був спокійним. Він добре поведився з нею та навіть купив їй кілька подарунків, хоча один з них — брошка з Базеля — їй не сподобався. Це була рука з мечем, що символізувала героя німецького народу Армінія, який переміг римлян. Вольф також купив Єві модний шовковий шарф і дорогу камею.

Пара стомлено брела ринковою площею Вайнхаузена. В останні роки тут відкрилося багато нових крамниць, а вікна будинків рясніли яскравими квітами. Єва помахала рукою Оскару, який, як завжди, був у чудовому гуморі.

— Я чула, він вийшов з СА.

Вольф кивнув.

— Шнайдер думає, що Оффенбахеру більше не подобається курс партії. Він постійно базікав зайве під час зборів у шинку... Казав, що Німеччина знову об'єдналася, і цього достатньо.

Єва помахала Ульріху Оберманну — помічникові м'ясника.

— Гарна Ульріх людина. Навіть шкода, що він католик.

— У червні він їде в трудовий табір.

— Оскар розповідав, що Ульріх дуже розлютився через той процес над священиками в Кобленці.

— Якщо ти розбещуєш хлопчиків, то тебе слід повісити, — пробурчав Вольф.

— Ульріх думає, що обвинувачення було сфабриковане, щоб тримати в шорах католицьку церкву. — Єва, зупинившись, опустила валізу на землю, щоб розім'яти занімілу руку. — Він сказав Гюнтеру, що перед тим, як

поїде, принесе на сповідь своє радіо.

— Що-що? — здивовано подивився на неї Вольф.

Єва дозволила собі розсміятися.

— Ульріх каже, воно занадто багато бреше.

Вольф посміхнувся.

— Треба це запам'ятати. Ходімо вже!

— Доброго дня, пане Зільберман, і хайль Гітлер! —

Вольф опустив валізи перед касою крамниці.

Самуель Зільберман нервово витер руки фартухом.

Незважаючи на погрози і невдоволення партії, він вперто відмовлявся залишати Вайнхаузен.

— Доброго дня, Вольфе... І тобі теж, Єво. Сподіваюся, весільна подорож удалася?

— Так, дякую, — відповіла Єва.

Вольф пильно подивився на літнього бакалійника. Той опустив очі.

— Отже, ви — останній жид у Вайнхаузені, — сказав Вольф, задоволений ефектом від свого погляду.

Зільберман не відповів.

— А куди ж поїхали інші «обрані»?

Єва поклала руку на долоню чоловіка.

— Вольфе...

— Гольдмани хотіли виїхати до Америки, але американці відмовилися розширювати свою еміграційну політику, — спокійно сказав Зільберман. — Гадаю, вони перебралися до Італії. Баум зараз у Женеві в надії переселитися до Палестини. Решта виїхали до Лондона.

Вольф схвально кивнув головою.

— Здогадуюся, ваша синагога відчутно спорожніла. Що вдієш... — скориставшись щипцями, Вольф вивудив з бочки з розсолем огірок і взяв його клаптиком коричневого обгорткового паперу. — Пастор Фольк прочитав мені одну статтю якогось богослова. Так от, там

сказано, що у німців щодо вас, жидів, є три альтернативи... — Вольф відкусив огірок. — Ми можемо або змиритися з вашими змовами, або змішуватися з вами в шлюбах доти, поки ваша нація зникне, або ж вивезти вас у вашу власну країну.

Єві хотілося скоріше піти.

— Вольфе...

— Щодо першого варіанту, то тут, безумовно, питань немає. З вашими змовами ми миримся здавна, — Вольф знову захрумтів огірком. — Другий варіант не сподобається вашим рабинам. Адже вони вважають, що для вас принизливо одружуватися з нами, «гойськими псами». Так, здається, вони нас називають? — Вольф помовчав, чекаючи на відповідь Зільбермана. Так і не дочекавшись, він повів далі: — Отже, як на мене, третій варіант влаштовує обидві сторони, чи не так?

— Думаю, що сіоністи з фюрером вже працюють над

такими планами, — холодно відповів Зільберман. — Тобі від цього легше?

— Подумати лишень! Жиди діють спільно з фюрером! Виходить, не такий вже він і поганий, га? — посміхнувся Вольф. — Але ми всі знаємо, чого хочуть сіоністи: відібрати Палестину в голодранців, які там живуть. І, судячи з повідомлень у газетах, ваші «брати» вже досягли чималого успіху в свої планах. Ті нещасні дикуни ще не знають, на кого наразилися.

— Вольфе, ти хотів щось купити? — запитав Зільберман.

Вольф повернувся до своєї стурбованої дружини.

— Єво, як щодо солодоців для дітей Гюнтера?

Пропоную купити їм меду або патоки.

Бакалійник показав на одну з полиць, і Єва з полегшенням поспішила в тому напрямку. Вольф повернувся до Самуеля.

— І ще дещо...

Бакалійник мовчки чекав на продовження.

Нахилившись до нього, Вольф шепнув:

— Хочу зробити дружині сюрприз. Дайте коробку найкращих шоколадних цукерок.

* * *

«16 жовтня 1938 року

Польова пошта

Карлсбад, Судетська область

Люба Єво,

пишу тобі з прекрасного гірського краю — Судетської області.

Близько трьох мільйонів німців вітають нас як своїх визволителів від гніту чехів. Пам'ятаєш, як австрійці підтримали приєднання до Німеччини, коли 99,7 відсотків проголосували «за»? Те саме буде й тут, де кожен знає свою кровну приналежність до Рейху. Навіть англійці і французи погодилися з тим, що ці землі належать нам, і підписали пакт, який узаконює передачу Судетської області Німеччині. Все йде просто відмінно.

Тут дуже багато солдатів. Я трохи заздрю хлопцям із СС, бо дівчатам подобається їхня уніформа.

Тій католицькій дівчині з Тріра її батько та священник заборонили зустрічатися зі мною. Може, це й на краще. Я зараз бачу, що не кохав її, а релігійні відмінності взагалі стали б нездоланною перешкодою.

Мене, нарешті, перевели з мого сміховинного взводу голубиної пошти в кулеметники. Ми багато тренуємося, але не буду втомлювати тебе військовими подробицями. Мені продовжили термін служби, і я був підвищений у званні до старшого ефрейтора. Це добре ще й тому, що тепер мені збільшать платню.

Іноді отримую листи від Гюнтера й Лінді. Лінді каже, що вагітна четвертою дитиною. Тепер позика Гюнтера буде повністю погашена! Думаю, Лінді дадуть ще й якусь нагороду як матері-героїні. Гюнтер наказав їй цього разу народити сина. Ніби це від неї залежить.

Він написав, що Вольф одержав розпорядження з'явитися у липні до Віттліха, і ще, що ти прийняла присягу на вірність фюреру. Тепер ми всі в одному човні. Але, щиро кажучи, я трохи здивувався, що ти вступила в партію. Напевно, тобі довелося зробити це, щоб не втратити роботу? Ти була на виставці «Вічний Жид»? Чимало фотографій досить цікаві, але нацисти, як на мене, таки перебирають міру.

Я чув, що пастор Хан геть зациквився на своїх ідеях. Лінді пише, що

відтоді, як Гітлер викинув з СА всіх священників, пастор перестав усміхатися. Мій капітан каже, що фюреру доводиться докласти чимало зусиль, щоб тримати Церкву відокремленою від держави. Я час від часу чую про арешти пасторів. Сподіваюся, твого батька це не торкнеться. Я розумію причини занепокоєння деяких пасторів, однак, як на мене, вони багато в чому зв'язують фюреру руки. Сподіваюся, він не відмовиться від своєї віри, хоча він і католик.

Я також дізнався, що інструкторам СС офіційно нагадали, що Христос є невід'ємною частиною історії Німеччини, тому чорнити Його ім'я нікому не дозволено. Це вселяє в мене надію на краще. Може, хоч тепер радикали вгамуються.

У своєму останньому листі ти писала, що непокоїшся через загрозу війни. Якби ти побачила, який зараз сильний Вермахт, то зрозуміла б, що ніхто з ворогів не наважиться напасти на нас. Хлопці з СС теж дуже добре підготовлені. Крім того, Гітлер майже всім запропонував мирні угоди. Він уклав антикомуністичний пакт з Японією та Італією, тому «совети» двічі подумують, перш ніж напасти на нас, хоча вони й зібрали біля своїх західних кордонів 40 дивізій. Інша частина Чехословаччини просто у нестямі через втрату Судетської області, але зараз чехи не посміють підняти проти нас голос. Утім, я спостерігаю за Польщею. Поляки, як і раніше, не хочуть віддавати нам Гданськ, відмовляються відкрити

залізничне сполучення зі Східною Пруссією і переслідують німців, які опинилися під їхньою п'ятою. Але Гітлер не терпітиме це вічно.

Маю надію, у пана Бібера все добре.

Хайль Гітлер!

Андреас»

— Єво?

Від несподіванки вона підскочила.

— Що ти там читаєш?

— А, Вольфе... А хіба ти не збирався сьогодні ввечері зайнятися своїм мотоциклом? — вона хутко поклала лист від Андреаса в шухляду столу.

— Ми швидко впоралися. Покажи мені, що ти читала.

— Та нічого особливого. Просто документи з роботи.

Вольф дивився на Єву, примруживши очі.

— Ти ніколи не приносила додому документи з роботи.

Відіпхнувши Єву, він вихопив з шухляди листа і почав читати.

Єва затамувала подих.

Зім'явши аркуша, Вольф жбурнув його в камін.

— Ну, це тобі так не минеться, — він різко розвернувся до Єви. — Кажеш, документи? Надумала брехати мені? — Вольф вдарив Єву по обличчю тильним боком долоні.

Єва скрикнула й, спотикаючись, кинулася в їдальню, де у неї була можливість вискочити на вулицю через задні двері. Однак Вольф не дав їй втекти. Наздогнавши Єву в їдальні, він штовхнув її в спину, і вона впала на руки й коліна. Придавивши дружину ногою до підлоги, Вольф схопив її за блузку, різко розвернув до себе і почав бити по щоках.

Закриваючи обличчя руками, Єва намагалася вирватися, але її зусилля були марними.

— Будь ласка, припини, — схлипувала вона.

Та Вольф був неблаганний. Ривком піднявши Єву з підлоги, він шпурнув її на стіну і висмикнув зі штанів

ременя. Намотавши його собі на руку, Вольф навідліг шмагнув Єву, однак їй вдалося ухилитися від удару. Вольф шмагнув ще раз, але Єва знов ухилилася і з пронизливим криком кинулася в кухню. Потягнувши її за волосся, Вольф, лютуючи, схопив дружину за горло та притиснув до стіни.

Відчуваючи що задихається, Єва з широко розплющеними очима хапала ротом повітря. Відчайдушно вчепившись рукою за край полиці з порцеляною, вона з останніх сил потягнула її на себе, і посуд з оглушливим дзвоном посипався на підлогу.

Вольф, здригнувшись, послабив хватку, і Єва, вирвавшись, схопила з підлоги довгий гострий уламок розбитої тарілки. Розвернувшись, вона тремтячими руками направила осколок на чоловіка.

— Не підходь до мене.

Здивовано роззявивши рота, Вольф перевів погляд

з розбитої на друзки порцеляни своєї матері на доведену до відчаю дружину, яка, зігнувшись, як загнана в кут тварина, приготувалася дати відсіч.

— Прибери свого ременя, Вольфе, — рішуче сказала вона.

Вольф повільно втягнув ремінь в петлі своїх робочих брюк.

— Ну, гаразд... Годі, Єво... — він обережно рушив уперед. — Ти ж не будеш нападати на мене. Хочеш, я допоможу тобі тут прибрати?

Єва тільки мовчки позадкувала. Витягши з кишені носовичка, Вольф обережно простягнув руку до обличчя дружини.

— Ну, годі, заспокойся, — він приклав хустку до розбитого носа і губи Єви. — Пробач, що не стримався. — Єва ніяк не відреагувала. — Але якщо хочеш заколоти мене, будь ласка, — Вольф розвів руки, підставляючи Єві

груди.

Вона не поворухнулася. Вольф, знизавши плечима, сів навпочіпки і почав збирати уламки посуду.

— Не біда. Я все одно не пам'ятаю своєї матері.

Єва трохи розслабилася. Вольф, зупинившись, підняв до неї обличчя.

— Я тільки хочу, щоб у нас все було добре. Я... Я так сильно люблю тебе, що мені просто нестерпна думка, що ти і Андреас...

— Між нами нічого немає, — видавила з себе Єва.

— Ти завжди йому подобалася.

Єва опустила руку з уламком тарілки.

— Але я вибрала тебе.

Вольф встав.

— Ні, це я вибрав тебе, — відповів він крижаним тоном, — а ти постійно провокуєш мене на насильство.

— Чоловіки повинні любити своїх дружин.

— Отже, ти хочеш сказати, я тебе не люблю?

— Якби любив, то не бив би.

— А як, на твою думку, я маю реагувати на це листування в мене за спиною? — примружившись, Вольф швидко схопив Єву за зап'ястя і висмикнув з її руки скалку, порізавши їй долоню. — Якщо я ще хоч раз побачу в тебе лист від Андреаса, то ти одними синцями не відбудешся. Ти мене зрозуміла?

Єва, гнівно блискаючи очима, зухвало підвела голову.

— Тільки спробуй ще раз ударити мене.

— Ти будеш погрожувати мені, корово? Хочеш ще отримати?

Єва підставила Вольфу обличчя.

— Ну, давай. Ти ж такий герой!

Вольф підняв кулака, але потім, зупинившись, вилаявся.

— Я забороняю тобі листуватися з Андреасом.

Єва нічого не відповіла. Вольф опустил руку.

— Я просто хочу, щоб ми були щасливі. Цьому треба покласти край. За місяць я йду в армію. Чому я повинен непокоїтися через те, що, поки я десь служу батьківщині, моя дружина крутить любов із моїм братом? Як ти цього не розумієш?

Єва не могла не визнати, що Вольф правий.

— Я розумію, — сказала вона нерішуче.

— Тоді пообіцяй мені, що більше не будеш листуватися з Андреасом.

Єва мовчала. Листи Андреаса були для неї єдиною розрадою посеред безрадінного життя усвіті Вольфа.

— Ну, добре, — Вольф, підійшовши впритул до дружини, стиснув обидві її долоні. — Єво, пробач мені. Ти ж знаєш, у мене зараз важкий період. Мені доводиться багато працювати, на додачу я через армію пропускаю перегони, хоча розраховував знову стати чемпіоном

Рейнланду.

Вольф замовк, чекаючи на відповідь, але Єва стояла, не кажучи й слова. З її руки капала кров. У вітальні почав бити годинник.

— Гаразд, я обіцяю, що більше не підніму на тебе руку. Ніколи. І не мені казати тобі, що моє слово — закон.

Єва здалася.

— Пробач за порцеляну, — сказала вона, притиснувши до порізу на руці носовичок. — Я куплю клей і спробую відновити, що зможу.

— Та годі, облиш. Простіше купити новий посуд, а людям скажемо, що старий продали.

— Але... Це ж брехня.

— А що, ти хочеш, щоб ми сказали їм правду? Я маю всім пояснювати, що ти в мене за спиною листуєшся з Андреасом? — Вольф похитав головою. — Я лише намагаюся захистити тебе.

— Але ти ж прочитав листа. Що в ньому поганого? —
намагалася заперечити Єва.

— Ну все, годі! — обірвав її Вольф. — Я більше нічого не
хочу про це чути.

— Але...

Вольф знову схопив Єву за зап'ясток.

— Що «але»? — сердито запитав він, стиснувши руку
Єви, як лещатами. — Що «але»?

Єва не відповіла.

Розділ 18

«Християнська релігія не піддається впливу національних особливостей євреїв. Навпаки, їй довелося протистояти цьому народові».

*Католицький єпископ Гельфріх Лімбурзький,
Німеччина*

Запис у щоденнику 1 грудня 1938 року:

«Підкорившись Вольфу, я не відповіла Андреасу. Лінді написала йому, що її мама виділила для нього кімнату в шинку, а Гюнтер переніс туди його речі. Вони повісили там навпроти портрета фюрера улюблену картину Андреаса.

Я поки не сказала Вольфу, що знову вагітна. Він зараз проходить підготовку в Бадені, і я вирішила почекати, щоб переконатися, що все добре. Не знаю, як би він відреагував на ще один викидень.

Мама піднеслася духом. Напевно, їй краще, коли я нещаслива. Оскільки мама кинула пити, Клемпнер дозволив їй знову вступити в партію. Тепер вона постійно в роз'їздах, і тато тільки радий цьому.

Минулого місяця якийсь єврей у Франції вбив німецького дипломата. Вся Німеччина розлютилася. По радіо тільки про те й говорили, що євреї, як завжди, заходжуються кувати лихо, коли ми починаємо зводитися на ноги. Ганс стверджує, що євреї завжди діють нишком. По радіо сказали, що по всій країні спалювали синагоги й били вітрини єврейських крамниць. Сотні євреїв були вбиті. Через розбиті шибки ту ніч назвали Кришталевою.

Міністр освіти каже, що євреям доведеться самотужки відшкодувати всі завдані їм збитки. Втім, деякі з наших зляться на СС і СА за те, що ті влаштували на вулицях такий безлад. Інші кажуть, що євреї самі винні, бо дали радикалам привід до насильства.

Вчора Зільбермани виїхали з Вайнхаузена. Вони — хороші євреї, і я сподіваюся там, де вони поселяться, у них все буде добре. Коли Зільберман вантажив свої валізи в машину Оскара, він плакав. Його офіційне ім'я тепер — Самуель Ізраель Зільберман, а ім'я його дружини — Сара Сара Зільберман, позаяк відтепер у всіх євреїв друге ім'я має бути або Ізраель, або Сара. Як на мене, це якась дурість. І ще

тепер всі євреї повинні носити із собою посвідчення особи. Зільберман сказав Оффенбахеру, що за законом їм заборонено керувати машинами, ходити в театри і взагалі мати будь-які соціальні контакти з арійцями. Після Кришталевої ночі він просто не міг далі залишатися у Вайнхаузені. Мені дуже шкода Зільберманів, але вони постраждали через своїх одноплемінників. Крім того, якби їх предки навернулися в християнство, нікому нікуди виїжджати не довелося б.

Відтепер мені доведеться ховати цей щоденник на фермі в Лінді. Я мушу й далі вести його, інакше збожеволю. Але якщо Вольф коли-небудь знайде його, то він просто вб'є мене. Маю визнати, що іноді він правий у своїх звинуваченнях. Я справді провокую його. Гарної дружини з мене не вийшло, і за це я себе іноді просто ненавиджу.

Сподіваюся, хоч Різдво мине нормально».

* * *

Різдво 1938 року для Єви Кайзер дійсно було чудовим. Отримавши двотижневу відпустку зі свого нового гарнізону в Майнці, Вольф 18-го грудня з'явився на порозі дому з трьома великими картонними коробками в руках.

Постановивши не чекати Святвечора, він, поцілувавши дружину, мало не на порозі допоміг їй розпакувати його різдвяний подарунок. У коробках був сервіз з блакитного делфтського фаянсу на дванадцять персон. І хоча Єва ніколи не любила делфтський фаянс, вона вдала захоплення. Адже Вольф подбав-таки про те, щоб купити їй подарунок. Єва вдячно, хоча і з деяким острахом, обняла чоловіка.

Наступні кілька вечорів вони провели в колі друзів, співаючи пісень за столом, заставленим тортами й печивом. Бачачи, що Вольф добре поводить себе з нею, Єва полагіднішала. Сподіваючись, що ця зміна в його ставленні щира, вона й сама ставилася до нього сердечно, не порушуючи святкової гармонії. Навіть до самої себе Єва почала ставитися краще.

Вечір п'ятниці вони провели разом із Гюнтером і Лінді на їхній фермі на околиці Хорхайма — села приблизно за

два кілометри від Вайнхаузена. Вечеря була чудова, проте Єва не могла думати ні про що інше, крім Святвечора, який наближався.

І ось нарешті він настав. У призначений час Єва з хвилюванням завела патефон і опустила голку на платівку з різдвяною піснею. Потім, підвівши заінтригованого чоловіка до ялинки, яка світилася вогнями, вона рівно о шостій, коли її батько вдарив у церковні дзвони, задзвонила у власний срібний дзвіночок — той самий, який їй подарували батьки одного жахливого Різдва багато років тому. Зрозуміло, що радісні діти на цей дзвін наразі не вибігли, зате у Єви був подарунок для чоловіка. Вона взяла Вольфа за руку. У її радісних очах танцювали вогники від свічок.

— Вольфе... Ти станеш батьком.

Приголомшений Вольф, радісно скрикнувши, обійняв Єву та зі сміхом відірвав її від підлоги. Переповнений

щастям, він закружляв із дружиною по вітальні, немов на балі. Пізніше, увійшовши з нею під руку в заповнену людьми церкву, він, як гордий півень, крокував проходом в своїй уніформі, вихваляючись радісною новиною перед кожним, з ким вітався.

На Єву, що просто сяяла, з усіх боків сипалися привітання. Побачивши, який щасливий Вольф, вона знову відчула себе в безпеці. Сповнена солодких надій, Єва сіла поруч із чоловіком на лаву, і за хвилину вони разом з усіма заспівали різдвяний гімн. Єві здавалося, що в них над головами літають ангели. Піднявши очі до хреста, що висів над вівтарем, вона знову відчула, що Бог любить її. По спині Єви пробігли мурашки. Її світ раптом знову став цілісним.

Дитячий хор заспівав «Троянду» Лютера:

*«Троянда без жодної вади
Із кореня ніжно зійшла,*

*Чарівний бутон розкриваючи,
До світла його простягаючи
Від холоду, ночі і зла».*

Єва заплющила очі, уявляючи, як її майбутня дитина, одягнена в маленьку мантію, виспіває пісні в церкві батька. Вона усміхнулася, шкодуючи, що не може доторкнутися до бабусиного ланцюжка. Єва дуже сподівалася, що її подарунок приніс Дженні благословення.

Слухаючи коротку проповідь батька, вона взяла Вольфа за руку. Прочитавши уривок з Євангелія від Луки, Пауль Фольк звернувся до громади зі словами підбадьорення.

— Немовля Христос — це втілення Істини, — сказав він насамкінець. — Його дотик відкриває очі. Його Слово приносить надію. Його хрест дає зцілення, примирення з Богом і цілісність, — він подивився на Єву, — тож нехай кожне нове життя нагадує нам про любов і прощення

Христа, бо тільки в Ньому одному, улюблені, ми знаходимо силу почати все з самого початку. Амінь.

Люди почали в урочистій тиші передавати по рядах вогонь — від свічки до свічки. У залі вимкнули світло, орган замовк, і в м'якому сяйві чотирьохсот вогників жителі Вайнхаузена побожно заспівали «Тиха ніч, дивна ніч».

Єва знову заплющила очі. Звуки пісні наповнювали її душу спокоєм і теплом. Забувши на ці кілька хвиль про весь світ, Єва дозволила своєму серцю пливати в тихих потоках музики. Вона усміхалася і співала разом з усім зібранням. Розплющивши очі, Єва глянула на Вольфа, а потім — на свого батька. Вона зауважила, що обличчя Ганса Бібера звернено до небес, а Оскар Оффенбахер усміхається. Це дійсно була гідна поваги людина. За всі ці роки Оскар так нікому і не виказав таємницю Лінді. Сама Лінді разом із Гюнтером і дочками сиділа на балконі. На

цю сім'ю завжди було приємно дивитися.

Раптом Єва згадала про Андреаса. Де він був у цю хвилину? Як святкував Різдво: на самоті чи з друзями? А може, з якоюсь гарненькою дівчиною? До горла Єви підступив клубок, і співати вона більше не могла.

* * *

31 грудня 1938 року Єва та Вольф, обійнявшись, сиділи біля радіоприймача і слухали фюрера, який дякував Богові за Його благословення для Третього Рейху Німеччини. «Немає сумніву, що все це — заслуга Господа Бога, — емоційно проголошував Гітлер. — Однак інструментом, який доводить Його справу до досконалості, став націонал-соціалізм!»

Наступного ранку Єва поклала до речового мішка чоловіка кілька житніх булочок і кілька бутербродів із шинкою та сиром. Вольф передав їй якусь записку.

— Ось. Вибереш ім'я з цього списку.

Єва пробігла аркуш очима.

— Ти такий упевнений, що буде хлопчик?

— Авжеж! І ніяк інакше! Народжувати дівчаток

залишимо Гюнтеру, — засміявся Вольф.

Єва зморщила носа.

— Але ці імена просто жахливі. Чому не назвати його Даніелем на честь мого брата?

— Е ні! Ти хочеш, щоб я назвав свого сина єврейським ім'ям? Нізащо. Фюрер хоче, щоб у майбутнього Німеччини були гарні арійські імена.

— Я згодна, але... Аларіх, Кнут, Факсон... Що це за імена!

— А мені подобаються.

Єва похитала головою.

— Я ще можу погодитися на Гуннара або Удо, але...

Вольф поцілував Єву в щоку.

— Словом, подумай. Я знову приїду додому десь наприкінці липня. Буде річниця, як фюрер очолив партію, — я чув, що нам можуть дати кілька днів відпустки.

Єва кивнула.

— Чудово. Мені якраз народжувати десь в середині липня.

— Цього разу будь обережнішою. Зі сходів більше не падай, — Вольф взяв Єву за руку, — домовилися?

— Домовилися, — сказала вона, зітхнувши. Вийшовши разом із чоловіком в передпокій, Єва притулилася до стіни, спостерігаючи за його останніми ладнаннями. Вольфу дуже любила уніформа. Білявий, блакитноокий, він був справжнім зразком арійського солдата. У Єви промайнула думка, що Вольф неначе зійшов із плакатів, розклеєних по всьому Вайнхаузену.

Зупинившись у високих чорних чоботях біля шафи, він

надів сіру шинель, кашкет і, поцілувавши дружину, попрямував до дверей.

— І ще одне... — озирнувся він на порозі. — Десь місяців за два Андреас збирається приїхати додому. Він написав мені, що не має до тебе ніякого інтересу і сподівається, що ти теж не будеш шукати з ним зустрічі.

Від гарного настрою Єви не залишилося й сліду. Вольф відразу ж перестав здаватися їй привабливим.

— Тобі не потрібно турбуватися про це, Вольфе. І ніколи не потрібно було.

— Це тобі слід турбуватися, а не мені. Якщо я дізнаюся, що ви зустрічалися, то вб'ю вас обох.

По тілу Єви пробіг холодок. Вольф сказав це, немов про щось цілком буденне. Серце Єви обірвалося. Вона повірила йому, а він знову виявився перевертнем. Холодно поглянувши на неї, Вольф відчинив двері й вийшов з дому.

Сидячи на самоті туманного зимового вечора, 30 січня 1939 року, Єва крутила ручку подарованого урядом радіоприймача, настраюючись на трансляцію промови фюрера. В останні місяці все, що відбувалося в країні, викликало в неї якесь дивне відчуття, яке вона не могла точно сформулювати. З одного боку, життя текло без будь-яких труднощів. Це могли сказати про себе всі знайомі Єви. Народ перебував в ейфорії, що іноді виходила за межі розумного. Може, це непокоїло Єву? Чи те, що дисципліна й порядок, відновлені у всіх сферах життя, мали часом надто жорсткі рамки?

Певна річ, Єва не могла не радіти тому, що її народ знову почав поважати себе. Нація стала єдиною, і кожен пишався тим, що він — німець. Однак Єва не могла позбутися відчуття, що ця національна гордість починає

переростати в зарозумілість і чимдалі більш ворожу до інакодумців самовпевненість, про небезпеку якої попереджав ще цар Соломон.

Сідаючи в крісло, Єва згадала, як нещодавно один з її колег зауважив, що в нацистській літературі вже немає стільки знаків оклику, як раніше. «Це означає, що те, що колись було революційним, тепер стало нормою», — сказав він із виглядом тріумфатора. Нормою? Але що саме можна назвати нормальним? Єва подумала про арешти, про які знала з радіоновин і чуток, і їй одразу ж згадалася страхітлива розв'язність деяких офіцерів СС у Кобленці. А всі ці розмови про життєвий простір! Єва боялася навіть думати про те, що для Німеччини означає розширення території. Все це не викликало в неї нічого, крім тривоги.

І що ж сказати про ставлення до євреїв? Байдужість до них вже вважалося нормою, а ненависть з кожним днем

ставала дедалі буденнішою. Щодо Єви, то вона твердо вирішила, що не буде ненавидіти євреїв. Ненавидіти когось — не по-християнськи. Втім, вона також вирішила, що не буде любити їх, співчувати їм і подавати голос на їхній захист. За порядок відповідала держава, і якщо держава вважала, що потрібні закони, які ускладнюють життя євреям, то так тому й бути. До того ж, нічого справді жахливого з ними поки ще не відбулося.

Однаке щось у цьому було не так. Єву не полишало відчуття, що порядок, встановлений державою, не цілком правильний. Але що вона в цьому розуміла? І ніхто ж довкола не скаржився.

Єва багато чула про радикалів зі «Сповідницької Церкви», але їх, схоже, більше цікавив захист своїх прав, ніж євреїв. А решта християнського світу просто мовчала. Навіть папа римський. Але, хай там як, що могла зробити проста домогосподарка з Вайнхаузена? Зрештою, Єва

дійшла висновку, що найкраще — залишити вирішувати всі заплутані питання державі. Це було, безперечно, похристиянськи.

Почалася радіотрансляція. Під бурхливі оплески рейхстагу, який вітав фюрера, Єва зручніше вмостилася в м'якому кріслі з чашкою англійського чаю в руці й щільніше закуталася в теплий халат. Із динаміка пролунав знайомий кожному німцеві голос Гітлера.

«Сьогодні, через шість років, я зі сміливістю звертаюся до Рейхстагу великої Німеччини. Ми, як жодне інше покоління, здатні у всій повноті усвідомити сенс цих правдивих слів: «Ми свідки великих змін, що відбуваються з Божої благодаті...»

Єва кивнула. Тон Гітлера став жорсткішим.

«Націонал-соціалістична держава не закрила церкви, не перешкоджає поклонінню і ніколи не робила ніяких спроб вплинути на форму богослужіння. Вона не втручається в питання віросповідання будь-якої конфесії. У націонал-соціалістичній державі кожен має право триматися власних релігійних переконань. Однак, якщо

священнослужителі замість того, щоб бути Божими слугами, починають зловживати своїм станом для знеславлення Рейха, його інститутів або лідерів, націонал-соціалістична держава, безумовно, примусить їх усвідомити, що зі спробами зруйнувати державний лад миритися ніхто не буде...»

Єва налила собі ще чаю. У тому, що сказав Гітлер, був сенс. Нахилившись вперед, вона уважно слухала запевнення фюрера в інших питаннях.

«Німеччина не плекає ненависті до Англії, Франції чи Америки. Все, чого ми хочемо, — миру і спокою. Всі народи незабаром зрозуміють, що націонал-соціалістична Німеччина не бажає ворожнечі з іншими країнами і що твердження про наші плани нападу на сусідів — це брехня, яку застосовують безпринципні спекулянти для порятунку своїх капіталів.

Якщо не брати до уваги війну за незалежність Сполучених Штатів, німецькі солдати ніколи не билися на землі Америки, тим часом американці прибули в Європу для придушення великого народу, який боровся за свою свободу. Не Німеччина напала на Америку, а Америка на Німеччину, і сталося це, як висловився комітет американської палати представників, «виключно з капіталістичних мотивів, без

будь-якої іншої причини».

Схвально киваючи головою, Єва відкинулася на спинку крісла. Голос фюрера раптом став саркастичним.

«Що ж до єврейського питання, то я скажу так. Ми є свідками ганебної вистави, коли весь демократичний світ, виявляючи співчуття до нещасного, стражденного єврейського народу, демонструє водночас цілковиту бездушність, відмовляючись йому допомогти. Вони кажуть: «У нас немає можливостей прийняти євреїв», хоча в цих імперіях густина населення не перевищує десяти осіб на квадратний кілометр, тоді як у Німеччині вона становить 135 жителів на квадратний кілометр. Для мене — цілковитий абсурд, що єврейський народ нав'язують Німеччині, а Сполучені Штати, які з таким ентузіазмом захищають цих «прекрасних людей», з будь-якого приводу відмовляються дати їм притулок».

«А й справді... — подумала Єва. — Треба буде запитати у Дженні, чому Америка не приймає євреїв, якщо вона так їх любить».

«Сьогодні я знову беру на себе роль пророка. Якщо міжнародні євреї-фінансисти досягнуть успіху в тому, щоб втягнути народи в чергову

світову війну, то наслідком цього стане не більшовизація світу, і таким чином — перемога єврейства, а знищення єврейської нації в Європі. Народи більше не мають бажання вмирати на полях боїв, аби це безрідне міжнародне плем'я могло наживатися на війні та втамовувати свою старозавітну спрагу помсти!»

Промова закінчилася, і Єва вимкнула радіо.

Підійшовши до вікна, вона виглянула на оповиті туманом вулиці Вайнхаузена. «Цікаво, що про все це скаже тато», — подумала вона.

Розділ 19

«У чому ще можуть збігатися інтереси Церкви й держави, як не в нашій боротьбі з дегенерацією сучасного світу, з рухом безбожництва, зі злочинністю, з класовою ненавистю та розбратом? Наші принципи не антихристиянські, а навпаки — християнські».

Адольф Гітлер

Відчинивши двері, Пауль Фольк широко усміхнувся.

— О, Єво! Молодець, що зайшла. Я саме слухав по радіо фюрера. Проходь, сідай. Я зараз принесу вина.

За хвилину він повернувся з кухні, несучи в руках два келихи з білим вином.

— Ну, і що ти думаєш? — запитала Єва в батька, беручи

В нього келих.

— Він був, як завжди, переконливий.

Єва кивнула.

— Це точно. Дивна річ. На початку його промови у мене були певні сумніви, але за кілька хвилин я вже беззастережно з ним погоджувалася.

Пауль замовк. З виразу його обличчя Єва бачила, що він коливається.

— Знаєш, Єво, — почав він нерішуче, — я пам'ятаю, як одного разу, коли я був ще дитиною, твій дідусь прийшов додому, радіючи, що йому запропонували якусь дуже вигідну угоду. У той час він починав власну справу в Дрездені і був сповнений солодких надій. Так от, батько так захопився, що заклав наш будинок і навіть позичив грошей у друзів. Проте якось увечері він повернувся додому з обличчям, як у мерця, і повідомив, що його обдурили, і тепер він повний банкрут. Десь за рік батько

взяв мене рибалити на Ельбу. Я знав, що йому, як і раніше, соромно за себе, але він тоді сказав мені дещо, що я запам'ятав на все життя: «Брехня найкраще приймається, якщо вона змішана з великою часткою правди».

* * *

— Ну як, ти готова до вечора?

— Так, — виглянувши у вікно офісу на залиті дощем вулиці Кобленця, Єва поклала руку на свій кругленький живіт. Вона була вже на шостому місяці вагітності.

— А твій батько? — запитав Клемпнер.

Єва знизала плечима. Вона вимкнула радіоприймач, по якому вкотре того дня передавали звіт про урочистості в Берліні з нагоди 50-річчя Адольфа Гітлера.

— Не знаю. На нього зараз чинять сильний тиск диякони і єпископ.

— Мені доведеться задіяти гестапо. У мене немає іншого вибору, — сказав Клемпнер з нотками жалю в голосі.

Єва, здригнувшись, різко відвернулася від вікна.

— Гестапо? Але з якого дива?

— Твій батько отримує державну платню, але відмовляється прийняти присягу на вірність фюреру.

— Мій батько — патріот Німеччини, і завжди ним був. Просто йому не подобається, що політику змішують з його пасторським служінням. Та й по всьому.

— Він робить з мухи слона. Фюрер — явний прихильник відокремлення церкви від держави. За винятком похоронних церемоній він прибрав з усіх церков нацистську символіку. Більше немає ніяких портретів фюрера у віттарях, ніяких прапорів на кафедрах і свастик у церковних газетах. До речі, Хан досі через це ходить як у воду опущений, — голос Клемпнера став жорсткішим. — Мушу сказати, що дехто з парафіян скаржитися на твого

батька. Люди вважають, що він таємно приєднався до «Сповідницької Церкви» і наполягають на обшуку його будинку.

— Це неправда. У нього є знайомі зі «Сповідницької Церкви», але це ще ні про що свідчить.

Клемпнер прикурих цигарку.

— Фюреру вже набридли суперечки з цією церквою. Все, чого він прагне, — це єдність. Він довго стримував язичників із партійного середовища, але, думаю, через деяких католицьких священиків і впертих радикалів зі «Сповідницької Церкви» він скоро поставить хрест на християнстві. Я чув, що фюрер був такий розчарований поведінкою священства, що потай вже відмовився від християнської релігії.

Клемпнер затягнувся, випустив носом дим, тоді встав і підійшов до вікна, де стояла Єва.

— Сподіваюся, що це неправда, — сказав Клемпнер,

дивлячись у темряву за шибкою. — Хоча, ти ж знаєш, що я не дуже релігійний. Мені більше подобається те, про що говорить доктор Геббельс. Я теж регулярно читаю Новий Заповіт, але всі ці доктринальні нісенітниці мене мало хвилюють. Гадаю, нам просто слід допомагати одне одному, як це робив Христос, і вчитися боротися, як Він, — Клемпнер зробив ще одну зтяжку. — Але язичники в партії мене таки лякають. Останнім часом всюди тільки й говорять про дикі ідеї Розенберга. Пам'ятаю, фюрер колись сміявся з нього. Раніше Розенбергу навіть забороняли поширювати його дурнувату книгу, а тепер зібрання Гітлер'югенду нагадують давні язичницькі збіговиська, і СС щораз далі й далі відхиляється від християнства. Колись чверть СС зараховувала себе до католиків, решта — до протестантів, а тепер ми маємо нову категорію під назвою «віруючі в бога». От саме вони мене й турбують, тому що

ім'я їхнього бога — Один.

Щирість Клемпнера здивувала Єву. Він мав пригнічений вигляд. Клемпнер так до кінця і не змірився зі смертю сина, а тепер ще й дружина серйозно захворіла. А ще ходили чутки, що через його бабусю-єврейку йому був закритий шлях вгору партійними щаблями.

Клемпнер похмуро подивився на Єву.

— Але все це справи не стосується. Якщо твій батько відмовиться прийняти присягу, його заарештують.

Єва зблідла.

— Заарештують?

— Постарайся вмовити його, інакше його відправлять до Бухенвальду на перевиховання.

Єва сіла.

— З тобою все гаразд? — схвильовано запитав

Клемпнер.

— Ні, — різко відповіла вона. — І що ж я маю йому

сказати?

— Просто постарайся вмовити його прийняти присягу.

— А якщо він не захоче?

— Наскільки я його знаю, він завжди намагався уникати неприємностей.

Єві не сподобалося це зауваження Клемпнера, хоча вона і не могла з ним не погодитися. Робочий день закінчився, і співробітники офісу попрямували до вішаків за плащами та парасолями.

— Ну годі про сумне, — сказав Клемпнер, коли зачинилися двері за його останнім підлеглим. Він дістав із шухляди свого столу конверт бежевого кольору. — Це тобі.

Єва здивовано подивилася на конверт, на зворотному боці якого був витіснений орел зі свастикою. Коли вона побачила адресу відправника, в неї затремтіли пальці.

— Від фюрера?

Клемпнер тільки усміхнувся.

«14 квітня 1939 року

Рейхсканцелярія

Берлін

Шановна фрау Єво Кайзер!

Рейх Німеччини дякує Вам за Вашу вірну службу націонал-соціалізму в ролі співробітниці офісу партії в Кобленці, область Рейнланд. Від імені нашого фюрера, нашої партії та нашого народу бажаю Вам Божих благословень у справі виховання гідних синів і дочок нашої улюбленої Батьківщини.

Хайль Гітлер!

Доктор Ганс Ламмерс, директор»

Єва ледь не зомліла.

— Офіс фюрера написав мені листа?

Клемпнер сяяв, задоволений справленим враженням.

— Ламмерс має слухність, Єво. Ти була гарною працівницею, і мені шкода, що ти йдеш.

— Спасибі, Річарде. Я старалася.

Клемпнер, кивнувши, подав Єві її плащ і парасолью.
— Я знаю. Але не розслаблюйся. Тобі ще доведеться з нами попрацювати.

Шлях від Кобленця до Вайнхаузена Єва пододала як у тумані. Сидячи у вагоні потяга, вона знов і знов перечитувала свого листа, і щоразу він викликав у неї трепет. Єдине, що псувало їй настрій, це думки про вечірню зустріч батька з Клемпнером. Вагон гудів розмовами про святкування дня народження Гітлера. На честь фюрера в Берліні відбувся найбільший за всю історію Німеччини військовий парад. Єва подумала, що, напевно, Вольф і Андреас теж взяли в ньому участь. Вона уявила Вольфа на мотоциклі у складі його мотобатальйону. Напевно, він перед усіма навколо вихвалявся, що у нього теж день народження. Єва також уявила Андреаса, як він карбує розгонистий «гусячий» крок, який йому довелося так довго відпрацювати. «Як

би я хотіла знову з ним зустрітися», — подумала вона.

За всю дорогу від станції Вайнхаузена до будинку Фольків Єва і Клемпнер не промовили жодного слова. Вони швидко йшли під парасолями, передбачаючи неприємну розмову з пастором. Єва побачила незнайому машину, припарковану навпроти їхнього будинку, і це примусило її серце прискорено забитися. Постукавши, вона відчинила парадні двері. Батько сидів з газетою в руках у своєму улюбленому кріслі. Грамофон грав «Голоси весни» Штрауса.

— А, Єво, Річарде, заходьте! — вставши з крісла, Пауль поцілував дочку в щоку і потиснув руку Клемпнеру. — Ласкаво просимо! Давайте ваші плащі. Гердо, вони прийшли!

Поки Герда накривала в їдальні легку вечерю, Єва і Річард розмовляли з пастором про сільські справи. Бесіда точилася і за столом, хоча Єва, непокоячись про

наслідки вечора, здебільшого слухала. Батько висловив свою стурбованість військовою мобілізацією поляків і британсько-французькими гарантіями захисту Польщі.

— Вони знову провокують нас, — нарікав Пауль. — Німеччина подібні загрози отак просто, без уваги, не залишає.

Розмова перестрибувала з теми на тему: новий папа римський, нестабільність ситуація на Далекому Сході через Японію, перемога Франко над комуністами в Іспанії, останні рішення Муссоліні, спроби Росії укласти союз із Британією проти Німеччини...

Прибравши зі столу, Герда принесла з кухні каву і торт. — Пане Клемпнер, може, ми запросимо агентів гестапо на каву? — раптом запитала вона таким буденним тоном, неначе говорила про погоду за вікном. — Вони, напевно, вже замерзли.

Пауль здивовано подивився на дружину.

— Так, це, мабуть, було б правильно.

Єва дивилася на них широко розплющеними від подиву очима.

— Ви це серйозно?

— Авжеж, — відповів за Фольків Річард, відпивши кави.

Пауль зблід. Він очікував, що вечір мине в дружніх суперечках з Клемпнером, але агенти гестапо в його плани не входили. Щоб якось приховати своє збентеження, пастор почав розкурювати люльку.

— Поклич їх, — сказав він дружині.

Герда, відчинивши парадні двері, помахала двом поліцейським рукою, запрошуючи їх зайти в дім. За кілька хвилин вони вже знімали в передпокої мокрі плащі. Єва помітила, як мати обмінялася швидким поглядом з одним із поліцейських — широкоплечим, червоновидим чоловіком з тонким носом і карими очима. Коли він зняв зі своєї ретельно зачесаної сивої голови

кашкет, Герда відрекомендувала його як Манфреда Шіллера.

— Хайль Гітлер! — привітав Манфред пастора.

— Хайль Гітлер, пане Шіллер! Проходьте, — вони потисли один одному руки.

Шіллер відрекомендував свого молодшого колегу Фріца фон Фельденбурга.

— Хайль Гітлер, пане фон Фельденбург! — привітав його Пауль, а потім знову повернувся до Шіллера. — А ми з вами раніше, бува, не зустрічалися?

— Можливо, в Берліні. Під час війни я служив на флоті й був відряджений до столиці як ад'ютант одного з офіцерів, — сухо відрубав Шіллер.

— Зрозуміло, — Пауль зиркнув на руку Манфреда. Обручки на ній не було. Тим часом Герда запросила поліцейських до столу, на який Єва вже поставила для них шоколадний торт і каву. Розташувавшись у вітальні,

четверо чоловіків почали тиху, але жорстку розмову.

Зі свого спостережного пункту в кухні Єва бачила, як батько кілька разів рішуче похитав головою. Вона почала нервувати — особливо, коли розмова перейшла на підвищені тони.

— О, тату, будь ласка, — прошепотіла Єва.

Герда, підійшовши ззаду, поклала доньці на плече руку.

— Якщо не прийме присягу, снідати він буде вже в Бухенвальді... або в Дахау, або в Заксенхаузені, або один тільки Бог знає де. Я намагалася напоумити його, але він мене не послухав.

Єва повернулася до матері.

— Звідки ти знаєш цього гестапівця?

Герда дістала з полиці пляшку вишневого шнапсу.

— Я познайомилася з ним в Берліні, коли тебе ще не було на світі.

— Ти з ним зустрічаєшся? — запитала Єва після короткої паузи.

Герда криво посміхнулася.

— Зустрічаюся? Авжеж. Ми час від часу бачимося на з'їздах націонал-соціалістів у Бонні. Він належить до верхівки партії, і я подумала, що буде непогано мати такого впливового друга.

— Він... — Єва вагалася, перш ніж поставити наступне запитання. — Він для тебе більше, ніж просто друг?

Герда примружилася.

— Ти мене в чомусь звинувачуєш?

— Ні, мамо, я...

Почувши в їдальні якийсь шум, Єва, замовкнувши на півслові, обернулася. Річард Клемпнер про щось сперечався з гестапівцями.

— Єво, запропонує їм печива, — швидко сказала Герда. З тацею в руках Єва поспішила в їдальню. Побачивши

обличчя батька, вона злякалася.

— Панове... може, печива?

— Ні! — відрізав Шіллер. — Час закінчувати з цією справою. Отже, пане пасторе, ви будете присягати чи ні?

— Я ходжу перед Богом, і як служитель Євангелія не можу присягати на вірність нікому, крім Ісуса Христа, — відповів блідий Пауль, дивлячись на стіл.

Клемпнер роздратовано підняв руки.

— Та що ви чіпляєтеся до дрібниць! Свою вірність фюреру підтвердили вже майже всі священики і пастори Рейху. Вони ж не взяли все це так близько до серця.

— Фольк, — перервав Клемпнера Шіллер, — ми не просимо нічого понад вимоги вашого Нового Заповіту.

Пауль промовчав. Намагаючись допомогти йому, в розмову втрутився фон Фельденбург.

— Пасторе, ви чули, що рік тому Рейх заарештував 5737 лікарів, які підпільно робили аборти? Хтозна скільки

тисяч арійців ми врятували від вбивства в утробі матері!
Хіба це не радує Господа Христа?

— Звісно, радує.

— А ще ми заарештували 8271 збоченця, — продовжував фон Фельденбург. — Фюрер не помилював навіть декого зі свого найближчого оточення. Хіба ви не бачите, пане пасторе, що він цілком присвятив себе і наш рух встановленню морального порядку, який, як я думав, ви повинні підтримувати?

— Так, авжеж. Церква справді високо цінує все це, а також допомогу фюрера бідним і його непримиренність до більшовизму і матеріалізму. Безумовно, я все це знаю. Позитивне християнство фюрера дуже дієве, однак, як я вже сказав, мій обов'язок — залишатися вірним тільки Ісусу Христу.

— Ісусу єврею? — прогарчав Шіллер.

— Ісус не був євреєм, — виправив товариша фон

Фельденбург. — Він був ворогом євреїв.

— Ну все, досить! — Шіллер прямо подивився в обличчя Паулю. — Присягу прийняли вже понад половину пасторів «Сповідницької Церкви», а з інших церков — майже сто відсотків. Ми розраховуємо, що кінець кінцем переважна більшість служителів «Сповідницької Церкви» теж зрозуміє, що фюрер не є загрозою їх дорогоцінному Євангелію. Що ж до решти висновок тільки один: вони ведуть підривну діяльність проти держави, — Шіллер кинув погляд у бік Герди, яка визирнула з кухні. — Переважна більшість німців не бачить жодних проблем в тому, щоб присягнути на вірність фюреру. То чим ви відрізняєтесь від них?

Пауль нервово засовався, але нічого не відповів.

— До речі, один з ваших парафіян стверджує, що у вас є книги Зигмунда Фрейда. Це правда?

Пастор насторожено кивнув.

— Фрейд — єврей-матеріаліст. Ви ж знаєте це, чи не так? — запитав Шіллер, гнівно роздуваючи ніздрі.

— Так, але...

— Досить! Що ми маємо про вас думати, пане пасторе?

— Я... Я не бачу проблем в клятві, яка стосувалася б мене особисто, але ви просите, щоб я підпорядкував фюреру свій обов'язок служителя.

Клемпнер закотив очі.

— Та не робіть ви з мухи слона! Все, про що ми просимо, це щоб ви підтвердили свою вірність фюреру. До речі, ви тут говорите про свій обов'язок служителя, а як щодо вашої платні з державної скарбниці?

Це питання зачепило Пауля, але Клемпнер мав слухність. Як і будь-який священнослужитель в Німеччині, преподобний Фольк отримував державну платню. Виходить, що справедливість вимагала прийняти присягу? У пастора промайнула думка, що він міг би

відмовитися від платні, аби не присягати на вірність фюреру, але що тоді стане з його родиною? У його голові панувало цілковите сум'яття.

Шіллер втрачав терпіння.

— Послухайте, я повинен дотримуватись інструкцій. Як ми вже сказали, Рейх оточений ворогами, які озброюються для нападу на нас. Зараз ми як ніколи повинні захищати батьківщину від тих, хто може зрадити її зсередини. Або ви приймаєте присягу, пане пасторе, або ж негайно йдете до в'язниці Кобленця, а вранці вирушаєте до Бухенвальду. Зі своєї камери ви зможете досхочу милуватися квітучими деревами, поки у вас нарешті прокинеться совість.

Пауль почув, як дружина і дочка на кухні тихо зойкнули. В роті у нього пересохло. Його руки й ноги тремтіли. Пауль знав, що гестапівець не блефує. В камері Бухенвальду саме перебував один з його друзів:

преподобний Шнайдер із сусіднього села Дікенсхід. Пауль також знав про арешт відомого берлінського пастора Мартіна Німеллера і ще восьми сотень священнослужителів. І хоча більшість із них невдовзі випустили на свободу неушкодженими, дехто загинув у в'язниці за загадкових обставин. За чутками, від тортур.

А ще Паулю було добре відомо, що переважна більшість з 18 000 протестантських церков Німеччини підтримувала нацистський режим. До «Сповідницької Церкви» колись приєдналось менше третини пасторів, і лише одиниці з них зважилися по-справжньому кинути виклик ідеології націонал-соціалістів. Навіть папа римський дозволив католицьким єпископам присягати на вірність фюреру.

Пауль подивився на Шіллера. Може, він дійсно надто сильно цим переймається?

— Мене бентежить тільки те, що я повинен присягнути

не державі й навіть не посту канцлера, а людині, яка проголошує себе державою.

— Послухайте, Фольк, мені вже вривається терпець, — сказав Шіллер. — У нашій ситуації фюреру просто потрібно було стати уособленням держави й самого народу. Я скажу навіть більше: Гітлер — це Німеччина!

Пауль конвульсивно ковтнув.

— Ви мусите зрозуміти, що я — не демократ. Як і Лютер, я не маю нічого проти сильного лідера... Але Лютер також сказав, що жодна людина не може бути абсолют... Ні папа римський, ані канцлер...

Шіллер почервонів, але Клемпнер, давши йому знак заспокоїтися, кивнув гестапівцям, щоб вони йшли за ним. У вітальні вони почали напружено про щось перешіптуватися. Нарешті, після кількох хвилин тихих сперечань, Клемпнер у супроводі гестапівців повернувся в їдальню.

— Пане пасторе, пропоную просто заспокоїтися. Ви справді робите з мухи слона. Ви чули текст присяги?

— Так.

— Ви впевнені? — Клемпнер повільно повторив слова клятви. — Скажіть, невже вона така страшна? Вам не здається, що ви бачите демонів там, де їх і сліду немає?

— Знаєте, пане пасторе, слухаючи вас, я ось про що подумав, — утрутився в розмову Шіллер. — Якщо ви не є відданим сином батьківщини, то що ми можемо подумати про вашу громаду? Зрештою, ваше слово є авторитетним для неї. Мені було б дуже неприємно бачити, як ваших парафіян позбавляють позичок на весілля і допомоги з догляду за дитиною. Думаю, нам слід було б допитати ваших дияконів...

Пауля загнали в кут. Нервово крутячи в руках люльку, він подивився в бік кухні. Зустрівшись поглядом з Євою, яка злякано виглядала з-за одвірка, пастор глибоко

зітхнув.

— Можливо, я справді... занадто прискіплююся до дрібниць.

— У такому разі пропоную раз і назавжди закрити це питання, — сказав Клемпнер, швидко повертаючись до Шіллера. — У вас є прапор?

Вийшовши в передпокій, Шіллер дістав із глибокої кишені свого шкіряного плаща маленький нацистський прапор на тонкому дерев'яному держаку. Повернувшись в їдальню, він простягнув прапор Паулю, який нервово совався на своєму стільці.

Клемпнер кивком голови запросив Герду та Єву приєднатися до них. Пауль повільно підвівся.

— А тепер, пане пасторе, візьміться лівою рукою за край прапора, а праву підніміть вгору.

Пауль зволікав, ніяк не наважуючись на таке безчестя. Вкотре він відчував себе жалюгідним, нікчемним

боягузом.

— Ну ж бо!

Пауль, повільно простягнувши вперед ліву руку, злегка вхопився за кінець прапора. Цей дотик викликав у нього нудоту. Його знову охопило презирство до самого себе. Так само повільно Пауль підняв вгору праву руку.

Клемпнер нетерпляче кивнув.

— А тепер, пане пасторе, повторюйте за мною: «Перед обличчям Бога урочисто присягаюся бути вірним Адольфу Гітлеру, фюреру німецького народу і Рейху, і жертовно служити німецькому народові, як личить протестантському пастору».

Ці слова, які Пауль хрипко видавлював із себе, відгонили для нього смаком прокислого молока. Повторивши клятву, він відсмикнув руку від прапора і, похнюпившись, утупився в підлогу.

— Хайль Гітлер! — широко усміхнувся Шіллер, потискаючи Паулю руку. — Отож, друже, як сказав лютеранський єпископ з Вартбурга: «Один Бог, один послух вірі — хай живе наш фюрер!» Зіг хайль!

Розділ 20

«Ми віддаємо всі свої життєві й духовні сили єдиній меті: встановити в нашому народі та Рейху розумний порядок, який захищав би життя людини, а також створити надійні й гідні поваги умови існування в середовищі білошкірих правителів, яким Бог довірив історію людства».

Емануель Хірш, протестантський богослов

— Я вже десять років мучуся з цим виноградом, — пробурчав Пауль Фольк.

Єва, кивнувши, витерла піт із чола. Під палючим червневим сонцем молода вагітна жінка почувалася вкрай недобре.

— Бібер каже, що проблема — в коренях і в грибку на листках.

— Так, я знаю, — Пауль вказав на плями на деяких листках, — він називає це «чорною плямистістю».

А подивися сюди. Бачиш ці маленькі бульбашки? Це філоксера — крихітна комаха, завезена до нас із Америки та Франції. Ганс думає, що коріння, найімовірніше, теж псує якийсь шкідник. І що мені тепер робити?

Єва знизала плечима.

— Просто припини про це непокоїтися. Можливо, твій виноград вилікується сам.

Пауль, буркнувши щось собі під ніс, повернувся до дочки.

— Такого не буває. Ну, та нехай... Розкажи краще, як у тебе справи.

— Я не дуже добре почуваюся.

— Так, по тобі помітно.

Єва важко опустилася на табуретку, яку принесла їй з гаража мама.

— У тебе дуже великий живіт, — сказала Герда, виходячи з дому зі склянкою лимонаду для Єви.

— Так, іноді мені здається, що ще трохи — і я лусну. Сьогодні вночі у мене були різкі болі.

— Тобі ж ходити ще місяць, — сказала Герда. — А як ти вранці почувалася?

— Сильно боліло. Я навіть не могла стояти, — відповіла Єва, роблячи великий ковток лимонаду. — Я так стогнала, що фрау Вікер прибігла дізнатися, чи все зі мною гаразд. А я сподівалася побувати сьогодні ввечері на сільському фестивалі.

— Ну, про це не хвилюйся. День літнього сонцестояння рівно за рік повториться знову, — усміхнувся Пауль. — Які новини від Вольфа?

— Він рідко пише. Каже, що дуже зайнятий на

навчаннях. Його батальйон перевели в 10-у армію. Думаю, він зараз десь в районі Дрездена.

Схопившись за живіт, Єва скривилася.

— З тобою все гаразд? — запитала Герда.

— Не знаю. Здається, щось не так.

— Та звідки тобі знати, так це чи не так? Це ж твої перші пологи, — взявши Єву за руку, Герда відвела її до вітальні. — Приляж поки, а я викличу Кребеля.

Зручніше вмостившись на дивані, Єва підклала собі під голову м'яку подушку, пропахлу тютюновим димом і пилом. Заплющивши очі, вона прислухалася до голосу матері, яка розмовляла по телефону. Від самого Різдва Герда майже не брала в рот алкоголю, хоча час від часу, незважаючи на встановлені для націонал-соціалісток правила, потай покурювала. Нещодавно її обрали головою місцевого відділення Націонал-соціалістичної ліги жінок. Ця посада, крім усього іншого, передбачала

подачу клопотань про надання позик молодятм і сімейних субсидій. Герда була вхожа в гестапо, а жителі Вайнхаузена бачили в цьому безперечну вигоду. На своїй новій посаді вона відповідала також за збір коштів у фонд допомоги сиротам і на фінансування парадів, виставок і свят. Іншими словами, Герда Фольк стала важливою персоною.

Від різкого нападу болю Єва скрикнула.

* * *

Укрита потом, Єва лежала у своїй колишній спальні. Вона була геть знесилена. За дверима батьки про щось тихо перемовлялися з лікарем. Фрау Нубер, сусідка Фольків, що прийшла на допомогу, приклала до спітнілого чола породіллі вологий рушник.

— Де моя дитина? — стрепенулася Єва.

— Її зараз оглядає доктор Кребель, — тихо сказала

сивокоса вдова.

— Щось не так? — запитала Єва, знаючи, що фрау Нубер не буде брехати.

Удова знову приклала до її чола прохолодний мокрий рушник.

— Знаєш, Єво, — сказала вона після довгої паузи, — Божа воля інколи незбагненна.

Єва швидко перевела погляд із дверей на фрау Нубер.

— Що сталося? — вона підвелася на лікті. — Тату! — крикнула Єва. — Тату!

До кімнати увійшла Герда. Присунувши до ліжка стілець, вона сіла біля дочки.

— Де тато? — запитала в паніці Єва.

— Він у коридорі з лікарем.

Єва втомлено відкинулася на подушку.

— Я хочу побачити свою дитину, — прислухавшись, вона раптом зрозуміла, що в будинку тихо. — Чому вона

не кричить? Що з нею? Благаю вас, скажіть мені хто-небудь, що з моєю дитиною!

— Дочко, опануй себе, — холодно відповіла Герда.

До кімнати увійшов доктор Кребель.

— Єво, люба, — сказав він, беручи її за руку. — Як ти відчуваєшся?

— Скажіть мені, що з дитиною.

Занепокоєно презирнувшись із Гердою, лікар повернувся до Єви.

— Бачиш, я поки не можу сказати напевно, але, думаю, у твого сина синдром Аперта, — співчутливо сказав Кребель. — Він... словом, він неправильно сформувався.

Єва заціпеніла. Не маючи сили щось сказати, вона бездумно блукала поглядом по кімнаті, поки зупинила його на знайомому з дитинства зображенні «Доброго Пастиря».

— Якщо ти дозволиш, я сьогодні ж відвезу дитину до

Кобленця, — сказав лікар. — Там ми зможемо належним чином подбати про неї.

— Ні, ні! Покажіть мені його! — вигукнула Єва.

— Гадаю, краще...

— Я вимагаю, щоб ви показали мені мого сина. Він, напевно, хоче їсти.

У кімнату зі сльозами на очах увійшов Пауль.

— Я молився за тебе і твого сина, — сказав він, взявши дочку за руку. — Мені так шкода, Єво, так шкода!

— Тату, будь ласка, дайте мені побачити мою дитину!

Пауль повернувся до лікаря і дружини.

— Вона має право...

Герда, не в змозі витримати цього видовища, швидко вийшла з кімнати. Тим часом Пауль попросив фрау Нубер принести новонародженого.

Єва затамувавши подих чекала, поки сива жінка увійде в кімнату з маленьким згортком на руках. Коли немовля

поклали на коліна матері, вона зі страхом підняла кут дитячої ковдрочки й охнула. Обличчя дитини було сильно деформоване. Її незрячі очі відчайдушно блукали в пошуках мами. Єва заплакала.

— Ви обрали для нього ім'я? — запитав Пауль, утираючи сльози. — Доктор Кребель повинен внести його в свідоцтво.

Немовля почало крутитися й тихо пхикати. Не звертаючи уваги на батька, Єва інстинктивно приклала сина до грудей. Дитина почала повільно, з великими зусиллями, смоктати.

— Єво!

Вона, заплющивши очі, мовчки кивнула. Пауль і лікар почекали.

— Чи можна йому чимось допомогти? — запитала Єва. Кребель похитав головою.

— Мені дуже шкода. Деякі хірурги в Швеції трохи

просунулися у виправленні таких вад, але скористатися їхніми послугами нереально.

Єва невидючими очима дивилася в одну точку перед собою.

— Вольф вибрав ім'я Герман.

Кребель вписав ім'я до свого блокнота.

— Отже, буде Герман Кайзер. 21 червня 1939 року.

Єва кивнула. Подивившись на немовля, яке смоктало її груди, вона повільно вивільнила з-під ковдрочки його руки. До її горла підступив клубок. Пальчики дитини зрослися, утворивши одну безформну масу. Те ж саме було і з його ніжками.

Кребель сховав записник у кишеню. Вся ця ситуація була йому вкрай неприємна.

— Твоєму синові потрібен спеціальний догляд. Через деформації черепа у нього буде сплюснутий мозок. Медики називають це краніосиностозом. У нього будуть

проблеми із серцем, диханням, вушними інфекціями...

— Годі, докторе, прошу вас, — благала Єва, зі сльозами на очах дивлячись на те, як важко безпорадному немовляті дається кожен ковток. — Він — мій син, і я знайду спосіб подбати про нього.

Єва хотіла бути мужньою. Кребель зібрав свої інструменти.

— Хай благословить тебе Бог, Єво Кайзер. Я завтра відвідаю вас.

Подякувавши лікарю, Єва запевнила його, що найближчим часом розрахується з ним. Вона намагалася бути мужньою, але, згадавши про чоловіка, розридалася.

— Ох, тату... Що скаже Вольф?

* * *

Неділя, 2 липня 1939 року, стала для Єви, напевно, найважчим днем у її житті. З Гюнтером і Лінді Ландесами

з одного боку і Гансом Бібером та Оскаром
Оффенбахером з другого вона стояла перед вівтарем
церкви з маленьким Германом на руках. Поки батько
молився над одягненою в красиву сорочечку дитиною,
Єва міцно притискала немовля до себе. Вона могла
уявити, про що перешіптуються в неї за спиною люди. Єва
знала, що всі витягують шиї, щоб поглянути на дитину-
монстра, про яку всі тільки й говорили. Добре, хоч Вольфа
не було поруч.

Прочитавши уривок зі Святого Письма, пастор запитав
Єву, чи мають намір вони з чоловіком виховувати свого
сина у вченні Євангелія. Єва відповіла рішучим «так».
Потім преподобний Фольк звернувся до громади
з проханням долучитися до християнського виховання
Германа. Зібрання відповіло невпевненою згодою.

Але всі ці перешіптування за спиною нічого не зачіпали
Єву, чого не можна було сказати про її матір. Герда

прикинулася, що захворіла, позаяк все це дійство здавалося їй занадто ганебним. Маючи певну вагу в Лізі жінок, вона навіть отримала листи від деяких товаришів по партії, в яких вони висловлювали своє невдоволення расовою непридатністю її онука.

Єва передала сина батькові, і той зі сльозами на очах обережно прибрав з лица Германа ковдрочку і зняв з голови немовляти шапочку. Залом пронісся шепіт. Єва випросталася.

Пастор, нахиливши старий олов'яний глечик, злегка хлюпнув водою на голову онука зі словами: «Хрещу тебе, Германе Кайзер, в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Амінь».

Дитина запхикала, і її дідусь швидко витер з крихітного личка воду. Потім, нахилившись, Пауль поцілував онука в щічку і з молитвою благословення повернув його дочці. Усвідомлення того, що тепер над її сином Боже

благовоління, зміцнило Єву. Відчуваючи підтримку друзів, які стояли поруч, вона сміливо повернулася обличчям до залу і, усміхаючись, з гордістю пронесла Германа проходом і вийшла на залиту яскравим сонцем вулицю.

* * *

Три тижні потому Єва стояла на ґанку свого будинку і з кам'яним обличчям спостерігала за чоловіком, який неквапно піднімався схилом пагорба. На Вольфові була літня уніформа. Йому довелося подолати довгий шлях потягом від Дрездена, розташованого на сході Німеччини біля самого кордону з Чехословаччиною, і навіть здалеку було помітно, що він втомився. Увійшовши в дім, Єва приколола срібну брошку, подаровану їй Вольфом під час весільної подорожі, в надії, що для нього це щось значить. Узявши на руки сина, вона стала біля входу у вітальню.

Увійшовши до будинку, двадцятитрирічний солдат опустив свій речовий мішок на підлогу і, не дивлячись на дружину, витер спітніле обличчя носовичком. Потім зняв з голови кашкет і провів долонею по волоссю.

— Привіт, Вольфе.

Підійшовши до Єви, він без жодних емоцій поцілував її.

— Дай мені холодного пива.

Єва простягнула до нього дитину.

— Ти не хочеш поглянути на свого сина?

Вольф неохоче нахилився до малюка. Хоча його й попередили про стан дитини, до того, що він побачив, Вольф готовий не був. Герман трохи підріс, і його дефект став ще помітнішим. Початковий діагноз, поставлений доктором Кребелем, підтвердив фахівець у Кельні. Вольф, відсахнувшись, вилаявся.

— Хоч би що воно було — це не моє. Дай мені пива.

Єва притиснула дитину до грудей.

— Ні, це твій син, Вольфе. *Наш* син.

Вольф вороже подивився на дружину.

— Він має такий вигляд, ніби йому хтось затопив в обличчя прикладом.

— Як тобі не соромно! — Єва гнівно розвернулася, щоб піти, але Вольф схопив її за лікоть.

— Ми здамо його в притулок. Він — ганьба для родини. Обличчя Єви почервоніло від люті.

— Прибери від мене свої руки. Це ти ганьба для родини. Ще міцніше вчепившись в лікоть дружини, Вольф почав викрикувати на її адресу жахливі лайки. У роті Єви пересохло, але вона вирішила не відступати.

— Поводься як чоловік. Подивися на свого сина, — вона повернула Германа обличчям до його батька. — Дивися, Вольфе, дивись на нього! Він потребує твоєї любові і твоєї допомоги. Кребель каже, що в Швеції...

— Оце вже ні, — обірвав Єву Вольф, випускаючи її руку.

Увійшовши на кухню, він налив собі пива і, осушивши кухню, налив ще. Нарешті, витерши з верхньої губи піну, він повернувся до Єви. — Я не маю наміру жити в одному будинку з цим... Коли я наступного разу приїду у відпустку, його тут бути не повинно.

Круто розвернувшись, Єва віднесла Германа у вітальню та поклала малюка в зроблену Бібером колиску. Загорнувши тремтячими пальцями сина в ковдрочку, вона повернулася на кухню.

— Цього не буде. Я не відмовлюся від своєї дитини.

Повернувшись до Єви спиною, Вольф обперся руками на кухонний стіл. Його плечі напружилися, а пальці стиснулися в кулаки.

— Я вимагаю, щоб ти позбулася цієї потвори.

— Ні.

Вольф різко розвернувся. Його обличчя скривилося з люті.

— Або ти сама позбудешся його, або я це зроблю за тебе.
Єву затрясло від гніву.

— Цього не буде, — вимовила вона тремтячими губами.

Нічого не кажучи, Вольф жбурнув у стіну свого кухля з пивом і навідліг вдарив Єву по обличчю. Задкуючи, Єва впала на підлогу. Підскочивши до неї, Вольф знову вдарив її по обличчю.

— Ні, ти це зробиш!

Єва, схопившись на ноги, з лютим криком кинулася на Вольфа з кулаками. Без зусиль ухилившись від неї, він схопив дружину за плечі і, грубо притиснувши до стіни, почав душити. Викотивши очі, Єва судорожно відкривала рот, марно намагаючись вдихнути повітря. Вона відчайдушно вчепилася в обличчя Вольфа нігтями.

Вилаявшись, він відпустив її та схопився за своє обличчя.

— Це не мій син, — прогарчав він. — Не знаю, з ким ти

спала, але це — не мій син. Ти зрозуміла мене?

Задихаючись, Єва кивнула. Зірвавши з її сукні брошку, Вольф розвернувся і, увійшовши до вітальні, вихопив дитину з колиски.

— Спочатку викидень, а тепер ось це. Ти мене не гідна!

* * *

Упродовж наступних кількох тижнів Єва несамовито розшукувала свого сина у всіх медичних установах регіону. Доктор Кребель переконував, що ні їй, ні будь-кому з його колег у Кобленці знайти немовля не вдасться, однак Єва була непохитна. Вона склала список усіх відомих клінік та притулків від Вайнхаузена до Дрездена, припускаючи, що Вольф міг таємно підкинути дитину в один із них на зворотному шляху до свого батальйону. Витративши цілий статок на дзвінки з батькового телефону, до середини серпня Єва втратила будь-яку

надію знайти сина.

Доведена до відчаю, вона попросила матір зв'язатися з агентом гестапо Фріцем Шіллером. Той у процесі розслідування навіть їздив до Дрездена, щоб допитати Вольфа в його військовій частині. Вольф стверджував, що про ймовірне викрадення дитини нічого не знає. Ураховуючи його бездоганну репутацію, завдяки якій його навіть недавно підвищили у званні, справу проти Вольфа розпочато не було. Замість цього гестапо звернуло увагу на саму Єву.

Безперечно, в поліції та військових були справи, важливіші за пошуки дитини з якогось віддаленого села на березі Мозелю. Англійський уряд нещодавно запровадив військову повинність і сформував проти Німеччини союз із Польщею, Францією, Грецією та Румунією — крок, сприйнятий Гітлером як провокація.

Утім Єву все це мало хвилювало. Її більше не цікавила

Польша. Навколо тільки й було розмов, що про відхилення поляками справедливої мирної угоди, але Єва загальним обуренням анітрохи не переймалася. Її сусіди говорили, що фюрер хотів лише захистити етнічних німців, які жили в Польщі, повернути Німеччині місто Гданськ, що й досі перебувало під контролем Ліги Націй, і отримати доступ до відрізаної від решти країни Східної Пруссії. Чимало людей вже відчували гнітючий подих близької війни.

Але Єві було байдуже. Вона вела власну війну. Вона написала кілька листів Вольфу, в яких благала його розповісти, що він зробив із Германом. Вона присягалася пам'яттю свого брата Даніеля, що нікому про це не розповість. «Навіть якщо ти вбив його, я просто хочу знати», — писала Єва. Але всі її листи залишалися без відповіді.

Преподобний Фольк теж написав Вольфу, і Бібер,

і навіть Гюнтер, але одну-єдину відповідь отримав тільки останній. У своєму колючому листі Вольф повідомив Гюнтеру про справжнє походження доньки Лінді, народженої від гвалтівника-негра.

* * *

— Мені так шкода, Лінді, — схлипувала Єва.

— Звідки він дізнався? Це ти розповіла йому?

— Ні, присягаюся тобі. Напевно, він якимось чином пронюхав. Крім нас про це знав тільки Оффенбахер, але він присягнувся на Біблії, що нікому не викаже цю таємницю. Я йому вірю.

— То звідки ж він міг дізнатися?

Єва замислилась.

— Можливо, він знайомий з кимось із лікарні.

Раптом, її осяяла думка: «А що, коли ця людина знає про Германа?»

Єва перевела розмову на інше.

— Гюнтер вважає, що твоє тіло назавжди зіпсоване африканцем? — запитала вона.

Лінді кивнула.

— Він поїхав на роботу, не сказавши мені й слова. Зате його батько лютує. Він упевнений, що в одного з наших дітей буде кучеряве волосся. А коли й не в наших, то в другому або в третьому поколінні. Він каже, що для очищення від поганого сімені потрібно десять поколінь.

Єва обняла Лінді.

— Гюнтер простить тобі.

— Простить? За що?

— За те, що ти йому не зізналася.

Обличчя Лінді спалахнуло.

— Значить, ти думаєш, я повинна була розповісти йому? Ти мені такого раніше ніколи не радила.

— Я...

— Тобі легко казати. Ти не пройшла через те, що довелося витримати мені.

— Невже?! — Єва була не в тому настрої, щоб залишити таке зауваження без відповіді. — Та що ти знаєш про моє життя, Лінді? — Єва притулилася спиною до стіни. — Можна подумати, ти проходила через те, через що пройшла я. Ти не знаєш, що таке любити двох і помилитися у своєму виборі. Ти ніколи не втрачала брата. У тебе немає п'яниці-матері. Тому ніколи більше так не кажи!

Єва попрямувала до дверей, та цієї миті задзвонили дзвони в розташованій неподалік церкві Хорхайма. Батько Гюнтера щось кричав, поспішаючи до будинку від свинячого загону.

— Він каже, щоб ми увімкнули радіо, — сказала Лінді, вибігаючи у вітальню.

За кілька секунд подружжя старших Ландесів, Лінді та

Єва, схилившись до радіоприймача, напружено слухали термінове звернення Гітлера до рейхстагу.

«Від нас відрізали Гданськ. Польща захопила коридор. Як і на інших східних територіях Німеччини, німецька меншина зазнавала всіляких утисків. Близько мільйона осіб німецької крові в 1919 – 1920 роках були змушені залишити свою батьківщину...»

— Що сталося? — запитала спантеличена Лінді.

— Уночі поляки напали на німецьку радіостанцію, — відповів їй свекор.

«Але якщо мою любов до миру і моє терпіння хтось розцінює як слабкість чи навіть боягузтво, то він глибоко помиляється. Вчора ввечері я повідомив уряд Британії, що більше не бачу з боку польського уряду ніякого бажання вести з нами серйозні переговори. Раніше наші пропозиції щодо посередництва зазнали невдачі, оскільки Польща відповіла раптовою загальною мобілізацією та новими актами насильства. Нинішня ніч стала останньою краплею, що переповнила чашу нашого терпіння. Раніше на кордоні з Польщею вже мав місце двадцять один інцидент, але за минулу ніч їх сталося відразу чотирнадцять, з них три — дуже серйозні. Враховуючи все це, я прийняв рішення заговорити з поляками тією ж мовою, якою вони

зверталися до нас протягом останніх місяців».

— Я не розумію, — сказала Єва.

«Я оголосив про незмінність кордону між Німеччиною та Францією. Я неодноразово пропонував дружбу і, якщо знадобиться, близьке співробітництво Британії. Німеччина не має інтересів на заході, а наш Західний вал — це остаточна межа Рейху. Доти, поки інші зберігатимуть нейтралітет, ми будемо докладати всіх зусиль, щоб поважати їх.

Я не воюю з жінками й дітьми, тому наказав своїм повітряним силам обмежитися ударами по військових об'єктах. Однак, якщо супротивник вважає, що може застосовувати інші методи боротьби, то на нього чекає відповідь, яка оглушить і засліпить його».

— Це початок війни! — вигукнула Лінді.

«Уперше за всю історію польські регулярні війська стріляють на нашій споконвічній території. О 5:45 ранку ми відкрили вогонь у відповідь, і відтепер на бомбардування ми будемо відповідати бомбардуваннями. Кожен, хто застосує отруйний газ, буде отруєний газом. Кожен, хто відступить від правил гуманного ведення війни, може бути впевнений: ми відповімо так само. Я буду

продовжувати цю боротьбу — все одно проти кого — доти, поки переконаюся в тому, що Рейх у безпеці, а його права захищені».

Єву біла дрож.

— Війна! Я не можу в це повірити. Це як...

— Як жахливий сон, — пробурмотів старий Ландес, який брав участь у світовій війні. — Жоден порядний німець не захоче повторення такого.

«Відтепер я — перший солдат німецького Рейху. Як націонал-соціаліст і солдат Німеччини, я з відвагою в серці вступаю в бій. Все моє життя було лише однією великою битвою за мій народ, за його відновлення, за Німеччину. І в цієї битви було тільки одне гасло: «Я вірю в мій народ». Єдине слово, яке я так і не вивчив, це «капітуляція». Тому я хотів би запевнити весь світ, що листопад 1918 року в історії Німеччини більше ніколи не повториться».

Ландес, вставши зі стільця, відвернувся до вікна.

— Ллойд Джордж передбачав це. Два мільйони німців під п'ятою в поляків рано чи пізно спровокували б війну.

«Не має жодного значення, чи залишимося в живих ми самі.

Найголовніше — буде жити наш народ, наша Німеччина. Жертва, яка вимагається від нас, не більша за ту, яка вимагалася від багатьох попередніх поколінь. Якщо ми будемо єдиною спільнотою людей, міцно пов'язаних клятвами, готових до всього, сповнених рішучості ніколи не здаватися, то наша воля впорається з будь-якими труднощами. Якщо наша воля така міцна, що її не здатні зламати ніякі поневіряння та страждання, то наша Німеччина неодмінно здобуде перемогу!»

Старий Ландес, витерши чоло, повільно налив собі пива. Лінді та Єва мовчки дивилися на нього, чекаючи, що він скаже. Зробивши ковток, Ландес глянув на годинник, маятник якого розгойдувався з боку в бік, так, ніби нічого не сталося, ніби все було, як і раніше. Але старий знав, що тепер все зміниться.

— Хай помилує нас усіх Бог, — сказав він.

Була п'ятниця, 1 вересня 1939 року.

Частина III

**Хто має вуха, щоб слухати,
нехай слухає!**

1940–1945

*«Спираючись на свої християнські переконання,
я бачу мого Господа і Спасителя воїном. Я бачу*

Людину, Яка, будучи якимось самотньою та оточеною лише кількома послідовниками, розпізнала справжнє обличчя євреїв і закликала до бою проти них. Як істинний Бог Він був не тільки найбільшим з усіх страждальців, а й найвидатнішим з воїнів».

Адольф Гітлер

Розділ 21

«Наш фюрер докладав усіх можливих зусиль до того, щоб запобігти зіткненню народів, яке він передбачав. Безліч разів він намагався покласти край цій війні ще на самому початку! Гітлер не хотів кровопролиття і робив усе, що міг, щоб запобігти цьому, але тепер, коли він утягнутий у війну, він стоїть на чолі свого народу, ведучи боротьбу всіма доступними методами».

Йозеф Геббельс, нацистський міністр народної освіти та пропаганди

26 серпня 1940 року...

Приголомшений Вольф подивився на товариша, тіло якого, звисившись через край коляски, сіпалось у передсмертних конвульсіях. Куля влучила йому просто

в лоб. За двадцять метрів попереду в хмарах дорожнього пилу лежала, шалено крутячи в повітрі колесами, перекинута на бік чорна машина.

Зістрибнувши з потертого сидіння мотоцикла, Вольф вихопив з кобури «Люгер» і стягнув з обличчя захисні окуляри. Ще півгодини тому він разом зі своїм товаришем пив червоне вино та ласував фруктами й сиром на березі Еру в передмісті Шартра, а тут раптом таке...

Не глушачи двигун мотоцикла, Вольф почав обережно наближатися до машини, біля якої в неприродній позі лежало на дорозі тіло чоловіка в цивільному. Недалеко від нього валявся британський ручний кулемет «Брен».

— Партизани, — пробурмотів Вольф, повільно підходячи до машини.

Через рани, отримані близько року тому в бою під польським містом Красноставом, він шкутильгав. Почувши в машині якесь шарудіння, Вольф зупинився. За

краї розбитого вікна вхопилися чийсь руки. Хтось намагався вибратися з машини. Вольф підняв пістолет.

* * *

— Невже?! — Єва притиснула руки до серця.

Сяючий Андреас мало не вистрибував із себе.

Наступного дня він мав повертатися з відпустки у свій батальйон 4-ї армії, який розташувався у французькому місті Пуатьє, і був невимовно радий, що встиг особисто привезти Єві гарну новину.

— Ми знайшли його сьогодні вранці.

Єва втирала очі носовичком. Вона ніколи не вірила, що Вольф убив її дитину. Ним керували тільки втома й розчарування, тому він не пішов би на таке лиходійство.

За останні одинадцять місяців Єва, розшукуючи свого сина, перевернула догори сподом півкраїни. Поки Вольф, Андреас і майже два мільйони інших молодих німців

йшли переможним маршем по теренах Польщі, Єва об'їздила всі державні й церковні притулки від Франкфурта до Кельна. У той час, коли всі навколо нарікали на Англію та Францію, які оголосили війну Німеччині, Єва сиділа на телефоні. Коли всі її сусіди, затамувавши подих, стежили за переговорами з приводу мирних ініціатив фюрера, Єва вдруге об'їжджала притулки й лікарні. Поки Вольф і Андреас марширували переможеними Нідерландами, Бельгією та Францією, Єва продовжила пошуки на сході країни.

— Я — ваша довічна боржниця! Де? Де він? З ним все гаразд? Ви бачили його?

— Так, Єво, ми бачили його, і з ним все гаразд, — відповів Андреас. У його очах заблищали сльози. Поспіхом втерши їх, він повернувся до Бібера: — Розкажіть краще ви.

— Ми знайшли його в Хадамарі, в державній лікарні

Гессена.

Єва приголомшено подивилася на Бібера.

— У Хадамарі? Це біля Лімбурга? Але ж я була там...

Двічі!

— І що ти питала в лікарів? — поцікавився Ганс.

— Я... Я запитувала, чи приймали вони Германа

Кайзера із синдромом Аперта, народженого в липні 1939 року.

— Правильно. Ми запитали те ж саме, — Бібер ляснув Андреаса по спині. — А ось він здогадався, в чому проблема.

Андреас почервонів.

— Я подумав, що Вольф міг здати Германа під іншим ім'ям. І, як виявилось, мав слушність.

Єва спантеличено подивилася на Андреаса.

— Герман записаний у лікарні під ім'ям Пауль Бауер. Вольф навіть загорнув його в нову пелюшку.

Єві захотілося обійняти й розцілувати Андреаса, і якби не Бібер, вона неодмінно так і зробила б.

— Я зараз же маю все розповісти татові, — сказала вона, втираючи сльози.

Пауль Фольк, як і Єва, майже втратив надію знайти Германа. Він залучив до пошуків пасторів і священників по всьому Рейнланду і навіть пішов на пониження, ще раз попросивши друга його дружини, гестапівця Шіллера, повторно поговорити з Вольфом. На жаль, Вольф тепер був героєм війни. Він примудрився особисто врятувати життя кільком старшим офіцерам, серед яких був полковник дивізії СС «Мертва голова», коли ті потрапили в засідку біля міста Єнджеюв першого ж тижня польської кампанії. За словами Шіллера, це зробило його «недоторканим».

— Чудова новина! — сказав Пауль, почувши від дочки звістку про те, що Герман знайдений. — Але тобі ще

доведеться довести лікарям, що ти — його мати.

Єва насупилася.

— Як це?

* * *

У вікні перекинутої машини з'явилася маківка чиєїсь голови.

— Не рухатись! — гаркнув Вольф.

У відповідь відгукнувся жіночий голос:

— *Je n'y suis pour rien!*

— Говори німецькою!

— *Non... ne parle pas Allemand.*

— Вилазь! Вилазь із машини! — сердито крикнув Вольф, жестикулюючи вільною рукою.

Жінка повільно вилізла через вікно. У неї були закривавлені обидві руки й обличчя. Вказавши на машину, вона почала про щось просити Вольфа

французькою.

Він жестом руки наказав їй сісти на землю, сторожко обійшов машину спереду й зазирнув всередину через лобове скло. У передній частині салону лежав маленький хлопчик, судячи з усього, мертвий. Всюди валялися стріляні гільзи. Подивившись на жінку, яка тремтіла, сидючи на землі, Вольф поклав пістолет в кобуру й заліз у машину. Викинувши на дорогу дамську сумочку, яка валялася під ногами, він узяв хлопчика на руки і, витягнувши його з машини, поклав під найближчим деревом. Жінка заплакала.

— Заткнись! — крикнув на неї Вольф і попрямував до трупа на дорозі.

Він обнишпорив кишені партизана і, нічого не знайшовши, зазирнув убитому в обличчя.

— Схожий на жида, — сплюнувши, Вольф повернувся до свого мотоцикла.

Жінка, яка в цей час сиділа під деревом, обіймаючи й гладячи по голові свого сина, погукала Вольфа, але він не звертав на неї уваги. Постоявши з кам'яним обличчям над убитим товаришем, Вольф заглушив двигун мотоцикла, витягнув тіло з коляски й поклав його на узбіччі. Йому подобався цей молодий лейтенант зі Штуттгарта, який тільки недавно одружився. Вольф випростав ноги й руки убитого та накрив його обличчя носовичком.

— Я сказав, стули пельку! — гнівно крикнув він жінці.

Оглянувшись на неї, Вольф побачив, що хлопчик опритомнів. Діставши з мотоцикла флягу, він передав її жінці, щоб та могла напоїти сина, а сам тим часом повернувся до мерця в цивільному.

— Отже, ви партизани.

Жінка знала це слово. На її обличчі відбився жах.

— Ні, ні, я не є партизан, — швидко відповіла вона

ламанною німецькою, а потім вказала рукою на мертвого француза. — Він... Це він.

Вольф посміхнувся.

— Отже, ти трохи знаєш німецьку?

Вольф уважно подивився на жінку. На вигляд їй було близько тридцяти. Вона була білява й миловида. Судячи зі світлого волосся її хлопчика, він навряд чи був сином убитого.

— Якщо ти — не партизанка, то чому везла його? —

Вольф кивнув головою у бік трупа, що лежав у пилюці на дорозі.

— Га?

Тоді Вольф показав рукою на тіло свого товариша.

— Він не заслуговував на те, щоб його розстріляв якийсь боягуз з вікна машини. — Вольф скривив губи. — Ми вигнали ваших продажних політиканів. Ми навели у вас лад. Ми, як порядні люди, купуємо товари у ваших

магазинах. Чимало ваших фермерів раді, що ми прийшли до Франції. Але тебе, як я розумію, це не радує, так?

Жінка, відвернувшись, знову піднесла флягу до вуст сина.

— Не відвертайся, коли я з тобою розмовляю! —
grimнув Вольф, грубо вихопивши флягу з руки жінки.

Вона рвонулася за водою, кричачи щось про «Філіппе». Вольф витяг з кобури пістолет.

Француженка повільно підвелася. По її обличчю все ще струменіла кров. Важко дихаючи, вона гордо підняла підборіддя.

Вольф, зціпивши зуби, схопив із землі сумочку і витрусив її вміст просто в пилюку на дорозі. Серед речей на серпневому сонці блиснув золотий ланцюжок. Нахилившись, Вольф підняв його.

— Тепер усе зрозуміло, — сказав він, дивлячись на зірку Давида. — Ай-ай-ай! Ми спокійно собі їдемо, нікого не

чіпаємо, а тут троє жидів підкрадаються ззаду на машині й починають стріляти.

Жінка зблідла.

— Ні, ні, я не стріляти, — виправдовувалася вона.

Жінка опустила на коліна, міцно обняла свого сина і почала про щось благально просити французькою.

— І тепер ти просиш, щоб я не вбивав вас? — присівши перед нею навпочіпки, Вольф акуратно повісив їй на шию ланцюжок і підняв голову в небо, звідки наближалося гудіння літаків. Ескадрилья бомбардувальників «Люфтваффе» поверталася на базу після нальоту на Англію. — Англійці даремно вплуталися в цю війну. Але, думаю, ви, французи, отримуєте з цього зиск.

Обличчя Вольфа полагіднішало, а голос став спокійним і обнадійливим. Побачивши це, жінка помалу перестала тремтіти. Хоча вона й слова не зрозуміла з того, що сказав Вольф, в її очах з'явилася надія.

Вольф подивився в обидва напрямки дороги. Вдалині, біля фермерського будинку стояла машина, але людей видно не було. Поклавши «Люгер» назад у кобуру, Вольф сів поруч із французенкою.

— Я не раз стикався з жидами-партизанами в Польщі.

Почувши слова «жиди» і «партизани», жінка знову насторожилася. Вольф зняв шолом, подивився на свіжу вм'ятину від кулі:

— Хм. Твій дружок мало не завалив мене.

Засміявшись, Вольф підморгнув Філіппу. Ескадрилья «Люфтваффе» тепер гула просто у них над головою. Вольф знову подивився в небо.

— Сьогодні вони майже без втрат.

Поглянувши на жінку, він подумав: «Без сумніву, майор був би проти. Він би сказав, що ми повинні належним чином судити їх, щоб дотримуватися порядку». В його очах промайнув зловісний вогник.

— Майор Корх — шкільний вчитель з Баварії. У нього вдача м'яка, як ваші булочки.

Погладивши Філіппа по голові, Вольф встав, попорпався в прикріпленому до ременя солдатському казанку і вивудив звідти плитку бельгійського шоколаду.

— І чому я не потрапив до дивізії «Мертва голова»? — сказав він, повільно розгортаючи фольгу. — Їм частенько перепадають такі подарунки.

Вольф замовк і задумливо дивився в одну точку перед собою. Раптом його обличчя стало холодним, як сталь. Він кинув шматок шоколаду собі в рота, вихопив з кобури пістолет і двічі натиснув на спусковий гачок.

* * *

Наступного ранку Єва найпершим потягом поїхала в супроводі батька з Вайнхаузена. Вони перетнули Рейн і пересіли в Кобленці на потяг до Лімбурга-на-Лані.

Прибувши в пункт призначення, вони взяли таксі і недавно збудованою дорогою проїхали десять кілометрів на північ в тихе містечко Хадамар. Нарешті дочка і батько підійшли до ґанку великої двоповерхової будівлі.

«Державна лікарня землі Гессен» — було написано на вивісці

— Ти готова, Єво? — запитав Пауль.

Вона кивнула, тривожно стискаючи в руці іграшкового ведмедика. Увійшовши до вимощеного кахлем вестибюлю, вони пройшли широким коридором до кабінету головного лікаря. У повітрі витав запах мила і спирту. Над головою повільно оберталися лопаті великих вентиляторів.

Серце Єви шалено билосся. Присадкувата роздратована медсестра холодно привітала відвідувачів і повела їх до оббитого дерев'яними панелями кабінету.

— Хайль Гітлер! — привітав Єву і Пауля головний лікар.

Він мав вузьке обличчя. Поглянувши на них поверх окулярів у тонкій оправі, він сів за свій стіл і почав неквапно гортати якісь документи. — Отже, фрау Кайзер, ви стверджуєте, що цей хлопчик — ваш син?

Єва кивнула.

— Ви можете це довести?

Пауль спокійно нахилився вперед.

— Я — дідусь хлопчика і пастор церкви. Я хрестив його 2 липня цього року в євангельській церкві Вайнхаузена. Ось свідоцтво.

Лікар швидко пробіг очима документ.

— Воно виписане на ім'я Германа Фолька-Кайзера, а нашого пацієнта звать Пауль Бауер. Не знаю, що й думати.

Знявши окуляри, лікар подивився на Єву й Пауля в очікуванні пояснень.

— Бачите, це дуже непроста історія... — почав Пауль,

але його перервав стук у двері.

До кабінету увійшла медсестра. У неї на руках лежала загорнута в літню ковдрочку дитина. Єва схопилася зі стільця.

— Герман! — вона кинулася до сина, просячи медсестру віддати їй хлопчика.

— Ні, фрау Кайзер, — зупинив її лікар.

— Але... Він же — мій син! — вигукнула Єва. — Тату!

— Зберігайте спокій. Присядьте поки, — лікар жестом вказав Єві на стілець. — Дайте мені ваші документи.

Пауль і Єва простягли йому свої посвідчення особистості, в яких, окрім біографічних даних, були фотографії, відбитки пальців, а також відомості про національність предків. Ознайомившись із документами, доктор трохи подобрішав.

— Дайте жінці потримати дитину.

Єва з трепетом простягла руки до малюка. Від дотику

його теплого тільця її пронизало радісне тремтіння. Крім того, що підріс, Герман нітрохи не змінився. Його зовнішні дефекти було неможливо не впізнати, але тепер з його погляду можна було також здогадатися про дисфункції мозку. Втім, мати за всією цією потворністю бачила рідну душу — нехай і в понівеченій тілесній шкаралупі. Вклавши в ручку малюка іграшкового ведмедика, Єва ніжно ткнулася носом в його личко й тихо заворкотала йому на вушко.

Поки увага Єви була прикута до Германа, лікар і Пауль почали ретельно зіставляти відомі їм факти. Поговоривши з пастором, лікар дійшов висновку, що його словам можна вірити. Крім того жодна жінка при здоровому глузді не стала б пред'являти права на таку дитину, якби справді не була її матір'ю. Головного лікаря бентежило лише одне: солдат, який вночі 29 липня привіз малюка в лікарню, назвався Ернстом Бауером.

Пауль попросив дозволу поглянути на форму, заповнену, коли дитину приймали до лікарні.

— Ви не попросили в нього посвідчення особистості?

Лікар засовався у своєму кріслі.

— Він приїхав пізно вночі й розмовляв із моїм заступником. Як я розумію, він був дуже переконливим. Знаєте, мені шкода, що все так вийшло, але я просто не можу виписати дитину, поки не будуть з'ясовані всі обставини цієї справи. Ви повинні зрозуміти мене.

Почувши це, Єва підвелася зі стільця.

— Герман — мій син, і я без нього не поїду.

— Єво, — сказав їй Пауль, — боюся, за законом ти не маєш права забрати його. Принаймні не зараз.

— Фрау Кайзер, лікарі та акушерки зобов'язані офіційно фіксувати дефекти неповноцінних новонароджених. Ваш лікар повинен був докладно описати хлопчика і вказати його ім'я, тому потрібно просто відшукати відповідний

журнал.

— Ви можете здійснювати всі свої перевірки, коли дитина буде у себе вдома, — процідила Єва крізь зціплені зуби.

— Дитину з цієї будівлі ви не винесете, тому краще сядьте і заспокойтеся, — суворо відповів лікар.

Пауль обняв Єву за плечі.

— Донечко, я думаю, ти зможеш відвідувати Германа.

Він подивився на лікаря:

— Адже у вас у лікарні вільний графік відвідування пацієнтів?

— Загалом, так, але на даний момент — ні.

— Як це?

Лікар знову засовався в кріслі, ховаючи очі від Пауля та Єви.

— Просто... у нас зараз проходить перевірка, і я... не хотів би, щоб тут були зайві люди.

— Але як моя дочка може стати на заваді перевірці? Я думаю, інспектори, навпаки, схвалили б, що хтось піклується про хвору дитину.

— Прошу вас, дозвольте мені відвідувати його, — Єва благально дивилася на лікаря заплаканими очима.

Той, знявши окуляри, зітхнув.

— Ну, гаразд... Раз на тиждень, по неділях, з першої дня до п'ятої вечора. Та якщо ви будете створювати для нас проблеми, я відразу ж покладу цьому край.

— Але... — спробувала заперечити Єва.

— Фрау Кайзер, — суворо обірвав її лікар. — Скажіть спасибі вже за це. Ми знайдемо документи на хлопчика, і тоді ви зможете його забрати. Не раніше.

* * *

У четвер, 4 вересня 1940 року, Єва допомагала Лінді на кухні в будинку Ландесів. У неї був чудовий настрій.

Тепер її нічого не турбувало. Син знайшовся, і за три дні вона знову буде тримати його на руках. Батько запевнив Єву, що на вирішення питання про повернення Германа додому знадобиться кілька днів.

— Ви тільки послухайте, — пробурчав з вітальні старий Ландес. Він сидів перед радіоприймачем, попиваючи пиво разом із польським військовополоненим, якого дали йому помічником на ферму. Цей поляк був приємним широковидим хлопцем з Позена. У сім'ї Ландесів його називали Скаєм.

— Фюрер звертається до з'їзду товариства «Зимова допомога» на берлінському стадіоні, — Ландес збільшив гучність. — Таке враження, що там на трибунах волає мільйон жінок.

Єва й Лінді, відклавши рушники, сіли біля радіоприймача. Гітлер люто критикував Британію за «жахливе бомбардування». Одинадцять днів тому

німецькі пілоти під час нальоту на військові об'єкти скинули бомби на центр Лондона. У німецькій пресі їхню помилку пояснили густим туманом, проте британців таке пояснення не задовольнило. Гнівна реакція Вінстона Черчілля була миттєвою — наступного дня англійські бомбардувальники здійснили наліт на центр Берліна. Під бомбами загинули тисячі мирних жителів.

«Вони бомбардували навмання, не думаючи про житлові райони, ферми й села. Вони кидали бомби туди, де помічали світло. Я не хотів розв'язувати конфлікт, сподіваючись, що Британія зупинить своє безумство, проте містер Черчілль сприйняв мою гуманність як слабкість і відповів вбивством жінок і дітей.

Як ви розумієте, тепер ми повинні відповісти ударом на удар. Якщо британці посилять атаки на наші міста, то ми зітремо їх міста з лиця землі! Бог свідок: ми зупинимо цих нічних піратів».

Стадіоном прокотилося гучне: «Зіг хайль!». Єва й Лінді презирнулися, а Ландес, вставши, пішов на кухню по наступну порцію пива.

— І це тільки початок, — пробурмотів він.

З вулиці долинуло гудіння двигуна й голоси Гюнтера та ще якогось чоловіка. Виглянувши у вікно, Єва побачила, що біля двору зупинилася темна машина, але хто з неї вийшов, вона помітити не встигла. Лінді теж підійшла до вікна.

— Хто б це міг бути?

У Єви перехопило подих. «Невже хтось приїхав повідомити, що загинув Вольф?» Вона потай сподівалася на це, хоч і зневажала себе за такі думки.

Єва й Лінді поспішили до дверей. На вулиці вони побачили, що Гюнтер розмовляє біля воріт з якимось незнайомцем. Серце Єви прискорено забилося. Прямуючи до машини, вона на ходу пригладила волосся та поправила фартух. Її руки тремтіли.

Гюнтер, озирнувшись, пішов назустріч Лінді та Єві.

— Вольф приїхав, — похмуро сказав він, намагаючись

не дивитися на Єву. — Він зараз у вбиральні.

Єва заціпеніла.

— Вольф?

Гюнтер кивнув. Його кругле обличчя палало.

— Йому Оскар сказав, що ти тут.

Єва глибоко вдихнула. У цю мить з-за рогу сараю, накульгуючи, вийшов Вольф. На ньому був цивільний одяг і коричнева кепка. Єва відчула слабкість у ногах. Вона дивилася на чоловіка й хотіла тільки одного: втекти.

— Привіт, люба, — сказав Вольф, підходячи до дружини.

Єва наче оніміла. Ця людина була їй ненависна. Вона не могла забути його люті, його ляпасів і того дня, коли він пішов з дому, несучи під пахвою її Германа...

— Як щодо поцілунку для твого солдата? — Вольф, знявши кашкет, легенько взяв Єву за плечі й наблизив до неї обличчя. Від нього пахло м'ятою. Цей поцілунок

викликав у Єви нудоту. Їй хотілося вирватися та втекти, але вона стрималася.

— І як тобі моя кульгавість? — розсміявся Вольф.

Єва швидко витерла губи.

— Її майже не помітно.

— А як справи у наших Ландесів? — повернувся Вольф до Лінді й Гюнтера. — Я чув, вас уже шестеро?

Лінді нічого не відповіла. Вона не простила Вольфу ані його жорстокого поводження з Євою, ані того, що він розповів Гюнтеру правду про її згвалтування.

Вольф помітив на грудях у Лінді нагороду німецької матері, урочисто вручену три тижні тому, 20 серпня (день народження матері Гітлера), за четверту дитину для Рейху. Це був видовжений тевтонський хрест синього кольору зі свастикою на тлі бронзового щита.

— Уражає. Так тримати, Гюнтере, і щит стане золотим.

З-за рогу сараю виглянули троє старших дівчаток

Ландеса. Вольф повернувся до них.

— Привіт, красуні! Ідеальні арійки!

Ставши на одне коліно, він поманив насторожену зграйку малюків рукою. Найстаршій із дівчаток було чотири, середульшій три, а молодшій — трохи більше двох. Біляве волосся у всіх трьох було заплетене в косички. Четверта, найменша дочка Ландеса, спала в будинку. Вольф дістав із кишені бельгійський шоколад.

— Якщо мамуся дозволить, я дам вам кожній по шматочку, — він подивився на Лінді, яка стояла з похмурим виглядом, схрестивши руки на грудях.

— Я дозволяю.

— От і добре.

Пригостивши дівчаток шоколадом, Вольф погладив наймолодшу по голові. Потім піднявся з коліна й помахав рукою старим Ландесам, які в ту хвилину разом зі Скаєм прямували до свинячого загону. Старий щось пробурчав

і відвернувся.

Вольф подивився на Гюнтера.

— Знаєш, я хочу вибачитися перед тобою. Ти хороший друг, і той мій лист про минуле Лінді був цілком зайвим... До того ж, я сказав неправду.

— Це вже не має значення, Вольфе, — обірвала його Лінді. — Я Гюнтеру про все розповіла, тож тобі не треба нічого вигадувати.

— Он як, — сказав Вольф, — зрозуміло... Але я все одно шкодую.

Вольф простягнув Гюнтеру руку, яку той, хоч і неохоче, але потиснув. Єва спостерігала за чоловіком із великою цікавістю і трохи з острахом, оцінюючи кожен його жест та інтонацію. «Хто ця людина?» — запитувала вона себе.

Вольф кивнув.

— Спасибі, Гюнтере. Ти справжній друг, — він повернувся до Єви. — Перед тим, як приїхати сюди,

я заскочив додому. Як приємно знову опинитися вдома після всіх цих боїв у Польщі й Голландії! Бували моменти, коли я думав, що мені кінець.

Єва промовчала.

— Утім, проти Франції нічого злого сказати не можу, — вів далі Вольф. — Добре вино, теплий клімат і все таке. Якщо не брати до уваги жменьку партизанів, то більшість французів зустріли нас привітно. Їм вже набрид їхній уряд. І чимало з них скреготали зубами на євреїв. Французи очікували, що ми віддамо їм єврейські підприємства.

— Це дуже добре, Вольфе, — видавила з себе Єва.

— Знаєш, я заглянув у твою Біблію.

— У Біблію?

— Так, і побачив, що ти досі зберігаєш між її сторінками нарцис, якого я колись тобі подарував. Знаєш, мені було приємно.

Єва опустила очі. Вона геть забула про той нарцис. Тепер Єва пошкодувала, що так давно не розгортала Біблію. Якби вона побачила ту квітку, то відразу викинула б її.

— А що з твоєю ногою? — втрутився в розмову Гюнтер. Вольф повернувся до нього.

— Польська шрапнель. Зате я отримав нове звання й Залізний хрест другого ступеня. Непогано, правда? Я впевнений, що рано чи пізно отримаю ще й Залізний хрест першого ступеня або навіть, можливо, Лицарський хрест.

Гюнтер був вражений.

— А медаль «За поранення» ти теж отримав?

— Так, срібну.

— І тобі дозволили залишитися в армії?

Вольф розсміявся.

— За наказом генерала фон Фауштенбурга мене

перевели з мого бойового батальйону в штаб 6-ї армії.
Тепер я розвожу депеші на новенькому «*BMW*».
Непогано, правда?

Гюнтер здивувався ще дужче.

— А тут що нового? — запитав у нього Вольф.

Гюнтер знизав плечима.

— Чимало чоловіків забрали в армію, тому на фермах у Рейнланді не вистачає робочих рук. Мій батько вранці забирає з табору одного військовополоненого, щоб той допомагав нам по господарству, а ввечері відвозить його назад. Скай — приємний малий. Він не говорить німецькою, але добре працює. Останнім часом батько навіть запрошує його обідати з нами в неділю, — Гюнтер стишив голос. — Я нарешті отримав диплом механіка, тому, напевно, мене теж скоро заберуть до армії.

Вольф усміхнувся.

— Ні, тебе не заберуть. У тебе вуха стирчатимуть з-під

каска, — він раптом різко повернувся до Єви: — Ну гаразд, поїхали додому.

Розділ 22

«Жінки, матері, будьте справжніми християнками!
Захищайте християнство і свої сім'ї, виховуйте своїх
дітей у любові до Спасителя!»

Літті Отто, Націонал-соціалістична ліга жінок

Єва не могла дочекатися закінчення богослужіння, але її батько немов приріс до кафедри. За останній рік людей у громаді помітно поменшало. Що вищі були матеріальні здобутки країни, то менше інтересу німці виявляли до Бога. Кілька років тому, коли Гітлер відродив надію зломленого народу, на церковних лавах не було вільних місць, але тепер, одержавши бажане, люди, схоже, не мали більше потреби в надії.

Сидячи на своєму місці, Єва вже почала нетерпляче підтупувати ногами по підлозі, хоча й почувалася трохи винуватою через таку поведінку. Богослужіння затягнулося через особливі молитви за дві скорботні сім'ї, що їх упродовж тижня відвідали представники партії з офіційними повідомленнями з вермахту. Єва скоса глянула на подружжя Гербстів. Вони сиділи зі скам'янілими обличчями. Їхній син загинув тиждень тому, потрапивши в засідку під Варшавою. Горло Єви здавив спазм. Вона перевела погляд на Дормайєра, шевця. Його єдиний син згорів у літаку в небі над Лондоном.

Єва бачила, що Вольф теж нетерпляче совається. На сором собі, вона в глибині душі не раз мріяла побачити на своєму столі телеграму, в якій було б великими чорними літерами надруковано: «Єфрейтор Вольф Кайзер, Вайнхаузен, загинув смертю хоробрих...».

Нарешті органістка натиснула на педалі свого інструмента, і зібрання встало, щоб заспівати завершальний гімн «Христос, наш Господь, до Йордану прийшов». Після останніх слів пасторського благословення Єва поспішила разом із Вольфом на вулицю, де вони зупинилися в очікуванні батьків. Попереду в них була спільна поїздка потягом до Хадамара.

Проходячи повз Вольфа, всі захоплювалися його медалями.

— Тобі дуже личить уніформа, — сказала Герда.

— Дякую, — відповів Вольф. Його пальці відразу ж потягнулися до чорного Залізного хреста, прикріпленого до другого гудзика кітеля. Єва подумала, що Вольф грається зі своєю медаллю, як католики з чотками. — Ви сьогодні теж маєте чудовий вигляд, фрау Фольк.

Герда розгладила складки на своїй новій сукні

з Парижа. Чоловікові вона сказала, що це шовкове вбрання в горошок — подарунок партійного гауляйтера з Гамбурга, але він чудово розумів, що то була неправда. — Ну як, ми готові?

Серце Єви нестримно прагнуло в Хадамар. Їй не терпілося скоріше обняти свою дитину. Вона була впевнена, що Германа випишуть. Вольф погодився поїхати з ними, сказавши, що «усвідомив свій батьківський обов'язок». Однак Єва заплатила за його допомогу високу ціну. Коли першого вечора після повернення руки Вольфа добралися до неї, вона поступилася тільки заради Германа. Єва знала, що зробить це ще раз, навіть якщо після цього їй знову доведеться блювати надворі в нічній темряві. У такі хвилини їй хотілося повіситися на довгій мотузці, міцно прив'язаній до серпа місяця. Думки про повернення додому Германа були єдиним, що утримувало Єву від

того, щоб кинутися в Мозель.

Утім, за кілька днів після приїзду Вольфа вона з подивом виявила, що він надзвичайно добрий до неї. Він був терплячим, поблажливим і навіть ніжним. Вольф попросив Клемпнера дати Єві відгул, щоб разом із нею проїхатись полем на мотоциклі та погуляти вздовж зелених берегів Мозелю. Він нарвав для неї букет квітів і купив нову сукню в Кобленці. Вольф навіть повернув Єві брошку, куплену під час їхньої весільної подорожі. Але що було ще важливішим, він визнав, що йому потрібно змінитися. Вольф терпляче вислухав довгий перелік завданих Єві образ і сказав, що йому немає прощення. За його словами, він на війні чимало зрозумів.

Не дивно, що незабаром дотики Вольфа вже не здавалися Єві такими огидними й принизливими. Вона дійшла висновку, що її чоловік — зовсім не диявол, а, ймовірно, просто демон або навіть неврівноважений

ангел. Обійми Вольфа перестали викликати в неї холодні мурашки й нудоту. Єва знову змогла повірити в нього.

Однак вона, як і раніше, не могла пробачити. Здавалося, Вольф каявся в тому, що він зробив із Германом, але Єва не мала впевненості, що зможе забути про це, навіть якби Бог дав їй благодать і силу для прощення.

Багато відповідей на свої запитання вона знайшла під час суботньої прогулянки її улюбленими руїнами Нідерберзького замку. Увійшовши з Євою крізь вузькі двері в башту фортеці, Вольф шепнув їй на вухо, що весь цей час думки про неї були його незмінними супутниками та єдиною розрадою у важкі хвилини. «Ти прекрасна принцеса мого серця, а я просто дурень», — сказав він зі сльозами каяття на очах. Тієї миті Єва вперше за довгий час ніжно доторкнулась до його руки.

Пізніше, коли вони повільно йшли вулицями Коберна,

Єва уважно слухала сповідь Вольфа про те, як він страждав, забравши в неї Германа. Завдати такого болю коханій людині було з його боку справжнім злочином. Вольф розповів, що картина несамовитих ридань Єви знову і знову спливала перед його очима навіть у Польщі, коли над головою вищали снаряди. Ці звуки, які линули з розбитого серця його любої Єви, переслідували його дужче за крики товариша, пораненого під Маастріхтом. Потім Вольф додав, що дійсно вірив, що його вчинок послугує дитині на добре. Єва хотіла заперечити, але він попросив вислухати його. Тоді вона взяла Вольфа під руку, схилила голову йому на плече й дозволила чоловікові висловитися.

— Я мусив вдатися до обману, бо знав, якою сильною є твоя материнська любов, — сказав він. — Я щиро вірив, що Хадамар для Германа — найнадійніше місце.

Пізніше, ввечері, коли вони сиділи на березі Мозелю,

Вольф говорив про те, що не хотів бути жорстоким, але життя іноді вимагає жорстких заходів. Потім він обережно запитав у Єви, чи рада вона, що має чоловіка, якому до снаги зробити те, що не можуть інші.

Все це мало для Єви велике значення. З кожним поясненням, вибаченням і подарунком вона чимраз дужче утверджувалась у тому, що поводитися нерозумно. Єва дійшла висновку, що її очікування щодо Вольфа завжди були нереалістичними, якщо не сказати несправедливими. Вона відчайдушно потребувала, щоб хтось захищав її та допоміг відчути себе цілісною, але, напевно, для Вольфа це завдання було занадто складним.

Що більше Єва слухала, то більше переконувалася, що вона — егоїстка. Як і всі решта, вона очікувала, що Вольф буде вигравати кожні перегони, просуватися партійними шаблями, працювати понаднормово й робити кар'єру, і до всього цього — приділяти всіляку увагу її потребам.

Коли ж Вольфа було покликано виконати свій обов'язок перед батьківщиною, Єва не підтримала його морально. Не дивно, що він злився.

Вольф усміхнувся.

— Ми поїдемо не потягом, а на машині Оффенбахера.

— Що?

Вольф засміявся.

— Оскар сам запропонував мені перед богослужінням.

Він каже, що бажає хоч якось нам допомогти.

— Так, це, звичайно, дуже відчутна допомога, — сказав, підійшовши до них, Пауль.

Тим часом з-за рогу виїхав новенький «*Mercedes-170V*», за кермом якого сидів, широко усміхаючись, Оскар. Посигналивши, він зупинився біля церкви й вийшов із машини, хизуючись своїм новомодним костюмом. Всенародне процвітання не оминуло й Вайнхаузен. Оффенбахер відкрив ще одну пекарню в Кобленці, і тепер

уряд закупував у нього хліб для їдалень, де могли безкоштовно харчуватися бідняки, невелика кількість яких ще залишалася в країні. Оскар також постачав хліб вермахту і вже домовився про підписання контракту з керівництвом СС та «Ваффен-СС».

Весело всіх привітавши, Оффенбахер розповів короткий анекдот і віддав Вольфу ключі від свого мерседеса, що виблискував на сонці. Просторий салон авто був оздоблений дерев'яними панелями.

— Можеш не перейматися через круті повороти, — сказав Оскар, — ця лялечка чіпляється за дорогу, як сире тісто за скалку.

Двогодинна поїздка до Хадамара минула без будь-яких пригод. Нові шосе були рівні, як скло, а тепле вересневе сонце навіювало гарний настрій. Проїхавши по кам'яному мосту через тихий потік Ельбах, Вольф зупинив машину на узбіччі.

Герда та Єва швидко розстелили на березі річечки плед і виклали із сумки імпровізований обід: житній хліб, ковбасу, сир і мариновані овочі. Єва нервувала. Вона воліла залишитися без обіду, лише б швидше побачити сина. Швидко проковтнувши бутерброд із ковбасою, Єва почала квапити Вольфа, аж тут помітила, що він раптом спохмурнів.

— Що з тобою? — запитала вона.

— Та просто подумав, як мало мені зосталося бути вдома. Лишень до вівторка.

— Добре хоч, британці поки що до нас не потикаються. Адже ви дислокуєтеся десь біля узбережжя?

— Так, у Нормандії. Там з океану завжди дме прохолодний вітер і ростуть хороші виноградники. Офіцери, більшість з них, тільки те й роблять, що сидять на березі, спостерігають за чайками або ловлять рибу з причалів.

— Тобі варто було б радіти. Не всім так щастить.

Вольф якось дивно подивився на Єву.

— Щастить? Ти вважаєш, мені поталанило? Вибач, Єво, але я скажу, що мені поталанило тільки тоді, коли ти народиш мені шістьох здорових синів. Який талан в тому, що я байдикую у Франції? Ось скоро ми підемо на схід і побудуємо нову німецьку імперію, але це не талан. Це буде жертва, кров і честь. Забудь про талан, Єво. Він — для ірландців. Ти хочеш, щоб Німеччина була схожа на Ірландію?

Вольф голосно засміявся. Єві стало якось недобре. Вольф майже всю дорогу просторікував про якісь ідеї, що, на її погляд, межували з божевіллям. Він із запалом говорив про чудові міста нової Німеччини, храми на честь нордичного панування і тисячоліття арійської системи. Вольф стверджував, що стане правителем якоїсь провінції в переможеній Росії, а Єва народить йому воїнів, яких він

зможе повести у бій.

Безперечно, Єві подобалися мрійники, і Вольф завжди належав до цієї категорії, хоча геть не так, як Андреас. Його фантазії були важкими і ґрунтовними, масштабними і всеосяжними. Його амбіціям, як і амбіціям багатьох партійних фанатиків, бракувало витонченості й оригінальності думки. З часом Єва зрозуміла, що мрії Вольфа аж ніяк не були мріями, і навіть не фантазіями. Вони були неймовірною оманюю.

Тим часом мрії Андреаса завжди приваблювали. Єві згадалося, як він говорив про ліси в тумані, наповнені співом птахів, і про щасливих лісників. Мрії Андреаса були витонченими і зосередженими на певній меті, вони пробуджували в уяві образи й почування. І навіть якщо ці мрії іноді грішили перебільшеннями, вони ніколи не переступали межу здорового глузду.

«Цікаво, де зараз Андреас? — подумала Єва. — Чи

знайшов він центр свого кола життя?»

— Тебе щось не влаштовує? — запитав Вольф.

— Ні, все влаштовує, — швидко відповіла Єва, стрепенувшись.

— Я ж бачу, що ти не схвалила те, що я сказав. Тобі не подобається таке майбутнє?

— Ні, подобається, але я... Просто я подумала, що ти сьогодні якийсь... не такий як завжди.

— І в чому це проявляється? — примружився Вольф.

— Я не можу точно сказати...

— Єво, ми вже збираємося, — перервав її батько, який почав складати в сумку посуд.

— Так, тату, авжеж, — Єва похнюпилася. — Вольфе, прости. У мене не було ніякої прихованої думки.

Вольф полагіднішав і розсміявся.

— Я бачу, тобі потрібно більше відпочивати, Єво. Ти занадто напружена. Ну гаразд, їдьмо.

Коли Вольф припаркував машину біля лікарні Хадамара, Єва помітила два автобуси із затемненими вікнами й кілька солдатів СС. Це збентежило її. Навіщо затемнені вікна? І чому тут СС? Та ще й у неділю? Єві відразу ж пригадалося, як один з її колишніх колег розповідав про «усунення» розумово відсталих і невиліковно хворих. Її серце стислося зі страху. «Але Клемпнер сказав, що це неправда», — заспокоювала вона себе, підходячи до ганку на ватяних ногах.

Пройшовши вестибюлем, родина звернула в коридор, що вів до кабінету головного лікаря. Серце Єви вискакувало з грудей. Як виявилось, в лікарні змінилося керівництво. Тепер на дверях висіла табличка «Доктор Хорст Шредер». Коли родина увійшла до кабінету, новий головний лікар сидів за своїм столом і розмовляв з чоловіком в уніформі гестапо. Побачивши відвідувачів,

обидва підвелися.

— Хайль Гітлер!

Поки Шредер відрекомендувався Фолькам і Кайзерам, агент гестапо відійшов убік. Лікар викликав секретарку й попросив її принести каву і торт.

— Що ж, я з радістю допоможу солдату навіть у свій вихідний, — усміхнувся Шредер. — Отже, як я розумію, ви приїхали залагодити плутанину з дитиною, яка в даний момент значиться у нас як Пауль Бауер?

— Так, пане лікарю, — відповів Вольф. — Я все поясню...

Закінчивши свою розповідь, він поклав на стіл Шредера офіційну заяву. Прочитавши її, той якось дивно подивився на молодого солдата. Єві цей погляд не сподобався. Вона запанікувала.

— Лікарю, прошу вас, — Єва встала, — можу я побачити мого сина?

Шредер передав заяву Вольфа гестапівцю.

— Шановна фрау Кайзер, — спокійно сказав він, — у серпні цього року міністерство внутрішніх справ висунуло вимогу, щоб акушерки й лікарі заповнювали належні форми на всіх дефектних дітей, народжених починаючи з 1936 року.

— І що? — запитала Єва, насторожена таким вступом.

Шредер зняв окуляри й заходився протирати їх носовичком.

— Фрау Кайзер, зрозумійте: ми вам не вороги, — він знову начепив окуляри й розлив у красиві порцелянові чашки каву. — Я б сказав, зовсім навпаки, — взявши зі столу дзвіночок, Шредер подзвонив, і до кабінету увійшла чергова медсестра. — Будьте ласкаві, принесіть дитину фрау Кайзер. У картці він записаний як Пауль Бауер.

З радості Єва ледь не зомліла. Батько обійняв її за плечі.

— Ох, тату, — прошепотіла Єва, — я подумала була, що

Германа відвезли.

— Отже, фрау Кайзер, як я вже сказав, ми вам не вороги, — вів далі Шредер, нарізаючи політий цукровою глазур'ю листовий торт. — Прошу вас, пригостіть, — він роздав усім по тарілці та срібній виделці. — Для нас — честь послужити такому хороброму солдату, як ваш чоловік, і такому вірному члену партії, як ви. І з не меншою радістю ми готові допомогти панові пастору і фрау Фольк, яка, наскільки мені відомо, вхожа до кіл високопосадовців і бере активну участь у роботі Націонал-соціалістичної ліги жінок.

— Так, пане лікарю, — з гордістю сказала Герда. — І ще я служу фюреру в організації «Праця німецьких жінок» та кількох протестантських організаціях, що працюють із жінками.

Герда склала руки так, ніби очікувала від Шредера зливи компліментів, але їй довелося задовільнитися лише

ввічливою усмішкою.

— Авжеж. Яка дивовижна родина! Справжня німецька сім'я! — сказав з усмішкою Шредер. — Повірте, ми всі бажаємо дитині найкращого, — він прикурих цигарку. — Єфрейторе Кайзер, я впевнений, що на полях боїв ви побачили чимало жахів, але навряд чи уявляєте, скільки страждань в цій лікарні, — Шредер зробив затажку, дивлячись в одну точку перед собою. Сьорбнувши кави, він відколупнув виделкою шматочок торта. — Медсестри кажуть, що вашому синові тут добре. Про нього належним чином піклуються. Не кожному так щастить, — Шредер повернувся до пастора. — Я радий, що ви приїхали, — він наколов на виделку кусник. — Ви можете пояснити, чому церква досі дозволяє людям науки робити із себе богів?

— Боюся, я вас не розумію, пане лікарю, — сказав спантеличений Пауль.

— Добре, я поясню. Знаєте, я міг би показати вам

жахливих, спотворених, виснажених стражданнями мешканців цієї лікарні. Вони приречені на багато років страждань, тому що ми, медики, винайшли засоби для продовження їхнього життя. Але це ж протиприродно! Бачили б ви їхні очі, пане пасторе! Вимучені, без надії звільнитися зі своїх понівечених оболонок. А ми, маленькі боги, стоїмо на шляху в природи, — Шредер взяв ще один шматок торта. — Сумно, чи не так?

«До чого він хилить?» — з тривогою подумала Єва.

— Я чув чимало розмов про те, що деяких не варто залишати живими, але тут — геть інший випадок. Геть інший, — Шредер нахилився над столом. — Вони — людські істоти, що мають душу. Гадаю, цих нещасних варто залишати жити хоча б з милості.

— Ну, до мене доходили чутки про фанатиків... — почав Пауль, але, побачивши, що агент гестапо вийняв з кишені блокнот, затнувся. — Утім, навіщо говорити про чутки.

Вони зазвичай брешуть.

— І про що ж саме брешуть ці чутки? — запитав зі швабським акцентом гестапівець, пильно дивлячись на Пауля.

— Та дурниці. Не варто навіть і говорити, — швидко відповів той. Його чоло спітніло. — Дозвольте, пане лікарю, я прямо відповім на ваше запитання. Я б сказав... Хм... Я радий тому, що, незважаючи на всі досягнення науки, ми можемо покладатися на всевишнього Бога.

«Невже?» — розчаровано подумала Єва. Це була взагалі не відповідь, а спроба ухилитися. На жаль, її батько виявився геть не готовим до такого роду дискусій. Але хто раніше ставив йому такі запитання? Єва співчутливо поклала руку на долоню батька.

Відчинилися двері, і до кабінету з дитиною на руках увійшла медсестра. Єва, схопившись із місця, підбігла до неї, щоб взяти сина.

— О, любий мій Германе! — вона відкинула з його обличчя кут ковдрочки. — Що з ним? — стурбована Єва, сівши на стілець, показала сина батькові, матері і Вольфу. За останній тиждень Герман помітно схуд, а його шкіра набула нездорового жовтуватого відтінку.

— Фрау Кайзер, я ж попереджала, що вам не слід плекати великих надій, — холодно сказала медсестра. — Скажіть спасибі, що ваш чоловік привіз дитину саме до нас, інакше вона б давно вже померла.

— Але що з ним?

Шредер, який у цю хвилину про щось тихо перемовлявся з гестапівцем, повернувся до Єви.

— Бачте, сумна правда в тому, що у вашого Германа серйозне захворювання.

— О, ні! — вигукнула Єва. — Боже, ні! — на щічки дитини впали її сльози. — Адже він прожив більше року. Мені говорили, що найнебезпечніший період позаду.

— Буває й так, але зараз Герман у дуже важкому стані.

— Тоді я сьогодні ж заберу його додому. Доктор Кребель догляне за ним, — рішуче заявила Єва, міцно притискаючи до себе Германа.

Шредер підняв вгору руку.

— По-перше, я радий повідомити вам, що ми внесли корективи у свої журнали, і тепер ця дитина офіційно значиться під ім'ям Герман Фольк Кайзер.

Вольф вислухав цю новину байдужо. Якби Андреас і Бібер не знайшли цього маленького виродка, він з великим задоволенням забув би про його існування.

— Дякую, пане лікарю, — сказав Вольф, силувано посміхнувшись. Він обняв Єву. — Ми дуже вдячні за ваше розуміння.

Єва кивнула.

— Так, вибачте. Авжеж, ми вдячні вам за все, що ви зробили.

Шредер уважно подивився на Вольфа.

— Єфрейторе, сподіваюся, ви розумієте, що ваша заява — достатня підстава для того, щоб висунути проти вас звинувачення.

Вольф мало не випустив з рук тарілку з тортом. Йому таке й на думку не спадало. У кімнаті запанувала мертва тиша. Шредер побарабанив кінчиками пальців по столу.

— Оберштурмфюрер Шнітцлер розповів мені, що до війни ви були одним із керівників Гітлер'югенду, а недавно вас представили до нагороди за особливий героїзм.

— Саме так, пане лікарю, — сказав Вольф, інстинктивно потягнувшись рукою до своєї медалі.

— Я сказав йому, що готовий не давати ходу цій справі, але остаточне рішення — за ним.

Погляди всіх спрямувалися на гестапівця, який, взявши зі столу якусь коричневу папку, зупинився між Шредером

і приголомшеною родиною. Він суворо подивився на Вольфа.

— Як ви знаєте, за законом ваш лікар повинен був належним чином заповнити форму про народження цієї дитини. Наше управління зв'язалося з архівом, щоб з'ясувати, чи є у них справа на Пауля Бауера або Германа Кайзера. Жодної дитини з тим чи іншим іменем зареєстровано не було.

— І що? — Єва посунулася вперед.

— А те, що, допитавши доктора Кребеля, ми дійшли висновку, що він просто не надав потрібних документів.

Непокоячись про свого друга, Пауль спробував стати на його захист.

— Я впевнений, що це вийшло ненавмисно. Всіх молодих лікарів у нашій долині призывали до вермахту, і Кребелю доводиться обслуговувати відразу три села. Цілком зрозуміло, що за такого обсягу паперової роботи,

він міг забути скласти документи на Германа.

Я припускаю, що він навіть і не знав про закон, про який ви говорите.

Шнітцлер пирхнув.

— Він знав достатньо для того, щоб скласти документи на дитину, яка народилася сліпою та глухою у Віннінгені за два дні після Германа.

Пауль не знайшов, що відповісти. Агент повернувся до Вольфа з Євою.

— Таким чином, ваш лікар винен у навмисній відмові виконати розпорядження Рейху, що наштовхує на думку про вашу змову з ним.

— Змова? Що за безглуздя! — Єва повернулася до батька. — Не знаю навіть, що й сказати.

Шнітцлер подивився на доктора Шредера.

— Я опинився в скрутному становищі. Ми маємо справу з родиною, яка, як я розумію, віддана фюреру, — він

повернувся до Пауля. — Ви ж віддані фюреру?

Пауль відчув, як сили залишають його. Він мовчки кивнув.

— А ви впевнені? — наполягав Шнітцлер.

— Звісно. Я прийняв присягу, — це було сказано так, неначе Пауль не захищався, а сповідався в гріху.

Шнітцлер дістав ще один блокнот.

— За словами одного з ваших парафіян, під час проповіді ви нарікали на «обожнювання фюрера». Ви визнаєте це?

Пауль не був здивований почутим. Донос з боку парафіянина? У цьому не було нічого дивного. Розкольники в громаді завжди отримували задоволення, коли пастор опинявся в скрутному становищі. Якщо їх тішила навіть його ніяковість, коли він запізнювався на зібрання, то годі й говорити про проблеми з гестапо.

— А хіба фюрер коли-небудь називав себе богом? —

сміливо втрутилася в розмову Єва.

Шнітцлер проігнорував її запитання.

— Я чекаю, пане пасторе.

— Я не розумію, яким чином...

— Ви говорили це чи ні? Відповідайте на поставлене запитання. Нагадую, що ви присягнули на вірність фюреру.

— Я відповів би вам навіть і без присяги. Так, говорив. А якби й не говорив, то обов'язково сказав би і повторив би ще раз, якби фюрер коли-небудь почав претендувати на роль Бога, — зухвало сказав Пауль, насолоджуючись власною сміливістю.

Шнітцлер, кивнувши, зробив позначку в блокноті.

— Зрозуміло, — безпристрасно кинув він. — Отже, не така вже й взірцева німецька сім'я, — гестапівець подивився на Германа. — Аж ніяк не взірцева.

Шнітцлер пошепотівся про щось зі Шредером і знову

повернувся до родини.

— Ми чекаємо на співпрацю, — сказав він.

Фольки і Кайзери мовчки очікували продовження, не розуміючи, про що йдеться.

— Співробітництво — це фундамент націонал-соціалізму, — вів далі агент, — суспільство, в якому всі допомагають один одному. Я правий?

Усі четверо відвідувачів кивнули головами. Шнітцлер пильно обвів їх поглядом.

— Добре, — він зупинився навпроти Вольфа. — Держава не буде пред'являти вам звинувачення в шахрайстві. Бракувало ще, щоб ми заарештовували відзначених нагородами ветеранів.

Вольф полегшено зітхнув. Тим часом Шнітцлер повернувся до Пауля.

— А ось ви мене розчарували, — холодно сказав він. — Вам держава платить за те, щоб ви настановляли людей

на істинний шлях, а не підривали їх віру. Ви розумієте, про що йдеться?

У Пауля по спині пробіг холодок.

— Дуже добре розумію, — від його сміливості не залишилося й сліду.

Шнітцлер подивився на Герду. На його непроникному раніше обличчі з'явилася тінь посмішки.

— Ви, фрау Фольк, добре знані саме своєю співпрацею. Будь ласка, візьміться до виховання свого чоловіка, — схрестивши руки на грудях, гестапівець сів на кут столу. — До речі, у вас гарна сукня. Хочете ще кави?

Герда усміхнулася, однак Єва в очікуванні своєї черги сиділа, немов залякла, міцно притискаючи до себе Германа. Подивившись на неї, Шнітцлер постукав по підлозі носком свого чорного черевика.

— Буду говорити з вами прямо, фрау Кайзер. Лікар Шредер раніше повідомив мені, що для дитини буде

краще, якщо вона залишиться в цій лікарні.

Єва вже відкрила рота, щоб заперечити, але Шнітцлер різко обірвав її.

— Помовчте. Ваша дитина — частина нашого суспільства. Те, що є благом для вашого сина, — благо для держави, і навпаки. Вам все зрозуміло? — Єва не відповіла. — Послухайте. Ми в стані війни, і ви повинні розуміти, що це від усіх нас вимагає жертв. Ми не можемо допустити, щоб хвора, безпорадна дитина виснажувала сили молодій жінки, яка ще може народити здорових дітей. У нас достатньо професіоналів, які знають, як правильно поводитися з такими пацієнтами.

Єва хотіла бути сильною, але по її щоках побігли сльози.

— Якщо Герман такий хворий, то кому, як не мені, доглядати за ним? Пане Шнітцлер, прошу вас. Я ж його мати.

— Ви в першу чергу — мати нації. Ви — жінка Німеччини, тіло якої належить народу. Батьківщина не може допустити, щоб ви витрачали свої сили, оплакуючи цю... помилку.

Вражена Єва встала.

— Помилку? Ви називаєте мого Германа помилкою?

Шредер, наказавши Єві сісти, почекав, поки вона неохоче підкорилася.

— Відповідно до наших інструкцій, фрау Фольк, ми не можемо виписати дитину в такому стані. Вона залишиться тут доти, поки ми зможемо забезпечувати належний догляд за нею. Якщо наша лікарня не буде в змозі зробити це, ми переведемо вашого сина в інше місце. Утім, тепер ви зможете відвідувати його два рази на тиждень: щосереді і щонеділі.

— Перевести в інше місце? — Єва подивилася на чоловіка. — Вольфе, ти збираєшся що-небудь робити?

Він похитав головою.

— Так буде краще.

— Тату...

— Інструкції є інструкції... — відповів Пауль,

похнюпившись.

Єва відчула себе зовсім самотньою. Вона міцно притиснула до себе Германа. Страх швидко поступився місцем гніву. Єва примружилася на свою матір.

— Може, ти переспшиш з ким-небудь?

Герда, підхопилася зі стільця і гримнула тарілкою об стіл.

— Ти... нахабна, невдячна..., — не договоривши, вона вліпила доньці ляпаса і вискочила з кабінету.

У кімнаті запала напружена тиша, яку порушували лише переривчасті схлипування Єви. Крізь туман сліз Єва подивилася на свого безпорадного малюка, загорнутого в лікарняну ковдру, і їй здалося, що він усміхається до неї.

— О, Германе, прости мені... — прошепотіла вона,
в розпачі притискаючи до себе сина.

Розділ 23

«Ми з радістю визнаємо, що рух націонал-соціалізму звершив дивовижні справи для Рейху Німеччини... Єпископи обіцяють сприяти і дають своє благословення. Вони також будуть заохочувати вірних наслідувати їхній приклад».

Карл Іннітцер, римсько-католицький архієпископ Віденський

«Дата: 27 вересня 1940 року

Кому: старшому сержанту Андреасу Бауеру

6-а дивізія, 6-а армія, Вермахт

Гланвіль, Франція

Герман помер. Краще не приїжджай. З Євою ліпше не зустрічатися.

Гюнтер Ландес, Вайнхаузен, Рейнланд»

Андреас стояв біля церкви святого Йоана в маленькому нормандському селі Ле-Мон, стискаючи у тремтячій руці телеграму.

- Сержанте Бауер, вишикуйте людей в шеренги.
- Слухаю, пане лейтенанте.

Акуратно згорнувши телеграму, Андреас заховав її в маленький томик Нового Заповіту, який прислав йому колись преподобний Фольк, і без особливого ентузіазму наказав своїм підлеглим угамувати галасливу громаду французьких католиків. Їх щойно було виведено з храму загоном із трьох представників поліції порядку під командуванням рябого капрала, від якого тхнуло перегаром.

Нарешті цивільних розподілили за шеренгами, і натовп затих.

- Люди вишикувані, пане лейтенанте. Чотири ряди по

чотирнадцять осіб у кожному, — відрапортував Андреас, і далі думаючи про Єву.

— Добре, — лейтенант фон Шауер глибоко вдихнув. Йому було близько двадцяти чотирьох років, і, судячи з акценту, він був з Берліна або з околиць столиці. — Схоже, на прикладі цих людей поліція хоче дати всім урок.

Андреас подивився на гурт переляканих цивільних. Більшість із них були похилого віці. Худий священник стояв на колінах.

— Вони не схожі на партизанів.

— Бауер, ти дуже кмітливий, — саркастично посміхнувся лейтенант. — Звичайно, вони не партизани. Поліція взялася до них тому, що вони відмовилися співати перед месою гімн Німеччини. Он та черниця на знак протесту вийшла з церкви. Решта пішли за нею.

Андреас обвів поглядом обличчя переляканих

французів. Йому було шкода цих людей. Чутки, що ходили про «подвиги» поліції порядку в Польщі, не віщували для них нічого доброго. Втім, досі Андреас ніколи не стикався з поліцією порядку особисто, що пояснювалося дуже просто: французи в більшості своїй були згодливі, як на окупованій Німеччиною території, так і в автономній області Віші.

Спостерігаючи краєм ока за поліцейськими, Андреас очікував подальших розпоряджень, поклавши руку на автомат «Шмайсер MP-40», що висів у нього на плечі. Фон Шауер суворо звернувся до цивільних бездоганною французькою.

— Хто заводій? Крок уперед.

Молода черниця вийшла з шеренги.

— Я.

— Сестро, вам не подобаються німецькі пісні? — запитав фон Шауер.

— Вони, напевно, подобалися б мені, якби я була німкенею, — сміливо відповіла черниця.

— А виходити з богослужіння було обов'язково?

— Звісно. Раніше ми ніколи не робили в церкві нічого подібного, тому я вирішила, що це насправді не меса, а у мене було багато справ.

Фон Шауер притамував посмішку.

— Зрозуміло. А решта чому вийшли?

— Бо це зробила вона, — відповів якийсь старий.

— А якби вона стрибнула в яму з левами, ви зробили б те саме за її прикладом? — запитав фон Шауер з безпристрасним виразом обличчя.

Старий, нервово крутячи в руках кепку, озирнувся довкола. Його товариші кивали головами.

— Так, мсьє, зробили б.

— І чому ж?

— Бо леви нас не чіпали б, — відповів старий,

похнюпившись.

Брови фон Шауера здивовано злетіли вгору. Намагаючись не виказати свого здивування, він зчепив руки за спиною.

— Я розумію, але...

Раптом поряд загриміли постріли. Кілька куль, просвистівши повз німців, з виском зрикошетили від стін будинків та бруківки, і одна з них зачепила старого француза в першій шерензі. Громада в паніці кинулася врозтіч. Стрілянина не вщухала. Андреас, повернувшись, крикнув своїм сторопілим солдатам:

— За укриття! Всі за укриття!

Лейтенант, розрядивши обойму у вітрину крамниці, за якою майнув ствол рушниці, наказав Андреасу прикрити його з боку алеї.

— Вони там! І ще на даху! Я нарахував шістьох.

Андреас кинувся зі своїм загоном у бік алеї. Одного

з його солдатів поранило в ногу, і він, скрикнувши, впав. Ще одному куля влучила в груди, і він, охнувши, важко завалився на бік.

— Бауер, виклич по радіо підмогу! — крикнув фон Шауер, залігши за однією з високих клумб.

Під прикриттям припаркованих на узбіччі машин Андреас кинувся до армійської вантажівки, обладнаної радіостанцією. У нього за спиною зі свистом рикошетили кулі.

Вискочивши з-за дерева, один з партизанів відкрив по Андреасу вогонь. Той відповів короткою чергою зі свого шмайсера. Француз упав. Розрядивши магазин в ще одну постать, що майнула між деревами, Андреас підбіг до кабіни вантажівки і схопився за ручку. Він уже був готовий відкрити дверцята, аж раптом все потонуло у вибуху неймовірної сили.

Єва сумно дивилася у вікно на сіре жовтневе небо. Від річки піднімався густий туман, а східний вітер наганяв дощові хмари.

— Ненавиджу цю війну, — сказала Єва, втираючи носовичком сльози. — І ненавиджу самотність.

— Краще бути самій, ніж поруч із Вольфом.

— Даремно я розлютила його на станції.

Лінді підняла на руки дочку, яка пхикала, сидячи на підлозі.

— Єво, не кажи ти дурниць! Він ударив тебе після всіх своїх вибачень, подарунків і квітів. Як йому взагалі можна довіряти? Коли ти вже прозрієш?

— Він хотів поцілувати мене на прощання, а я ще не оговталася після смерті Германа...

— У тім-то й річ, що дитину оплакувала ти одна,

а Вольфу було наплювати.

— Але все одно він заслуговував хоча б на поцілунок на прощання. Вольф сказав, що, можливо, ми вже не побачимося, і він мав слухність. Їх часто бомбардують. Напевно, його переведуть на Балкани. Я повинна була поцілувати його. Я ж його дружина.

Єва вкотре сама собі нагадала про найбільшу помилку у своєму житті. Вона дійсно була дружиною Вольфа, і їй слід було поводитися відповідно.

Лінді похитала головою.

— Ну, а Бібер?

Ганс намагався вгамувати Вольфа на пероні, але той ударом в обличчя збив старого з ніг. Єва прикусила губу.

— Послухай, так більше тривати не може. Ти мусиш щось зробити, — сказала Лінді.

— Але що? — Єва закрила обличчя руками. — Може, мені повернутися до себе додому? Принаймні поки не

закінчиться війна. Може, хоч тоді Вольф схаменеться.

— Ах, Єво, ну про що ти говориш! Вольф не може схаменутися! — вигукнула Лінді. Вона вже повністю зневірилася у Вольфі. — Від твого дядька Руді щось чути?

— Я отримала від нього листа кілька днів тому. Він написав, що того дня, коли надійшов мій лист, його не було в країні. Він зараз дуже зайнятий.

Руді за останні кілька років став дуже заможним. Нацистський уряд, конфіскувавши компанію «*Розенштайн Тінто*», передав її в керування дядькові Єви під новою назвою «*Тінто Європа*». Тепер Рудольф фон Ландек постачав чорнило, папір і друковану продукцію до більшої частини окупованої німцями Європи.

— Ти йому пояснила свою ситуацію?

— Так. Сподіваюся, Вольф про це ніколи не дізнається.

— Руді зможе захистити тебе від Вольфа, якщо захоче.

Наскільки я розумію, він зараз дуже впливовий.

— Так. Мама каже, він співпрацює з абвером.

— Особисто мені було б страшно працювати шпигуном.

А що він ще написав?

— Він тільки сказав, що постарається якомога швидше зустрітися зі мною та обговорити ситуацію, що склалася.

Хтось постукав у парадні двері. Відчинивши, Єва побачила на порозі Ганса Бібера й Оскара Оффенбахера. Похмурий вираз їхніх облич змусив її серце забитися швидше. Вони явно принесли погані новини.

— Заходьте.

Увійшовши до вітальні, Ганс і Оскар сіли в крісла. На носі Бібера ще був помітний синець від удару Вольфа.

— Кави? Пива?

— Ні, люба, — сказав Ганс, знімаючи кашкет. — Єво, я отримав з вермахту телеграму про Андреаса.

Єва злякано подивилася на Ганса.

— Ні, ні, він живий, — заспокоїв її старий.

Єва полегшено зітхнула.

— Що з ним?

Ганс передав Єві невеликий конверт. Діставши листа, вона швидко пробігла його очима.

— Він у лікарні?

Бібер кивнув.

— Я зв'язався телефоном з лікарем. Він каже, що в Андреаса сильна контузія та численні осколкові поранення.

У голові Єви вихором пронеслися думки. Їй страшенно хотілося опинитися поруч з Андреасом, покласти його голову собі на коліна, годувати його, перев'язувати рани... Її роздуми перервав Оскар.

— Син одного з моїх працівників служить з Андреасом в одному батальйоні. Він написав, що Андреас — дуже хоробрий солдат.

Єва кивнула. Вона ніколи не сумнівалася в хоробрості Андреаса. Тільки тепер Єва почала розуміти, наскільки його тиха сміливість привабливіша за браваду її чоловіка.

— Я скажу батькові. Він попросить старійшин молитися за Андреаса.

— Він уже попросив, — сказав Ганс. — Я заїхав до нього дорогою сюди. Бачила б ти, як він кинувся до телефону.

* * *

Запис у щоденнику, зроблений 18 січня 1941 року:

«Сьогодні мені виповнилося 25 років, але я почуваюся набагато старшою. Я вже почала непокоїтися, що знову вагітна, але, на щастя, тривога виявилася марною. Напевно, мені має бути соромно через такі думки, але я не хочу, щоб Вольф був батьком. Принаймні до закінчення війни. Нехай спочатку схаменеться.

Від Вольфа прийшов лист на Різдво. Він запитав, як почувається Бібер, і попросив переказати Гансу, що не хотів його образити. Коли я сказала про це Біберу, він тільки похитав головою.

Я рада, що Вольф не приїхав на Різдво. Сподіваюся, він взагалі ніколи не приїде, хоча мені й соромно через це. Я намагаюся взагалі не думати про Вольфа.

Учора я усвідомила, як багато іронії в тому, що мене наповнив любов'ю саме мій «расово непридатний» Герман. Він був для мене справжнім благословенням — єдиним, заради кого я могла б жити.

Сьогодні я нарешті запитала в тата, чи можу я повернутися додому. Він відповів, що мені не слід цього робити, бо я заміжня жінка, а не дівчинка. Мені це здалося образливим.

Мої дні минають у нудьзі і мені так самотньо. Поїздки на роботу такі одноманітні! У цих потягах безперестанку точаться розмови про війну. На роботі я тільки те й роблю, що друкую на машинці. Клемпнер постійно шепочеться і проводить багато зборів у себе в кабінеті. Я бачу, що у нього дуже напружені нерви, а після смерті Германа він почав уникати спілкування зі мною.

У Лінді багато домашніх клопотів, і я, коли можу, намагаюся допомагати їй. Вона майже ніколи не знімає медаль німецької матері. Я рада за неї, але мені трохи важко бачити це нагадування про мою бездітність. Лінді дуже непокоїться, що Гюнтера заберуть в армію.

Мені подобається дружина нашого нового листоноші — Кетхен Фінк. Її чоловік втратив руку під час боїв у Франції. Вони католики з Тріра,

у них одна дитина. Кетхен майже моя ровесниця. Вона кілька разів заходила до мене на каву і двічі запрошувала мене до себе в гості. Вона дуже ненавидить євреїв...».

Хтось постукав у двері. Єва відклала щоденник і пішла відчиняти. На неї чекала приємна несподіванка.

— З днем народження!

— Дядечко Руді! — радісно вигукнула Єва. — Оце так сюрприз!

— Вибач, що так пізно, але в моєї машини спустило колесо в Лімбурзі. Я ледь на смерть не замерз, поки поміняв його.

— Та чого ж ви стоїте на порозі! Заходьте! Давайте пальто і капелюх. Шкода, що ви пропустили нашу сімейну вечірку. Хочете кави? Мама спекла чудовий торт з вишнями.

— Ще питаєш! — весело вигукнув Руді.

Він обтрусив сніг з вовняних штанів і потупав ногами.

Повісивши його пальто і капелюх у шафу, Єва поспішила на кухню. Коли вона повернулася з кавою і тортом на срібній таці, дядько Руді вже зручно вмотився в м'якому кріслі.

— Я проїжджав повз будинок твоїх батьків. У них вже темно.

Єва кивнула.

— Сьогодні ж субота. Ви що, забули?

Руді засміявся.

— Ах, так! Після обіду прийняти ванну і піти спати раніше, щоб вранці в неділю бути «свіжим для церкви». Так, так... Пам'ятаю, Даніель любив купатися останнім, щоб досхочу награтися піною.

Єва відпила кави.

— Так, — пильно подивившись на свого дядька, вона подумала, що він трохи постарів. Його вуса в стилі фюрера зовсім посивіли, та й голова була майже сива. —

Що у вас нового?

Єва могла розпізнати хитрувату посмішку дядька Руді за милю. Вона знала, що у нього є якісь новини.

Відкусивши шматок торта, Руді запив його кавою і витер губи серветкою.

— Насамперед, хочу вибачитися, що не зміг приїхати на похорон Германа. Сподіваюся, ти одержала мої квіти?

— Так, дякую. Я розумію, у вас багато справ.

— Мені дуже шкода, що в тебе все так складається. —

Руді відкинувся на спинку крісла і схрестив ноги. — Вся ця історія з Хадамаром і Вольфом украй сумна. Вибач, що не зміг допомогти тобі у вересні, коли ти написала мені.

Єва кивнула.

— Нічого. Я розумію.

Руді, витягши з кишені срібний портсигар, відкрив його і запропонував Єві цигарку. Вона відмовилася. Дядько взяв цигарку для себе і запалив сірник.

— Від Вольфа давно були звістки?

— Я отримала лист на Різдво. Вольф рідко пише, і, як мені здається, він не бажає повертатися додому. Відверто кажучи, мені навіть не хочеться про нього думати.

Руді випустив велику хмару диму.

— Після твого листа я попросив декого зазирнути в досьє Вольфа. — Єва затамувала подих. — Ми маємо Залізний хрест, медаль за поранення, кілька подяк за військову мужність і все таке. Однак я знайшов і коментарі з приводу вбивства якоїсь жінки й дитини під Шартром.

Від подиву Єва відкрила рота.

— Убивства?

— Так. Розслідування було припинено за особистим наказом генерала фон Фауштенбурга, який назвав подібні звинувачення абсурдними.

— Це один з тих офіцерів, яких урятував Вольф.

Здається, саме він вручав Вольфу Залізний хрест.

Випустивши ще одну хмарку диму, Руді дістав із внутрішньої кишені піджака якісь папери.

— На твого чоловіка накладали дисциплінарні стягнення за жорстоке поводження з цивільними тричі: два рази в Польщі та один у Франції, а точніше — в Ле-Моне. Саме в цьому селі поранили Андреаса. Схоже, Вольф вирішив помститися за брата.

— Сумніваюся, що він зробив це через Андреаса.

— Хай там що, та всі справи були закриті.

Єва похнюпилася, дивлячись у свою тарілку.

— Так, Вольф може бути жорстоким, особливо коли у нього напружені нерви, але вбивство... Це вже занадто.

Руді випростався у своєму кріслі.

— Єво, ти мені не байдужа, і, щиро зізнаюся, я побоююся за тебе. Ти повинна знати, що твій чоловік може бути жорстокішим і небезпечнішим.

Єві стало недобре. Вона пильно подивилася на дядька.
— Ви його теж боїтеся, так?

Знову відкинувшись на спинку крісла, Руді випустив ще одну хмарку диму.

— У певному сенсі — так. Через заступництво двох багатих «фонів» і офіцера «Мертвої голови» Вольф майже недоторканний, — струсивши попіл у попільничку, Руді відпив кави. — Але більше я боюся за тебе, адже що частіше він буде виходити сухим з води, то більше буде вбивати.

По тілу Єви пробігла дрож. Вона сподівалася, що час і успіх утихомирять Вольфа, але, як виявилось, все сталося зовсім навпаки. Ця думка жахнула Єву. Якою ж дурепою вона була! Сліпою дурепою! Ба більше — впертою дурепою!

Загасивши цигарку в попільничці, Руді відкрив конверт, в якому виявився ще один, менший.

— Тепер стосовно Хадамара... Герда зробила кілька дзвінків своїм друзям в гестапо і вони позичили нам ось це, — Руді простягнув Єві меншого конверта. — Це заява, яку Вольф віддав головному лікареві тієї лікарні. Пам'ятаєш?

Єва, кивнувши, швидко пробігла очима текст документа. Наприкінці заяви було написано:

«... щодо останнього, то мій син заслуговує на гідне життя, але, оскільки доля обділила його в цьому, він потребує милості держави. Фюрер бачить майбутній Рейх населеним расово придатними чоловіками й жінками, які народжують здорових дітей. Я довірив своє життя в руки фюреру, тому роблю те саме і з життям мого сина. Виконуйте свій обов'язок.

*Єфрейтор Вольф Кайзер,
14 вересня 1940 року*

Хайль Гітлер!»

Єва відвернулася. Її краяла глибока скорбота впереміш із сумом, гнівом і сум'яттям. Вставши, вона забігала по

кімнаті. Все пливло перед очима. Їй хотілося закричати, щось розбити, втекти і сховатися.

— Ви знаєте, що це означає?! — лютувала вона. — Він попросив їх убити мого Германа! — Єва кидалась від стіни до стіни, заламуючи руки. — А Клемпнер казав, що все це — брехливі чутки, поширювані британцями.

Руді встав.

— Ні, Єво. Ми не можемо стверджувати цього.

Можливо, Вольф хотів цього, але...

— Адже ви теж чули про таке!

— Так, чув... З чуток... Єво, опануй себе і послухай, що я тобі скажу. Тобі слід бути дуже обережною. Вольф стає дедалі безжаліснішим. Боюся навіть і подумати, як далеко він може зайти...

— Мені байдуже, що він зробить зі мною! Як ви не розумієте? Вольф убив мою дитину!

— Заспокойся. Це тільки твої припущення, але Вольфа

слід...

— Убити! Ось на що він заслуговує!

* * *

Андреас швидко одужував і на початку лютого 1941 року вже повернувся у свій батальйон, який дислокувався у французькому Гранвіллі. Проте вже у квітні його 6-а піхотна дивізія була приєднана до 9-ї армії вермахту, яку перекинули в Східну Пруссію. Там Андреас отримав листа від двоюрідного брата Герди Фольк, Гельмута фон Ландека, в якому той запрошував солдата приїхати до них у гості подихати свіжим сільським повітрям.

Випросивши в командира батальйону дводенну відпустку, Андреас першим ранковим потягом вирушив углиб колишньої Польщі. Він зійшов на станції Тарнова — міста, в якому півроку тому поляки, що відступали, вбили три чверті німецького населення. Вокзал і досі був

обвішаний німецькими прапорами із символами жалоби. На пероні Андреаса зустрів високий білявий чоловік з довгими закрученими вусами.

— Ласкаво просимо, сержанте Бауер! Хайль Гітлер!

На Андреасі була польова уніформа. Знявши кашкет, він потиснув Гельмуту руку. Потиск руки фон Ландека був таким самим вольовим, як і його підборіддя.

— Радий познайомитися з вами, — сказав Андреас.

Гельмут провів гостя до таксі. Пірнувши в машину, вони промчали вулицями Тарново і незабаром вискочили на дорогу, що тягнулася між полями, які ще не встигли вкритися весняною зеленню. Після півгодинної поїздки, що минула в розмовах про життя у Вайнхаузені й повітряні бої над Німеччиною, таксі зупинилося біля одноповерхового будинку, зведеного нашвидку біля руїн великого котеджу. Гельмут повів Андреаса до маленької вітальні.

— Цей будинок належав фон Ландекам у кількох поколіннях, — сказав Гельмут, дивлячись у вікно на купи цегли. — Ми чинили опір, але польський уряд таки відібрав його в нас три роки тому. Це було частиною їхньої політики «дегерманізації». Якби поляки не застосували силу, то ми могли б ще довго протриматися.

Андреас зауважив, що в голосі Гельмута не було гіркоти. Вочевидь, проявляти такі емоції він вважав негідним себе.

— Хочете пива?

— Не відмовлюся, — Андреас сів на старий дерев'яний стілець.

— Ми з дружиною втекли до одного з прикордонних таборів для біженців, — Гельмут налив пиво у два високі кухлі. — Нас там набилося близько ста тисяч і щодня прибували нові біженці.

— Я чув про такі табори, — ковтнувши пиво, Андреас

узяв зі столу фотографію в рамці. — Ваша дружина?

На очі Гельмута навернулися сльози.

— Так. Моя люба Іда. Вона померла 30 листопада 1939-го... У той самий день, коли Радянський Союз напав на Фінляндію, — Гельмут пригубив пива. — Шкода, що ми не знищили цих тварюк у сімнадцятому.

— Щиро співчуваю.

— Моя Іда була така щаслива повернутися на нашу ферму, хоча тут і не залишилось нічого, крім обвуглених руїн, — голос Гельмута став жорстким. — Вона співала і сміялася, а одержавши листа від свого брата, плакала з радості. Йому вдалося вижити в тих вагонах для худоби, в які поляки утрамбували нас після вторгнення Рейху. Його відвезли на схід, але вермахт наступав з такою неймовірною швидкістю, що потяг встигли перехопити до того, як їх розстріляли. Іда сподівалася, що наш син теж скоро повернеться, але одного разу нам повідомили, що

поляки замордували його під час пішого переходу на схід. Почувши про це, Іда лягла на ліжко й померла.

Андреас не знав, що сказати. Гельмут подивився в маленьке вікно. Почався дощ, і по склу стікали перші краплі. Зробивши великий ковток пива, Гельмут опанував свої емоції.

— Ну годі, не будемо про сумне. Мій кухар приготував чудовий обід, і в мене є для вас сюрприз.

— Сюрприз?

Гельмут дістав із кишені якісь квитки.

— Так. Сьогодні ввечері ми йдемо в кіно на «Блакитного ангела». У Рейху цей фільм, напевно, вже вважають старим, але для нас він новий. Сподіваюся, ви його не дивилися?

— Ні, — Андреас побачив, що його відповідь дуже потішила Гельмута.

— Чудово! А після обіду я дещо вам покажу.

Розділ 24

«Сьогодні, як і в минулому, Церква знає, що Бог поклав на неї відповідальність спрямовувати народ на боротьбу з більшовизмом — з цією жахливою отрутою, що руйнує буд-який гідний порядок й усяку людяність. Церква — на боці кожного, хто ревний у цій боротьбі».

Пауль Альтхаус, протестантський богослов

Усередині Андреаса все кипіло. Як Гельмут і обіцяв, після обіду справді приготував сюрприз. То був лист від дядька Єви, який підтверджував найгірші побоювання Андреаса. Дядько Руді писав про жорстоке поводження Вольфа з Євою, про те, як він ударив Ганса Бібера, і про підозри щодо його військових злочинів. Руді також додав

втяг із заяви Вольфа до адміністрації лікарні Хадамара і висловив побоювання, що, якщо Вольфа не зупинити, його безумство сягне за край.

«Не думаю, що буде перебільшенням, якщо я скажу, що твій брат показав себе здатним на жахливі речі. Тому я впевнений, що Єва не в меншій небезпеці, ніж інші невинні жертви, що опинилися на його шляху».

Визнавши свою нездатність спонукати до дій впливових покровителів Вольфа, Руді на завершення листа запропонував Андреасу поміркувати над тим, як йому напоумити свого брата.

— Я знаю зміст листа, — співчутливо сказав Гельмут, — саме тому я тебе й запросив. Вибач, що мені довелося вдатися до хитрощів, але Єва — частина моєї родини.

Вони сиділи в таксі, що везло їх до кінотеатру.

— Руді міг би надіслати цього листа безпосередньо мені, — відповів Андреас після невеликої паузи.

Проігнорувавши це зауваження, Гельмут почав розповідати історію.

— Колись у мене був породистий кінь. Ще малим лошам він почав кусатися. Моя дружина вирішила, що то — ознака сильного характеру. Коли жеребцеві був рік, він сильно вкусив за руку мого конюха. Дружина сказала, що той, напевно, спровокував тварину. Але одного разу кінь укусив саму Іду. Вона хотіла пристрелити його на місці. Я, певна річ, не дозволив їй, а просто гарненько ляснув коника по носі гумовим шлангом. Він повинен був зрозуміти, що переступив межу дозволеного...

Андреас мовчки дивився у вікно таксі, згадуючи Вайнхаузен і листи від Лінді, в яких вона розповідала майже те саме, що й Руді. Колись Андреас, знаючи вороже ставлення Лінді до Вольфа, вважав, що вона перебільшує. Тепер він зрозумів, що просто не хотів вірити їй, бо це звільняло його від потреби вдаватися до якихось дій.

— Отже, одного разу мені доведеться врізати Вольфу гумовим шлангом по пиці.

Гельмут зітхнув. У цю мить таксі загальмувало біля хідника.

— Роби, як тобі підказує серце.

Андреас глянув в дощову темряву за вікном.

— І ще одне, мій друже, — сказав Гельмут, взявшись за ручку дверцят. — Руді зміг організувати відпустку для твого брата. Вольф зараз очікує біля кінотеатру.

Андреаса немов пронизало струмом. Він виглянув у залите дощем вікно. Вулиця перед кінотеатром була освітлена тьмяним світлом ліхтарів, яке мерехтливо відблискувало в калюжах. Гельмут вказав на солдата в шкіряному плащі, що, накульгуючи, походжав перед кінотеатром. Зал за вікнами був заповнений німецькими офіцерами з дамами.

— Так, я бачу його.

Глибоко вдихнувши, Андреас рвучко відчинив дверцята, вийшов з машини і гукнув брата. Вольф різко обернувся.

— Андреасе?

— Це тобі за Єву, — Андреас завдав нищівного удару в обличчя сторопілого Вольфа, і той важко впав на слизьку бруківку. Нахилившись, Андреас підняв його за лацкани плаща. — А це за Бібера, — він завдав ще одного удару кулаком, потім — ще. Нарешті ривком підняв Вольфа із землі та зі словами «а за Германа тебе взагалі слід було б убити!» ударом навідліг повалив приголомшеного брата на мокру водостічну трубу.

Нарешті, отямившись, Вольф повільно піднявся з землі. Він злегка похитувався, а по його губах бігли цівки крові.

— Гарна зустріч із братом після довгої розлуки.

— Стули пельку! Якщо ти ще раз зачепиш Єву, я тебе точно приб'ю.

Вольф витягнув з кишені носовичка.

— Оце так. І куди подівся наш ніжний поет? —

приклавши хусточку до носа, Вольф закинув голову.

Трохи помовчавши, він сказав незворушно рівним голосом, чим вельми здивував Андреаса. — Щиро кажучи, я дійсно був надміру суворий до Єви. Та й не лише до неї. Але не можна сказати, що я весь час поводився з нею погано. Насправді, я зробив для Єви багато доброго.

Подивившись Андреасу в очі, Вольф спокійно повів далі:

— У неї є дім і добра репутація, гарна робота і зв'язки. У неї є хороший одяг та їжа. Дивно, що Єва не згадала про це, коли ти бачився з нею під час своєї відпустки, — спокійний, осудливий тон Вольфа обеззброював.

— Ти брешеш. Крім того, я з Євою не бачився.

— Ну так, авжеж, — сказав Вольф із сарказмом. — Тоді скажи мені, це Єва розповіла тобі, що я б'ю її?

— Ні.

— Зрозуміло. Значить, ти начитався листів Лінді.

Андреас внутрішньо зіщулився.

— Ні.

— Хіба Лінді не пише тобі? Ми обидва знаємо, що вона схильна перебільшувати. Скажу навіть так: вона весь час бреше. Хіба вона не обманювала всіх щодо того африканця? — знову приклавши до носа хусточку, Вольф примружено дивився на Андреаса. — Утім, ти ніколи не підняв би руку на брата через плітки якоїсь фермерської корови. Ти для цього занадто добрий. Може, таки зізнаєшся, хто тобі наклепав на мене? Хоча, яка різниця? Суть в іншому. Просто ти кохаєш мою дружину.

Вольф улучив у самісіньку точку.

— Ні, — наїжачився Андреас.

Вольф, усміхнувшись, ще раз приклав до носа хустинку.

— Ну, і хто з нас двох брехун?

Андреас облизав губи. Він міг би одним ударом укласти Вольфа на землю, але втратив ґрунт під ногами. Андреас мусив визнати, що брат має слухність. Раптом в кінотеатрі прогримів оглушливий вибух, викинувши через розбиті вікна тіла людей. Вольфа і Андреаса відкинуло на бруківку. У вечірнє небо здійнялися клуби диму і яскраві язики полум'я...

Коли на ранок після вибуху в кінотеатрі, влаштованому партизанами, до будинку Гельмута підїхало таксі, Андреас саме обробляв свої порізи й забої.

— Я дізнавався в міській лікарні, що Вольф особливо не постраждав, — сказав Гельмут.

Андреас повільно підвівся з дивана.

— От і добре.

— Готовий? Таксі вже чекає.

Андреас вийшов надвір, закинув речовий мішок на заднє сидіння машини і, обернувшись, мляво потис

Гельмуту руку.

— До речі... Як закінчилася історія з тим жеребцем?

— Ах, так... я ж не закінчив її... Він укусив мене, і я його пристрелив.

* * *

Єва дізналася про інцидент між братами з телеграми дядька Руді, однак, прочитавши її, не відчула внутрішнього задоволення. Спогади про Германа постійно підживлювали спрагу помсти, яка незабаром переросла в пекучий гнів, спрямований проти Вольфа й нацистів. Посварившись з Клемпнером, Єва кинула роботу. Вона жахливо лякала свого батька публічними сутичками з місцевими партійними керівниками та розмовами з удовами солдатів, яким вона пояснювала, що їхні чоловіки поклали своє життя за злочинців. Єва рахувала дні до чергової відпустки Вольфа і в напруженні

чекала, коли він вломиться у двері їхнього будинку. Але тепер вона була готова зустріти його.

Ночами, лежачи в ліжку, Єва бажала Вольфу найжахливішого з того, що тільки можна вигадати. Вона уявляла, як його катують і вішають партизани, як його колють багнетами або ріжуть на частини євреї. І вранці вона не відчувала докорів сумління.

Решту квітня, травень і початок червня Єва за приписом Кребеля відпочивала вдома. Доктор сказав Клемпнеру і партійному комітету, що в неї нервовий зрив через смерть сина, тому вона просто не володіє собою. Зрадивши, що поведінці Єви знайшлося якесь прийнятне пояснення, Клемпнер поклопотався про неї перед вищим партійним керівництвом і гестапо, і їй дали час, щоб вона могла оговтатися.

Завдяки цьому Єва отримала звільнення від багатьох проектів, в яких були задіяні інші жінки Вайнхаузена.

Вона не допомагала жіночому комітетові організувати упаковку подарунків для солдатів, не брала участь у зборі коштів для членів Гітлер'югенду, які тепер працювали на фермах по всій Німеччині, і навіть не жертвувала грошей для весняної лотереї, що її проводила місцева націонал-соціалістична Ліга вчителів.

На тлі всього цього дедалі частіше з'являлися тривожні підтвердження вбивств, здійснених лікарями, про які вже стали говорити відкрито. А у квітні в містечку Абсберг натопив місцевих жителів, серед яких були і члени партії, завадив посадити в автобус СС пацієнтів місцевої психіатричної лікарні, до яких явно збиралися застосувати стерилізацію або навіть, можливо, евтаназію. Згадуючи такі автобуси в Хадамарі, Єва не раз говорила про це з батьком, але він щоразу відповідав, що їй слід набратися терпіння і що фюрер неодмінно втрутиться, якщо поліція справді винна у зловживанні владою.

Пауль постійно наголошував, що лікарню в Хадамарі ніколи і ніде не згадували у зв'язку з цим, а Єві треба викинути заяву Вольфа з голови. Він доводив дочці, що Герман, найімовірніше, помер із природних причин. Що ж до випадків «ненормального» поводження з розумово і фізично відсталими, то Пауль казав, що деякі пастори «Сповідницької Церкви» знайшли можливість захистити таких пацієнтів, не здіймаючи галасу. На його думку, вони вчинили розумно, бо обурення громадськості могло завдати ще більшої шкоди нещасним мешканцям лікарень.

Однак уява Єви знов і знов малювала їй картину того, як Герману роблять смертельні ін'єкції в якійсь холодній, стерильній кімнаті, коли поруч із її малюком немає жодної люблячої душі.

З часом, усвідомивши, що гнів просто виснажує її, Єва стала намагатися проводити якомога менше часу

наодинці зі своїми думками. Вона весь час була в компанії Лінді або своєї нової подруги Кетхен Фінк. Втім, Кетхен і сама боролася з власним гнівом і гіркотою через смерть батьків, які загинули під час недавнього бомбардування Кельна.

— Я розумію тебе, — Кетхен стягнула своє каштанове волосся у хвіст. Суботній ранок вона провела, працюючи в саду разом із Євою, і її запалі щоки ще не встигли охолонути від червненого сонця. — Але мене принаймні завжди підтримував чоловік.

Єва налила собі й Кетхен лимонаду.

— Але я теж не самотня. У мене є ти, Лінді, Ганс, мій батько і всі решта. Вайнхаузен — це моя сім'я.

— Чоловік — це зовсім інше.

— У багатьох жінок чоловіки далеко від дому.

— Так, але вони все одно знають, що чоловіки, хоч і далеко, люблять їх.

Це зауваження боляче зачепило Єву, нагадавши їй, наскільки вона осоружна. Витерши з чола піт, Єва зробила ковток лимонаду.

— А чому ти взагалі вийшла заміж за Вольфа? — запитала Кетхен.

— Я бачила в ньому те, що хотіла побачити, — роздратовано відповіла Єва.

— Але...

— Гаразд, Кетхен, досить. Я сама знаю, що була дурепою.

— Я цього не сказала.

— Ну то й що. Зате подумала. І всі решта теж вважають мене дурепою.

— Мені тебе просто шкода.

— Ну й даремно! — Єва, вставши, підійшла до вікна кухні.

— Як ти думаєш, Вольф засвоїв урок? — обережно

запитала Кетхен.

— Не знаю. Після зустрічі з Андреасом він ще не був удома. Тато каже, що Вольф, напевно, злякався. Може, й не сильно, але хоча б трохи — це точно.

— Було б добре, — Кетхен помовчала. — А що Андреас?

— Він надіслав листа, в якому запитує, чи все зі мною гаразд. Я відповіла йому, подякувавши за допомогу. І ще я сказала, що впевнена, що тепер Вольф схаменеться. Але це неправда.

— Ти, здається, казала, що Вольф заборонив тобі листуватися з Андреасом? — запитала Кетхен, але Єва, так само стоячи обличчям до вікна, не відповіла. — А, до речі... як поживають твої батьки?

Єва, зітхнувши, повернулася.

— Мама завела собі коханця в Бонні, — вона зробила ковток лимонаду. — Тато знає про це, але йому зараз не до того. У нього проблеми з єпископом через протест

проти арешту кількох пасторів.

— Твоєму батькові слід бути обачнішим. Він має підкорятися уряду незалежно від того, гарний він чи ні. Його друзі самі винні в тому, що мають неприємності.

Єва вловила в голосі Кетхен сердиті нотки.

— Так, ти права, — сказала вона. — Але годі про це. Тато вірний фюреру, і він, на відміну від мене, не дурень. Нещодавно він під час проповіді похвалив Гітлера за те, що той заборонив якусь антихристиянську брошуру, випущену Борманом. Це при тому, що Борман — один з лідерів партії.

— І це правильно.

— А мені байдуже. Ненавиджу Гітлера.

Кетхен наїжачилася.

— Ти обережніше. Чи ти думаєш, що твої висловлювання будуть списувати на нервовий зрив безкінечно?

Єва повернулася до подруги спиною.

— Минулої неділі отець Стефан молився за фюрера і пояснював, чому англійцям краще погодитися на мир, — сказала Кетхен. — Він не може зрозуміти, чому Британія оголосила війну за вторгнення в Польщу саме нам, а не Радянському Союзу, який зробив те саме за шістнадцять днів. Після богослужіння я нагадала йому, що і в Англії, і в Союзі правлять євреї. Ти знала, що Маркс і Ленін — євреї?

Намащуючи на хліб повидло, Єва байдужо знизала плечима.

— Якщо тобі від цього стане легше, скажу, що ми втратили близько 15 000 євреїв у Польщі, а у Варшаві є величезне гето, що нагадує гігантську в'язницю.

— І правильно. Євреї на це заслуговують.

— А мій Герман теж заслуговував?

— Твого Германа ніхто не вбивав, а ось англійці

знищили безліч ні в чому не винних німців... Як моїх батьків. Чи тобі на це наплювати? У газетах писали, що від нальотів британської авіації постраждало близько 40 000 цивільних в одному тільки Кельні. І хтозна скільки загинуло в Берліні, Бремені й Гамбурзі! І це лише початок.

— Єво! — пролунав у передпокої чоловічий голос.

Єва вийшла у вітальню.

— Тату?

— Вибач, що завадив вам, — було видно, що Пауль дуже чимось стривожений. — Я просто хотів дізнатися, чи чула ти новину.

— Ні. Я цілий ранок провела в саду.

— Вермахт зосереджує сили біля кордонів з Росією.

* * *

За тиждень до початку операції вторгнення

в Радянський Союз, яка отримала назву «*Барбаросса*», Андреаса підвищили у званні до старшого сержанта. Тепер під його командуванням був піхотний взвод із сорока осіб, розбитий на чотири відділення. Він входив до складу 3-го батальйону 18-го полку 6-ї дивізії 9-ї армії, яка була частиною групи армій «*Центр*» під командуванням генерал-фельдмаршала Клюге.

Повернувшись на схилі дня з наради, скликаної в штабі батальйону, Андреас із похмурим виглядом зайшов до казарми свого взводу. Побачивши його, солдати підхопилися і, як за командою, виструнчилися. Мовчки постоявши біля дверей, Андреас повільно пройшов уздовж шеренги підлеглих, заглядаючи кожному солдатові в обличчя. «Ще зовсім хлопчаки», — подумав він. Взвод Андреаса складався переважно з новобранців. Лише кілька солдатів брали участь в операціях у Польщі або на Західному фронті та ще восьмеро — в серйозних

боях на Балканах.

— Ти готовий, Дітере? — запитав Андреас, глянувши на одного з новобранців.

— Так, пане старший сержанте! Готовий віддати життя за батьківщину і фюрера!

— А решта готові?

— Готові! — хором відповів взвод.

— Добре, — Андреас рушив назад уздовж шеренги. Він сподівався, що його підлеглі будуть в першу чергу хоробрими солдатами Німеччини, а не фанатичними нацистами. — Всі ви пройшли школу Гітлер'югенду, тому я знаю, про що ви думаєте, але дозвольте дещо вам пояснити. Так, ми з гордістю б'ємося за батьківщину і фюрера, однак, коли світ вибухає в тебе під ногами, ти повинен битися за товариша поруч із тобою.

До казарми з таким самим похмурим виглядом увійшов капелан. Андреас дозволив йому виголосити коротку

проповідь і помолитися. Після молитви священник роздав усім охочим томики Нового Заповіту. Чимало солдатів узяли їх, однак деякі буркнули, що їх цілком влаштовує віра у фюрера. Подякувавши капеланові, Андреас дав йому час коротко поговорити з кожним із солдатів. Чотирнадцять із сорока сповідали свою особисту віру в Ісуса Христа. За їхніми висловлюваннями Андреас припустив, що вони належать до «Сповідницької Церкви». Особливо полум'яно говорив хоробрий молодий капрал на ім'я Хорст Детвайлер, який був родом із невеликого села в окрузі Пфальц, що на Рейні.

— Я не був у великому захваті від Гітлер'югенду, але знав, що Господь хоче, щоб ми звільнили світ від більшовиків, — прямо заявив Хорст.

Потім слово було надане іншим християнам взводу, поки нарешті крок уперед зробив останній із чотирнадцяти. Він сміливо заявив, що його мати була

єврейкою, однак він ще дитиною навернувся у християнську віру свого батька. Андреас помітив, як деякі солдати в шерензі перезирнулися. «З цим потрібно розібратися», — подумав він.

— Значить, Якобе Кек, ти — напівєврей.

— Так, пане старший сержанте!

Андреас обвів взвод очима.

— Хочу всім нагадати, що фюрер закликав порядних дітей від змішаних шлюбів, таких, як рядовий Кек, стати до наших лав. Хтось заперечує проти цього?

Відповіді не було.

— Добре. Тепер послухайте. За кілька годин ми кинемося в пащу гіганта, — Андреас на якусь мить замовк, а потім провадив далі. — Але за нашими спинами — не менший гігант... А тепер — відбій.

За шість годин, о 4:15, недільного ранку 22 червня 1941 року, німецька армія стрімко перетнула кордон

Радянського Союзу. Їй справді належало битися з гігантом, але кожний солдат був готовий відгукнутися на найвище покликання Рейху і виконати вічний обов'язок народу Німеччини: бути мечем християнської Європи, що стоїть на сторожі Заходу.

Утім, Адольф Гітлер разом зі своїм генеральним штабом вирішив вдарити не мечем, а тризубом. Уторгнення було здійснене у трьох основних напрямках: група армій «Північ» націлилася на Ленінград, група «Центр» — на Москву, а група «Південь», захопивши українську столицю Київ, повинна була вийти до Сталінграда. В арсеналі Німеччині були 3 200 000 солдатів, 3600 танків, 600 000 вантажівок і понад 2000 літаків. Як і під час кампаній у Західній Європі та Польщі, Гітлер розраховував на швидкість і натиск, або, як він казав, «бліцкриг» — «блискавичну війну».

У перший місяць після вторгнення в Радянський Союз

група армій «Центр», у складі якої був і взвод Андреаса, швидко захопивши захід СРСР, оточила в смертельному «мішку» під Смоленськом понад мільйон радянських солдатів. Обидві сторони зазнавали великих утрат.

Радянське військо намагалося прорвати оточення.

— Бауер, всім лягти! — відчайдушно крикнув лейтенант. Виття реактивних снарядів, що були зовсім близько, змусило взвод Андреаса кинутися врозтіч у пошуку укриття.

— Лягти! Всім лягти! — кричав Андреас.

Від шаленого залпу радянських ракет, випущених по німецьких позиціях, задвигтіла земля. Взвод був заскочений в полі, яке перемежовувалося рідколіссям. Попереду ріс невеликий березовий гай. З нього по німцях, що пішли в наступ, був відкритий вогонь зі стрілецької зброї. Андреас і його радист утиснулися в неглибоку вирву від снаряду, яку кілька днів тому залишила тут їхня

артилерія.

— Придушити! — Андреас указав своїй кулеметній обслугі на спалахи пострілів у тіні дерев.

Двоє кулеметників нашвидку встановили свій МГ-42 на краю сусідньої вирви. Незважаючи на те, що їх засипало землею від вибухів, а навколо свистіли осколки, вони змогли зарядити стрічку і спрямувати смертоносний свинцевий град у бік гаю.

— Чому немає підтримки артилерії? — крикнув Андреас радистові.

— Вони не знають координат.

— Ракети летять на п'ять кілометрів. Вони що, самі не можуть збагнути?

Взвод Андреаса накрило черговим залпом сталінських «катюш». Небо освітілося яскравими спалахами. Вакуумні вікнини висмоктували з легень життя. У повітря злітали пошматовані людські тіла. Кулеметну обслугу

Андреаса відкинуло вибухом.

— Бауер! — у вирву Андреаса скотився лейтенант фон Шауер. — Піднімай людей! Вперед! Уперед!

Андреас зціпив зуби.

— В атаку! — закричав він, перекрикуючи вибухи. — Вперед! Детвайлер, піднімайся! Вперед! Вперед!

Під безперервним вогнем ворога Андреас повів свій взвод прямісінько на радянську піхоту. То була шалена гонка — несамовитий бій за укриття в руслі струмка, що протікав приблизно за 50 метрів попереду.

Ззаду загупали німецькі міномети. Над головою завили міни, що падали, описуючи круту дугу, на радянські позиції. Взвод Андреаса просувався вперед. Один із його солдатів упав, убитий кулею, за ним другий, третій... Серед убитих був і Хорст Детвайлер.

Десь на півдорозі до струмка Андреас крикнув своєму заступнику:

— Кюбе, давай!

Ставши на одне коліно, сержант зняв з пояса гранату на довгій дерев'яній ручці і, висмикнувши чеку, метнув її в напрямку гаю. За першою гранатою полетіли ще дві. Цього було достатньо, щоб дати Андреасу перевагу. Дев'ятнадцять уцілілих солдатів, діставшись русла струмка, залягли і відразу ж відкрили вогонь у відповідь. Міномети продовжували обстрілювати гай.

Залпи радянських ракетних установок припинилися, і на наступні півгодини взвод Андреаса застряг у перестрілці з піхотинцями супротивника. На правому фланзі залишки другого батальйону вперто відбивали атаки ворога. Схопивши польовий бінокль, Андреас вдивлявся туди, де біля двох зламаних вибухом дерев розташувалася ворожа кулеметна точка.

— Кепсько, — пробурмотів він. — Занадто велика зона обстрілу. Якщо другий батальйон не встоїть, нам кінець.

За кілька сантиметрів від каски Андреаса продзижчали дві кулі. Схопивши карабін, він швидко випустив всю обойму в бік супротивника, потім перезарядив і ще раз спустошив магазин.

Його солдати продовжували тримати оборону. Вони були добре підготовлені. Німецьким піхотинцям не бракувало ні хоробрості, ні вміння, але в ту мить Андреас розумів, що все висить на волосині. Ухваливши рішення, він з криком підняв свій взвод в атаку.

Ворог від несподіванки здригнувся під рішучим натиском ланцюга німецької піхоти і позадкував. Навіть ритмічний стукіт кулемета «Максим» на правому фланзі замовк, поступившись місцем хаотичній стрілянині з ручної зброї.

За кілька секунд доля бою була вирішена...

Андреас, заплющивши очі, потягнувся за флягою.

— Кюбе, з'ясуй втрати.

За кілька хвилин сержант повернувся зі звітом. Андреас зв'язався по радіо зі штабом батальйону.

— У мене — менше чверті складу.

Після короткої паузи в динаміку прошипіла відповідь.

— Утримуйте позицію! Скоро наступ!

— Слухаю!

Андреас повільно піднявся із землі і став, спостерігаючи за тим, як медичні бригади кладуть на ноші понівечені тіла солдатів. Обходячи вирви, він рушив полем бою, всіяним пораненими і вбитими хлопцями з його взводу, щоб підтримати живих і вшанувати мертвих. Знявши каску, Андреас присів навпочіпки біля тіла якогось солдата. Він перевернув убитого на спину.

— Кек, — хрипко видихнув Андреас.

Йому хотілося плакати за цим хлопцем і за іншими солдатами з його взводу, за собою та за своєю любою Євою, про яку він думав день і ніч, але сил на сльози

у нього вже не залишалось.

Поклавши руку на плече Кека, Андреас заплющив очі, намагаючись уявити зелені береги Мозелю, але замість цього в його пам'яті спливали лише картини, запахи і звуки останнього місяця боїв на шляху до Москви. Він буквально відчував жар від обгорілих корпусів підірваних радянських танків, запах солярки, порохового диму й пилу. І ще — нудотний сморід трупів, що розкладалися під літнім сонцем.

Але залишилися й інші спогади. Андреас своїми очима побачив сліди знущань Сталіна над його власним народом. Ріючі окопи і бліндажі, німці знаходили масові поховання на місцях розстрілів. Вони зустрічали покалічених селян, які розповідали про тортури. Храми були перетворені на руїни або їх використовували як стайні чи склади. Цей перелік був довгим. Не дивно, що так багато селян зустрічали і вітали солдатів німецької

армії, як визволителів.

Андреас здригнувся. Він більше не міг дозволяти собі залишатися меланхолійним виноробом з Вайнхаузена. Він мусив повністю віддатися своїй другій ролі — ролі солдата. Батьківщина чекала від нього дій, а не почуттів. Його підлеглі потребували непохитного і мужнього командира.

Вставши, Андреас озирнувся довкола в пошуках Кюбе. Йому подобався цей сержант. Кюбе був кмітливим, сміливим і порядним хлопцем. Не минуло й року відтоді, як він працював помічником механіка в Гамбурзі.

— Кюбе, підготуй стрілецький ланцюг, — розпорядився Андреас, нарешті помітивши сержанта. — Інтервал десять метрів. У центрі кулеметна точка. Відряди вперед трьох розвідників. Наступ починаємо за сигналом двох червоних ракет.

Завжди контратака або наступ. Завжди. Саме так вчили

Андреаса. Саме це він і буде робити.

— Бауер, — гукнув, підходячи до Андреаса, лейтенант фон Шауер. Його обличчя було забруднене кіптявою.

— Слухаю, пане лейтенанте.

— Ми вже майже в Москві, а далі — як знати...

Можливо, на цьому війна й закінчиться. Групи «Північ» і «Південь» просуваються швидкими темпами. Танкові частини пішли вперед так далеко, що ми ледве встигаємо підтягувати за ними артилерію. Коні виснажені.

Лейтенант глянув на тіло Кека:

— Один із твоїх?

— Так.

— Твій улюбленець?

— У мене всі улюбленці.

Андреас сумно дивився вдалечінь. Усі чотирнадцять християн загинули. Він зціпив зуби.

Фон Шауер не встиг відповісти. У небо над їхніми

головами злетіли дві червоні ракети.

Розділ 25

«У нашому народі має пробудитися розуміння Божої благодаті. Ми очікуємо, що жінки Німеччини будуть сприймати свою працю на благо німецького народу як Божу заповідь, подібно до того, як наш фюрер, Адольф Гітлер, вважає Божим покликанням свій пост і свої обов'язки».

Готфрід Крунмахер, лідер Націонал-соціалістичної ліги жінок

Був вечір четверга, 21 серпня. Єва знімала одяг з мотузки, натягнутої на подвір'ї за будинком. Рятуючись від реальності, вона намагалася завантажити себе справами. Щопонеділка після роботи вона мила в домі вікна, щовівторка ходила на вечірні церковні зібрання,

щосереді, о шостій вечора, відвідувала жіночий клуб, четвер був днем прання, а в п'ятницю, повернувшись із обов'язкових для всіх членів партії зборів, Єва допомагала в шинку Краузе готувати вечерю для вдів, яких у Вайнхаузені ставало дедалі більше. Щосуботи вона підстригала газони і прибирала, а також допомагала у підготовці сільських свят. Неділя була днем для церкви і тихого часу на самоті біля могил Германа, Даніеля й дідуся. Тиждень завершувався вечірнім чаюванням в домі батьків.

Однак, незважаючи на постійне спілкування з людьми, Єва більше не відчувала себе частиною єдиного цілого. Зневірившись у всьому, вона завантажувала себе справами, щоб ні про що не думати і нічого не відчувати. Зайнятість стала для неї потребою. Проте інколи через втому їй доводилося робити зупинку, і тоді почуття знову виходили з-під контролю. Вони, як невсипущі демони,

завжди були поруч. Просочуючись крізь думки Єви, навалювалися на неї всією своєю вагою, тягнучи в темну прірву ненависті й депресії.

Знявши з мотузки останню річ, Єва поклала її в плетений кошик. Літній вечір був теплим і задушливим. Наближалася гроза, чорні провісники якої загрозливо піднімалися над гребенями пагорбів за Вайнхаузенем. Раптом Єву хтось гукнув. Вона обернулася. То був батько.

— Привіт, тату. Є новини про Ганса?

— Так. Мама майже впевнена, що їй вдасться домогтися його звільнення.

— Уже з'ясувалося, хто на нього доніс?

Піднявши із землі кошика з білизною, Пауль пішов за Євою в кухню, де вона поставила на стіл миску з ягодами і глечик з компотом.

— Це був Вольф, — сказав Пауль.

— Знову Вольф, — Єва налила в склянку компот. —

Я так розумію, він дізнався, що Ганс розповів про все дядькові Руді, і тепер мститься.

— Схоже на те.

— Андреас знову написав мені, — сказала Єва, сідаючи до столу. — Запитує, чи не постраждав хтось ще від рук Вольфа. Я відповіла, що ні, аж тут — ось це...

Зітхнувши, Єва з гіркотою в голосі вела далі:

— Нещодавно Вольф написав мені, що дізнався про проблеми Ганса і докладе всіх зусиль, щоб його звільнили, — руки Єви стиснулися в кулаки. — Він — справжнє породження пекла.

Пауль неспокійно засовався на стільці.

— Не варто тобі листуватися з Андреасом. Ти ж таки заміжня жінка.

Єва проігнорувала це зауваження, а Пауль не став нагнітати атмосферу.

— Так, шкода Ганса, — змінив він тему розмови.

— У чому його звинувачують?

Зробивши великий ковток компоту, Пауль повільно витер рукою губи.

— Я так зрозумів, у поширенні поразницьких настроїв, але, можливо, і в зраді. Вольф передав в гестапо лист, який, за його словами, йому дав цензор. Цей лист нібито написав Гюнтер. У ньому він розповідає Лінді, що Ганс якось сказав, що до тих пір, поки при владі Гітлер, Німеччині війну не виграти.

— Ганс ніколи такого не говорив. І чого б...

— Ну, звісно, Єво, — перебив доньку Пауль, — той лист — справа рук Вольфа. Все це — ніщо інше як обман. Єва прикусила губу.

— Ну так, авжеж. Адже Гюнтер зараз у Північній Африці. І ніхто не потурбувався перевірити це!

— Нам потрібно молитися, щоб мамі все вдалося. Ганса перевели до виправного табору в Бухенвальді.

В очах Єви промайнув жах. Бухенвальд! Вайнхаузенoм ходило чимало чуток про те, як там поводяться з ув'язненими.

Потягнувшись до склянки, Пауль помітив на столі листівку. Діставши з кишені окуляри, він прочитав її.

— Так от що британці розкидають над усією Німеччиною!

Листівка містила уривок недавньої проповіді римсько-католицького єпископа Мюнстерського, графа фон Галена.

«Сумнівно, що ці численні випадки смерті душевнохворих носять природний, а не зумисний характер. Думаю, це наслідки пропаганди законності позбавлення життя людей, які не мають надії на одужання... Як я бачу, у міністерстві внутрішніх справ та міністерстві охорони здоров'я навіть не намагаються приховати той факт, що безліч розумово неповноцінних вже було вбито, і чимало ще будуть убиті...»

— Я не хочу про це говорити, — підійшовши до радіо,

Єва знайшла хвилю з класичною музикою. — Я відразу згадую про Германа.

Пауль, вставши, м'яко поклав руку на плече дочки.

— Я тобі дуже співчуваю, але чому ти не можеш погодитися з тим, що в смерті Германа ніхто не винен?

Єва не відповіла.

— Я така рада, що вийшла з партії. Ненавиджу їх усіх, — сказала вона після короткої паузи.

Єва замовкла, чекаючи на реакцію батька.

— А що буде, якщо з партії вийдуть усі порядні люди? — замислившись на секунду, запитав Пауль. — Радикали отримують повний контроль і...

— Вони не просто радикали! Гітлер злочинець! Вони всі злочинці!

Пауль зблід.

— Тихіше. Не кричи, — швидко підійшовши до парадних дверей, він причинив їх щільніше. — Єво,

прошу тебе... Річард намагається допомогти тобі, але..

— І церковники теж злочинці. Ви нічого не зробили навіть після того, як дізналися правду. Єпископи фон Гален і Хільфріх Лімбурзький — єдині, хто виступив проти. І це католики! А що у цей час робили твої лицеміри зі «Сповідницької Церкви»?

— Вони теж намагалися щось зробити, тільки не так відкрито. Адже ти знаєш, що евтаназія зараз узаконена. І ще, деякі пастори вважають, що для багатьох нещасних інвалідів це навіть на краще.

Єва подивилася на батька з презирством.

— І ти вважаєш це нормальним? Це ж відколи церква почала санкціонувати вбивство, крім скоєного на полі бою?

— І крім смертної кари за тяжкі злочини.

— Нехай навіть і так.

— Єво, ти неправильно мене зрозуміла. Я просто хочу

сказати, що держава може діяти поза якимись нормами, але це не означає, що вона винна в умисній жорстокості.

— Ти хоч сам віриш у те, що кажеш? — презирливо кинула Єва. — А що ти скажеш, якщо завтра якийсь лікар вирішить, що ти — розумово неповноцінний? Та навіщо говорити про інших. Чому ти особисто нічого не зробив?

Пауль зіщулився.

— А що я повинен був зробити?

Єва вихопила з його рук листівку.

— А ось що! — крикнула вона. — Герман був твоїм онуком! То чому ж евтаназія тебе зовсім не тривожить?

— Тривожить, але не можна звинувачувати у ній тільки нацистів. Ця проблема існує і в Англії, і у Франції, і навіть в Америці. Евтаназія — виплід науки, Єво, а точніше — дарвінізму. Просто нацисти першими взяли її на озброєння...

— Мені все одно, чий вона виплід. Гітлер убив мого

сина, і я ненавиджу його... Чого не скажеш про тебе.

Зачинивши вікно, Пауль повернувся до Єви.

— Ти не права, що проводиш зв'язок між фюрером і евтаназією, — сказав він. — Цілком можливо, він взагалі не знає про цю програму. Його думки зараз поглинені війною. Гітлер не може щодня тримати під наглядом усіх фанатиків. І що ти скажеш, якщо він, дізнавшись про ці злочини, відразу ж покладе їм край?

— Ти при своєму розумі? Якщо навіть ти знаєш про це, то він — напевно, — жбурнувши листівку на стіл, Єва відвернулася до вікна.

— Ну а що, коли ти таки помиляєшся?

На шибку впали перші великі краплі дощу. Над долиною прогуркотів удар грому, і тієї ж миті музична радіопередача була перервана схвильованим голосом диктора, який повідомляв про славні перемоги Німеччини над радянськими військами. Єва зробила

гучніше з надією почути що-небудь про 9-у армію
Андреаса або 6-у — Вольфа.

— Неймовірно, — пробурмотів Пауль, слухаючи гордий
звіт диктора. Опір радянських військ під Смоленськом
було зламано, і всі три групи німецьких армій
просувалися далі, вглиб території супротивника. — Ось
чому багато людей думають, що Бог, незважаючи ні на
що, на нашому боці.

Раптом тон диктора різко змінився на наказовий.
«З 14 вересня всі євреї, що живуть у Німеччині, віком від
шести років повинні носити на одязі жовтий знак зі
словом «жид». Це допоможе розпізнавати серед нас
чужинців».

Єва зробила ковток компоту.

— Вони теж — расово непридатні. Євреї — наступні
в черзі.

— Даремно уряд чіпає зараз євреїв, — сказав Пауль.

— То, може, хоч для них ти щось зробиш? — саркастично запитала Єва.

— Знаєш... Ми зараз у стані війни, коли все спрямовано на виживання. Повір мені, щойно війна закінчиться, життя знову увійде в нормальне русло. Я вже бачу добрі передвісники цього.

— Наприклад?

— Уряд заборонив антихристиянську літературу, а окультистам тепер заборонено з'являтися на публіці. Мама каже, що партія вичистила з лав СС і поліції гомосексуалістів. Все це дає добру надію.

— Час покаже.

У кімнаті запанувала тиша, яка порушувалась тільки голосом диктора. «Тепер про інші новини... Фюрер віддав особисте розпорядження міністрові внутрішніх справ і міністру охорони здоров'я негайно припинити нелегальну евтаназію невиліковно хворих. У Північній

Африці...»

Єва була вкрай здивована.

— Як?

Не в змозі вимовити й слова, вона повільно опустилася на диван. Єва не знала, що й думати. Її переповнювали емоції: почуття провини, полегшення, радість... і злість, що Гітлер так пізно схаменувся.

«Отже, я справді помилялася, — подумала вона. — По радіо сказали, що Гітлер до цього непричетний. Виходить, як батько і сказав, евтаназія — справа рук фанатиків. Може, фюрер заарештує нелюдів, які вбили мою дитину? Може, він заарештує Вольфа?» Єва чомусь відчула впевненість, що так і буде. Їй захотілося знову повірити в краще і стати частиною єдиного цілого. Вона так сильно потребувала цього!

* * *

Решту літа 1941 року старший сержант Андреас Бауер мужньо вів своїх солдатів рівнинами Росії до заповітної мети — Москви. Він уже зрозумів, що їхній супротивник нецивілізований, але хоробрий; погано оснащений, але непохитний. Літня кампанія супроводжувалася жахливим кровопролиттям і злигоднями. Андреасові і його товаришам, на додаток до моторошних криків поранених, неймовірно дошкуляли воші, комарі, й мучила спрага. Під час боїв ніздрі обпікало клубами гарячого задушливого пилу. А коли на безкраї рівнини Росії опускалася темрява, даючи виснаженим солдатам можливість відпочити, повітря наповнювалося нудотним смородом трупів.

Вигляд понівечених кривавими боями полів навіював на Андреаса тугу за квітами й зеленими пагорбами батьківщини... І за Євою. Він опирався бажанню ще раз написати їй. Андреас надіслав Єві три листи, і на кожен із

них вона відповіла, запевняючи, що Вольф більше не заподіював їй шкоди. Її листи були короткими й обережними, але водночас обнадійливими. Проте Андреаса це листування певним чином бентежило. У світлі всього, що сталося, обіцянка, яку він дав раніше Вольфу, втратила будь-яку значущість, та слово чоловіка — не порожній звук. Утім, Вольф геть не заслуговував на повагу, і Андреасу, який щодня відчував близькість смерті й душевну пустку, було майже неможливо опиратися спокусі написати Єві.

Однак в думках про Вайнхаузен таїлася небезпека для молодого солдата. Ці думки запрошували повернутися його старе поетичне «я», що прагнуло до виноградників, літніх прогулянок уздовж Мозелю, недільних чаювань і сільських свят.

Те «я» боялося солдата, який жив в Андреасі.
Але те «я» могло його згубити.

Перший сніг упав на Східний фронт в ніч проти 12 жовтня, і просування групи армій «Центр» на Москву сповільнилося. Талий сніг змішався з дощами і перетворив осінні дороги на рідке місиво. Взвод Андреаса по коліно в багнюці штовхав вантажівки або тягнув коней, долаючи кілометр за кілометром. Продовольчі обози, які відставали від армії, котра швидко наступала, залишилися так далеко позаду, що були практично недосяжними. Тож Андреас і його взвод залишилися без зимової амуніції та шинелей. Вони тремтіли день і ніч і лише зрідка відігрівалися біля дров'яних печей російських селян. Утім, до 2 грудня німецькі війська відтіснили Червону армію до найближчих передмість Москви. Андреас вже міг розгледіти в бінокль будинки радянської столиці, розташованої за 30 кілометрів на південний схід.

— Вирви звірові серце, і він помре, — сказав він сержанту Кюбе. — Будемо молитися, щоб так і сталося.

Андреасу хотілося додому. Однак ворог не погоджувався віддати своє серце. Він продовжував уперто оборонятися, і втрати Німеччини сягнули півмільйона осіб. Ніхто не міг підрахувати втрат Радянського Союзу, але вони були приголомшливими. В одному лише Смоленському «мішку» загинуло понад мільйон радянських солдатів. Утім, незважаючи на величезні втрати, Москву узято не було. Морозного ранку 5 грудня радянська армія пішла у відчайдушний контрнаступ, відкинувши німців на сотню кілометрів на захід. Місяць по тому Андреас і його підлеглі, що потерпали від холоду, опинилися посеред застиглих руїн якогось містечка на Волзі за кілька кілометрів на схід від Стариці.

— Г-готові?

Молодого солдата біла сильна дрож. Сімох його товаришів уранці знайшли замерзлими. Ледве тримаючись на ногах, Андреас кивнув. Він і десяток його підлеглих тулилися в невеликій майстерні, радіючи найменшому захисту від вітру. Але навіть усередині приміщення було близько 30 градусів морозу. Андреас обмотав голову ганчіркою, залишивши лише вузьку щілину для очей і отвір для рота, що вже встиг обрости бурульками. Він повільно зняв подерті шарфи, якими були обмотані його руки. Кінчики відморожених пальців почорніли. Насилу склавши долоні докупи, Андреас відвернувся, поки його товариш мочився йому на пальці.

Тепла сечі було достатньо для того, щоб трохи відігріти руки. Це дало змогу Андреасу тричі зігнути й розігнути пальці, поки вони почали покриватися жовтою крижаною кіркою. Чиркнувши сірником, він підніс вогник до трісок, складених усередині буржуйки.

— Збирайте паливо, — сказав Андреас підлеглим.

Його гукнув новий взводний телефоніст. Зв'язківці нарешті дотягнули провід до розташованого приблизно за півкілометра штабу батальйону.

— Командир батальйону каже, що вранці очікується атака ворога, — сказав телефоніст, тремтячи від холоду. Його звали Рольф Вебер. До армії цей хлопець служив у крамниці в Ульмі.

Андреас застогнав. Через брак офіцерів під його командуванням тепер була рота з 165 солдатів, сформована із залишків двох інших рот. Разом з іще однією ротою вони відступили в це місто, тим часом інша частина батальйону зайняла позиції на відкритій рівнині.

— Що це буде? Просто вибіг чи повномасштабний наступ? З яким озброєнням?

— Наступ, — відповів Вебер. — Із Т-34. Лейтенант каже, що нас підтримає артилерія.

Один із молодих рядових заплакав. Він сидів на землі, тремтів і схлипував, думаючи про своїх батьків. Знову обмотавши шарфами заляклі руки, Андреас підійшов до хлопця.

— Ціммер...

— Вибачте, — сказав солдат.

Андреас поклав руку Ціммеру на плече. Цей здоровань був сином пивовара з Баварії. Його перевели в роту Андреаса після захоплення Клина, під час якого Ціммер показав себе хоробрим солдатом.

— У нас немає вибору, — сказав Андреас, цокотячи зубами від холоду, — проте є надія.

Дружньо поплескавши хлопця по спині, він подивився на годинник.

Світанкове сонце, піднявшись над обрієм на сході, пофарбувало безкраю засніжену рівнину в рожеве.

Андреас подивився в безхмарне морозне небо і повів свою роту на оборонні позиції на східній околиці зруйнованого міста. Пройшовши по коліно в снігу вздовж вогневого рубежу, він роздав тактичні вказівки чотирьом взводним командирам.

Нервово очікуючи атаки, солдати тремтіли й ховали руки в тонкі осінні шинелі. Над їхніми головами завили перші снаряди далекобійної німецької артилерії. Їх спрямували в бік супротивника, що приготувався до наступу під прикриттям лісу за два кілометри від німецьких позицій. Притулившись разом зі своїм телефоністом до стіни дощатого навісу, Андреас підніс до очей польовий бінокль. Над лісом піднімався шлейф білого диму. Запрацювала радянська артилерія.

— Почалося! — крикнув Андреас, стрибаючи в укриття найближчого підвалу. Тієї ж миті розриви снарядів здійняли в повітря цеглини і сніг. Вилаявшись, Андреас

швидко вибрався нагору й подивися в бінокль.

Засніженою рівниною в їх бік рухався довгий ланцюг радянських солдатів і танків. Раптом над головою Андреаса прогуділа ескадрилья юнкерсів. Під схвальні вигуки солдатів штурмовики спікірували на ворога і почали скидати бомби на танки та обстрілювати з кулеметів піхоту. Новий залп радянської артилерії знову змусив роту Андреаса пірнути в укриття.

Земля тряслася від вибухів. Німецька артилерія й підтримка з повітря трохи стримали наступ противника, однак відстань між радянськими військами і постатями в сірих шинелях, що притискалися до решток зруйнованих будівель, дедалі зменшувалася. Сніг приглушував брязкіт гусениць, та коли артпідготовка закінчилася, рота Андреаса не мала сумнівів, що ворог був зовсім близько. Ледве вони почали вибиратися зі своїх укриттів, як вдалині пролунав різкий хлопок, а за ним ще

і ще.

— Усі вниз! — крикнув Андреас.

На вулицях почали рватися танкові снаряди, здіймаючи в повітря купи цегли і каміння. Ревіння танків чимраз ближчало.

— Нам потрібна підтримка мінометів! — крикнув Андреас Веберу.

Металеві гіганти, брязкаючи гусеницями, невблаганно насувалися на німецькі позиції. Збоку і позаду них, нерішуче човгаючи ногами по засніженому полю, бігли піхотинці. Андреас затамував подих. Напередодні ввечері сапери повинні були розставити у відкритому полі протитанкові міни.

Нарешті під одним з танків ухнув вибух. Потім — ще, і ще. Андреас підніс до очей бінокль. Наступ зупинився. Багато танків горіло. Піхота вагалася, не наслідуючись рухатися далі.

— Вогонь! — крикнув Андреас.

Рота відкрила вогонь по супротивнику. По танках почали стріляти чотири обслуги бронebійників, які причаїлися у висунутих уперед замаскованих укриттях. З довгих стволів їхніх гармат вилітали метрові язики полум'я, посилаючи снаряди в сталевих монстрів, які застигли на місці. Один із Т-34 спалахнув, за ним — другий.

У цю мить застрочили кулеметники Андреаса. «Ра-та-та... Ра-та-тат...» — спустошували вони стрічку за стрічкою, скошуючи радянську піхоту, якій ніде було сховатися на відкритій місцевості.

У бінокль Андреас напружено спостерігав за тим, як радянські офіцери верхи на конях, що гарцювали в снігу, стріляли в повітря, женучи своїх солдатів мінним полем. Опустивши бінокль, він відклав автомат і зірвав із плеча гвинтівку з оптичним прицілом. Ретельно прицілившись,

Андреас натиснув на спусковий гачок. Один з радянських офіцерів випав із сідла. Перезарядивши рушницю, Андреас зробив ще один постріл, цього разу влучивши в коня під іншим офіцером.

Чотири Т-34 змінили тактику і почали просуватися вперед, вишикувавшись в колону. Перший танк зупинився. Його башта повільно повернулася, ствол гармати опустився, націлившись на одну з кулеметних обслуг Андреаса. Гримнув постріл, і на місці, де ще секунду тому були двоє німецьких хлопців, залишилася лише димуюча вирва.

Схопивши шмайсер, Андреас підняв роту в атаку. Він чув, як поряд зі свистом пролітають кулі. Зусібіч миготіли доріжки трасуючих снарядів. Незважаючи на загороджувальний вогонь німецьких мінометів, радянський ланцюг уперто просувався вперед, і тепер між ним і німецькою піхотою було не більше сотні метрів.

Першими прийняли на себе удар висунуті вперед протитанкові обслуги. Андреас побачив, як радянська піхота почала люто обстрілювати його бронebійників.

— Прикрийте їх! — крикнув він кулеметникам, і ті, розвернувши ствол, скосили групу радянських солдат, що бігли до протитанкової вогневої позиції.

Мертві тіла ворогів поцяткували засніжене поле кривавими плямами. Супротивник зазнавав великих втрат, однак з-за лісу приспіло підкріплення. Андреас швидко обвів поглядом поле...

Розділ 26

«Свобода — наш найбільший скарб. Ми будемо віддано служити їй, проходячи крізь бурі війни, і йти за нею, як за щасливою зіркою, яка вказує в темряві ночі шлях до прийдешнього світанку».

Йозеф Геббельс, нацистський міністр народної освіти та пропаганди

— Назад! Назад!

Андреас наказав своїм передовим частинам відступати під прикриттям кулеметного вогню всередину міста. Відстань між ними й радянськими піхотинцями швидко скорочувалася. Ставши на коліно, Андреас випустив з автомата по ворогу порцію смертоносного свинцю.

Коли передній ланцюг проминув вогневий рубіж, Андреас віддав наказ про загальний відступ. Рота зайняла позиції всередині зруйнованого міста. З усіх боків рикошетили кулі. Всюди оглушливо рвалися снаряди, викидаючи високо в небо уламки бетону, цегли і грудки мерзлої землі.

— Передай до батальйону, що нас відтісняють, — крикнув Андреас своєму зв'язківцеві, пірнувши за рештки стіни.

Вебер був поранений в руку. Кров капала на сніг. Він спробував зв'язатися з батальйоном.

— Радіостанція замерзла! — крикнув він.

— А що з телефонною лінією?

— Порвалася.

Андреас подивився на пряжку на ремені Вебера, на якій було вибито: «З нами Бог». Тепер їм дійсно могло допомогти тільки чудо. У місто в'їхали радянські танки.

Перекочуючись через купи цегли, вони розподілилися трьома паралельними вулицями. Зі своєї позиції в центрі Андреас чув брязкіт їхніх гусениць і постріли баштових гармат. Повз нього пробігла обслуга бронебійників. Хлопці поспішали зайняти зручну вогневу позицію.

За 20 метрів попереду на них почав націлюватися танк.

— Ну ж бо! Давайте! — прошепотів Андреас, подумки підносячи молитву до Бога.

Танк вистрілив, улучивши просто в солдатів, і їхні пошматовані тіла розлетілися врізнобіч.

У цю мить із верхнього поверху однієї з сусідніх будівель заторохтів німецький великокаліберний кулемет, сипонувши на сталевого монстра й піхоту довкола нього зливу куль. Башта танка знову почала зі скреготом повертатися. Вихопивши з руки вбитого снайпера гвинтівку, Андреас зарядив її бронебійними патронами і, зайнявши позицію на купі цегли, прицілився

в танк. Навколо цокали кулі, але він, не звертаючи на них уваги, повільно видихнув і натиснув на спусковий гачок.

Андреас устиг тричі пробити броню в місці, де сидить механік-водій, але танк все одно вистрілив, обваливши на кулеметника верхню частину будівлі. Треба було відступати. Андреас скотився з купи і крикнув, щоб всі відходили далі вглиб міста. Добігши до однієї з напівзруйнованих споруд, залишки його роти розподілилися по вікнах. Десь поблизу дві обслуги бронebійників продовжували вести вогонь по радянських танках.

— Будемо утримувати цю позицію, — сказав, важко дихаючи, Андреас. — Ми вже майже на околиці міста, далі відступати не можна, інакше опинимося у відкритому полі.

Він подивився на своїх переляканих солдатів.

— Я готовий, — сказав крізь зціплені зуби хлопець із

Баварії.

Андреас поплескав його по касці.

— Добре, Ціммер. Підеш зі мною. Вебер, кидай своє радіо. Зайвий ствол нам зараз не завадить.

Андреас і Ціммер схопили ранцевий підривний заряд і, пригинаючись за купами цегли, кинулися до перевернутого автомобіля, що валявся поблизу.

— Тримай мій шмайсер, — сказав Андреас напарнику. — Коли я дам команду, стріляй, не шкодуючи патронів. Коли все вистріляєш, кидай гранати. Я беру на себе танк.

У радянської піхоти, яка просувалася центральною вулицею міста, була перевага — два танки. Взвод на північній вулиці намагався покінчити з останнім уцілілим танком, а на південній бій вже йшов тільки з численною живою силою супротивника. Бронебійники, побачивши, що там для них роботи більше немає, швидко перемістилися в центр. Тієї миті, коли Андреас виринув

із-за укриття, вони випустили снаряд в задній танк, улучивши просто в боєкомплект. Пролунав оглушливий вибух, який знищив не тільки сам танк, а й з десяток піхотинців, які за ним ховалися.

— Дякую Тобі, Боже, — прошепотів Андреас. — На одного менше.

Перший танк зупинився. Його башта почала повертатися ліворуч. Судячи з усього, екіпаж намагався знайти позицію німецьких бронebійників. Користуючись моментом, Андреас поповз уперед, тягнучи за собою підривний заряд. Наблизившись до танка, він завмер, втиснувшись у кашу зі снігу та сміття. Андреас чув напружені голоси радянських танкістів усередині машини і шум зубчастих передач, що повертали башту.

Він дав сигнал Ціммеру, і той, вставши, відкрив лютий вогонь по сторопілих піхотинцях. Спустошивши обойму, він відкинув карабін і, схопивши автомат Андреаса,

перестрибнув на нову позицію.

Під прикриттям Ціммера Андреас, зціпивши зуби, схопився із землі. Його ноги немов налилися свинцем, а світ на мить завмер. Висмикнувши чеку, Андреас застрибнув на танк і жбурнув заряд під башту. Під свист куль він зіскочив на землю і, відкотившись убік, закрив голову руками.

Заряд, вибухнувши, підкинув гармату танка, як гігантський, відірваний від суглоба палець. Андреаса обсипало градом дрібних уламків. Швидко піднявши голову, він подивився на Ціммера. Той у цю мить кидав свою останню гранату.

— Ціммер! Відходь!

На хлопця вискочив високий ворожий солдат, але, убитий чиїмось пострілом, упав на землю. Андреас висмикнув з кобури пістолет і кинувся до Ціммера. Баварець схопив свою гвинтівку і задкував, намагаючись

на ходу зарядити патрон. На купі цегли з'явився ще один ворожий солдат, але й він упав, скошений кулею невидимого стрілка.

— Ціммер! Відходь! Відходь! — кричав Андреас, відчуваючи, як кулі чиркають по його уніформі. Одна з них злегка зачепила каску.

Ціммер з пронизливим криком «О, мій Боже!» пірнув у вікно будівлі, де зайняла оборону його рота. Раму вікна зараз же рознесло на друзки чергою трасуючих куль.

— Відходимо на один квартал! — крикнув на бігу Андреас, вламуючись у двері слідом за Ціммером. Знаючи, що радянські солдати сильніші в обороні, ніж в атаці, він вирішив заманити їх у пастку.

Його хлопці на центральній вулиці почали короткими перебіжками пересуватися від будинку до будинку. Без підтримки танків наступ радянської піхоти сповільнився.

Андреас віддав наказ одному зі своїх солдатів, і той,

пригинаючись, кинувся до позиції, яку займав загін сержанта Кюбе на південній вулиці. Потім з таким самим завданням на північну вулицю, що її обороняв молодий капрал на прізвище Куровські, був відправлений Ціммер.

Підкоряючись наказу, загін Кюбе відкрив на своєму фланзі шквальний кулеметний вогонь по супротивнику, що наступав, змушуючи його зміститися на центральну вулицю. Аналогічним чином відтіснити радянських піхотинців почав і Куровські на лівому фланзі.

Вогневі точки утворили перевернутий клин, у вершині якого була група Андреаса, що чекала на появу ворога в центрі флангових лещат.

— Штенцель, мені потрібен снайпер на верхньому поверсі. Хутко! — розпорядився Андреас.

Затамувавши подих, він прислухався до подій на флангах. За характером стрілянини стало зрозуміло, що задум Андреаса вдався: ворог поступово відступав на

центральну вулицю.

— Приготувати гранати. За моєю командою атакуємо.

Зірвавши з ременів гранати з дерев'яними ручками, солдати завмерли в очікуванні команди. Щойно Штенцель зайняв свою позицію зі снайперською гвинтівкою, Андреас дав наказ атакувати, і його підлеглі з криками кинулися вперед, кидаючи гранати в радянських піхотинців, що задкували із сусідніх вулиць. Ті, не чекаючи нападу, зрозуміли, що оточені, і почали відступати.

Проте атака німців не закінчилася успіхом. На допомогу своїм приспіли дві радянські кулеметні обслуги з кулеметами «Максим» на санях. Установивши їх на центральній вулиці, вони відкрили по супротивнику шквальний вогонь, ризикуючи зачепити своїх товаришів, які відступали. Павутина трасуючих куль змусила Андреаса та його підлеглих знову кинутися в укриття.

Пастка не спрацювала.

Присівши за рогом напівзруйнованої стіни, Андреас дав знак снайперу, і той майстерно впорався з однією з радянських кулеметних обслуг. Побачивши це, друга обслуга швидко розвернула ствол свого «Максима» і сипонула свинцем на верхній поверх будівлі.

Штенцель передбачав це, тому встиг змінити позицію і знову відкрив вогонь. Він застрелив одного з кулеметників, і «Максим» замовк. Андреас, вирішивши, що покінчено з обома, знову підняв своїх солдатів в атаку.

Першим з укриття вистрибнув Вебер, але, отримавши кілька куль у груди, із широко розплющеними очима впав на спину. Андреас голосно вилаявся. Якщо вони хотіли виграти цей бій, їм слід було негайно наступати.

Перекотившись на іншу позицію, Андреас ледь не позбувся голови. Кулеметна черга, встромившись в край стіни, облила його каску градом цегляних уламків.

Наступної миті пролунав постріл снайпера, і другий «Максим» теж замовк, однак радянська піхота вже встигла перегрупуватися.

— Кюбе! — крикнув Андреас, — продовжуємо натиск!

Він розумів, що на одного його солдата припадає три або чотири радянських, але іншого вибору не було. Якщо супротивник здогадається про величину своєї переваги, то шансів на перемогу не залишиться.

Пристібнувши до автомата останній магазин, Андреас однією чергою скопив трьох радянських піхотинців.

— Вперед!

І тут на вулицю позаду Андреаса вкотилися два німецькі напівгусеничні всюдиходи з підкріпленням. Машини, устатковані невеликими гарматами, відкрили шалений вогонь по радянській піхоті. З кузова на землю вистрибнуло кілька десятків солдатів у сірій уніформі, серед яких був і лейтенант фон Шауер. Вигукуючи накази,

він кинув підкріплення в атаку. За п'ятнадцять хвилин німецькі солдати відтіснили ворога, хоча той ще продовжував уперто оборонятися.

Фон Шауер знайшов Андреаса.

— Бауер! Сюди рухаються дві радянські дивізії. Нам наказано відступати, щоб артилерія могла стерти це місто з лиця землі.

* * *

Зима 1941 – 1942 років минула для Єви під знаком боротьби із сумнівами щодо партії, фюрера та її обов'язку перед батьківщиною. Попри те, що вона, піддавшись на вмовляння Клемпнера, повернулася до своєї роботи, події, які відбувалися в Німеччині, залишали в неї багато запитань. Співробітники й сусіди запевняли її, нібито вбивства, вчинені лікарями, були зловживаннями нацистських радикалів, і фюрер вже належним чином

розібрався з цією злочинною помилкою, але Єва знала, що вже ніколи не буде ставитися до партії так, як колись. До того ж її не полишали неясні підозри, що евтаназію насправді не заборонили, а лише приховали від очей громадськості. І як вона мала ставитися до постійних службових директив вжити жорстких заходів до євреїв і інакодумців?

Єва була впевнена лише в тому, що солдати на фронті потребують її допомоги. Тож і тримала свої сумніви при собі, не бажаючи розпалювати в жителях Вайнхаузена невдоволення дивними речами, що відбувалися в Берліні, і разом з усіма сільськими жінками плела шкарпетки й шила ковдри. Успіх армії в поході на Радянський Союз залежав від спільної праці усієї Німеччини. Хай які підозри роздирали німців щодо нацистського уряду, всіх їх об'єднувала спільна мета: перемога над «червоною» пошестю. Навіть батько Єви нагадав своїй громаді, що

це — війна на виживання: або християнська Європа остаточно покінчить з більшовизмом, або радянські солдати дійдуть до Атлантичного океану, залишаючи по собі кривавий слід розрухи.

Влітку Єва зосередилася на своєму городі, за яким вона ретельно доглядала. Оскільки харчі йшли на забезпечення продовольчих потреб армії, купити м'ясо стало майже неможливо, як і багато інших продуктів. Єва вже забула, коли востаннє куштувала апельсини, а масло й сир стали мало не ознаками розкоші. Тому вона намагалася виростити якнайбільше огірків і капусти, аби заквасити на зиму. В серпні Єва провела чимало часу, збираючи разом із туристичним клубом ягоди та закриваючи варення, щоб відправити його солдатам у подарунок на Різдво.

З Вольфом вона не бачилася із жовтня 1940 року. Весь цей час Єва поводитися так, ніби її чоловіка взагалі не

існувало. Вона сподівалася, що так воно і є. Проте Вольф був живий, і від нього знову стали надходити листи. Кожен конверт Єва відкривала, зціпивши зуби. Вона так і не пробачила Вольфові і не збиралася цього робити. Можливо, щодо фюрера вона й помилялася, але щодо свого чоловіка — ні.

Однак, на її жаль, в листах Вольфа не було погроз, які могли б підживлювати її гнів. Вони були цілком буденними. Вольф жодного разу навіть не натякнув на свою сутичку з Андреасом. По суті, він взагалі не згадував імені свого зведеного брата. Листи Вольфа переважно описували життя в походах, його подвиги й задоволення, яке він отримує, вбиваючи ворогів. Він писав, що хаос битви викликає в нього захват, як ніщо інше в житті, і що під час своїх коротких звільнень він знемагає від нудьги. Свій останній лист Вольф завершив побажаннями Єві всього найкращого, зазначивши, що навряд чи скоро буде

вдома, зважаючи на віддаленість передових ліній вермахту.

Перша субота вересня 1942 року була вогкою. Густий річковий туман висів над Мозелем майже до обіду, не даючи змоги Єві зайнятися газоном перед будинком. Тому, щойно роса висохла, вона, взявши газонокосарку, вирушила підрізати траву. Єві подобалося це заняття. Вона любила звук клацання ножів, що оберталися. Штовхаючи газонокосарку, Єва чомусь завжди заспокоювалася. Запах свіжоскошеної трави відносив її в ті дні, коли вона безтурботно пила лимонад і співала пісень на літніх сільських святах.

Повз Єву, помахавши їй рукою, проїхала на велосипеді фрау Вікер. Фрау Краузе з кошиком продуктів у руках поспішала до свого шинку. З радіоприймача у прочинене вікно долітали звуки військових маршів. Єва зупинилася, щоб витерти спітніле чоло.

— Здрастуй, Єво, — пролунав знайомий голос.

— О, пане Бібер! Рада вас бачити!

Завдяки зв'язкам Герди Фольк після шести місяців виправних робіт Ганса звільнили з Бухенвальда з червоною нашивкою політв'язня.

Знявши кашкет, Бібер провів худою рукою по лисій голові. Про життя в таборі його в селі ніхто не розпитував, та він і не став би розповідати, оскільки мовчання було умовою його звільнення. Ганс сказав Єві тільки, що його навантажували роботами менше, ніж ув'язнених із жовтими, фіолетовими чи чорними нашивками. Однак табір змінив його. Дарма, що Ганс старався бадьоритися, — вогонь в його очах згас.

— Я проходив повз пошту, і Фінк передав тобі ось це.

Вручивши Єві невеликий конверт зі штемпелем «Польова пошта», він процитував відомий двовірш:

«Завжди, коли ти думаєш,

*що годі щось змінити,
Приходить звідкись світло,
щоб шлях твій освітити».*

Єва з усмішкою витерла руки об фартух.

— Так, маленький вогник надії завжди залишається.

Вона взяла конверт і запросила Ганса в дім. Швидко поставивши на кухонний стіл пиво й домашню ковбасу, Єва усамітнилася з листом у вітальні.

*«2 серпня 1942 року
Польова пошта, 9-а армія
Можайськ, Росія*

Люба Єво,

вибач, що пишу тобі, але я більше не міг стримуватися. Вчора був тихий спокійний ранок. Я сидів на самоті, дивлячись у безкрає російське поле, і мені так хотілося, щоб ти опинилася поруч, бігала за метеликами чи збирала квіти, як це було в дитинстві. Коли настала ніч, я розстелив на землі ковдру і, дивлячись у небо, мріяв, щоб ти була поруч і допомагала мені лічити зірки.

Мені б хотілося плакати за всіма, кого я люблю, але в моєму серці не

зосталося жодних емоцій. Щоразу, заплющуючи очі, я молюся за Вайнхаузен. Я дуже хвилююся за Лінді та її дівчаток. Гюнтер — не солдат, і мені важко навіть уявити, як він воює в пустелі. Я зустрів у Варшаві Гері Шнайдера. Він зараз в СС. Сказав, що Отто вбили в Норвегії, а Удо зараз на Балканах. Йому не позаздриш.

Що ж до мене, то часом мені здається, що мій розум живе окремо від мого тіла. Іноді складається враження, що в мені — дві різні людини. Напевно, я втрачаю глузд, але я все одно вдячний Богу за кожний прожитий день.

Я побачив чимало такого, за що мені соромно. Я не маю на увазі бої чи навіть страти партизан, бо без цього на війні не обійтися, але я бачив, як поліція вириває бороди стареньким євреям і розстрілює людей тільки за те, що вони — євреї. Я навіть чув, що так само чинять деякі підрозділи СС і вермахту. Один солдат вихвалявся, що особисто розстріляв із кулемета 500 євреїв. Він сказав, що має на це право, тому що колись якийсь єврей-брокер обдунив його сім'ю, і вона втратила все.

Цілком очевидно, що ми втрачаємо наш добрий лад. Жоден порядний німець не повинен мислити, як той солдат. Хтось має якнайшвидше розповісти про цю ганьбу Гітлеру. Втім, іноді мені здається, що він про все знає. Подейкують, що фюрер змінився.

Нещодавно я розмовляв з одним капеланом, який багато років служив в СА. Він був дуже стривожений тим, що націонал-соціалізм перетворився на націонал-зарозумілість. Але він сказав, що ми повинні захищати Рейх. Мене це бентежить. Як мені зрозуміти, за що саме я воюю? Хоча, напевно, зараз це вже не має значення. У нас не залишається іншого вибору, окрім як битися. Британці кидають бомби на голови мирних жителів, і мені страшно навіть подумати про те, що ти можеш опинитися в руках ворогів. Тому, якщо я й загину під прапором зі свастикию, захищаючи тебе, то в цьому буде великий сенс.

Я радий, що Бібера звільнили. Перекажуй йому вітання від мене. Також величезний привіт твоєму батькові. Скажи йому, що я намагаюся читати Новий Заповіт, який він мені дав, але вірити в що-небудь в такій обстановці дуже складно.

Єво, будь ласка, молися за мене й моїх бідних солдатів. Вони — усього лишень хлопчаки в касках.

Андреас»

* * *

Наприкінці того літа і впродовж всієї осені Андреас

неодноразово відзначався мужністю під час жорстокого протистояння під містом Ржев, недалеко від Москви. Потім, у перші дні листопада 1942-го, він героїчно врятував життя своєму другові Ціммеру і трьом іншим солдатам, здійснивши нічну вилазку в місце розташування супротивника, де чотирьох його товаришів утримували в полоні.

Незабаром після цієї блискуче проведеної операції лейтенант фон Шауер дав Андреасові рекомендацію в школу офіцерів. Це була можливість, про яку в минулі роки бідний сільський хлопець не міг навіть мріяти, однак Андреас, не бажаючи залишати свою роту, почав затято протестувати проти відправки в тил. Та до його протестів ніхто не дослухався. Менш ніж за два тижні надійшов наказ про його переміщення, і невдовзі він уже сидів у потягу, що прямував через Варшаву до Дрездена.

Тим часом Вольф, який пройшов за останні дванадцять місяців разом із групою армій «Південь» через зимовий окупований Київ і взяв участь у весняній наступальній операції під Харковом і у кривавій літній битві під Ворошиловградом, нарешті опинився в засніженому зруйнованому Сталінграді. Там він разом зі своїми товаришами намагався утримати позиції під час запеклого контрнаступу радянських військ, що почався 19 листопада 1942 року.

До цього моменту у війні вже було вбито, поранено або взято в полон близько 1 750 000 німецьких солдатів, і командування вермахту усвідомлювало, що ресурси Німеччини на межі. До того ж, як військові, так і політичні лідери боялися близького оголошення війни американцями. Гітлер розумів: щоб уникнути катастрофи, до якої могла призвести війна на два фронти, Радянський Союз потрібно було перемогти якнайшвидше.

Він був твердо переконаний, що захоплення Сталінграда зламає хребет «червоному звіру» і змусить Сталіна капітулювати. Отже, Гітлер провів межу під назвою «Сталінградська битва», визнавши, що той, хто її переступить, стане переможцем у всій війні.

Розуміючи, що ставки в цій битві високі, Вольф служив безстрашно, раз по раз прориваючись на своєму мотоциклі крізь вогонь ворожої артилерії, партизанські засідки та бомбардування з повітря. Він доправляв украй важливі депеші на передову і пробирався глибоко в зони боїв заради порятунку поранених товаришів. Одного разу Вольф подолав на своєму БМВ з коляскою справжню гору уламків, щоб доправити на стратегічно важливу позицію бронebійника, який потім урятував від радянських танків цілу роту. Іншим разом він підхопився зі свого мотоцикла з пістолетом та ножем у руках, кинувшись на допомогу невеликій групі німецьких солдатів, що пішли в нерівний

рукопашний бій.

Однак героїзм Вольфа затьмарювала його жорстокість, яка вже не раз коштувала йому підвищення у званні. Він із насолодою вбивав поранених радянських воїнів, переїжджаючи їх понівечені тіла мотоциклом, і був немилосердним до цивільних, які опинилися посеред жахливих вуличних боїв. Той факт, що їм заборонив евакуюватися їх уряд, для Вольфа нічого не важив. Він убивав усіх, навіть якщо це були селяни, які забилися у віддалений кут зруйнованого будинку.

Вольф почувався непереможним. Він вважав себе справжнім утіленням арійського воїна. Але незабаром одна подія випробувала його хоробрість сильніше, ніж радянські снайпери. Готуючись до чергового завдання штабу батальйону, він отримав цікавий лист від дядька Єви, Руді, в якому той сповістив Вольфа про смерть усіх трьох його покровителів. Генерал фон Фауштенбург був

застрелений під Ленінградом, ще один «фон» загинув під час бомбардування на Рурі, а полковник «Мертвої голови» став жертвою партизанів під Мінськом. Далі Руді писав, що командування Вольфа займається ретельним і неупередженим розглядом його справи, і в найближчу відпустку він буде допитаний гестапо. Послання завершувалося словами: «Якщо ти переживеш Росію, знай, що у Вайнхаузені на тебе чекає розплата за твої злочини».

Сидячи на залізничній станції в очікуванні потяга на Варшаву, Вольф двічі перечитав лист, а потім зім'яв його і жбурнув в пічку. «Я розберуся і з цим бундючним дурнем, і з Андреасом», — подумав він, зловісно примруживши очі. Вольф не раз уявляв, як він помститься своєму братові й дядькові Єви, і лист Руді не міг перешкодити його планам. «Вони мені заплатять. Обидва».

Вольф був відряджений зі Сталінграда із завданням доставити запечатаний пакет від начальника штабу 6-ї армії генерала Шмідта. І знову удача була на його боці. За годину після від'їзду Вольфа позиції 6-ї армії зазнали жахливого обстрілу радянської артилерії. Навіть перебуваючи за 40 кілометрів на захід від Сталінграда, Вольф відчував, як двигтять земля.

Минула година, та артобстріл не слабшав. Подумавши про те, як зараз несолодко Гюнтеру Ландесу, Вольф посміхнувся. Невдаха-фермер, що ледь устиг відновитися після поранення, отриманого під час бомбардування англійцями Ель-Аламейна, у серпні був переведений з Африканського корпусу Роммеля в 6-у армію. «Ось це і називають невезінням», — засміявся Вольф до своїх думок.

Документи пасажирів перевіряв гладкий капрал середнього віку. Вольф подумав, що людині з такою

зовнішністю більше пасувало пекти булочки, ніж стежити за порядком на військовій станції.

— Прямуйте до Варшави, єфрейторе Кайзер?

— Так, пане капрале. Через Київ.

— Зі Сталінграда, так? Вам пощастило. «Совети»

сьогодні почали наступ із півночі та сходу. Сумніваюся, що румуни утримають північний напрямок, а це означає, що у нас будуть проблеми.

— Ви даремно непокоїтеся. 4-а танкова армія утримає південь, і це дасть змогу фон Паулюсу підтримати північ.

Капрал кивнув.

— Сподіватимемося, — повернувши Вольфу документи, він стишив голос і додав: — Політики, як завжди, все псують. Селяни на заході Радянського Союзу вважали нас визволителями, поки... — капрал нахилився до Вольфа, немов збирався розповісти якусь таємницю. — Бачили б ви те, що бачив я.

— Наприклад?

Сторожко озирнувшись, капрал ледь чутно прошепотів:

— Я минулого місяця був в Україні й бачив повні товарні вагони євреїв. Вони нагадували переляканих тварин. Я бачив, як вони дивилися крізь щілини вагона. Один партійний високопосадовець сказав мені, що їх перевозять до робочих таборів в Польщі, але більше він не міг розповісти.

— Вони не просто нагадували тварин. Вони і є тварини, капрале, — пробурчав Вольф. — Не хочу про них навіть думати. Жиди хотіли війни, і вони її отримали, — Вольф подивився на ескадрилью німецьких винищувачів, що проревіла у них над головою. — Але, якщо хочете, я перекажу вашу історію кому слід у Варшаві.

— О ні, не треба. Забудьте. Я просто хотів сказати, що навколо нас коїться щось дивне. Але це, безперечно, не моя справа. Просто я був трохи здивований.

— Не бачу нічого дивного, — сказав Вольф і, відійшовши від капрала, зайняв вільне місце на дерев'яній лаві біля кількох інших солдатів, що чекали на потяг. Притулившись головою до стіни, він почав роздумувати про те, як поквитається з Руді, а потім візьметься до Андреаса. Вольф подумав про Єву. «Тупа корова, — пробурмотів він. — Вона ніколи не цінувала мене так, як я на те заслуговую».

Заплющивши очі, Вольф поринув у спогади юності. Якою гарною була Єва, коли вболівала за нього під час тих славних мотоперегонів! Вольф згадував її лагідні дотики і ніжний аромат її шкіри. «Якби у неї були блакитні очі, вона була б самою досконалістю», — подумав він. Згадавши пам'ятну ніч на березі озера Лаах, Вольф тихо розсміявся. «Коли я доберуся додому, вона згадає, хто її чоловік, хоче вона того чи ні».

Розділ 27

«Зараз, через десять років, озираючись на пройдений шлях, я можу сказати, що жодному народові Провидіння не дарувало більшого успіху, ніж нам. Чудеса, яких ми досягли за останні три роки перед лицем цілого світу ворогів, унікальні для історії людства».

Адольф Гітлер

— Читайте Новий Заповіт, старший сержанте?

— Так, пане гауптштурмфюрере. Євангеліє від Івана.

Андреас їхав потягом до Варшави. Десь у Білорусії до нього в купе, завалене паками військової пошти, втиснувся офіцер «Ваффен-СС» на ім'я Генріх Ерхарт.

З поведінки цього приємного на вигляд чоловіка середнього віку відразу було видно, що він — людина високої культури.

— А мене такі речі не дуже цікавлять. Мій батько розчарувався в Бозі після Першої світової, — подивившись на вечірній пейзаж за вікном, Ерхарт закурив цигарку. — Я віддаю перевагу Рільке.

Заплющивши очі, він прочитав кілька рядків із твору цього австрійського поета:

*«Біля Бога по колу петляю,
Навкруг древньої вежі блукаю.
І так тисячу років кружляю,
Досі відповіді я не знаю,
Хто я: сокіл? чи, може, буря?
А чи, може, я — пісня святая?»*

— Красиво, — сказав Андреас.

Ерхарт уважно подивився на нього.

— Знаєте, юначе, у вас дивовижні очі. До всього цього

хаосу я був художником, і тому знаю, про що кажу.

Андреас почервонів.

— І ще у вас дуже чутлива натура, — додав Ерхарт.

— Так, мені про це казали.

— Я бачу це у вас, — мовив Ерхарт, випускаючи хмару диму.

Андреас помітив під рукавом офіцера бинтову пов'язку.

— Ви поранені, пане гауптштурмфюрере?

— Так, зачепило злегка. І ось тепер їду на кілька днів додому.

— А де ви мешкаєте?

— В Ольденбурзі... Якщо його ще не зруйнував містер Черчлль зі своєю авіацією, — сказав Ерхарт із гіркотою в голосі.

У Андреаса промайнула думка, що офіцер має втомлений вигляд. Він подивився на уніформу Ерхарта. На лацкані була свастика із загнутими кінцями.

— Танкова дивізія?

— Так, 5-а танкова дивізія СС «Вікінг». Ми зазнали жахливих втрат на Кавказі, але я пишаюся своїми хлопцями. У нас багато іноземних добровольців: норвежці, данці, голландці та швейцарці. Хай благословить їх усіх Бог. Якби до нас приєдналися ще й їхні уряди, ми швидко зламали б хребта цьому більшовицькому монстру, — голос Ерхарта став суворим. — Ніяк не второпаю, чому європейські країни виступають проти нас.

Він замовк і замислено подивився у вікно.

Спілкуючись, Андреас і Генріх виявили багато спільного, і на другий день подорожі були вже друзями. Вранці потяг зупинився на запасній колії, і вони вирішили скористатися паузою, щоб спокійно поснідати. Скромна трапеза складалася із житнього хліба, ліверної

ковбаси й чашки сурогатної кави. Провідник, який приніс каву, довго вибачався перед офіцером СС за відсутність натурального напою. Ерхарт ввічливо вислухав вибачення і дозволив собі закотити очі, тільки коли провідник вийшов із купе.

— Хлопець боїться мене, — сказав він, закурюючи цигарку. — Мою дружину це розсмішило б, — тихо засміявшись, Ерхарт витяг зі свого гаманця фотографію. — Моя Анна. Красива, правда?

Андреас глянув на світлину. На березі моря стояла усміхнена жінка, вона мала світле кучеряве волосся і спортивну статуру.

— Красива.

— Я зробив цю фотографію під час відпустки на острові Боркум. Це біля узбережжя Голландії. Ми гуляли вздовж берега, а потім танцювали під місяцем. Дивовижний був час, — голос Ерхарта трохи напружився. — Анні

подобається вальсувати зі мною. Зараз я жалкую, що так мало танцював із нею, і...

За вікном пролунав постріл. Андреас і Генріх схопилися на ноги.

— Он він! — Андреас вказав пальцем на чоловіка, який тікав геть від насипу.

Ерхарт, рвучко відчинивши вікно, вихопив з кобури «Вальтер Р-38».

— Стояти! — крикнув він. — Я стрілятиму!

Чоловік розвернувся і, не цілячись, розрядив рушницю на звук голосу. Куля встромилася в землю за десять метрів від колії. Генріх виставив руку з пістолетом у вікно, ретельно прицілився і швидко зробив вісім пострілів, спустошивши всю обойму. Чоловік упав навznak.

Ерхарт вклав пістолет в кобуру і сів. Із сусіднього вагона вискочила група солдатів і кинулася до партизана, що лежав на землі.

— І чому це сталося саме під час сніданку? — зітхнув Ерхарт, задумливо дивлячись у свою чашку з кавою. — Тільки не подумайте, що я зовсім бездушний. Мені й самому не завжди подобається те, що іноді доводиться робити. У цього нещасного дурня, напевно, є близькі, які його люблять.

— Так, пане гауптштурмфюрере, я розумію, — на Андреаса наринули неприємні спогади. — Знаєте... Мені якось довелося розстріляти десятьох партизанів на березі Дніпра під Смоленськом. Двоє моїх хлопців відмовилися зробити це. Дякувати Богові, фюрер прощає такі відмови. Мені довелося здійснювати розстріл самому. Ніколи не забуду обличчя цих людей, коли я навів на них кулемет. Я стріляв із заплющеними очима.

Андреас швидко відкусив хліб. Вони кілька хвилин їли в тиші, яку першим порушив Ерхарт.

— Ці партизани не просто підривають потяги

і вбивають уві сні наших солдатів. Вони не просто гвалтують дружин наших офіцерів і вбивають їхніх дітей. Вони перекручують саме поняття війни. Одного разу я знайшов у лісі в нашому тилу спотворені тіла двох своїх підлеглих. Вони були голі й висіли вниз головою з перерізаним горлом. Кожному в рота запхнули його відрізані геніталії, а на дереві була прибита табличка з написом «Німецькі свині», — Ерхарт розкурив ще одну цигарку. Андреас зауважив, що руки офіцера тремтять. — Головна загроза партизанського терору в тому, що війна перетворюється на безглузду бійню. Щоб уникнути цього, я, як, напевно, і ви, вимагаю від своїх підлеглих дотримуватися кожної букви Гаазьких правил. Без таких обмежень війна перетворюється на беззаконня, що загрожує знищенням самій цивілізації, — Ерхарт глибоко затягнувся і випустив хмару диму. — Але візьмімо для порівняння так звану директиву Сталіна, в якій він

наказує своїм партизанам, переодягнувшись у німецьку уніформу, спалювати власні села і вбивати своїх же співвітчизників. Цей обман розпалив ненависть до нас. Як бачите, «совєти» не бояться безглуздої бійні. У них просто немає совісті. Якщо вони так чинять із власним народом, то уявіть собі, що зроблять з нами, — Ерхарт допив свою каву. — Утім, майстри обманювати — не тільки «совєти», — він уважно подивився на Андреаса, ретельно зважуючи кожне слово. — Ви згодні, Бауер, що ми, німці, з легкістю даємо абсолютну владу тому уряду, який здатен захистити нас від наших ворогів?

— Так. І що? — Андреас нахилився вперед.

— Спочатку нашими ворогами були більшовики, ліберали й деякі євреї, — Ерхарт, теж нахилившись, перейшов на шепіт. — Але зауважте, як держава поступово розширила визначення терміну «вороги». Тепер нам кажуть, що до них належать усі євреї і навіть

порядні німці, незгодні з політикою уряду. І те, як ми поводимося з цими так званими «ворогами», не на жарт мене турбує.

Відкинувшись на спинку сидіння, Ерхарт загасив цигарку в попільничці. Андреас, дивлячись у вікно на спотворений війною пейзаж, кілька секунд мовчав.

— Ну, а що ж фюрер? — нарешті, прошепотів він так тихо, що Генріх ледь розчув його слова.

Ерхарт пильно подивився на Андреаса.

— Щиро кажучи, не знаю, але я абсолютно впевнений, що деякі люди з його оточення — справжнісінькі злочинці.

Андреас похитав головою.

— Сподіваюся, фюрер розбереться з ними.

Ерхарт посміхнувся.

— Один ірландець на ім'я Едмунд Берк написав: «Злочинним засобам, до яких одного разу починають

ставитися терпимо, незабаром надають перевагу», — Генріх знову нахилився вперед: — Гітлер повинен знати, що ув'язнених у трудових таборах Рейху катують і навіть убивають. Якщо він мириться з цим, то невдовзі дозволить державі піти ще далі, і тоді одному тільки Богові відомо, що буде з євреями в польських таборах. І річ не в тому, що мене турбує доля євреїв. Я завжди вважав їх пухлиною на тілі нашого суспільства. Але в мене викликає відразу жорстокість партійних фанатиків. Їхня поведінка вкрай непорядна, і я б навіть сказав — нелюдяна. Боюся, що позбувшись євреїв, радикали підуть далі, і як далеко вони можуть зайти — страшно навіть уявити.

— А я думав, що євреїв відправили на схід для роботи і переселення після закінчення війни, — сказав Андреас.

— Напевно, так і є. І, як на мене, це цілком розумно. Я чув чимало розповідей про напади євреїв-партизан

в тилу, тому виселення їх цілими селами мало сенс ще й з точки зору безпеки. З тієї ж причини американці загнали в табори своїх японських співгромадян, а британці — голландців, коли 40 років тому воювали в Південній Африці. Але згадаєте моє слово: якщо ми програємо цю війну, наші методи відразу ж опиняться під мікроскопом у цілого світу, і всьому народові доведеться розплачуватися за злочини кількох людей.

У Андреаса всередині все обірвалося.

— Точнісінько, як всі євреї розплачуються за злочини лише декількох відступників.

Ерхарт запалив нову цигарку.

— Саме так. Яка іронія, правда? Ми можемо стати жертвами власного світогляду.

В купе запала тиша...

Потяг мчав на захід, залишаючи за собою довгий

шлейф диму, і зупинився тільки кілька разів, щоб поповнити запаси вугілля й води, змінити вантаж і пасажирів. Нарешті увечері третього дня він прибув на велику залізничну станцію Варшави. Машиніст загальмував, і потяг, здригнувшись, зі скреготом зупинився на дальній колії. Впродовж кількох хвилин знадвору чулося лише сопіння паровоза й голоси обхідників, після чого потяг проїхав ще метрів з п'ятдесят і знову із шипінням зупинився.

Андреас визирнув у вікно. За паровою завісою він розгледів сержанта, який стомлено спостерігав за групою солдат, що швидко вели уздовж шляхів німецьких вівчарок на повідках. Листопадове повітря було холодним, і з пащ собак виривалися клуби пари. У двері купе постукав кондуктор, повідомивши, що вагон слід звільнити. Півкілометра до вокзалу вони мусили подолати пішки.

Андреас пропустив Ерхарта вперед і пішов за ним до виходу з вагона. Спустившись металевими східцями, вони опинилися по кісточки в сірому від вугільного пилу снігу. Поки йшли разом з усіма пасажирами в напрямку вокзалу, Андреас помітив за сотню метрів від колій якийсь ангар без вікон. З його димаря піднімалася тонка цівка диму, а біля воріт стояв армійський автомобіль і мотоцикл із коляскою.

— Пане гауптштурмфюрере, погляньте. Вам це не здається дивним? — сказав Андреас, киваючи головою на сарай.

Ерхарт зупинився і пильно подивився на автомобіль і мотоцикл.

— Новенький армійський фольксваген з кулеметом на задньому сидінні... Справді, дивно. І мотоцикл теж із кулеметом.

— Але я нікого не бачу...

Ерхарт насупився, але перш ніж він встиг щось сказати, з іншого боку їхнього потяга почувся шум. Поспішивши до просвіту між вагонами, Андреас і Генріх побачили солдата, що бив якогось підлітка. Поруч бездіяльно стояли ще два солдати. Ерхарт кинувся туди. Андреас поквапився за ним.

— Єфрейторе, припиніть! За що ви його б'єте?

— Це жид, пане гауптштурмфюрере. Він намагався втекти.

— А де його родина?

Солдати розсміялися.

— Я питаю, де його родина? — суворо повторив Ерхарт.

— Десь там, — недбало махнув рукою капрал.

Ерхарт подивився уздовж шляхів, але, нікого не побачивши, повернувся до переляканого хлопця.

— Ти німець?

— Так, пане офіцере, — відповів, збліднувши, хлопець.

З його носа струменіла кров.

— Єврей?

— Так, пане офіцере, — сміливо сказав підліток.

Ерхарт повернувся до Андреаса.

— Може, ви не чули про це, але Гімmlер наказав очистити Німеччину від усіх без винятку євреїв, — обернувшись до капрала, він тицьнув пальцем йому в обличчя, — знайдіть батьків хлопчика. Я на кілька хвилин відлучуся, а коли повернуся, вони повинні бути вже тут. Виконуйте наказ.

— Але... — хотів заперечити капрал, та, побачивши загрозливий вираз обличчя Ерхарта, вмить схаменувся: — Слухаю, пане гауптштурмфюрере!

— А тепер ходімо подивимося, що в тому ангарі, — сказав Генріх Андреасу.

— Їх троє, — тихо мовив Андреас, коли вони підкралися

до дверей ангара.

— Ні, четверо, — так само тихо відповів Ерхарт.

Наблизившись, вони почули німецьку мову і приглушений жіночий плач. Андреас витяг з кобури пістолет і подивився на Ерхарта. Той, приклавши до вуст палець, зробив те саме. Біля дверей ангара на снігу, витопаному солдатськими чобітьми, валялося кілька порожніх пляшок з-під російської горілки. Тепер було виразно чути, що всередині ангара голосно сміються четверо чоловіків, і плачуть дві жінки.

— Моя черга! — крикнув чоловічий голос із угорським акцентом.

Ерхарт затамував подих.

— Усім стояти! — гаркнув він, відчиняючи ногою двері. Усередині ангара було темно, і Ерхарту з Андреасом знадобилося кілька секунд, щоб зорієнтуватися. — Усім руки вгору і надвір!

Андреас навів пістолет на постаті в сірій уніформі. Коли з тіні з'явилися два перші солдати, він повільно відступив назад. Вивівши їх на вулицю, Андреас наказав їм покласти зброю на землю й лягти обличчям у сніг.

Тим часом з ангара, задкуючи, повільно вийшов Ерхарт. На нього наступали двоє інших солдатів.

— Вас за це повісять, — сказав один із них.

— Це ми ще подивимось.

Андреас озирнувся і побачив усміхненого угорця й німця в шкіряній куртці. Німець спрямував ствол шмайсера в груди Ерхарта і йшов трохи накульгуючи. Серце Андреаса обірвалося. *Вольф!*

Раптом із дверей вискочила напівроздягнена жінка. Угорець, схопивши її за волосся, штовхнув на землю. Не звертаючи на них уваги, Андреас навів пістолет на брата.

— Вольфе! — його серце шалено калатало, від хвилювання пересохло в роті. — Вольфе, кинь автомат.

Вольф здивовано підняв брови.

— Ха! Та це ж Андреас! Не вірю власним очам! Що ти робиш у Варшаві?

— Кинь автомат, Вольфе! Ти п'яний.

Подивившись на Ерхарта, Вольф посміхнувся.

— Це мій братик, гауптштурмфюрере. Як вам це подобається?

— Єфрейторе, негайно киньте зброю, — незворушно наказав йому Ерхарт.

Тим часом спільник Вольфа, кинувши на землю і другу жінку, націлив на Андреаса свою гвинтівку.

— Що будемо робити, Кайзер?

— Заткни пельку, Ласло, — не відводячи автомата від Ерхарта, Вольф подивився на Андреаса. — Настав час розрахуватися, братику, — він зняв шмайсер із запобіжника. Тримуючи палець на спусковому гачку, Вольф знову повернувся до Ерхарта. — Він кохає мою

дружину, гауптштурмфюрере. Що ви на це скажете? До речі, ви краще опустіть свого пістолета, бо я нервую.

Ерхарт не ворухнувся.

— Покладіть автомат на землю, інакше я буду змушений пристрелити вас, — відказав він.

Вольф посміхнувся.

— Ласло, залиш дам у спокої, і потримай зо хвилю на мушці ось цього милого пана з СС. Якщо він буде смикатися, стріляй.

Угорець слухняно став позаду Ерхарта і перевів гвинтівку офіцерові в потилицю. Вольф підійшов до двох солдатів, що так і лежали на землі.

— Гей, ви! Чого розляглися? Вставайте, йолопи.

Андреас, вистріливши в землю біля одного із солдатів, націлив пістолет на груди Вольфа.

— Лежіть, як лежали, — сказав він. — Вольфе, опусти автомат, інакше я вб'ю тебе.

— Дуже вражає, — Вольф, похитуючись, підійшов до жінок. — Стріляти в сніг ми всі вміємо.

Схопивши одну із жінок за руку, він ривком підняв її на ноги. Це була чорнява єврейка із жовтою зіркою на подертому одязі.

— Як, Андреасе, не хочеш скуштувати жидівочки, га? Угорець засміявся.

— Відпусти її! — крикнув Андреас.

У його голові все змішалось. Він міг зараз натиснути на спусковий гачок і назавжди звільнити світ від цього монстра. І це був найзручніший момент, оскільки автомат Вольфа недбало звисав з його плеча. Проте, як він міг убити власного брата?

Штовхнувши жінку на землю, Вольф ривком підняв другу. То була теж єврейка, але білява. Ймовірно, з Німеччини чи з Голландії. Тицьнувши стволом автомата їй в груди, Вольф, усміхнувшись, подивився на Андреаса:

— Опустити свого пістолета, або я пристрелю її.

Серце Андреаса вистрибувало з грудей, у голові паморочилося. Він вирішив діяти. Не зводячи очей з пістолета Вольфа, Андреас зробив три великих кроки до Ласло і різко націлив ствол у скроню сторопілого угорця.

— Відпусти її, Вольфе, інакше я знесу йому голову.

Вольф засміявся.

— Та що мені за діло до якогось тупого угорця. Можеш пристрелити його.

Андреас застиг, не знаючи, що йому робити. У цю мить заговорив Ерхарт. Його голос був спокійним, як у дідуся, що вчитував двом хлопчикам, які побилися у дворі.

— Старший сержанте Бауер! Чітко виконуйте мій наказ, — він зробив паузу. — Я наказую вам застрелити людину позаду мене. Стріляйте!

Андреас був вишколеним німецьким солдатом і тому, ні секунди не вагаючись, натиснув на спусковий гачок. Куля

знесла угорцеві півголови. Мертве тіло Ласло важко впало на землю. Андреас миттєво перевів пістолет на брата.

Приголомшений Вольф, відсмикнувши автомат від жінки, націлив його на Андреаса й Ерхарта.

— Гей, ви двоє! Кидайте зброю, якщо не хочете, щоб я пристрелив вас, — злобно крикнув він.

— Вольфе, прошу тебе... — почав Андреас.

— Просиш? Ну, звісно! Ти ж такий ввічливий!

Вольф схопив за волосся білявку і рвонув її до себе, затулившись нею, як живим щитом. У цю мить знову спокійно заговорив Ерхарт.

— Єфрейторе, якщо ви не опустите автомат, я накажу вбити вас. Навіщо ви прикриваєтеся цією єврейкою? Це ж нерозумно. Невже ви думаєте, що ми будемо вагатися, застрелити її чи ні? — Ерхарт звернувся до Андреаса: — Бауер, слухайте мій наказ. Нагадую, що ви повинні виконати його чітко й точно.

Андреас відчув слабкість в ногах. Застрелити власного брата? Як це можливо? І однак, він сподівався, що Ерхарт віддасть наказ, хоча й усвідомлював, що плекати такі надії просто жахливо.

— Слухаю, пане гауптштурмфюрере, — витиснув із себе Андреас.

Тепер уже Вольф не на жарт злякався. Помітивши, що до них від залізничного насипу поспішають вартові, він кинув погляд на свій мотоцикл. «Зараз або ніколи», — подумав він.

— Мені час їхати.

Відштовхнувши від себе єврейку і не зводячи очей з автомата Ерхарта, Вольф почав задкувати до мотоцикла.

— Ні, ви нікуди не поїдете, — спокійно відказав Ерхарт, роблячи крок до Вольфа. Його пістолет був націлений просто в обличчя п'яному негідникові. — Ви погрожували німецькому офіцерові, тому вас заарештовано.

— Не наближайтеся!

— Киньте автомат! — крикнув Ерхарт.

Він добре знався на людях, і з того, як напружилися обличчя і плечі Вольфа, зрозумів, що той запанікував. Удруге повторивши свій наказ, Ерхарт, так само тримаючи пістолет у витягнутій уперед руці, зробив три великих кроки. Побачивши, як у Вольфа засіпалася губа, він натиснув на спусковий гачок, але замість пострілу пролунало гучне клацання. Ерхарт, відкривши рота, завмер. Він забув зарядити пістолет.

Вольф відреагував миттєво. Злісно примружившись, він випустив у груди Ерхарта чергу, і офіцер упав на спину мертвим. Приголомшений Андреас побачив, що Вольф повертає ствол автомата на нього. Їхні очі на мить зустрілися. Здавалося, час застиг на місці.

Вольф примружився. Його палець вже був готовий натиснути на спусковий гачок, та Андреас встиг першим

зробити постріл, а потім — ще, і ще. Вольф змахнув руками і позадкував. Його автомат, описавши дугу, вистрілив кудись убік. Перечепившись через власну ногу, Вольф упав у сніг і забився в передсмертних конвульсіях. З його горла юшила кров.

Охоплений вихором емоцій, Андреас, кинувся до брата і впав біля нього на коліна. Обхопивши Вольфа за плечі, він заплакав. Судоми змінилися різкими здриганнями, і за мить Вольф, видавши хрипке булькання, здригнувся востаннє й затих.

* * *

— Можливо, але бабуся Клемпнера була хрещеною християнкою, — Єва дивилася з-за своєї друкарської машинки на літню співробітницю їхнього офісу.

— Єврей є єврей. Хрещення — це добре, але носа воно не випрямить, — жінка хихикнула. — Утім, у Клемпнера

ніс досить прямий. Напевно, саме тому його взяли в армію, хоч він і не чистий арієць.

— А скільки йому років?

— Тридцять вісім. Зараз в армію беруть усіх підряд.

Єва кивнула.

— Клемпнер каже, що поразка під Сталінградом рівноцінна поразці у війні.

— Єво?

Від несподіванки вона схопилася з місця.

— Пане Клемпнер!

Річард із похмурим виглядом увійшов до офісу, стискаючи в руці невеликий конверт. В офісі враз запанувала мертва тиша.

Клемпнер, як завжди, був одягнений в уніформу націонал-соціалістів, але того ранку кожна її складка була особливо ретельно випрасувана, а комірець — накрохмалений. На ремені Річарда висіла начищена до

дзеркального блиску кобура. Виструнчившись, він рвучко підняв угору праву руку.

— Хайль Гітлер!

Єва мляво відповіла таким самим привітанням. Її серце прискорено билосся. Клемпнер глибоко зітхнув.

— Фрау Єво Кайзер, я мушу з сумом повідомити, що ефрейтор Вольф Кайзер загинув за батьківщину і фюрера, — Клемпнер передав Єві конверт. — Хайль Гітлер! — ще раз підняв він руку в салюті й відвернувся.

Стискаючи в руках конверт, Єва дивилася перед собою невидючим поглядом. У її горлі стояв тугий клубок. У ній вирувала суміш печалі, полегшення, радості, жалю... і сорому.

Єві хотілося танцювати й розмахувати руками і водночас — впасти на підлогу та заплакати. Їй хотілося плескати в долоні, але водночас її нудило. У середині Єви звучали пісні і сміх, хоча вона воліла б утекти і десь

сховатися. Їй хотілося вистрибнути у вікно, але вона просто опустила на свій стілець.

Єва відчувала, як її, немов змія, обвиває почуття провини, і це почуття висмоктує з неї життя. Їй стало важко дихати. Час ніби зупинився. Кімната закрутилася, дзвенячи у вухах мертвою тишею. По щоках Єви побігли сльози.

Раптом легкий дотик чиеїсь руки повернув її сприйняття звуку й кольору. Єву обступили жінки.

— Бідолашна... Бідна Єва... Тримайся... Такий наш час.

Гладячи Єву по спині, жінки допомогли їй підвестися, і вона повільно пішла до вішака. Киваючи по дорозі співробітникам, що висловлювали їй співчуття, вона взяла запропонованого кимось носовичка, щоб втерти очі. Надягнувши пальто й капелюшок, Єва взяла в руки парасольку.

І тут її охопило благословенне заціпеніння, яке

наповнює спокоєм серце й розум. Єва з мужньою усмішкою подивилася на співробітників. На їхніх обличчях читалося щире співчуття. «Знали б вони», — подумала вона, виходячи з офісу.

Розділ 28

«Ейхман запевнив мене, що єврейське питання для Німеччини полягає тільки в депортації».
*Представник канцелярії Церкви Німеччини
(ім'я невідоме)*

У неділю, 6 грудня 1942 року, Андреас із острахом зупинився перед дверима Єви. Йому дали триденну відпустку, щоб залагодити питання, пов'язані зі смертю брата, однак прийти на богослужіння того ранку він так і не наважився. Єдиним, кого Андреас відвідав у Вайнхаузені, був Ганс Бібер. Після бесіди з мудрим другом, якому він відкрив свою душу, Андреас зважився поговорити з Євою. Коли на сніг лягли довгі вечірні тіні,

він підійшов до будинку, який колись називав своїм. Заплющивши очі, тихо помолився.

Коротке армійське розслідування не знайшло в діях Андреаса складу злочину, але це не могло заспокоїти його совість. Навчений життям Бібер переконував Андреаса, що за таких обставин той не міг не вистрілити. Це не було умисне вбивство. Йшлося про життя і смерть, тож раціонально визначити мотиви у таких ситуаціях неможливо. Ганс доводив, що Андреасу слід було б оцінювати все своє життя, а не один лише епізод, в якому все відбувалося спонтанно. Старий умовляв молодого солдата не судити себе занадто суворо. Завдяки його словами Андреас насмілився провідати Єву. Але що вона скаже, коли дізнається правду?

Інстинктивно поправивши шинель і кашкет, Андреас постукав. Почувши за дверима кроки, він нервово переступив із ноги на ногу. Єва відчинила двері.

— О! — здригнулася вона, не очікуючи побачити Андреаса.

Він зняв кашкет.

— Можна увійти?

— Так, авжеж. — Упустивши Андреаса до будинку, Єва простягнула йому руку для привітання. Його дотик миттєво повернув її до життя. Заціпеніння, що охопило Єву в той день, коли вона дізналася про смерть Вольфа, раптом безслідно зникло. У її спустошеній душі знову почали оживати почуття. Єві стало надзвичайно легко. Вона вела Андреаса у вітальню, і їй здавалося, що за плечима вирости крила.

— Я зараз щось швиденько приготую, — сказала Єва, запропонувавши гостю присісти.

— Не треба. Я не голодний і...

— Не хочу нічого чути, — перервала Андреаса Єва. На її розчервонілому обличчі сяяла радісна усмішка. — Я буду

за хвилину.

Прислухаючись, як Єва стукає на кухні дверцятами шафок і дзвенить столовим сріблом, Андреас нервово совався на стільці. Намагаючись опанувати себе, він почав розглядати обстановку. У вітальні майже все залишилося по-старому, нагадуючи про батька, проте всюди відчувалася рука Вольфа. Андреаса охопив страх. Він почав нервово м'яти кашкет, потім заплющив очі і глибоко вдихнув, прикликаючи на допомогу солдата, який жив у ньому, але, почувши кроки Єви, відразу почав гнати від себе це друге «я».

Єва увійшла з тацею, на якій стояли порцелянові блюдця й невеликий торт.

— Зараз звариться кава. Звичайно, сурогатна, — вона метушливо переставила все з таці на стіл. — Я хочу тобі дещо показати. Зажди...

— Послухай...

Але Єва вже втекла. Її переповнювали емоції, й серце мало не вискакувало з грудей. За кілька хвилин вона повернулася, несучи в руках щось прямокутне, загорнуте у тканину. Розгорнувши пакунок, Єва показала Андреасу репродукцію його улюбленої картини «Людина над морем хмар».

— Я вирішила зберегти її, — сказала вона.

Андреас встав і взяв картину обома руками. До його горла підступив клубок. Наринули спогади, і він ладен був розплакатися. Та особливо Андреаса зворушило те, що Єва потурбувалася зберегти цю репродукцію для нього.

— О, Єво, я...

— Як ти вважаєш: тут зображено схід чи захід сонця?

Тепер Андреас знав відповідь. Його віра в світле майбутнє похитнулася. Він бачив криваву бійню в степах Росії, він перестав довіряти фюреру, він відчував

близькість поразки під Сталінградом... Сонце над новим Рейхом швидко сідало за обрій. Сумно усміхнувшись, Андреас опустив картину.

— Єво...

— Зачекай хвилину.

Вибігши на кухню, Єва налила каву в срібний кавник. Її обличчя палало із сум'яття й ніяковості. На ній була траурна одіж, але вона зовсім не відчувала себе вдовою. Особливо зараз. По суті, Єва була навіть щаслива, що Вольф загинув. Думка про це вразила її, наче грім. Єва відчула, як її знову обвиває змія сорому, шепочучи слова осуду. Їй стало важко дихати.

Однак, згадавши про Германа, вона заплющила очі і глибоко зітхнула. Потім витерла руки кухонним рушником, поправила зачіску, повернулася у вітальню і налила каву в чашку Андреаса.

Терпляче дочекавшись, поки будуть наповнені обидві

чашки, він доторкнувся до руки Єви.

— Послухай, присядь на хвилину.

Єва підкорилася. Тільки зараз вона помітила, як сильно зблід і схуд Андреас. У його красивих очах вже не було колишнього блиску. Здавалося, що глибокі озера його чутливої душі пересохли, залишивши лише голе, потріскане дно. Серце Єви стислося від співчуття. Вона могла лише уявити, через що довелося пройти Андреасу. Він раптом здався їй тендітним і уразливим, і Єві дуже захотілося обняти його.

Андреас, облизавши губи, глибоко зітхнув.

— Єво, мені дуже шкода через те, що сталося з Вольфом.

Єва кивнула.

— Дякую.

Голос Андреаса був нерішучим, і вона зрозуміла, що є ще щось.

— Я чув, що твій батько провів дуже зворушливу похоронну церемонію. Вибач, що не прийшов на неї.

Єва кивнула, очікуючи продовження. Андреас похнюпився.

— Єво, я хочу тобі дещо пояснити.

Вона зауважила, що щока Андреаса нервово смикається. Такого Єва в нього ніколи раніше не помічала. Його підборіддя тремтіло.

— Андреасе, що сталося?

— Я... Ти маєш дещо знати...

Єва раптом відчула, що не хоче, щоб Андреас казав далі. Прикусивши нижню губу, вона неспокійно засовалася на стільці.

— Єво... Річ у тім, що... Це я вбив Вольфа.

Ці слова зірвалися з його вуст, як камені. Цокання годинника над каміном раптом стало гучним, як удари молотка по ковадлу.

«О Боже!» Почуте пронизало Єву, як блискавка. У неї всередині все стислося, горло здавив спазм, у вухах зашуміло, а навколишній світ став раптом холодним і чужим.

Андреасу здалося, що він очікує відповіді цілу вічність. «Чому Єва мовчить?» Він до нестями потребував її лагідного слова чи дотику, та Єва, пригнічена бурею емоцій, немов скам'яніла. Ця тиша ставала для нього нестерпною, і, відчайдушно сподіваючись на розуміння Єви, затиноючись і ретельно добираючи слова, Андреас описав обставини смерті Вольфа. Він намагався не надто звинувачувати брата і не надто завзято захищати себе. Він просто хотів розповісти правду як вона є.

Збентежена й приголомшена почутим, Єва встала.

— Знаєш... Мені потрібно оговтатися, — насилу промовила вона. — Тобі краще піти.

— Але...

— Прошу тебе. Я мушу побути на самоті.

Відійшовши до стіни, Єва відвернулася. Андреас підвівся. Його пальці нервово смикали кашкет. Єва відчувала на собі його погляд.

— Прошу тебе, не дивись на мене так. Що я, по-твоєму, маю сказати? І що маю відчувати? — Єва різко повернулася до нього. — Я ненавиділа Вольфа, але... Я... — вона почала нервово і швидко ходити по кімнаті. — Мені просто потрібно прийти до тями.

— Я тільки хотів сказати, що був змушений так вчинити. Він убив би і мене, і тих жінок...

— Та як ти не розумієш! — вигукнула Єва зі сльозами в голосі. — Все це через мене! Усі ці біди! Вольф — це моя помилка. Це через мене загинув Герман, а тепер ще й ти...

По щоках Єви побігли сльози. Не договоривши, вона впала в крісло і, закривши обличчя руками, заридала.

«25 грудня 1942 року

6-а армія

Польова пошта, Сталінград

Здрастуй, люба Лінді!

Старший сержант Бітман сказав, що цей лист до тебе може не дійти, тому що наші літаки часто збивають. Та я таки вирішив ризикнути.

Вчора був Святвечір, і я постійно уявляв, як ти дзвониш у срібний дзвіночок, скликаючи наших дівчаток. Сподіваюся, у вас був торт і гарна ялинка зі свічками. Ми тут уявляли, що наш чорний хліб — то різдвяний кекс. Ми поділилися ним з однією росіянкою та її хворими дітьми, яких капелан знайшов у зруйнованому погребі. Потім ми натопили снігу й уявили, що це — бренді. Опівночі нам дозволили запустити в небо ракети. Бачила б ти це видовище. Вся німецька армія стріляла з ракетниць. Було таке відчуття, що ось-ось спустяться ангели і вирятують нас із цього пекла. Ми зняли каски і заспівали «Тиха ніч». Дехто з хлопців плакав.

Сьогодні вранці капелан здійснив для двадцяти з нас причастя і прочитав проповідь з Євангелія. Знаєш, мене зовсім не бентежило,

що він католик. Капелан нагадав, що Бог співчуває людям, а потім помолився за кожного з нас. Коли він поклав на мою голову руку, я відчув внутрішній спокій.

Пізніше я молився Богові, довіряючи в Його руки свою душу. Коли ти отримаєш цього листа, можливо, я буду вже з Ним. Хай би що сталося, я вірю, що Бог захистить тебе і Німеччину від більшовиків. Він неодмінно це зробить.

Починається артобстріл. Прошу, посади собі на коліна нашу малечу і скажи, що тато дуже їх любить. Передай Кларі та Фріді, щоб вони не кидали співати. Скажи їм, що я чую їхні пісні у своїх снах.

А Гертруда та Ірена нехай і далі печуть печиво, тому що я відчуваю його запах навіть у Росії.

Лінді, я не міг дати тобі великого багатства, але ти збагатила моє життя. Люблю тебе всім своїм серцем. Молися за мене і моїх товаришів. Тут просто жахливо.

*З любов'ю,
Гюнтер»*

Увечері в понеділок, 1 лютого 1943 року, ферма Ландесів здригалася від ударів шквального вітру. У будинку було сумно й холодно. Лист Гюнтера надійшов

наприкінці січня — майже за місяць після того, як був написаний. Проте ще за тиждень до листа Лінді відвідав Річард Клемпнер і зі скорботою повідомив, що Гюнтер пропав безвісти під час битви 7 січня. Найімовірніше, він загинув десь посеред мерзлих руїн Сталінграда. У своєму офісі Єва дізналася, що в той день відбувся жорстокий штиковий бій, який забрав життя тисяч німецьких солдатів. У рапорті було сказано й те, що доступ до тіл убитих неможливий.

— У повідомленні написано, що Гюнтер пропав безвісти, — сказала Лінді, міцно обіймаючи Єву. — Я не вірю, що він загинув. Він повернеться. Ось побачиш. Скільки часу потрібно на те, щоб дістатися сюди від Сталінграда?

— Я не знаю, — відповіла Єва, гладячи Лінді по голові. Вона непокоїлась за подругу.

— Я буду їздити на вокзал щодня. А цей психопат Гітлер

хай вічно горить у пеклі, — схлипувала Лінді. — Кому, крім нього, була потрібна ця війна?

— Мамо, як ти можеш так говорити про фюрера? — здивовано запитала в Лінді її шестирічна дочка Ірена.

— Мама просто повторила чужі слова, — з тривогою в голосі промовила Єва. — Іди краще в свою кімнату і пограй із сестрами.

Дочекавшись, поки за Іреною зачиняться двері, Єва повернулася до Лінді.

— Тобі треба бути обережнішою з тим, що говориш. Лінді, втерши очі, кивнула.

— Я знаю, але Гітлер послав мого Гюнтера на певну згубу. Кажуть, від усієї 6-ї армії залишилася лише жменька щасливців. Ненавиджу його, — прошипіла Лінді крізь зуби.

Єва вимкнула радіоприймач. Усі канали передавали жалобну музику на честь німецьких героїв, полеглих

у програній напередодні битві за Сталінград. Із майже 300000 солдатів, що брали участь у боях, вціліло лише 34000. Решта або загинули, або потрапили в полон і тепер, поза всяким сумнівом, прямували до Сибіру.

Єва накинула на плечі светр, підійшла до вікна і стала дивитися в темряву.

— В офісі перешіптуються, що Східний фронт геть розвалюється, — Єва стиснула кулаки. — Радянська армія насідає, але нашим за будь-яку ціну потрібно втриматися.

— Я рада, що твій батько не став проводити жалобну службу за Гюнтером, — сказала Лінді.

— Він, як і всі ми, сподівається, що Гюнтер живий. Йому і так є за ким проводити жалобні служби. Завтра черга Гері Шнайдера.

— Я чула, Адольф божеволіє з горя, — сказала Лінді, втираючи очі.

З вулиці почувся гуркіт машини. Хтось приїхав. Єва

й Лінді припали до шибки, намагаючись розгледіти в темряві фігуру, що попрямувала до парадних дверей.

— Здрастуй, Лінді, — пролунав з порогу голос Пауля Фолька. Його очі були червоними від сліз. У руці він тримав якийсь лист.

— Пане пасторе, заходьте, — сказала Лінді. — Мій свекор скоро приїде. Він повіз у табір Ская. О! А ось, напевно, і він, — додала Лінді, почувши, що до сараю підїхала вантажівка. — Я приготую вам кави.

Увійшовши в передпокій, Пауль зняв капелюха, пальто й обтрусив зі штанів сніг.

— Дякую, але я хотів побачитися не з ним, — сказав він тремтячими губами. — Єво, напевно, не слід було приїжджати сюди, але мені потрібно було сьогодні ж зустрітися з тобою.

— Що сталося? — тривожно стрепенулася Єва.

Знічено глянувши на Лінді, пастор передав доньці

листа. Сівши на стілець, він втупився в підлогу.

— Я щойно його прочитав.

Єва швидко пробігла очима аркуш.

— Як вона могла!

З очей Пауля на дощату підлогу капали сльози.

— Я знаю, що не був добрим чоловіком, а з часу загибелі Даніеля Герда була геть спустошена.

— І що? Це виправдання для того, щоб розлучитися з тобою і вийти заміж за цього гестапівця? — Єва поклала руку на долоню батька. — Тату, мені так шкода...

— Для неї була нестерпною моя слабодухість...

Пастор не закінчив фразу, бо будинок затрясся від вибуху. Ударна хвиля, вибивши вікно на кухні, відкинула Лінді до стіни. Єва з батьком упали на підлогу. Від розташованого неподалік сараю в чорне небо злетіли язики полум'я.

— Це літак! — вигукнув Пауль. — Літак упав!

Він разом із Євою кинувся до вхідних дверей. Сарай був охоплений вогнем.

— Дивись! — крикнула Єва. — Ось там!

Біля дальньої стіни палаючого сараю стирчав корпус британського «Бофайтера».

— Льотчики! — оббігаючи палаючі уламки, Пауль кинувся до кабіни пілота. Єва побігла за ним.

Один льотчик був мертвий, а другий намагався вибратися з кабіни. Пауль, скочивши на зламане крило, відчайдушно старався вивільнити пілота з пастки крісла, яке заклинило ударом під час падіння. У цю мить з іншого боку сараю пролунав пронизливий крик Лінді:

— На поміч! Допоможіть хто-небудь!

Лінді, прикриваючись руками від жару, намагалася підібратися до стіни вогню, що перекривав вхід у сарай. Усередині, охоплена ревливим полум'ям, як в гігантській печі, стояла вантажівка. В кабіні було видно чорний

силует палаючого трупа. Єва, залишивши батька, кинулася до подруги.

— Лінді, ні! Зупинись! — обхопивши Лінді руками, вона намагалася відтягнути подругу від сараю.

— Відпусти мене! Пустити! Там тато! — кричала Лінді, кашляючи від задушливого диму.

Розпечене повітря обпалювало обличчя Єви. Вона щосили тягла назад подругу, яка не бачила нічого, крім нерухомого, обвугленого тіла свого свекра в самому центрі вогняного пекла.

— Що ти робиш! — кричала Єва. — Ти що, хочеш згоріти на очах у своїх дочок?

Нарешті вона розвернула заціпенілу Лінді до будинку, і вони разом із переляканими дівчатками увійшли до кухні, куди Пауль щойно затягнув британського льотчика. Англієць був при свідомості. Лежачи горілиць на підлозі, він дивився в стелю. Пілот був важко поранений, але

майже не обгорів.

— Принесіть воду! — крикнув Пауль. — І бинти!

Наливши в кухоль води, Єва підняла голову льотчика і піднесла кухоль до його вуст. Це був дуже молодий хлопець. Він із вдячністю подивився на Єву, і в цю мить вона, отямившись, відскочила. Спохмурнівши, Єва плеснула водою льотчику в обличчя.

— Через таких, як ти, гинуть невинні люди!

За п'ятнадцять хвилин у двір у супроводі пожежної машини швидко в'їхала армійська вантажівка. Коли вона зупинилася, з неї вистрибнули чотири солдати і відразу ж поспішили в будинок. Серед них був військовий лікар. Швидко оглянувши англійця, він почав обробляти льотчику рани. Єва, спираючись спиною на стіну, спостерігала за його роботою. Щось в цьому солдаті нагадувало їй Андреаса: можливо, його постава і сильні плечі, а може, вираз спокійної мужності на обличчі...

Закінчивши перев'язувати криваві рани англійця, лікар дав якісь розпорядження іншим солдатам і повернувся до Єви.

— Дозвольте обробити ваше обличчя.

Єва слухняно підкорилася. Дотики чоловіка були приємні. Поки лікар обережно накладав їй на опіки мазь, Єва вивчала його обличчя.

— Ось так... — сказав він, закриваючи баночку. — Тепер у вас не буде жодних рубців. Я залишу вам мазь.

— Ви дислокуєтеся в Кобленці?

— Тільки на один день.

— Он як... А потім?

— А потім нас відправлять на фронт.

— У Росію?

Солдат похмуро кивнув головою.

* * *

— Вона тільки й говорить, що про дідуся і про англійця, який убив його, — прошепотіла Лінді, кивнувши головою в бік тепер уже семирічної Ірени, яка в цю хвилину нарізала картоплю в сковороду на плиті. — Вона стала дуже нервовою, і це мене непокоїть.

Закінчивши роботу, дівчинка сердито стукнула ножем по дошці.

— Спасибі, Ірено. Ти молодець, — сказала Єва, підходячи до вікна.

Кілька хлопців з Гітлер'югенду вели до доїльного апарату невелике стадо корів. Партія подбала про те, щоб ферму відремонтували й устаткували новим обладнанням. Звичайно, в такий час допомоги потребували всі ферми Німеччини, однак більшу частину витрат узяв на себе Оскар Оффенбахер. Господарство Лінді тепер складалося з десятка корів, двадцяти свиней і сотні курей. За господарством доглядали хлопці

з Гітлер'югенду під керівництвом призначеного партією управителя.

На полі за садибою на липневому вітерці гойдалися налиті зерном золоті колоски пшениці. У городі Скай разом із ще одним польським військовополоненим прополював буйні овочеві грядки.

Наливши собі компоту, Єва подивилася на Лінді. Подруга щось пояснювала своїм дочкам. Єві дуже хотілося мати власних дітей. Вона подумала про Германа, і до її горла підступив клубок.

Єва заплющила очі. У пам'яті одна по одній пропливали картини минулого: обличчя Германа, викладена кахлем підлога в лікарні Хадамара, злий погляд Вольфа... Серце Єви стиснули лещата самотності... Але тут вона подумала про Андреаса, уявивши, як він сміється, стоячи посеред виноградника. Єва усміхнулася.

Півтора місяця тому Бібер вилаяв її за те, як вона

повелася з Андреасом, коли він зізнався у вбивстві брата.

— Так, він кохає тебе, але не через те вбив Вольфа. Тобі що, бракує сміливості протистояти брехні пліткарів? Твоєму дідусеві було б соромно за тебе.

І тоді Єва вибухнула. Розлютившись, вона почала кричати, звинувачуючи у своїх бідах весь світ, поки, нарешті, знесилена, заплакала, шкодуючи про те, якою була дурепою, коли засуджувала себе за Вольфа й за наслідки його божевілля. Коли слів вже не залишилося, Єва, схлипуючи, поклала голову на плече Ганса. Проте, на її подив, старого ця істерика нітрохи не розчулила.

— Ти не просто була дурепою, ти і є дурепа, — суворо сказав він. — І тепер несеш тягар дурепи.

Ці слова зачепили Єву. Звісно ж, називаючи себе дурепою, вона насправді так не думала. Але слова Ганса були досить категоричні, і Єва опинилася перед вибором: подивитися жорсткій і гіркій правді в очі чи знову

ухилитися. Вона обрала перше. Хай там що, не годилося давати місце злу у своєму серці. Так, вона справді дурепа. Єва розплакалася.

Ганс обійняв її за плечі.

— Послухай мене уважно, Єво, — цього разу його голос був лагідним. — Ми всі іноді поводимося нерозумно. Я, наприклад, зробив дурницю, не попередивши тебе про Вольфа, а інші помилялися ще в чомусь. Якщо ти пробачиш мені, то ми закоркуємо свою дурість у пляшку і втопимо її в Рейні.

Це був справжній дар милосердя...

Наступного дня Єва написала Андреасу листа з болісною сповіддю. Ні в чому себе не виправдовуючи, вона відкрила йому своє серце. Виливши душу, Єва відчула, що їй відразу полегшало. Це був сміливий крок, але вона завжди вирізнялася сміливістю.

Єва зробила радіо гучніше. Диктор розповідав про

жахливий авіаналіт британців на Гамбург. Два дні тому англійці закидали це місто запалювальними бомбами, і понад 50 000 мирних жителів згоріли живцем. За прогнозами, кількість жертв мала ще зрости. Єва здригнулася. Потім диктор засудив самовпевнену вимогу антигітлерівської коаліції щодо безумовної капітуляції, назвавши її прагненням повністю знищити ослаблену Німеччину. «Прийшов час всім німцям взятися за руки, ставши єдиним щитом проти ворогів».

Зачувши дитячий плач, Єва обернулася. Лінді за щось карала різкою Ірену, яка зі сльозами запевняла маму, що «більше не буде». У цю хвилину у двір ферми повільно вкотився довгий чорний автомобіль. Із нього вийшли двоє чоловіків у формі гестапо.

— Лінді, — покликала подругу Єва.

Коли гестапівці підійшли до дверей, стурбована Лінді впустила їх у дім.

— Хайль Гітлер! — привітали вони присутніх.

Жінки й діти теж підняли руки в салюті. Єва затамувала подих.

— У селі нам сказали, що фрау Єва Кайзер, можливо, тут.

— Так, це я, — сказала Єва, намагаючись не виказувати свого хвилювання.

Гестапівці підійшли ближче.

— Скажіть, що вам відомо про Анну Келлер? — запитав сивий чоловік із моноклем, старший за званням.

Єва вже майже забула про свою давню подругу, «лялечку свінгу». Анна виїхала з Вайнхаузена невдовзі після загибелі Даніеля.

— Я не бачила її багато років.

— Хм... А що ви скажете про її листи?

— Які листи?

— Ми знайшли вашу адресу в її записнику в Мюнхені,

а ваш листоноша два дні тому передав нам ось це.

Гестапівець показав розпечатаний конверт.

— Я не розумію.

Чоловік подивився на свого колегу.

— Ви присягали на вірність фюреру, фрау Кайзер?

Пульс Єви прискорився.

— На вірність? Так, авжеж. Я...

— А мама обзивала фюрера психопатом, — несподівано втрутилася в розмову, визирнувши з-за спини Лінді, Ірена. — Запитайте в неї.

Гестапівці повернулися до Лінді.

— Я... Я... — заїкалася вона, не знаючи, що сказати.

Молодший агент підійшов до дверей і покликав у дім ще одного чоловіка, який сидів у машині. То був озброєний конвоїр.

— Ми повинні забрати вас обох в Кобленц для допиту.

— Я нікуди не поїду! — скипіла Лінді. — Мені потрібно

сьогодні бути на залізничній станції. Я з дня на день чекаю повернення з війни свого чоловіка. І куди я подіну своїх дочок?

Єва взяла Лінді за руку.

— Ми ні в чому не винні.

— За дітьми догляне одна із жінок з офісу партії.

— Що? Як ви можете...

— Мовчати! Ми можемо і будемо, — відкривши конверт, гестапівець дістав звідти засмальцьовану листівку, надруковану на дешевому жовтому папері. — Вашу подругу заарештовано за участь у провокаційній організації «Біла троянда». Однак перед арештом вона була дуже люб'язною, надіславши це вам, — агент саркастично посміхнувся. — Це наштовхує на висновок, що ви поділяєте її погляди. В іншому разі, навіщо їй було це робити?

— Погляди? Які погляди?

Гестапівець передав Єві листівку.

— Вони вважають нашого фюрера злом, але, думаю, ви про все це вже знаєте, — агент подивився на Лінді. — І психопатом, напевно, вони його теж називають.

Розділ 29

«Для повітряних сил Британії наказ може бути тільки один: винищуйте німців! Убийте їх усіх! Ми повинні використати всі досягнення науки для винаходу нових, ще потужніших вибухових речовин. Але я піду навіть далі. Я скажу прямо: якби я міг, я взагалі стер би Німеччину з карти світу. Німці — це нація зла».

Преподобний Уїпп, вікарій церкви святого Августина, Англія

Пройшовши скорочений курс навчання, Андреас закінчив дрезденську школу офіцерів у травні 1943 року. Незважаючи на прискорені темпи, предмети викладалися ґрунтовно, тому на додачу до виснажливих фізичних тренувань Андреасу доводилося проводити багато годин

на заняттях зі стратегії ведення бою та матеріально-технічного забезпечення тилу. Особлива увага в школі приділялася військовому підручнику фельдмаршала Роммеля «Піхота атакує». Навчання давалося Андреасу важче ще й тому, що останнім часом Гітлер викликав у нього відразу — почуття, яке поділяли з Андреасом й інші курсанти, хоча вголос про це не говорили. На його думку, саме зарозумілість Гітлера призвела до марної загибелі десятків тисяч солдатів під Сталінградом, серед яких опинився і близький друг Андреаса Гюнтер Ландес.

Утім, час навчання пролетів швидко, в основному завдяки листам Єви, від яких на серці в Андреаса було світло й легко. Перший, до нестями відвертий, лист від неї прийшов приблизно за місяць після того, як холодного грудневого вечора Андреас поїхав з Вайнхаузена. Вдруге Єва написала за кілька днів. У цьому листі вона додавала, що нітрохи не сумнівається

в правдивості пояснень Андреаса. Він відповів на обидва листи, захоплюючись відвертістю Єви та вибачаючись за свої очікування, геть недоречні, якщо зважити на ту шокуючу новину, яку він приніс. Таке взаємне покаяння стало добрим підґрунтям для швидкого примирення. Тож, отримавши звання лейтенанта, Андреас повернувся на службу, цілком задоволений життям.

Його батальйон, опинившись на якийсь час у складі 4-ї армії, згодом був переведений у резерв 2-ї танкової дивізії, що брала участь у запеклих боях під Смоленськом. У середині липня Андреаса з його підлеглими перевели назад до 9-ї армії, яка відступала на оборонні позиції між містами Гомель і Орша. Під час надзвичайно кривавих боїв обидві сторони зазнали великих втрат. Атаки радянських військ не припинялися ні вдень, ні вночі, сіючи в лавах німецької армії страх і смерть. Утім попри шалений тиск, який чинив супротивник, Андреас був

більше стурбований життям його дорогоцінної Єви, ніж жахіттями війни. Від неї давно не було листів.

Нарешті Пауль Фольк сповістив Андреаса, що Єву та Лінді заарештували й утримують під слідством у Кобленці. Молодий лейтенант цілий тиждень ходив чорний, як хмара, аж поки 8 вересня, в день капітуляції Італії, одержав лист від Єви, в якому вона повідомляла, що Герді вдалося домогтися закриття розслідування. Задля покарання Єву з ганьбою вигнали з партії та позбавили членства у всіх націонал-соціалістичних громадських організаціях. До всього гестапо залишало за собою право в будь-який момент викликати її на допит чи обшукати її будинок. Лінді відбулася суворим зауваженням і невеликим штрафом.

Хоча Андреаса й засмутила така несправедливість, він був радий, що Єва не постраждала дужче. Тим часом наприкінці вересня його бойовий товариш і близький

друг лейтенант фон Шауер був убитий снайпером, і відповідальність за командування батальйоном відразу ж поклали на Андреаса.

За кілька днів він разом зі своїми підлеглими вже утримував оборонний рубіж на березі Дніпра. Під час однієї з найзапекліших атак супротивника Андреас самотужки знищив два радянські танки. За видатну хоробрість, проявлену в критичній ситуації, він був нагороджений Залізним хрестом I ступеня.

* * *

— Так, пане пасторе, я люблю Різдво, але я непокоюся про свій батальйон. Я дізнався, що його відтіснили від Курська, і тепер він загруз у болотах на північ від Києва. Я мушу бути зі своїми хлопцями.

Стурбований Андреас сидів у кабінеті Пауля Фолька — точнісінько, як це було десять років тому. Пастор

відкинувся на спинку крісла. Відклавши убік листа свого брата Альфреда, він узяв люльку і почав набивати в неї тютюн.

— Як би я хотів, щоб усі наші солдати були на це Різдво вдома і ніколи більше не від'їжджали, — сумно сказав Пауль. — Щоденні повідомлення про втрати для мене як ніж у серце. Боюся, ця війна стане для Німеччини ще однією катастрофою. Сталінград був для нас початком кінця.

— Тільки не кажіть такого на людях.

— Знаю, синку. Не подумай, що я — пораженець.

Насправді я усвідомлюю, що вам зараз треба битися ще відчайдушніше, ніж раніше. Черчілль, як і Сталін, веде війну на повне винищення. Схоже, наші вороги мріють про майбутнє без німців, а Німеччину бачать роздробленою на невеликі фермерські райони. Оскар каже, що якісь євреї в Америці подали ідею каструвати

наших чоловіків, щоб німецький народ взагалі зник з лиця землі.

— Усе це — пусте базікання. Ніхто їм такого не дозволить... Хоча... ніколи не знаєш, як усе обернеться. У мене і зараз перед очима вщерть напаковані євреями товарні вагони на станції у Варшаві, хоча нам казали... — почувши внизу на кухні якийсь шурхіт, Андреас замовк. Завжди слід пам'ятати, що навіть стіни іноді мають вуха.

— Уся ця метушня з депортацією погано пахне, — сказав Пауль, закурюючи люльку. — Я знаю, що ми використовуємо євреїв для роботи в польських таборах, але на Різдво папа римський прозоро натякнув на винищення якогось «народу». Мені здається, він мав на увазі євреїв, хоча все це, звісно, тільки мої припущення. Але, цілком можливо, до папи дійшла якась інформація. Правду сказати, я боюся радикалів. Я знаю, на що вони здатні, а яку позицію зараз займає Гітлер — незрозуміло.

Утім, Андреасе, ти маєш слухність: хай би хто що казав, як усе обернеться, достеменно не знає ніхто. Та й, правду кажучи, мене зараз найбільше турбує вторгнення із заходу. Рано чи пізно американці приєднаються до Британії та нападуть на нас. Ми опинимося в лещатах. Гітлер даремно оголосив війну Америці. Краще б він цього не робив. Звичайно, в американців зараз проблеми з Японією, але вони все одно поткнуться до Німеччини. Я дізнався, що мій небіж Боббі навчає піхотних офіцерів базової німецької мови.

— Американці завжди постачали наших ворогів, — сказав Андреас. — Думаю, вся проблема в нашій угоді з Японією.

Пауль кивнув.

— Але годі про це. Світ політики часом дуже складно зрозуміти. Мені, наприклад, невтямки, чому західні країни замість того, щоб підтримувати нас, виступають

проти. Спільно ми швидко змели б більшовиків з лиця землі. — Пауль затягнувся димом. — Я хотів поговорити з тобою про інше. Бібер і Оффенбахер поклали край усім пліткам про те, що сталося між тобою і Вольфом.

— Я лише непокоюся про вашу дочку, пане пасторе, і ні про що більше. — Андреас, зітхнувши, зім'яв у руках кашкет. — Я кохаю її більше за життя і хочу, щоб вона була щасливою.

— Я хочу того самого, — кивнув Пауль. — Єві зараз набагато краще, але вона досі бореться із самоосудом за те, що дозволила собі зачаруватися Вольфом, — Пауль задумливо помовчав. — Після того жахливого випадку на ринковій площі Єва весь час боролася зі страхом і соромом. Їй здавалося, що Вольф допоможе їй вирватися з того замкнутого кола. Поруч із ним вона почувалася значущою і захищеною. Щиро кажучи, Єва не змогла б розпізнати справжнє обличчя Вольфа. Вона була

зломлена і просто не хотіла бачити правду. Безперечно, Єві повинні були допомогти близькі... Я виявився тим, хто підвів її більше за всіх, — утерши сльозу, Пауль указав люлькою на картину «Царство миру», що висіла на стіні: — Мир — це, по суті, питання прощення.

У двері кабінету тихо постукали. Пауль швидко впорався зі своїми емоціями.

— Заходь.

Двері повільно відчинилися, і на порозі з'явилася радісно усміхнена Єва. На її щоках грав рум'янець. Вона зніяковіло поправила волосся.

— Андреасе...

Хлопець побачив радісний блиск в її очах, і його серце прискорено забилося. Пауль підвівся з-за столу.

— Ну, ви тут поки поговоріть, а я сходжу вип'ю кави на кухні.

У Єви всередині все тремтіло. Її ноги підгиналися. Поглянувши в очі Андреасу, вона подумала, що ніколи в житті не бачила привабливішого чоловіка. Він був неймовірно красивим у своїй офіцерській формі, із Залізним хрестом I ступеня на грудях.

— Ах, Єво, я так скучив за тобою! — сказав зі сльозами на очах Андреас.

Це стало останньою краплею. Не маючи снаги опиратися далі, Єва кинулася в обійми Андреаса.

— Прости мені, прости за все, — шепотіла вона, сховавши обличчя на його плечі.

Андреас не міг говорити. Його переповнювали почуття. Він просто міцно обіймав Єву, немов боячись знову втратити її. Вона була єдиним коханням його життя, об'єктом його мрій і сенсом його існування. Єва була тим колом, в центрі якого він завжди прагнув опинитися.

Міцними руками Андреас обережно, як тендітну квітку,

пригорнув до себе Єву.

— Для мене немає на землі нічого, ціннішого за тебе, Єво, — сказав він, дивлячись їй в очі. — Я кохаю тебе сильніше, ніж можу висловити словами.

Єва тремтіла. Всі голоси, які засуджували її, одразу ж замовкли. Любов Андреаса розтрощила голову цьому змію. Єві хотілося злетіти щасливою пташкою й заспівати з найвищого даху.

— Ах, Андреасе...

Вона знову припала до його плеча, танучи в обіймах коханого. Обличчя Андреаса повільно наблизилося, і Єва, заплющивши очі, підставила уста для ніжного поцілунку.

* * *

Наступного ранку Андреас вийшов із шинку Краузе, де винаймав кімнату, і швидко попрямував до будинку Фольків. Відчинивши двері, пастор провів молодого

офіцера на кухню, де вже метушилася Єва. Андреас ніжно поцілував кохану і подарував їй красиву гірлянду з ялинових гілок.

Повісивши гірлянду на стіні в їдальні, Єва повернулася на кухню і, сміючись, пов'язала на Андреаса фартух. Вони разом заходилися готувати різдвяну вечерю. Попри жорсткий дефіцит товарів різдвяне частування в домі Фольків складалося з двох пляшок вишуканого мозельського вина, фаршированого смаженого гусака, пухких булочок, фруктового пирога, смаженої картоплі та брусниць.

Коли ввечері Пауль, подзвонивши за традицією в церковні дзвони, повернувся додому, Єва задзвонила в срібний дзвіночок, запрошуючи батька, Андреаса й Бібера у вітальню до сяючої свічками ялинки. Разом вони заспівали кілька різдвяних пісень і почали обмінюватися подарунками. Єва подарувала Андреасу

срібний кишеньковий годинник із вигравірованою на кришці виноградною лозою, а він їй — гарну сукню з Берліна.

Після вечері, поставивши на стіл улюблений яблучний струдель Андреаса (хоча й без цукрової пудри), невеликий кекс і блюдечко марципанів, Єва вибачилася перед батьком та Гансом і вирушила з коханим на прогулянку до сусіднього Коберна й Нідерберзького замку. Дорогу їм освітлювало яскраве місячне сяйво.

* * *

— Ходімо сюди, — Єва, щільніше закутавши шию червоним шарфом і розстебнувши верхній гудзик зеленого драпового пальто, спрямувала світло ліхтарика на невелике скупчення голих дерев біля підніжжя фортечного насипу. Напередодні випав сніг, і тепер хмари повільно пливли по залитому місячним сяйвом небу,

відкидаючи на вкриту білим покривалом землю густі чорні тіні. Одягнений у зимову шинель, Андреас взяв Єву за руку і пішов за нею вгору звивистою стежкою.

— А ти впевнена, що твій батько не розсердиться, що ми пропустили нічне богослужіння?

— Цілком.

Нарешті, діставшись вершини пагорба, вони увійшли в тінь улюбленої схованки Єви. Вогке повітря було наповнене запахом мокрого каміння. Древні стіни замку височіли над Мозелем, як велетні-вартові. Єва й Андреас вилізли на підвіконня та подивилися вниз, на нічний краєвид.

— Як гарно, — сказав Андреас.

Виблискуючи в місячному світлі, між пологими пагорбами плавно звивався Мозель. На березі річки розкинулося принишкле село Коберн. Освітлене різдвяними вогнями, воно немов зійшло зі сторінок

казки. Здалеку долинув свисток паровоза. Єва усміхнулася й заплющила очі.

— Я уявляю, що зараз на фортечній стіні танцюють ельфи. Думаю, вони переховують свої скарби в колодязі.

— А я бачу веселих гномів, які танцюють навколо встромлених в сніг яскравих свічок, — сказав сміючись Андреас.

Єва й собі засміялася.

— А як щодо русалок?

— Авжеж, як я міг забути! Русалки! Дивись, он вони: визирають із річки, наспівуючи про те, як граф Андреас фон Вайнхаузен, осідлавши доброго дракона, визволив від злих гоблінів красуню Єву.

Знову засміявшись, Андреас прочитав складеного ним колись вірша:

*Жахайтеся гобліни злі в укриттях,
Лечу на драконі з мечем у руках!*

*І стінам фортечним мене не спинити,
Лечу на драконі кохану звільнити!
Хоч де б ви ховали її, я знайду
Мою любу Єву, красуню мою!*

Єва заплескала в долоні.

— Ах, Андреасе! Ти просто диво! — Вона вдивлялася в приховане тінню обличчя Андреаса. — Залишайся завжди таким.

На кілька хвиль вони розчинилися одне в одному. Більше не було ні вдови, ні солдата, ні світу навколо — тільки вони вдвох. Над долиною почали перемовлятися церковні дзвони довколишніх сіл. Їх заспокійливий передзвін наповнював зимову ніч спокоєм і надією.

Незабаром із села, що розляглося біля підніжжя пагорба, долинув спів католицького хору. Приєднавшись до нього, Єва й Андреас заспівали «Тиха ніч», а потім завмерли, прислухаючись до урочистої тиші, що

запанувала в долині. Вони милувалися мирним нічним краєвидом, і їм хотілося, щоб ця мить тривала вічно.

З-за невидимого вигину річки долетіло ритмічне пихкання паровоза. Порушуючи тишу власною вишуканою музикою коліс, потяг наближався, його дихання чулося дедалі виразніше, і ось, показавшись із-за пагорба, залізний кінь протягнув слухняні вагони повз село. З висоти потяг здавався іграшковим. Весело прогуркотівши колесами, він зник у темряві, і невдовзі долина знову поринула в тишу.

Андреас поцілував Єву.

— Ти — сонце мого життя, — сказав він. — Ти — світло зірок над моєю головою. У пеклі битви твій образ принесе мені заспокоєння, а в зимову холоднечу я буду зігрітий теплом твого серця.

Пригорнувшись до Андреаса, Єва потонула в його обіймах. Постоявши так кілька хвилин, вони відійшли від

вікна й попрямували до старого колодязя. Там, стиснувши в своїх руках долоні Єви, Андреас ще раз поцілував її.

— Я люблю це місце, і я люблю тебе, — тихо сказала Єва.

Андреасу здалося, що він відривається від землі.

— Знаєш... Це місце теж любить тебе, — Андреас підняв голову. — Дивись: зірки усміхаються тобі, — він озирнувся довкола. — Це гарне місце, Єво. Воно наповнене надією. Відчуй це, відчуй, як ці стіни захищають від бід, а краса долини наповнює серце спокоєм, — Андреас наблизив своє обличчя до обличчя Єви. Його серце шалено калатало. — Дозволь мені любити тебе, Єво, дозволь мені любити тебе всім своїм серцем.

Він ледве міг чути власні слова. Андреас став на одне коліно і судорожно ковтнув.

— Я люблю тебе більше за життя. Ти вийдеш за мене

заміж?

Єві здалося, що вона раптом опинилася в країні мрій. Її наповнила невимовна, неземна радість — радість, яка перевершувала все, що вона коли-небудь відчувала. Єва нарешті одержала той подарунок, про який так довго мріяло її серце.

— Так, Андреасе. Так, я вийду за тебе, — сказала Єва зі сльозами на очах.

Андреас, вставши, міцно обійняв свою довгоочікувану наречену. Його переповнювало щастя, а серце, піднявшись у небеса, купалося в місячному світлі під спів ангелів.

* * *

Різдво 1943 року випало на суботу, і неділя здалася щасливій парі одним нескінченним святом. Захоплені виром емоцій, вони вирішили негайно одружитися,

позаяк війна була непідходящим часом для довгострокових планів. Андреаса очікувало швидке повернення на фронт, тому їм дозволили одружитися без попередньої заяви. Тож ввечері, в понеділок, 27 грудня 1943 року, вони вже стояли перед бургомістром Беком, який проводив коротку церемонію одруження.

Єва вирішила одягти сукню, подаровану їй Андреасом на Різдво. Враховуючи вимоги воєнного часу, уряд наклав деякі обмеження на фасони і тканини для одягу. Задля економії тканини край спідниці повинен був тільки прикривати коліна, і ніякого тобі плісування. Оскільки бавовняні, шовкові та вовняні тканини тепер йшли на потреби армії, сукня була пошита з темно-зеленої віскози. Втім, через це вона не стала менш красивою. На церемонію Єва також наділа рукавички кольору слонової кістки і коричневий фетровий капелюшок із кількома пір'їнами.

В очах Андреаса його наречена мала просто приголомшливий вигляд. Він був одягнений у свою уніформу. Його чоботи були начищені до дзеркального блиску, а на грудях бездоганно випрасуваного кітеля красувався Залізний хрест і срібна медаль за поранення.

Після оформлення офіційних документів у мерії щаслива пара швидко вирушила до церкви, де Пауль мав провести обряд вінчання.

— Він запросив усіх? — запитав Андреас, коли вони піднімалися вгору схилом пагорба.

Єва кивнула. Її раптово охопив неспокій.

— Так. Він згадав про це під час учорашнього богослужіння. Думаю, жодна сільська пліткарка не схоче проґавити таке.

Андреас розсміявся.

— От і добре. Нехай дивиться весь світ.

— Тато вчора запросив маму.

— І що?

— Я не впевнена, що хочу бачити її на вінчанні. Думаю, татові теж буде важко зустрітися з нею. Тим паче, що він чутливий до думки громади.

— У такому разі, з його боку запросити її було великою жертвою.

У цю мить хтось іззаду гукнув їх. Обернувшись, молодята побачили Лінді Ландес, яка поспішала до церкви разом із чотирма дочками. Вони провели цілий день на залізничній станції, чекаючи на Гюнтера.

— Я так рада за вас обох! — сказала захекана Лінді. — Не можу дочекатися вінчання.

На Лінді була красива шовкова сукня, яку вона виміняла у якоїсь городянки на два великі окороки. На шиї в неї висіла медаль німецької матері. Лінді взяла Єву за руку.

— Подумати тільки: Єва Бауер... Фрау Бауер! Як мені це

подобається! — обійнявши подругу, Лінді розцілувала її в обидві щоки. Дівчатка стояли позаду мами, немов вервечка каченят. Підійшовши по черзі до нареченого й нареченої, вони побажали їм щастя.

— Гаразд, ходімо, бо спізнаємось, — сказав Андреас. — Танці залишимо на потім.

Увійшовши до церкви через бічні двері, молодята зупинилися в невеликій кімнаті позаду кафедри. Єва виглянула в залу, залиту м'яким світлом свічок. Дерев'яні лави швидко заповнювалися людьми. Органістка, фрау Діль, грала різдвяні гімни.

— Ну, як ви? Готові? — запитав, зазирнувши до кімнати, радісно збуджений Оскар Оффенбахер. Отримавши ствердну відповідь, він швидко повернувся до зали.

Єва знову виглянула у двері.

— Повний зал!

Андреас глибоко вдихнув.

— Як гадаєш, вони прийшли сюди, тому що раді за нас, чи просто з цікавості?

— Думаю, ти знаєш відповідь, — засміялася Єва.

— Так. З цікавості.

— Природно, але мене це анітрохи не хвилює. У мене є ти, а все решта не має ніякого значення.

Обійнявши Єву, Андреас поцілував її. У цю мить хтось торкнув його ззаду за плечі.

— Перепрошую, — це був Пауль. — Бачу, юначе, ти вже готовий до вінчання, — сказав він, сміючись.

Єва взяла Андреаса під руку, і вони попрямували услід за Паулем до зали. Її серце тріпотіло у грудях.

Затамувавши подих, вона подивилася на публіку, очікуючи побачити перешіптування й криві погляди, натомість громада дружно встала і вибухнула оваціями. Вражена Єва переводила погляд з одної людини на іншу. Її очі сповнилися сльозами.

Голосніше за всіх, звісно ж, аплодував Ганс Бібер, який стояв поруч із вдовою Нубер. У залі Єва побачила фрау Вікер, а також преподобного Хана й Оскара Оффенбахера з дружинами. У центральному проході, сидячи в інвалідному кріслі, сяяв радістю Ульріх Оберман. Після осколкового поранення йому спаралізувало все тіло до шиї. Доктор Кребель із дружиною стояв посеред ряду з молодими вдовами. Фрау Краузе примостилася біля Лінді та її дівчаток, а в дальньому кінці залу Єва помітила Адольфа Шнайдера й Удо, єдиного з його синів, що залишився в живих.

Нарешті Пауль, усміхнувшись, подякував громаді за щире привітання й почав церемонію.

— Оскільки подружнє життя супроводжується багатьма тривогами й печалями, ви, Андреасе Бауер і Єво Фольк-Кайзер, бажаючи привселюдно затвердити своє рішення зв'язати себе путами шлюбу...

Єва ледве сприймала те, що говорив її батько.

Спираючись на міцну руку Андреаса, вона чула тільки спів свого серця. Любов, пом'якшивши її серце до самої себе і до інших, привела Єву до нового початку. Нарешті, прощена Богом і собою, вона почувалася захищеною, цілісною та по-справжньому коханою.

— Андреасе Бауер, чи підтверджуєш ти тут, перед Богом і Його святою Церквою, що, беручи Єву Фольк-Кайзер за законну дружину, обіцяєш ніколи не залишати її, бути вірним і люблячим чоловіком і забезпечувати її всім, як заповідає святе Євангеліє?

— Так, підтверджую, — рішучо й урочисто сказав Андреас.

Поки пастор звертався з таким самим запитанням до Єви, щасливий наречений з любов'ю дивився на неї. Коли вона сказала «Так», його ноги раптом ослабли. «Моя

дружина, — захоплено подумав Андреас. — Вона моя дружина». Він надів на палець Єві золоту обручку.

Помітивши Герду, яка сіла в задньому ряду, Пауль на мить замовк. Потім зітхнув і продовжив церемонію, повівши громаду в молитві за молодят, а також за синів, чоловіків і братів, які служили батьківщині на далеких полях боїв.

— І нехай захистить їх усіх рука Всемогутнього Бога від люті наших ворогів. Господи, з милості Твоєї даруй нам мир!

По завершенні молитви Удо Шнайдер, вставши, без запрошення заспівав один із гімнів Мартіна Лютера. Громада, підхопивши пісню, закінчила її на п'ятій строфі:

*«Сине Божий Єдинородний,
Навік над гріхом Ти здобув перемогу,
Немає меж у Царства Твого.
Коли ж ми побачимо славу його?»*

Розділ 30

«Наш народ створений Всевишнім Богом. Захищаючи його існування, ми захищаємо Божу справу. Той факт, що наша боротьба супроводжується незмірними стражданнями, робить нас ще більш відданими цьому народу».

Адольф Гітлер

Наступного дня після вінчання, зі сльозами розпрощавшись з Євою на пероні, Андреас неймовірним зусиллям волі змусив себе піднятися східцями вагона. Коли потяг рушив, він висунувся у вікно і не зводив зі своєї коханої погляду, аж поки вона зникла з виду. Що далі Андреас віддалявся від дому, то більше його

внутрішнє «я» поступалося місцем солдату, який жив у ньому. На момент прибуття до Берліна він уже був цілком готовий стати до виконання свого військового обов'язку.

Андреаса направили у 275-у дивізію, яка на той час входила до складу 1-ї армії в Західній Франції. Це призначення викликало у нього змішані почуття. З одного боку, Андреас, як і будь-який інший німецький солдат, сприймав Радянський Союз як бездонний котлован людських страждань і смерті. Проте зв'язок Андреаса із солдатами його батальйону був такий міцний, що він не уявляв, як зможе залишити їх самих в тому жахливому місці. Хто тепер буде вести їх у бій? Андреас був злий. Однак наказ є наказ. І ще він знав, що Єва сприйме таке призначення з величезним полегшенням. Андреас відразу ж написав їй листа, повідомивши, що його перевели на Західний фронт.

Шляхи були зруйновані, тому потяг міг вирушити до Бретані не раніше, ніж за два тижні. Користуючись затримкою, Андреас щодня, звільнившись від своїх обов'язків у штабі батальйону, ходив вулицями Берліна, вдивляючись в обличчя людей. Жителі столиці вистоювали по кілька годин у довгих чергах, щоб обміняти жовті купони на мізерну продуктову пайку. А ночами Андреас безпорадно сидів у переповненому людьми бомбосховищі, чекаючи, поки британська авіація завершить свою жахливу справу. Щоразу, чуючи, як у нього над головою вибухають бомби, він думав про тих, кого вдень бачив у чергах. Хто з них вижив, а хто загинув?

У листопаді британська авіація почала робити нальоти на Берлін щоночі, і тепер від багатьох кварталів залишилися лише руїни. Величні будівлі на площі Александерплац зазнали значних пошкоджень, знаменитий готель «Кайзерхоф» був вщент зруйнований,

а рейхсканцелярія перетворилася на безформну купу уламків. У пожежах, які випалили величезні ділянки міста, загинули десятки тисяч людей. Андреас приблизно підрахував, що британці знищили близько третини столиці Німеччини.

Блукаючи вулицями Берліна, він час від часу зупинявся й допомагав розбирати завали. Деякі берлінці починали відновлювати свої будинки, що неабияк дивувало Андреаса. «Навіщо вони це роблять? — думав він. — Це ж тільки початок». Андреасу й самому була неприємна така думка, але, будучи людиною розважливою, він не міг заперечувати очевидних фактів. Англійці бомбардували німецькі міста ночами, а відносно нові вороги Німеччини — американці — вдень. Попри те, що зенітна артилерія завдавала ворожій авіації значної шкоди, у британських і американських військово-повітряних сил, здавалося, були невичерпні резерви літаків і пілотів.

Одного ранку Андреас допоміг якійсь жінці донести до могили двох її дітей, що згоріли просто у своїх ліжках. Пізніше, того самого дня, він став свідком смерті старенької, якій медсестра Червоного Хреста перев'язувала рани. Дивлячись на згаслі очі цієї літньої жінки, Андреас уявив її чиєюсь бабусею, яка пече печиво до Різдва й закриває влітку консервацію. Бачачи таке щодня, він уже не знав, кого проклинати: Черчілля за його потворну жорстокість чи Гітлера, який змусив весь світ вдатися до таких крайнощів.

Розмовляючи з людьми, Андреас почав відчувати до американців щось схоже на вдячність за те, що вони бомбардували не житлові квартали, а стратегічні об'єкти. Утім, знаючи про тісну співпрацю Черчілля й Рузвельта, можна було очікувати, що незабаром американці теж почнуть винищувати німців. Найогиднішим було те, що Черчілль насолоджувався такою війною. Андреас

сплюнув. Разом із молодим сержантом він повільно йшов до своєї казарми, влаштованої в тісному підвалі.

— Знаєте, лейтенанте, якби британці бомбардували наші заводи з таким самим завзяттям, як вони бомбардують житлові квартали, ми б уже давно програли цю війну, — сказав сержант.

— Черчілль — чудовисько.

— Капітан каже, що під «безумовною капітуляцією» антигітлерівська коаліція розуміє цілковите знищення Німеччини.

— Вони хочуть, щоб ми впали перед ними на коліна, благаючи про милість, — сказав Андреас.

Сержант промовчав.

— Про милість? — сказав він після тривалої паузи. — Ми обоє були в Радянському Союзі. Якої милості можна чекати від Сталіна та його варварів? А подивіться, що британці роблять із беззахисними людьми!

— Порівняно з поразкою в цій війні Версальський договір здасться нам квіточками, — здавлено мовив Андреас. — Саме тому ми повинні битися. Можливо, якщо наші вороги заплатять за свою перемогу досить високу ціну, їм доведеться піти на поступки.

— Я чув, фюрер працює над новою «зброєю відплати», — в голосі сержанта чулася відчайдушна надія.

— Зброя відплати? Добре було б. Нам потрібно щось таке.

Утім, Андреас сумнівався, що Німеччина встигне одержати вчасно нову потужну зброю. Він сховав замерзлі руки глибше в кишені своєї шинелі. Січневий вечір був вогким і холодним. Дув пронизливий вітер. Берлін, дотримуючись правил світломаскування, поринув у пільму.

Раптом зусібіч завили сирени, а чорне небо над містом освітили промені потужних прожекторів, і скоро зенітні

снаряди почали рватися по всьому місту. Так рано місто ще не бомбардували.

— Сержанте, швидше! — крикнув Андреас, кидаючись чимдуж вперед.

Він не чекав такого раннього нальоту і, попри кількарічний досвід боїв на передовій, відчув, як його охоплює страх. Андреаса геть не приваблювала перспектива загинути під руїнами, і він щосили опирався бажанню забитися, немов перелякана тварина, до якоїсь нори.

Летіли осколки бомб. Земля двигтіла. Коли Андреас і сержант перестрибнули через якусь купу сміття, поряд ухнув вибух. Пригнувшись, вони закрили голови руками, і тієї ж миті їх відкинуло вибуховою хвилею вбік.

Ще одна бомба рознесла вщент верхній поверх розташованої поблизу будівлі, на Андреаса й сержанта посипався град цеглин. Частина стіни, впавши на

молодого солдата, убила його на місці. Задихаючись в хмарі пилу, Андреас вибрався з купи уламків. Навкруги все палало.

Наступної миті поряд пролунав ще один вибух, відкинувши Андреаса назад. Вакуум висмоктував з його легенів повітря, а ліву руку і плече пронизав різкий біль. Важко дихаючи, Андреас, піднявся з землі. За кілька метрів від нього на землю впала палаюча балка. Він озирнувся довкола. Люди в паніці кидалися хто куди, як налякані миші. Деякі з них горіли. Андреасу здавалося, що він бачить найстрашніший із нічних кошмарів.

Прогримів ще один вибух, і в Андреаса все попливло перед очима. Звуки стали глухими й далекими, земля захиталася під його ногами. Потім все провалилося в темряву. Знепритомнівши, він упав у велику купу попелу.

*«3 лютого 1944року
Вайнхаузен, Рейнланд
Німеччина*

*Любий мій чоловіче,
сьогодні прийшов лист із твого батальйону. З нього я дізналася, що ти був поранений під час бомбардування Берліна увечері 20-го січня і зараз лежиш у госпіталі. Я така щаслива, що ти не загинув, але мені не сказали, яке в тебе поранення. Я молюся за тебе.*

Батько сказав, що того вечора британці скинули на Берлін понад 2000 бомб. Я впевнена, що посеред такого пекла тебе міг врятувати тільки Бог. Оффенбахер запропонував оплатити мені поїздку до тебе, але через справу Анни Келлер гестапо забороняє мені пересуватися країною. Прости мені, що не можу бути поруч, але знай, що серцем я завжди з тобою. Я напишу дядькові Руді. Можливо, йому вдасться провідати тебе. Не знаю чому, але я впевнена, що з тобою все буде гаразд. Сподіваюся, медсестри не заграють до тебе. Ти ж таки справжній герой Німеччини, удостоєний Залізного хреста I ступеня!

Мама написала, що Анну Келлер стратили за підривну діяльність

в Мюнхені. Просто не віряться. Не розумію, чому вона вирішила похитнути віру людей саме зараз, коли зі сходу наступає Радянський Союз, а англійці й американці день і ніч бомбардують наші міста? Таке просто неприпустимо, і тому, думаю, Анна постраждала заслужено, хоча мені її й шкода.

Я тепер працюю на заводі в Кобленці, який випускає різні запчастини для танків «Тигр». Дивно бачити, що цією справою займаються тільки жінки, але війна є війна.

На вихідних я бачилася з Кетхен. Ми сплели кілька шкарпеток для армії та пошили кілька ковдр. Якщо тобі коли-небудь потраплять до рук шкарпетки з кривими швами, то знай, що вони — від мене! Щосереді ми з Клемпнером здійснюємо так звані «ложкові візити». Ми заходимо в кожен дім і просимо ложку борошна, крохмалю, рису чи чогось такого. Все це ми розсипаємо по окремих мішках, а потім партія відправляє їх на фронт. Люди раді допомогти, але в них у самих зараз майже нічого немає.

Оффенбахер весь свій хліб відправляє в армію або віддає новому сиротинцю, тому мені доводиться пекти самій, коли вдається роздобути борошна. Уряд каже, що населення має заощаджувати олію й варення. Я з цим згодна, але у кого зараз є олія чи варення? Ми всі знаємо, що резерви фюрера вже майже вичерпані, але не

хвилюйся за мене. Я сильна, а усвідомлення того, що ти мене кохаєш, додає мені ще більше сили. У чергах за пайками жінок з дітьми пропускають першими. Може, колись і я зможу одержувати продукти без черги? Сподіваюся.

Лінді й далі щодня ходить на залізничну станцію. Вона завжди одягає туди найкращу сукню й чіпляє медаль матері. Вона сидить на вокзалі разом зі своїми дівчатками, підкріплюючись бутербродами із сиром, доки прибуде потяг о 17:45. Я зазвичай приїжджаю до Вайнхаузена о 17:09, і тому ми з нею бачимося щодня. Мене все це дуже засмучує. Лінді дійсно думає, що Гюнтер повернеться. Минулого тижня вона навіть спекла для нього печиво. Іноді я й сама починаю вірити, що Гюнтер живий. Жінки в селі вважають, що Лінді збожеволіла. За спиною її так і називають: «схиблена вдова». Вони кажуть, що від «тієї» ночі вона вже ніколи не була нормальною. Я недавно навіть посварилася через це з фрау Хоффман.

Тато просить переказати, що він молиться за тебе щодня, а також щосереди проводить разом із дияконами молитви за всіх солдатів. Він непокоїть мене. Однієї неділі я зайшла ввечері до нього в кабінет і побачила, що він плаче. Пізніше я дізналася від Клемпнера, що хтось із партії змусив тата в той день змінити проповідь. Хоча він і не говорить про це, мені здається, що тато сам себе ненавидить за свою слабодухість.

Андреасе, я кохаю тебе. Будь ласка, якнайшвидше видужуй і повертайся додому. Я буду писати тобі щодня.

*Навіки твоя,
Єва»*

* * *

— Ну як, уже готовий лазити по горах? — підморгнув Андреасу Бібер.

На превелику радість Єви в середині березня її чоловіка відправили в тримісячну відпустку, щоб він одужував удома й не займав лікарняне ліжко. Вибухом бомби йому зламало ліве плече. Цей перелом швидко загоївся б, та почалося зараження кістки, яке важко піддавалося лікуванню. Саме цим зараз займався доктор Кребель. Ліва рука Андреаса висіла на перев'язі, але гіпс вже зняли. Шкіра на місці перелому була ніжна й знебарвлена. Час від часу Андреаса лихоманило.

— Цілком, — сказав він, криво посміхнувшись. Андреас обережно підвівся з дивана, на якому лежав. — Але ліпше ще кілька днів почекаємо. Вже пораєшся у своєму городі?

Ганс підняв брови.

— Взагалі-то, надворі квітень. Вже давно пора.

— У тебе, напевно, капуста завжди сходить чітко по прямій лінії.

— Завжди.

— Як там виноградники?

— Лози мають такий самий хворобливий і втомлений вигляд, як і ти. Пан Рот непокоїться.

У цю хвилину в кімнату в супроводі батька увійшла Єва. В її руках була таця з тонкими бутербродами з шинкою.

— Прошу вибачення за такий хліб. У мене було тільки вівсяне борошно.

— Так, мої коні колись любили овес, — пробурмотів

Ганс.

— У тебе все ще не так погано, Гансе, — сказав Пауль. Він був блідий і напружений. — Минулого тижня я три години простояв у черзі, а в результаті одержав всього лише банку тушкованого м'яса та один батон ковбаси, — Пауль сів. — Сьогодні вранці я відвідував Адольфа Шнайдера. Бідолаха днями сидить і збайдужіло дивиться у вікно. Я хотів почитати з ним Святе Письмо й помолитися, але він сказав, щоб я забирався геть.

— Удо був його останнім сином, — тихо сказав Ганс. — Хлопець заслуговував на краще, ніж бути вбитим в Італії. Ці боягузи макаронники... Через них у нас тепер проблеми.

Єва сіла поруч із батьком.

— Пам'ятаєш, як Шнайдери щороку на Святвечір кидали в тебе сніжками?

Пауль похмуро втупився в одну точку.

— Хотів би я повернути той час. Я б чимало речей робив геть по-іншому. Справді чимало...

У кімнаті запанувала тиша, яку першим порушив пастор.

— Адольф мене турбує, — сказав він, зітхнувши, й повернувся до Андреаса. — Як ти почуваєшся, синку?

— З кожним днем усе краще.

— Добре. Сподіваюся, ця жахлива війна завершиться до твого повернення на фронт.

— Добре було б, але, поки вона не закінчилася, я повинен виконувати свій обов'язок, — сказав Андреас, намагаючись не дивитися на Єву. — Маю повідомлення, що на мене вже чекає новий підрозділ. — Єва, квапливо розливши по чашках сурогатну каву, швидко вийшла з кімнати. — Вона не любить, коли я про це говорю, — шепнув Паулю Андреас, помітивши, що Єва на кухні піднесла до очей носовичка. — Я кохаю її більше за життя,

але я повинен повернутися на фронт.

— Ти в першу чергу потрібен своїй дружині, — відповів Пауль незвичним для нього різким тоном. — Ми програли війну. Фюреру слід було б попросити миру, поки наші вороги повністю нас не знищили.

— Пасторе, будьте обачнішим у висловлюваннях, — сказав Бібер, підсвідомо притишивши голос. — Гестапо зараз заарештовує всіх пораженців, навіть не замислюючись.

— Тоді нехай приїжджають по мене. Бо мене вже нудить від усіх цих смертей, руйнувань і страждань. І все — через якихось фанатиків.

— А ви впевнені, що причина тільки у фанатиках? — запитав Ганс.

У кімнаті стало тихо. Андреас задумливо опустив очі в підлогу.

— Хай там що, а вже нічого не можна змінити, — сказав

нарешті Ганс. — Тепер наша мета тільки одна: вижити. Можливо, потім...

— До мене доходять чутки про нашу жорстокість, особливо до євреїв, — перебив Бібера Пауль. — Я служитель Євангелія. Я повинен робити хоч що-небудь.

— Ці чутки можуть бути перебільшеними або роздутими британською пропагандою, — сказав Андреас. — Але навіть якщо це й не так, ви все одно нічого не зможете вдіяти. Ви потрібні своїй громаді. Зараз, коли до наших кордонів наближаються радянські війська, тривожитися про євреїв чи щось іще — неприпустима розкіш, — Андреас спохмурнів. — Ви просто не уявляєте, що Союз може зробити з Німеччиною. Наші вороги вже ведуть розмови про війну до цілковитого винищення німців. — Андреас затнувся. — Хоча, правду мовити, ми й самі почали уподібнюватися до них.

— Тому я й кажу, що наш обов'язок зараз — допомагати

один одному вижити, — сказав Ганс. — Після вторгнення із заходу, в чому сумніватися не доводиться, ми опинимося між молотом і ковадлом. Все, про що ми повинні зараз думати, — це наші хлопці на фронтах і наші близькі.

Пауль глибоко зітхнув.

— Наші близькі? А хто наші близькі, Гансе?

Старий замовк.

— Нам потрібно молитися про те, щоб фельдмаршал Роммель якомога довше утримував Західний вал, — сказав Андреас. — Якщо супротивники видихнуться, то у нас є шанс, що вони почнуть мирні переговори.

Роммель — геній. Якщо хтось і зможе утримати оборону, то тільки він. Все західне узбережжя пооране окопами й бункерами і всіяне мінними полями.

Бібер взяв свою чашку з кавою.

— І ще не будемо скидати з рахунку «зброю відплати».

Хто знає, що там наші вчені вигадують зі своїми ракетами.

Пауль подивився на Андреаса.

— По-твоєму, де почнеться вторгнення?

— Важко сказати. У нас 1300 кілометрів оборонного рубежу, але, як мені здається, це буде десь біля Кале.

— І коли?

— Генерали вважають, не раніше ніж наприкінці червня. Це цілком логічно, бо саме до того часу вже висохнуть дороги в Польщі. Коли «совєти» почнуть наступати зі сходу, нам доведеться послабити оборону на заході. — Андреас заговорив тихіше. — Правду кажучи, мене це турбує. Фюрер кидає найкращі сили проти Союзу, залишаючи воювати з американцями і британцями дітей, старих і легкопоранених, — Андреас знову глянув у бік кухні. — Та ліпше поговоримо про щось інше.

Підійшовши до грамофона, він поставив на диск

платівку й кілька разів провернув ручку.

— У нас ще є музика. Ось, наприклад, Моцарт. Концерт для фортепіано з оркестром №27. Це був улюблений концерт одного офіцера, з яким я познайомився в потязі дорогою до Варшави. Сподіваюся, він трохи розрадить нас.

Хтось із силою загнував у двері з боку саду, і Єва кинулася через кухню відчиняти. На порозі стояла заплакана вдова Шмідт.

— Пастор тут? — запитала вона.

— Так, заходьте, — Єва провела сусідку у вітальню. — Тату, тут до тебе фрау Шмідт.

Удова, підійшовши до Пауля, щось прошепотіла йому на вухо. Єва помітила, що батько зблід. Фрау Шмідт передала йому якусь записку. Пауль взяв тремтячою рукою листок, поклав його на журнальний столик і, сівши

на диван, дістав із кишені окуляри.

Останнім часом Єва почала помічати, що батько став дуже нервовим. Залишившись геть самотнім, він важко переживав розлучення з Гердою. До всього йому тепер доводилося постійно поділяти горе парафіян, які втратили на війні рідних.

— Тату, що там? — насторожено запитала Єва.

Повільно прочитавши записку, Пауль незрячим поглядом втупився в стіл. Нарешті він встав і, подякувавши фрау Шмідт, зняв окуляри, щоб втерти сльози.

— Щойно в річці знайшли тіло Адольфа Шнайдера, — похмуро сказав Пауль. Він повільно прочитав передсмертну записку Адольфа:

«Жити на цій землі вже нестерпно. Якщо побачуся з Богом, заціджу Йому кулаком в обличчя».

— Ви можете зробити це заради мене? — запитала Єва доктора Кребеля.

Був спекотний червневий день. Єва сиділа в кабінеті лікаря. В її погляді читалися благання й відчай.

Кребель, розмірковуючи над запитанням Єви, витер чоло носовичком. Навіть після багатьох років лікування людських тіл і душ, він сумнівався у власній розважливості.

— Не знаю, що тобі й сказати, Єво. Я, звичайно, міг би зробити це, але не впевнений, що так буде правильно.

Така відповідь вочевидь розчарувала Єву.

— Андреас створений для землі, а не для війни. Останні два місяці він цілісінькими днями товчеться разом із Бібером у виноградниках Рота. Навіщо йому повертатися на фронт? — сердито наполягала на своєму Єва. Вставши,

вона нависла над робочим столом Кребеля, опершись на нього руками. — Все, що від вас прошу, — сказати, що його рука ще недостатньо здорова. Всього лише кілька слів, і Андреас залишиться вдома.

Кребель відкинувся на спинку крісла.

— Єво, послухай... По-перше, з часу тієї колотнечі з Германом гестапо перевіряє кожен мій крок. По-друге, ти теж у них під ковпаком.

— Отже, ви боїтеся?

— Дозволь тобі нагадати, що ти не маєш права вимагати від мене, щоб я збрехав заради порятунку твого чоловіка.

Єва, отямившись, повернулася на свій стілець.

— Так, ви маєте слухність. Вибачте, але ви зможете мені якось допомогти?

Кребель звірився зі своїм блокнотом.

— Правду кажучи, Єво, я не знаю, — втомлено відповів він.

Кребель знав, що короткого висновку буде достатньо, щоб Андреас залишився вдома. Це могло врятувати йому життя. Однак у такому разі його місце доведеться зайняти якомусь іншому юнакові, котрий буде наражати себе на небезпеку. Скільки солдатів постраждає через те, що їх не вів у бій досвідчений командир? Кребель співчутливо подивився на Єву.

— Якщо Андреас коли-небудь дізнається про нашу змову, він зненавидить нас обох. Ми зазіхаємо на його чоловічу гідність.

— Але зате рятуємо його життя!

Лікар кивнув і м'яко поклав руку на долоню Єви.

— Я брав участь у Першій світовій і знаю, що, коли вже нічого не залишається, людей тримає тільки їхня честь. Я бачив, як солдати йшли на певну згубу, аби не бути збезчещеними, — Кребель прибрав руку. — Перш ніж я ухвалю рішення, хочу, щоб ти поміркувала над тим, що

це означатиме для тебе і твого шлюбу. Андреас, дізнавшись про обман, образиться на тебе і, можливо, навіть зненавидить, — Кребель пильно подивився Єві в обличчя. — Щоб цього не сталося, тобі доведеться до кінця своїх днів носити в собі таємницю, а таємниці змінюють людей. Повір мені.

— Але це... Це ж усього лише кілька рядків! — майже крикнула Єва.

Підвівшись, вона підійшла до вікна.

Вайнхаузен знову став похмурим, як у дні її дитинства. Згорблені люди із сумними обличчями човгали бруківкою вулиць. Ніде більше не було чути дитячого сміху і звуків музики. Все, що залишилося від «чуда Гітлера», — це квіти у вікнах, які тепер, посеред навколишньої безпорадності, здавалися геть недоречними. Єва повернулася до Кребеля і твердо подивилася йому в очі.

— Я прошу, щоб ви це зробили.

Завагавшись на мить, той потягнувся за ручкою.

— Я надішлю висновок уже завтра.

Єва повільно брела додому. Зупинившись у провулку біля ринкової площі, вона подивилася на сердечко, багато років тому вирізане Гюнтером Ладнесом на товстій балці в стіні будинку. Поряд було надряпано: «ГЛ любить ЛК». Єва заплакала.

Коли вона прийшла додому, Андреас і Бібер, сміючись, поралися в саду. Кілька секунд Єва мовчки спостерігала за ними, а тоді гукнула:

— Я вже вдома! За чверть години буде вечеря!

На кухні Єва наділа фартух. Клемпнер якимось сказав, що фартух — це уніформа німецької жінки. Мабуть, у цьому справді був сенс. Єва відкрила буфет і сумно подивилася на його майже порожні полиці. Вони яскраво ілюстрували різючі зміни в житті Німеччини порівняно з довоєнними

роками. Відкривши банку з тушкованим м'ясом, Єва виклала його на тарілку, потім нарізала тонкими скибочками сир, виловила в діжці останній маринований буряк, поклала на стіл кілька скибок грубого житнього хліба та вишкребла залишки з останньої банки вишневого варення.

Час вечері промайнув непомітно. Єва намагалася всміхатися, а Андреас був, як завжди, уважний. Після вечері вона тихо сиділа, слухаючи жваву розмову чоловіка з Гансом про виноград, нові методики дистиляції, помилки Рота в обрізанні лоз і таке інше. Хоча Єва любила Бібера, вона, проте, з полегшенням зітхнула, коли він потягнувся за своїм кашкетом і встав, щоб попрощатися й побажати усього найкращого. Їй хотілося провести решту вечора, гуляючи з Андреасом берегом Мозелю.

Розділ 31

«Ми повинні й надалі сумлінно виконувати свій обов'язок в покорі Божій волі і з любові до свого народу та країни. Наші солдати і далі боротимуться і вмиратимуть за батьківщину, але не за тих, хто своїми потворними, спрямованими проти нашої віри справами розбиває наші серця і ганьбить добре ім'я Німеччини перед Богом і людьми».

Клеменс фон Гален, єпископ Римсько-католицької церкви

— Я кохаю тебе, Єво.

Вона міцно тримала Андреаса за руку. Зупинившись на березі біля вируючої водоверті, вони сіли на траву. Повноводний Мозель швидко ніс свої води до Рейну.

Проти течії старанно гребла лапами качина родина.

— Я такий щасливий! — сказав Андреас. — По-справжньому щасливий! Я сказав Біберу, що після війни хотів би купити невеликий виноградник і побудувати нову виноробню. Що скажеш?

— Це було б просто чудово, — тихо відповіла Єва.

— Він он там, — Андреас указав рукою в бік пагорба, біля підніжжя якого розкинулося село Віннінген. — Той схил звідси не видно. Бібер каже, там дуже хороший виноград. Власник і його син загинули цієї зими в Росії. Вдова хоче продати виноградник якнайшвидше, але Бібер умовив її придержати ділянку для мене. Він навіть запропонував їй безкоштовно наглядати за виноградом, якщо вона погодиться.

Єва взяла Андреаса за руку. Її не цікавив ні виноград, ані виноробство. Все, що для неї було важливо, — це Андреас. Єва бачила, як оживали його очі, коли він

говорив про виноград, і заради цього вона згодна була слухати його безконечно.

— Так, це справді чудово. А якщо ти купиш той виноградник, ми переїдемо до Віннінгена чи залишимося у Вайнхаузені?

— Зостанемось тут. Оффенбахер каже, що в нього є для мене гарна вантажівка. Продасть задешево.

Єва кивнула. «Ах, Андреасе, на нас чекає довге щасливе життя. Ми можемо вирощувати виноград, радіти дітям і онукам. Невже ти проміняєш це на військову честь?»

Пізніше вночі Єва лежала в ліжку, дивлячись у стелю. Андреас вже спав. «Як він дізнається? — міркувала Єва. — Кребель йому не скаже. Я теж не скажу». З такими думками вона поринула в сон.

Прокинувшись о 6:30 ранку, Єва пішла готувати сніданок. Було 6 червня 1944 року.

Вони їли в тиші. Сніданок складався з вареного яйця

й тонкого бутерброда із шинкою. Єва не зводила очей з чоловіка, насолоджуючись кожним його рухом, кожною усмішкою. Після сніданку вона пішла перевдягатися. В її душі вирували суперечливі почуття. Єва ненавиділа свої таємниці. Одягнувшись і причесавши волосся, вона спустилася вниз.

Годинник пробив сьому ранку. З кухні Єва чула, як Андреас налаштовує радіо. Раптом він увімкнув приймач на повну гучність. Єва здивовано визирнула у вітальню.

— Вторгнення до Нормандії! — вигукнув Андреас. Єва, випустивши з рук тарілку, кинулася до чоловіка. — Воно почалося вночі з парашутного десанту. Зараз союзники висаджуються на берег з кораблів. Якщо ми дозволимо їм закріпитися, то протистояти вже не зможемо, — Андреас подивився на Єву. — Ми зараз до цього не готові. Роммель перебуває в Ульмі зі своєю родиною.

Єва відчула слабкість у ногах. Андреас взяв її за руку.

— Але ми не пропустимо їх, Єво. Я впевнений!

Єва, втерши очі, мовчки кивнула. Взявши в долоні обличчя Андреаса, вона з любов'ю подивилася йому в очі. У них вже палав вогонь боїв. У Андреасі прокинувся солдат, і батьківщина потребувала його більше, ніж Єва.

Закусивши губу, вона очікувала неминучого. Відпустка Андреаса ще не закінчилася, але Єва знала його серце. У ньому жив пан на ім'я «Обов'язок».

— Єво...

— Ти потрібен зараз своїм солдатам, — тихо сказала вона.

Урешті-решт, Єва не змогла відібрати в Андреаса його військову гідність. Вона вирішила, що скаже Кребелю порвати фальшивий висновок. В очах Андреаса заблищали сльози. Він міцно обійняв Єву.

— Якби у мене був вибір...

— Я розумію, — відповіла Єва, пригорнувшись до

чоловіка. Перед її очима пропливали жалобні стрічки, безутішні вдови і похорони з порожніми трунами. — Просто пообіцяй, що повернешся.

— Так, я повернуся, — сказав Андреас, ніжно гладячи її по голові. — Ти моє життя, — він із сумною усмішкою подивився в обличчя Єви. — А ти пообіцяй, що будеш обережною, — обличчя Андреаса раптом стало суворим. — Я не знаю, що буде далі, але американці та британці постараються дійти до Рейну, а зі сходу рухається радянська армія, — Андреас знову міцно обняв Єву. — Послухай. Відтепер ти повинна триматися якнайдалі від Кобленця. Обіцяєш?

Єва кивнула. Випустивши її з обіймів, Андреас почав міряти кімнату кроками.

— Вони напевно будуть бомбити Кобленц і залізницю. Намагайся уникати потягів. Мабуть, тобі найкраще було б пожити у Лінді. Їх ферма — далеко від залізниці. Але

з іншого боку, вона ізольована від світу, що теж може бути мінусом.

— Я зрозуміла.

— Добре, — Андреас перейшов на шепіт. — А тепер слухай мене уважно. У твого батька є нелегальний радіоприймач.

— У тата?

— Так. Він каже, що Бі-Бі-Сі, найімовірніше, бреше не менше за Геббельса, а правда якраз десь посередині.

— Але це ж небезпечно...

— У кожному разі, він зможе попередити тебе про наближення американців чи британців.

Картина, як ворожі солдати марширують вулицями Вайнхаузена, завжди видавалася Єві всього лише дикою фантазією, але тепер це могло стати реальністю. По її спині пробіг холодок.

Андреас швидко піднявся в спальню і повернувся

незабаром зі своїм пістолетом.

— Я залишу його тобі, і чотири магазини по вісім патронів у кожному. Адже вас навчали на стрільбищі?

Єва кивнула. Її кинуло в дрож.

— Добре, — вів далі Андреас, — я чув розмови про озброєння жінок для цивільної оборони, але, думаю, це торкнеться тільки членів партії. Якщо раптом пістолет знайдуть гестапівці, скажи їм, що я забув його через поспіх. Зрозуміла?

Єва кивнула. Андреас подивився на годинник над каміном, а потім на свою улюблену репродукцію на стіні.

— Гадаю, сонце сідає, Єво. Проте новий день все одно настане! Неодмінно настане, — погляд Андреаса, ковзнувши по кімнаті, зупинився на портреті Гітлера, що висів на стіні. — І ще пам'ятай: відтоді, як він зрадив моїх товаришів під Сталінградом, я за нього більше не воюю. Як солдат, я повинен бути вірним присязі, але ми тепер

проливаємо кров не за нього, а один за одного і за батьківщину. Нехай портрет поки висить на стіні, щоб не злити гестапо, але коли наблизяться американці, спали його.

— Гарзд, я зрозуміла, — Єва обняла Андреаса. — Виконуй свій обов'язок, але, прошу тебе, повернися додому. Я прошу тебе...

* * *

Увечері 6 червня на просочені кров'ю береги Нормандії висадилося 155 000 солдатів армій союзників, а вже 9 червня лейтенант Андреас Бауер прибув у штаб свого батальйону, щоб прийняти командування знекровленою ротою у складі 7-ї армії генерала Доллмана. Його рука і досі ніла, та була цілком дієздатною. Швидко ознайомившись із бойовими завданнями своєї роти, Андреас вирушив на оборонний рубіж на березі річки Вір.

До середини місяця після запеклих боїв вони відступили далеко вглиб півострова Котантен, а війська союзників зайняли широкий береговий плацдарм, на який висадили вже близько мільйона людей.

17 липня Андреаса глибоко засмутила звістка про те, що фельдмаршал Роммель був тяжко поранений і відправлений додому для лікування. Ще одна приголомшлива новина прийшла за три дні. 20 липня в лісах Східної Пруссії було скоєно замах на Гітлера. Той факт, що він вижив після вибуху, Гітлер вважав ознакою Божого схвалення, і Андреас з прикрістю почув, що 24 липня вермахту було наказано замінити своє традиційне привітання на нацистський салют, супроводжуючи його вигуком: «Хайль Гітлер!»

Серпень минув у нескінченних боях і повільному відступі німецьких військ. Новобранці постійно прибували і зникали у кривавій бійні, як швидкоплинні

тіні. Андреас навіть не встигав їх до пуття запам'ятати. Дивлячись на цей бенкет смерті, він постійно запитував себе, коли ж настане його черга? Це станеться вдень чи вночі? Загине він від вибуху снаряда чи від ворожого багнета? Чи зможе він подивитися в обличчя вбивці?

20 серпня Андреас зі своєю виснаженою ротою опинився серед залишків німецької армії, що спішно відступала за річку Дів. У відчайдушному нічному маневрі вони намагалися уникнути повного оточення американцями. За п'ять днів він дізнався, що Париж упав, а генерал Дітріх фон Хольтіц, проігнорувавши наказ Гітлера, не підірвав міські музеї. Така відверта непокора наказу фюрера викликала в Андреаса посмішку.

До середини вересня бої на Західному фронті вже забрали життя 700 000 солдатів вермахту, однак на Східному фронті втрати обчислювалися мільйонами. Армія Сталіна, незважаючи на власні втрати, невблаганно

наступала, змушуючи німецькі війська відходити назад. Із листів сержанта Кюбе й рядового Ціммера Андреас дізнавався про немислимі втрати і жахливе варварство. Кюбе написав, що один із плацдармів був буквально залитий кров'ю, а людство ще ніколи не бачило війни, схожої на цю. Як він висловився, це була «битва звірів».

— Бауер!

Андреас обернувся. Від надлишку адреналіну його трясло. Щойно закінчився шалений артилерійський обстріл.

— С-слухаю, пане капітане.

— Нам знадобиться вогнева підтримка на тому полі!

Вони наступають!

Андреас і його батальйон тримали відчайдушну оборону на своїй ділянці Західного валу, 630-кілометрової системи бетонних укріплень упереміш із дотами, загородженнями з колючого дроту, протитанковими

їжаками і мережею траншей вздовж західного кордону довоєнної Німеччини. Тиждень тому цей, здавалося б, нездоланий рубіж було вперше прорвано.

— Сержанте Рауш! Відправте кулеметну службу на те поле! Хутко! — крикнув Андреас.

Раптово за хмар з'явилися чотири американські винищувачі. Андреас пірнув в укриття, встигнувши уникнути потоків свинцю, що розпороли траншеї з німецькими солдатами. Зрешетивши кілька людей, літаки знову зникли в хмарах.

— Стріляйте по літаках! — крикнув Андреас. — MG-15!

Почувши гарматні постріли, він різко обернувся. До його позиції наближались чотири американські танки «Шерман». Тієї ж миті навколо Андреаса почали рватися снаряди, здіймаючи в повітря брили землі й уламки бетону. Із хмар знову виринули літаки.

— Кулеметники! По літаках!

Із дотів по обидва боки від траншеї ритмічно строчили великокаліберні кулемети, прострілюючи поле. Протиповітряна обслуга, швидко підготувавши свій МГ-15, розвернула ствол в напрямку літаків, що наближалися, і відкрила вогонь. Черга трасуючих куль, просвистівши просто перед першим винищувачем, розпорола правий бік другого. Задимівши, він завалився на крило.

— Не припиняти вогонь! — крикнув Андреас.

Озирнувшись, він побачив, що через поле до їхнього оборонного рубежу наближається американська піхота. Зацокотіли кулемети винищувачів, і Андреас знову впав на дно траншеї. Коли літаки пронеслися над головою, він, вилаявшись, скочив на ноги і заліг за укріпленою сталевими прутами фашиною, покладеною між двома дотами. Звідти Андреас оглянув у польовий бінокль сили американців.

— Три групи з «Шерманом», — сказав він до себе

й гукнув зв'язківця: — Мец, передай в батальйон, що нам потрібна ще одна обслуга бронебійників.

Андреас повернувся до іншого солдата:

— Шулер, міни в порядку?

— У порядку, пане лейтенанте, — відповів рядовий Шулер.

У Андреаса промайнула думка, що цьому хлопчині, напевно, не більше шістнадцяти.

— Підірвеш за моєю командою, — сказав він, дивлячись на «Шермани», що наближалися.

По обидва боки сталевих гігантів бігли молоді американські солдати. Андреас розгледів у бінокль їхні обличчя. Йому здалося, що їм страшно. Та хіба з цього можна було дивуватися?

Андреас оглянув своїх солдатів. Після обстрілів винищувачами й танками з десятеро вже загинуло, а решта були виснажені. По їхніх обличчях він бачив, що

їм теж страшно.

Праворуч від Андреаса вибухнуло ще кілька снарядів, один з яких вибив велику вирву в бетонному укріпленні доту, а другий зніс частину даху. Від безперервного гуркоту кулеметів і гармат закладало вуха, але навіть це ревище не могло перекрити виття збитого літака. Андреас озирнувся. Один з американських винищувачів, залишаючи за собою шлейф диму, впав на землю.

— Давай! — крикнув Андреас Шулеру, і той повернув ручку, приводячи в дію два довгі ряди мін. Земля затряслася від десятків страшних вибухів, підкинувши високо в повітря тіла американських солдатів і великі грудки ґрунту. У ту ж хвилину Андреас наказав щойно прибулій бронейній обслузі перебратися через вал і зайняти передову позицію в одній із вирв.

Під шквальним вогнем американської піхоти двоє солдатів із протитанковою рушницею кинулися вперед.

Андреас спостерігав за ними, затамувавши подих. Раптом позаду почулося наростаюче ревіння двох уцілілих «Мустангів». Виринаючи із хмар, вони, як два розлючених шершні, почали пікірувати на бронебійників. Усі, хто був в окопах, перевели вогонь на літаки. Один з них спалахнув, але другий, випустивши довгу чергу, зрешетив двох солдатів, що залягли у вирві, і знову пішов у хмари.

Андреас послав через вал Шулера і ще одного солдата середніх літ — колишнього мірошника.

— Знищити танки!

Американська піхота була вже зовсім близько. Її кулі рикошетили по бетонних огорожах на валу. Андреас, затамувавши подих, спостерігав за тим, як двоє солдатів біжать до позиції загиблих бронебійників.

«Мустанг» цього разу зайшов збоку. Німці відкрили по ньому вогонь з усього, що у них було, але винищувач

знову встиг випустити чергу, скришивши на шматки Шулера й мірошника. Вилаявшись, Андреас підніс до очей бінокль і оглянув поле. За першим ланцюгом американців ішов другий. Хоча доти завдали піхоті противника значних утрат, «Шермани» продовжували рухатися вперед.

Гримнув черговий вибух. Над головою Андреаса просвистів рій розпеченої шрапнелі.

— Мец! — рикнув він. — Передай до батальйону, що нам потрібна підтримка артилерії. Ми не зупинили танки, — Андреас обернувся до сержанта. — Рауш, відправляй ще одну обслугу.

Жодної секунди не вагаючись, сержант поплескав по касці молодого солдата і разом з ним перестрибнув через насип. Андреас зціпив зуби. Рауш був занадто цінним для того, щоб показувати такий героїзм.

Тепер усю вогневу міць німці обрушили на

американську піхоту. На заміну відчутно поріділому першому ланцюгу ззаду швидко насувалася свіжа хвиля з танками. Андреас нервово подивився в небо.

— Боже, пошли нам хоча б кілька юнкерсів.

Андреас знову вп'явся поглядом у Рауша і його помічника. Із протитанковою рушницею вони благополучно дісталися до вирви. Один із танків знову вистрілив, розколовши прямим влученням найближчий дот.

— Ну ж бо, Рауш, — прошепотів крізь зціплені зуби Андреас.

Від вирви зметнувся довгий спалах вогню, і за мить один із «Шерманів» вибухнув. Андреас і його підлеглі в один голос радісно вигукнули. Рауш вистрілив удруге, змусивши запалати ще один американський танк.

Піхотинці кинулися вперед. Андреас зрозумів причину: за рахунок швидкості вони хотіли надолужити втрати

в озброєнні. Андреас віддав наказ активізувати ще один ряд мін. Пролунали потужні вибухи, залишивши в лавах американців великі діри.

Заклавши в шмайсер новий магазин, Андреас зайняв позицію за фашиною і в цю мить побачив, як Рауш зробив третій постріл. Цього разу він промахнувся і тепер опинився один на один із «Шерманом», що швидко наближався. Танк відкрив вогонь із кулемета, і Рауш, схопившись за плече, відкотився вбік. Його товариш тим часом намагався перезарядити рушницю. Андреас, взявши для підтримки трьох солдатів, перестрибнув через насип і під шквальним загороджувальним вогнем кинувся до Рауша. Навколо нього, чиркаючи по касці та одягу, свистіли кулі. Двоє солдатів, що бігли з ним, упали.

Попереду Рауш, стікаючи кров'ю поруч з уже вбитим товаришем, насилу перезарядив рушницю і, похитуючись, піднявся з нею в руках на весь зріст. До танка залишалося

не більше п'яти метрів.

— Ні, Рауш! — крикнув Андреас, але той вистрілив у «Шерман» прямим націлом. Танк вибухнув, похоронивши і Рауша, і американських піхотинців, що були поряд.

Закричавши, Андреас почув, як останній з його супутників, охнувши, впав на землю. До американського ланцюга залишалось не більше 40 метрів. Рота Андреаса вела лютий загороджувальний вогонь. Йому була вигідна густа димова завіса, яку розносило вітром від палаючого танка.

Андреас озирнувся, збираючись кинутися назад до насипу, але раптом зрозумів, що у нього немає шансів. Американці були занадто близько, і коли димове прикриття розвіється, він стане для них чудовою мішенню. Не роздумуючи, Андреас пірнув у вирву. Втиснувшись у землю, він закріпив на лікті шмайсер

і вистріляв останній магазин у розмиті контури піхотинців.

Дим виїдав очі, і Андреас, на мить примружившись, не помітив, як на нього з-за білої завіси вискочила постать у зеленій уніформі. Відкотившись убік, він хапливо потягнувся рукою до кобури. Просто перед ним з'явилося обличчя молодого американця.

Андреас підняв пістолет. Американець приклав до плеча приклад свого карабіна. Андреас вистрілив першим, але, схибивши, знову швидко відкотився вбік. Американська куля встромилася в землю біля його плеча. Андреас відкотився ще раз, і другий постріл висік іскри з каменя в кількох сантиметрах від його голови. Він вистрілив у відповідь, але знову не влучив. Третя куля, випущена американцем, просвистіла біля скроні Андреаса. Він знову підняв пістолет.

Учетверте американець вистрілити не встиг. Його

карабін дав осічку, і приголомшений молодий солдат на мить ззирнувся з Андреасом.

У цю мить земля затряслася від вибуху. Це відкрила вогонь німецька артилерія. У небо здійнялися величезні стовпи землі, розкидаючи в різні боки каміння, великі грудки ґрунту й американців, що волали. Небо освітилося спалахами. Невидима вибухова хвиля, немов ударом гігантського молота, відкинула Андреаса і його супротивника на дно вирви. У небі пролунав виск юнкерсів, що пікірували вниз.

Закривши голову руками, Андреас молився так швидко, як тільки міг. Навколо рвалися снаряди, обливаючи його дощем із каміння. Десь поряд в землю встромлювались випущені винищувачами смертоносні черги. Андреас щосили втиснувся у дно своєї вирви. Ухнув ще один вибух, і все затихло. Ніде не було чути жодного пострілу.

Кашляючи, Андреас повільно підняв голову,

намагаючись що-небудь побачити в завісі диму й пилу. У нього дзвеніло у вухах. Здавалося, його голова ось-ось лусне. Обережно вивільнившись з-під шару землі, Андреас став навкарачки, стискаючи у витягнутій вперед тремтячій руці пістолет. Озирнувшись в пошуках свого американського супротивника, він нікого не побачив. На полі не залишилося жодної живої душі.

Андреас повільно випростався. Крізь дзвін у вухах він ледве розчув радісні крики своїх солдатів за спиною. Андреас озирнувся і побачив, що вони махають йому руками. І тоді він побіг — побіг так швидко, наскільки йому дозволяли ослаблені ноги.

* * *

Запис у щоденнику від 27 грудня 1944 року:

«Сьогодні наша перша річниця весілля, а я цілий день проплакала. Андреас написав мені прекрасний вірш. Папір його листа пропах

порохом. Я так сильно його люблю, але зараз гине стільки солдатів, що я вже сумніваюся, що ми побачимося. Газети щодня списані некрологами. Андреас наснився мені минулої ночі. Я бачила, як він збирає виноград й усміхається. Він пише, що його солдати сподіваються на те, що нові ракети «Фау-2» змінять хід війни. Я теж на це надіюся.

Доктор Кребель каже, що моя вагітність протікає нормально. Мене це одночасно й радує, і засмучує. А якщо у моєї дитини не буде батька? Що коли американці вб'ють мене після пологів? Доктор Кребель сварить мене за такі думки. Він каже, що діти — це Божий дар надії. Саме тому, як він вважає, Ісус прийшов на землю Немовлям. І ще він постійно нагадує мені, що американці — це не «совети».

Андреасу я досі так нічого і не сказала. Я не впевнена, що це потрібно. Я сподівалася, що він приїде додому на Різдво, але розраховувати на це було, звичайно ж, нерозумно. Цього року солдатам не до Різдва. Доктор Кребель теж не впевнений, що я повинна розповісти Андреасу про дитину. Це може завадити йому воювати. І тато не радить мені цього робити. Я розумію, що новина про дитину може похитнути рішучість Андреаса в бою, але що як він загине, так і не дізнавшись, що став батьком?

Тепер всі ми голодуємо. Мене тривожить, що мій малюк не отримує достатньо харчування. Продуктів у селі з кожним днем стає дедалі менше. Важкі часи переживають навіть фермери.

Навколо всі тільки й говорять, що про вбивство солдатами СС євреїв у Польщі. Тато вважає, що фанатики на таке цілком здатні, але це може бути й перебільшенням ворожої пропаганди. Він чув по Бі-Бі-Сі геть безглузді речі. А ось Кетхен подібні чутки тільки радують. Вона вважає, що ця війна почалася саме через євреїв. Кетхен дуже їх ненавидить. Я запитала про це у Клемпнера, і він сказав, що Німеччина просто депортувала євреїв у трудові табори, де вони шують уніформи та роблять інші речі, потрібні для фронту. Він запитав мене, який може бути сенс у тому, щоб вбивати працівників, котрих ми зараз так гостро потребуємо. Я розповіла про це Кетхен. Вона була розчарована.

Жінки в церковному швацькому гуртку розповідали про так званий «План Моргентау». Вони кажуть, це підтвердження того, що американці — в союзі з євреями, які мають намір раз і назавжди знищити Німеччину. Мене найдужче непокоїть та частина плану, в якій сказано, що кожному німцеві слід дозволити одержувати не більше ніж тисячу калорій на день. Невже вони мають на увазі також і дітей? Ми ж просто вимremo з голоду. Фрау Вікерс каже, що американці хочуть позбавити нас всієї промисловості і розбити

Німеччину на невеликі фермерські райони. На мій погляд, для американського президента розглядати такі плани — справжня ганьба. Невже їх ніхто не зупинить?

Минулого тижня приїжджала мама. Вона хоче, щоб я поїхала з нею та її новим чоловіком до Дрездена, щоб там дочекатися закінчення війни. Вона каже, що між урядами Німеччини та Британії є якась таємна угода. Фюрер погодився не бомбардувати Оксфорд, а Черчилль — Дрезден. Я сказала, що не можу залишити тата і що Черчиллю ні в чому не можна довіряти. Але мама все одно їде до Дрездена. Отже, так і буде.

Тато й Оффенбахер разом з іншими ополченцями Вайнхаузена займалися сьогодні муштровим вишколом на ринковій площі. Як на мене, це виглядало просто безглуздо. Уніформа висить на них мішком, а пастор із гвинтівкою в руках — це взагалі занадто. Утім, як мені здалося, татові це подобається. Напевно, зі зброєю в руках він почувається сильним. А Бібер ходить злий, як шершень, бо Клемпнер через вік не зарахував його до складу ополченців. Ганс говорить, що, незважаючи на свої сімдесят сім, він ще не забув, як стріляти. Безумовно, люди похилого віку і школярі — нерівня справжнім солдатам, але, якщо сюди прийдуть американці, їм доведеться воювати.

Бідолашна Лінді й далі щодня ходить на станцію, чекаючи на Гюнтера.

Весь світ збожеволів.

Учора, розгорнувши свою Біблію, я знайшла той нарцис, що мені колись подарував Вольф. Мене мало не знудило, і я відразу ж його викинула».

Розділ 32

«Боже, як я ненавиджу німців!»

Дуайт Ейзенхауер, американський генерал

Пауль Фольк подивився в небо. У нього над головою, схована непроникною завісою січневих хмар, прогуділа на схід ескадрилья американських бомбардувальників В-17.

— Знову бомбардуватимуть Кобленц. Хай допоможе Бог цим нещасним!

Пауль підняв комір пальта. Війнув вогкий вітер. Знову пішов сніг.

— Я вчора після церкви навідала Лінді, — сказала

Єва. — Вона хоче взяти сімох дітей із міста. Клемпнер сказав мені, що партія збирається якнайшвидше почати евакуацію.

— Мені шкода городян. Чимало з них опинилися на вулиці. Деякі голодують, а ті, хто багатший, їздять по фермах, вимінюючи продукти на прикраси та одяг. Я бачив на цьому тижні деяких своїх парафіянок в геть недоладних капелюшках.

Єва похитала головою.

— Але навіть у фермерів запаси не безмежні. У Лінді, наприклад, на полицях вже порожньо.

Пауль кивнув.

— І пекарні Оффенбахера зруйновані.

Вони неквапливо йшли з ринку, несучи в кошиках свої небагаті покупки. Єва змогла знайти банку копченої свинини, кілька свинячих реберець для супу й невеликий пакет житнього борошна. Їй пощастило, бо післязавтра

минав термін дії її купона на борошно.

— Від Андреаса є свіжі новини? — запитав Пауль.

— Так. Військова пошта творить чудеса. Андреас отримує всі мої листи, а до мене доходять всі його. Але, звісно ж, кожний перечитує цензор. — Єва зупинилася, щоб щільніше обв'язати навколо шиї шарф. — Про бій в Арденнах Андреас написав тільки, що він був жахливим, і більше нічого.

— Гадаю, американці здивовані, що ми досі не занепали духом. — Пауль, озирнувшись довкола, знизив голос. — Але вже ні для кого не секрет, що ми не в змозі перемогти.

Єва напружилася.

— Не говори так. Армія розробляє нову зброю і...

— Люба моя, — перервав дочку Пауль, — я молюся тільки про те, щоб наші солдати своєю мужністю змогли купити прийнятні умови мирного договору.

— Купити? Як ти можеш таке казати! Виходить, ти молишся про те, щоб наші солдати пролили якнайбільше крові?

Єва, насупившись, відвернулася від батька. Пауль поправив свій комір. Порив холодного вітру ледь не зірвав з його голови капелюх.

— Пробач, Єво. Я зовсім не це мав на увазі.

Наблизившись до свого будинку, вони побачили на узбіччі довгу чорну машину.

— Гестапо, — прошепотів Пауль.

По спині Єви пробіг холодок.

— Тату...

— Думаю, тобі краще йти додому. Я сам розберуся.

— Але...

— Прошу тебе, просто йди далі.

Єва кивнула. Її серце несамовито билосся, ноги стали підкошувалися. Зупинившись перед доріжкою, що вела

до будинку, вона поцілувала батька в щоку. У машині відчинилися дверцята, і Пауль підштовхнув Єву, щоб вона йшла далі.

З авто вийшли два агенти гестапо в чорних шкіряних пальто. Притримуючи капелюхи на поривчастому вітрі, вони попрямували до Пауля. Ще один агент залишився сидіти за кермом.

— Пастор Пауль Фольк? — запитав один із гестапівців, наближаючись великими кроками.

— Так.

— Хайль Гітлер! — відсалютували обидва агенти.

Пауль не відповів.

— Я — оберштурмфюрер Бруно Альтман, а це — обершарфюрер Херш, — пробурчав один з агентів з одутлим обличчям і широко поставленими очима. Другий агент був тонкогубий і довгоносий. Обидва

гестапівця похмуро дивилися на Пауля. — Нам потрібно обшукати ваш будинок.

Від різкого пориву вітру, що наскрізь пронизував його пальто, в Пауля перехопило подих. Утримуючи однією рукою комір на горлі, другою він схопився за капелюх. Пауль кинув тоскний погляд у бік Єви, яка спостерігала за тим, що відбувалося, із затіненого місця в церковному дворі. Він глибоко зітхнув.

— Ну що ж, заходьте.

Агенти пішли за Паулем до вітальні, де він увімкнув єдину робочу лампочку. Тьмяного жовтого світла ледь вистачало, щоб вихопити з мороку закутки вогкої кімнати.

— Не бажаєте шнапсу? — запитав Пауль, знімаючи капелюх і рукавички.

Херш не мав настрою на жарти.

— На підставі доносу вам висувається звинувачення

в поразництві, підбурюванні та контрабанді.

Пауль тер руки, намагаючись їх відігріти.

— Кажете, за доносом? Звучить велично!

Альтман, стягнувши з правої руки рукавичку, вліпив Паулю ляпаса.

— Дурню! Гадаєш, що можеш нам грубіянити?

Ляпас боляче обпik замерзлу щоку Пауля.

Скривившись, він заплющив очі. Останні місяці, сидячи в темному порожньому будинку, він провів багато часу за розмірковуваннями над тим, ким він був. Дурнем? Так. Але боягузом він більше бути не збирався. Розплющивши очі, пастор глибоко вдихнув.

— Гей, Херш, пишіть. По-перше, цю війну програно. По-друге, причина нашого краху — Гітлер. І по-третє, нагорі у мене є радіоприймач, по якому можна послухати цікаві передачі Бі-Бі-Сі.

Пауль повернувся до Альтмана.

— А тепер можете, якщо хочете, вдарити мене по другій щоці.

Грубо виштовхавши Пауля з дому, гестапівці потягли його до машини. До них підбігла Єва.

— Зупиніться! — крикнула вона. — Що ви робите?

Агенти, не звертаючи на неї уваги, вели пастора до машини. Альтман повернувся до Єви.

— Гадаю, ви — фрау Бауер, дочка підозрюваного?

— Так, це я.

Єва помітила в руках Альтмана радіоприймач.

Поглянувши на батька, вона була вражена незвичними для нього мужністю і спокоєм. Її страх миттєво поступився місцем повазі. Єві захотілося закричати на весь Вайнхаузен про те, який насправді сміливий їхній пастор Фольк. Вона із захопленням подивилася батькові в очі.

— Єво, я люблю тебе... — почав Пауль, але удар у живіт, завданий Хершем, змусив його замовкнути.

— Я теж люблю тебе і дуже пишаюся тобою, — сказала Єва, намагаючись обняти батька.

Альтман, відсторонивши її, рвучко відчинив задні дверцята і жбурнув радіоприймач на сидіння. Давши Хершеві знак сідати з Паулем в машину, він міцно схопив Єву за руку.

— Фрау Бауер, маю надію, ви розумієте, що ми все ще стежимо за вами?

— Мені байдуже, — відрізала Єва.

Вона скривилася, побачивши з якою брутальністю Херш заштовхував її батька в машину.

— Справді? От і добре. Сподіваюся, ви не будете втручатися в наше розслідування. Мене це здивувало б. Вагітній дружині хороброго німецького офіцера слід бути... скажімо так... лояльнішою. Адже її чоловіка

можуть перевести на Східний фронт.

Єва витримала удар.

— Оберштурмфюрере Альтман, зв'яжіться з Манфредом Шіллером. Він — агент вашого дрезденського відділення. Думаю, він вам все пояснить.

Кутики губ Альтмана поповзли вгору.

— Річ у тім, що наказ обшукати будинок вашого батька надійшов саме від пана Шіллера.

У Єви всередині все стислося, і закрутилася голова.

— І хто ж, на його думку, дав татові радіоприймача?

Голосно засміявшись, Альтман відпустив руку Єви.

— На все добре, фрау Бауер.

— Але куди ви його везете?

Не відповівши, Альтман сів на заднє сидіння і, затиснувши Пауля між собою та Хершем, грюкнув дверцятами.

— Тату! — закричала Єва. — Тату!

Кинувшись навздогін за машиною, вона побачила, як батько обернувся і подивився на неї в заднє вікно. Єві було важко бігти. Впавши на коліна, вона, дивлячись услід чорній машині, яка швидко віддалялася засніженою вулицею, гірко заридала.

* * *

На початку березня 1945 року Андреас нагадував радше привида, ніж людину. За його спиною залишилось понад п'ять років війни, що рясніли найжахливішими картинами. Він воював поруч із людьми і проти людей — добрих і злих, хоробрих і слабодухих. Він боровся з Божими природними стихіями і з Самим Богом. Усі ці роки Андреас вів не тільки зовнішню битву, а й внутрішню — із самим собою. Нині ж, коли американці подолали Західний вал і вторглися до Німеччини, йому ніколи було ні міркувати, ні відчувати.

Йому ледь вистачало часу на те, щоб виживати.

На початку березня 3-я американська армія генерала Паттона відкинула Андреаса та його 7-му німецьку армію за річку Прюм, до села Кольберг, розташованого за якихось 55 кілометрів від Вайнхаузена. Німецькі війська зазнавали жахливих втрат, а їхній бойовий дух давно згас разом із будь-якою надією на порятунок.

На додачу до всього Андреаса останнім часом мучило гнітюче відчуття, що він, як і більшість простих німців, був обдурений власними правителями. Його завжди неприємно вражала огидна риторика партійних фанатиків, він добре знав про страти інакодумців і на власні очі бачив, як прямують на схід товарні вагони з євреями, проте всі ці роки йому пояснювали, що перше — це просто гіпербола, друге — потрібні заходи щодо збереження громадського порядку, а третє — всього лише переселення. Однак всі ці складові, з'єднавшись

в одне ціле, утворили непривабливу картину. Ще й до Андреаса доходили чутки про інші жахливіші речі.

Те, заради чого він воював, виявилось брехнею.

Втративши внутрішнє мотивування, Андреас апатично скорився долі. Єдиною гідною підставою для боротьби залишалася тільки його любов до Єви, співчуття до свого народу й вірність присязі.

— Лейтенанте, підійдіть!

Андреас, озирнувшись, побачив важкопораненого офіцера, що лежав в темному кутку польового лазарету. Він зняв кашкет.

— Хайль Гітлер, пане майоре!

— Мені потрібен священик, — прохрипів той.

Його уніформа була залита кров'ю — офіцер мав поранення в живіт. А ще у нього була прострелена легеня, тому на його губах виступила рожева піна. Андреас

озирнувся довкола, намагаючись знайти серед метушливого медперсоналу капелана.

— На жаль, пане майоре, я не бачу...

Офіцер слабко захопив Андреаса за руку.

— Як вас звуть?

Андреас, який прийшов до лазарету відвідати пораненого солдата зі своєї роти, сів на стільчик біля розкладного ліжка майора.

— Лейтенант Бауер.

Офіцер кивнув.

— Майор Лербах, 5-а танкова дивізія.

Він якийсь час лежав мовчки, дивлячись у парусиновий дах у себе над головою. За кілька кілометрів звідси гриміли вибухи. Американська артилерія обстрілювала позиції вермахту. Біля входу в лазарет медперсонал швидко саджав у вантажівки поранених.

— За годину мене вже не буде, — насилу сказав Лербах.

Йому було важко дихати. — Не хочу померти, не висповідавсь.

— Я піду пошукаю священика...

— Стійте, Бауер. У мене немає часу, — прохрипів Лербах. — Вислухайте мене.

— Але я...

Лербах, доклавши неймовірних зусиль, піднявся на ліктях.

— Вислухайте мене, — хрипко повторив він, дивлячись Андреасу прямо в очі. — Ми вбиваємо євреїв на сході. Десятками тисяч.

Андреас тривожно оглянувся. Поруч нікого не було.

— Ви мені не вірите, — Лербах відкинувся на подушку.

— Я... Я знаю, що деяких із них розстрілювали, але...

Лербах вилаявся.

— Ні, далеко не деяких, — він помовчав, щоб передихнути. — Ми знищуємо їх, як паразитів, — Лербах

зробив ще одну паузу. — Табори в Польщі не просто трудові. Гіммлер хоче повністю винищити всіх євреїв. Тих, хто занадто слабкий, щоб працювати, відразу вбивають, а після війни та сама доля спіткає й решту.

Андреас випростався на стільці.

— Але я сам чув, як офіцери СС говорили про майбутню країну для євреїв. Думаю...

— Послухайте! — обірвав Андреаса Лербах. — Я був у Треблінці. Один полковник «Мертвої голови» розповідав мені, що йому доводилося виконувати «неприємну необхідність», — Лербах закашлявся. По його підборіддю побігла цівка крові. — Так він це назвав. Сказав, що мусить бути сильним. Він почав мені таке розповідати... — майор замовк. — Я тоді заплющив очі і сказав, що не хочу більше нічого знати, — тілом Лербаха пробігла судома. — Боже, будь милостивий до мене! Я цього не хотів. Вони намагаються тримати це в секреті.

Вони бояться людей. Партія завжди боялася людей, — Лербах насилу перевів подих. — Я зберігав їх таємницю. Якби я відкрив її, то це призвело б до нашої поразки, — майор помовчав. — Але ми все одно програли. Радянські війська вже захопили табори, і правда однаково вийде назовні.

— Але вони можуть збрехати.

Лербах розтиснув долоню. У ній лежала маленька, забруднена кров'ю фотографія його дружини і двох дочок.

— Це моя сім'я, Бауер. Погляньте.

Андреас подивився на три усміхнені обличчя.

Фотографія була зроблена на тлі якогось озера.

— Вони у вас красуні, пане майоре.

— Я присягнув їхнім життям... — Лербах, замовкнувши, обм'як.

Андреас провів рукою по своєму чубу. У нього в голові все змішалось. «Я допускаю, що в таборах бувають

випадки жорстокості, але таке — це вже занадто», — подумав він.

— Як і більшість із нас, я не люблю євреїв, пане майоре, але я ніколи не відчував до них ненависті. Мені здається неймовірним, щоб їх хтось так сильно ненавидів.

Лербах не відповів. Андреас облизав губи. Він знав, що деякі з його солдатів ненавидять євреїв. Хіба з цього варто було дивуватися, беручи до уваги те, чого їх роками навчали в Гітлер'югенді? Але ж вони все-таки не опускалися до безглуздої жорстокості. Звичайно, Андреас здогадувався, що деякі ненавидять євреїв до краю, але хіба вони не були лише екстремістами-одинаками?

Якщо те, про що розповів Лербах, правда, то в якийсь момент все змінилося, а цього ніхто не помітив. Але чи має це якесь значення тепер, коли до Німеччини от-от вторгнуться радянські війська? І що про все це думає фюрер?

На Андреаса нахлинув потік спогадів: побиття євреїв на вулицях, карикатурні плакати, принизливі фільми, фанатичні промови... Кожна така подія свого часу здавалася відокремленою від інших, але тепер... Невже винищення євреїв — це політика уряду?

— Якщо це правда, пане майоре, то нам ні від кого не буде пощади... Нікому з нас... І ніколи... Навіть від Бога.

Передсмертне зізнання майора Лербаха лягло на серце Андреаса важким каменем — таким важким, що на марші він ледве тяг ноги. Упродовж всього дня йому не дало спокою тільки одне питання: чи винний уряд Німеччини в геноциді? Для Андреаса, німецького солдата, це було питанням честі.

З одного боку, масове винищення євреїв здавалося абсурдним перебільшенням, і, якби не впевнене свідчення Лербаха, про нього не варто було б навіть

думати. Однак не можна було забувати і про тривожні чутки, що витали в останні роки. Вони залишали якийсь неприємний осад, але це були лише чутки, на які завжди можна закрити очі.

Андреасу згадалися застільні бесіди минулих років, коли його друзі викривали і звинувачували пасторів «Сповідницької Церкви» в надмірній прискіпливості. Тепер для нього вже не було все таким однозначним. Андреас почав підозрювати, що його, як і багатьох інших німців, обдурили.

Під вечір він був морально виснажений. Дивлячись в одну точку перед собою, він не відповідав на запитання підлеглих, не подавав у батальйон звітів про втрати і не звертав уваги на вибухи снарядів під час нічного артобстрілу... Андреас мучився. Невже він присягнув на вірність зрадникам? Але, може, таки є якийсь інше пояснення? У холодному нічному небі, освітлюваному

спалахами і пожежами, прогудів літак. Андреас, впавши на коліна, стиснув руками голову.

— Боже! Боже! — благав він, не знаючи, що ще сказати.

На світанку 8 березня рота Андреаса знову отримала наказ відступати. На півночі американці форсували Рейн — головну водну артерію Німеччини. Ця новина стала для німецьких солдатів жахливим ударом, та однак 7-а армія Андреаса, відступивши на південь, зайняла оборону уздовж Мозелю.

Вони проминули монастир Марія Лаах. Андреас знав, що він всього лише за 25 кілометрів від рідного Вайнхаузена. З важким каменем на серці він обвів тужливим поглядом одноманітний краєвид. Андреасу більше не хотілося бути солдатом. Він із задоволенням викинув би свою зброю та повернувся додому. Його серце рвалося через порослі лісами пагорби до його любої Єви.

Андреас постійно думав про неї. Чим вона займається

зараз? Сидить за швальною машинкою чи стоїть у черзі за пайком? Йому було тривожно. Чи виконала Єва обіцянку триматися якнайдалі від Кобленця?

Ще він непокоївся через її батька. Щоб обхитрувати цензорів, Єва написала, що Пауль «служить» у Шемберзі південніше Штутгарта. Насправді ж він працював там у копальні. Андреас також розмірковував, чи була мати Єви серед 200 000 старих, жінок і дітей, які згоріли живцем під час бомбардування Дрездена в середині лютого. Він уявляв, як її обвуглені останки згрібають бульдозером в спільну могилу, вже заповнену тілами бабусь і дівчаток.

Андреас із тугою подивився на своїх солдатів. «Хлопчаки й старі, — подумав він. — Боже мій, яке безумство!» Кожен із цих виснажених вояків був готовий загинути за справу, в добре закінчення якої вже майже ніхто не вірив. І однак, вони не опускали голови. Отже,

і Андреас теж повинен був триматися.

Перед лицем неминучої поразки ніхто з них не втратив почуття власної гідності. Андреаса це захоплювало. Він пишався своїми товаришами і любив їх. Нехай навіть всіх їх зрадив уряд — вони один одного не зрадили.

Раптом із сірих хмар виринули два американські «Мустанги». Щойно солдати залягли обабіч дороги, вибухнула одна із санітарних вантажівок. Але Андреас просто стояв на дорозі, спостерігаючи за подіями, немов за кадрами фільму, що миготіли перед ним на екрані. Його потягнув за рукав юний сержант Віллі Клеммер — колишній службовець магазину з Гамбурга.

— Пане лейтенанте, що з вами?

Андреас подивився на стривожене обличчя сержанта. Голос хлопця долітав до нього гучним відлунням, наче здалеку. Андреаса трусонув за плече ще один солдат.

— Пане лейтенанте!

До Андреаса повернулося відчуття реальності. Його погляд став осмисленим. Немов прокинувшись від сну, він озирнувся довкола.

— Так... Справи кепські... Спасибі.

У цю мить оголосили відбій повітряної тривоги, і Андреас повернув роту на марш. Але в думках він все одно був далеко від цієї дороги. «Може, Лербах щось наплутав? Або ж просто марив від надлишку морфію?» Від такого припущення Андреасу стало трохи легше. «Але навіть якщо й так, Лербах все одно був правий у тому, що війна програна, і мої солдати вмирають ні за що». Андреас зробив великий ковток води зі своєї фляги.

Після полудня рядовий Мец підбіг до Андреаса з рацією.

— З батальйону, пане лейтенанте!

Андреас приклав до вуха динамік.

— Бауер на зв'язку.

Він із похмурих виглядом вислухав повідомлення. Американська піхота зробила швидкий обхідний маневр навколо порослого лісом пагорба південніше німецької колони. Якщо вони встигнуть перерізати дорогу, то вся колона опиниться в оточенні. Андреас одразу ж віддав наказ, і його солдати, нахиливши вперед голови, почали швидко продиратися крізь густі зарості навперейми американцям. Опинившись на західному схилі пагорба раніше за супротивника, вони швидко викопали неглибокі окопи і залягли в тривожному очікуванні.

Андреас швидко пройшов уздовж рубежу, перевіряючи, чи правильно розташовані кулеметні точки. На обох флангах він поставив вогнеметників.

— Наказ: за будь-яку ціну зупинити ворога! — крикнув він. — Колона повинна встигнути пройти вздовж іншого схилу пагорба. Ми — її прикриття. Щойно колона пройде,

в тил американцям зі сходу знайде підкріплення. Все зрозуміло?

— Так, пане лейтенанте, — почувалася втомлена відповідь солдатів.

Швидко набігли сутінки. Андреас сподівався, що американці в темряві далі не поткнуться. Він не терпів нічних боїв. Освітлювальні ракети, спалахи пострілів, миготіння трасуючих куль і сліпучі вибухи снарядів потім переслідували його в кошмарах. Андреас перевіряв пружини восьми магазинів для шмайсера й повільно наповнив їх патронами. Виклавши біля себе чотири гранати, він витер пісок зі свого пістолета і провів пальцем по жалу ножа. Андреасу лише один раз за всю війну довелося пустити його в хід, і він сподівався, що йому більше ніколи не випаде цього робити. «Ну, де ж вони?» — подумав лейтенант.

Нічна тиша знову спонукала до роздумів. Оскільки

війна вже була програна, Андреасу була огидна думка про потребу вбивати американських і британських солдатів. Але в нього не було вибору. Як він міг не стати на захист своєї батьківщини і своїх товаришів: простих фермерів, шкільних вчителів і клерків? Андреасу так хотілося, щоб цей жах якнайшвидше закінчився.

«Хлопці, певна річ, розуміють, що війна програна, — розмірковував він. — Значить, на нас чекає поразка. Але від кого? Краще вже від американців, ніж від «совєтів». Чи варто розповідати кому-небудь про те, що сказав Лєрбах? А раптом це все неправда?» Тут у голову Андреаса прийшла несподівана думка. Його серце прискорено забилося. «А що, коли я накажу хлопцям здатися в полон? Тоді вся ганьба ляже на мене, а не на них. Але як же присяга?» Андреас подивився на своїх солдатів. «Що краще: дотриматися своєї клятви перед Гітлером, чи врятувати цих хлопців?» Він витер

тремтячою рукою спітніле чоло. «Якщо ми здамося в полон, то вся колона неминуче загине. Але має ж це все колись скінчитися! От тільки коли? І яким чином? Просто потрібно дати колоні час піти».

Потік думок у голові Андреаса був зупинений різким сплеском, що луною рознісся лісом. Один з його солдатів випустив в повітря освітлювальну ракету, вихопивши з темряви ланцюжок американських піхотинців біля підніжжя пагорба.

Рота Андреаса відкрила вогонь. Супротивник зробив кілька пострілів у відповідь. Поки ракета з шипінням згасла, американці відступили, залишивши на дорозі двох убитих. Одна з останніх випущених ними куль влучила просто в обличчя молодому солдату, що лежав в окопі поруч із Андреасом. Повернувшись до вбитого, він подивився на те, що залишилося від голови його товариша. Це стало для Андреаса останньою краплею.

Схопивши сержанта Клеммера, він відтягнув його вбік і пошепки віддав наказ здатися. Клеммер почав голосно заперечувати, але Андреас прикрив йому рота рукою.

— Німецький солдат накази не обговорює, а виконує.

Сержант кивнув, і Андреас прибрав руку.

— Рейх ще існує, а ти — хороший солдат, тому повинен підкорятися мені.

Кивнувши, Клеммер втупився поглядом собі під ноги.

— Поклади гвинтівку на землю та йди за мною!

Знявши з плеча шмайсер, Андреас опустив його на землю. Те ж саме він зробив із пістолетом. У скронях стугоніла кров. Поглянувши вглиб темного лісу, Андреас глибоко вдихнув і, не кажучи ні слова, почав спускатися схилом в бік позицій американців.

Його скрадлива, згорблена хода разюче відрізнялася від гордовитого «гусячого» кроку, яким він колись марширував на парадах. Із кожним метром на Андреаса

все дужче навалювався тягар сумнівів. Він нервово здригався від хрускоту кожної зламанної гілки під ногою. Ці 300 метрів були найдовшими, найважчими і найбільшнішими в його житті. Андреас спотикався і ковзав, падав і знову піднімався. Здавалося, він розучився нормально ходити. Але він не просто йшов нічним лісом. Це був болісний шлях людини, що залишила позаду своє старе «я», щоб знайти нове. Це був шлях пілігрима.

— Не стріляйте! Ми здаємося! — крикнув ламаною англійською переляканий Клеммер, коли їх оточили дозорні.

Здивовані американці, наказавши німцям закласти руки за голову, швидко відвели їх у тил. Андреаса й Клеммера світлом ліхтарика в обличчя зустрів розпатланий капітан.

— Лейтенант Бауер, — відрекомендувався Андреас,

віддавши честь. Він вказав на товариша: — Сержант Клеммер.

Американець сплюнув. Андреас наказав Клеммеру пояснити суть їх плану. Коли той закінчив, капітан пильно подивився на Андреаса.

— Ви що, маєте нас за ідіотів? Я знаю, що ви замислили засідку.

Клеммер переклав запевнення Андреаса, що на світанку він накаже своїм людям здатися. Американець вагався.

— Чому я маю вам вірити?

Діставши з нагрудної кишені мініатюрний Новий Заповіт, Андреас вийняв з нього фотографію Єви і передав її капітану.

— Клеммер, скажи йому, що я кохаю її більше за життя. Я залишаю це у нього, поки не приведу сюди нашу роту.

Розділ 33

«Я впевнений, що можу порівняти свої вчинки і свої помилки з вчинками і помилками щирого і хороброго німецького солдата. Сьогодні він знає, що жертвував собою не тільки заради порятунку свого народу, а й заради справи, в якій був обдурений і зраджений, справи, що заплямувала добре ім'я Німеччини, справи, якої він повинен тепер соромитися».

Герхард Кіттель, протестантський богослов

На світанку Андреас зі своїм сержантом повів насторожених американців угору схилом пагорба, до німецьких окопів. Піднявши вгору руки, він крикнув, розмахуючи великим клаптем білої тканини:

— Не стріляйте! Ми здаємося! Не стріляйте!

У ранковому тумані його солдати, немов сірі привиди, почали повільно підніматися із землі.

— Це ви, пане лейтенанте?

— Так. Слухайте мій наказ! Кидайте зброю! Ми здаємося!

За спиною Андреаса з'явилися зелені сорочки американців. 84 німецьких солдати почали неохоче, один по одному, опускати на землю зброю й піднімати вгору руки. Американці відразу ж кинулися до них. За кілька секунд рота була оточена. Андреас полегшено зітхнув. Повернувшись до американського офіцера, він віддав честь.

— Ти дивись... Виявляється нацисти теж уміють тримати слово, — сказав капітан. — Ось твоя фотографія, — він передав Андреасу знімок Єви. — Мушу сказати, тобі пощастило із дружиною. Красуня!

Швидко роззброївши похнюплених німецьких солдатів,

американці вишикували їх у колону і повели вниз схилом пагорба. Йдучи з піднятими вгору руками поруч із капітаном, Андреас прораховував свій наступний хід. Тепер, коли його люди в безпеці, він мусив придумати, як втекти до Єви. Він швидко охопив поглядом обстановку, щоб оцінити ситуацію та шанси. Американці сміялися. Більшість із них курила. У Андреаса промайнула думка, що супротивник неймовірно легковажний.

Не встигли вони дістатися підніжжя пагорба, як із-за східного узлісся несподівано з'явилися три групи німецьких піхотинців і відкрили по сторопілих американцях прицільний вогонь.

— О, Боже! Ні! — крикнув Андреас.

Він знав, що нічна затримка американців дозволила колоні безпечно минути пагорб, однак такий ранній обхідний маневр німців став для нього повною несподіванкою. Його план провалився.

Андреас інстинктивно розвернувся й ударом в обличчя збив з ніг розгубленого капітана. Потім, вихопивши з рук ошелешеного рядового гвинтівку, він відкрив по американцях вогонь.

— Хлопці, біжіть! Тікайте! — кричав він.

Полонені німці кинулися врозтіч. Навколо, зрізуючи гілки дерев і кущів, свистіли кулі. Вистрелявши всю обойму, Андреас схопив із землі карабін убитого американця та заліг за деревом, стріляючи по зелених постатях, що метушилися в паніці.

Куля здерла кору над його головою, і наступної миті за кілька метрів від нього впала граната. Андреас кинувся за густий кущ. Сліпучий спалах викинув град осколків, один з яких пробив дірку в полі Андреасової шинелі, а другий збив з його голови кашкет. Знову вистрілявши всі патрони, він рвонув до гвинтівки М-1, що валялася поблизу. Прикриваючись, як щитом, мертвим

американським солдатом, Андреас продовжував вести вогонь, поки залишки його роти розсіялися в лісі.

Німецькі загони наступали, і Андреас помітив, що американці в 50 метрах вище по схилу пагорба намагаються сформувавши вогневий ланцюг. Його погляд зупинився на тілах німецьких солдатів, яких він обеззброєними привів на вірну смерть. Горло Андреаса стиснула судома. Серед убитих був Віллі Клеммер. Він лежав горілиць з діркою від кулі в лобі.

План Андреаса став справжньою катастрофою. Серце вискакувало з грудей. Його пройняв холод. «Боже, мої хлопці! Що я зробив з моїми хлопцями!» Зціпивши зуби, Андреас у розпачі застогнав. Йому хотілося померти.

З ним порівнявся ланцюг німецьких солдатів, що йшли в наступ. Один із них, пробігаючи повз Андреаса, кинув йому гвинтівку і ремінь з пристебнутими запасними обоймами. Зарядивши зброю, Андреас перестрибнув

через труп американця і кинувся вперед, але замість того, щоб брати участь разом із співвітчизниками в організованому наступі, він навмання пішов в одиночну атаку.

Відступивши вглиб лісу, американці, які вже оговталися, швидко зайняли оборонні позиції. Опинившись під їхнім шквальним вогнем, Андреас заліг за деревом. Відстрілявши всю обойму, він перезарядив гвинтівку і, не звертаючи уваги на попереджувальні оклики співвітчизників, що опинилися позаду, вискочив з-за свого укриття і з криком кинувся вперед. У ту саму мить весь світ розчинився в сліпучому спалаху.

Андреас опритомнів тільки за кілька годин. Його голова розколювалася від болю, а руки й ноги ледь слухалися. Було важко дихати. Остаточно оговтавшись, Андреас усвідомив, що ліс навколо нього завмер у зловісній

тиші — тільки звідкись здалеку долинали звуки стрілянини. Він насилу став на коліна. Бій змістився вглиб лісу, залишивши позаду лише мертві тіла солдатів. Над землею висіла густа заслونا диму.

Ухопившись обома руками за пеньок розколотого вибухом дерева, Андреас звівся на ноги. Все тіло боліло, але, схоже, минулося без переломів. Витерши з очей запечену кров, він обережно обмацав рани на обличчі й руках. І тут він згадав свій план, який провалився, і загиблих хлопців. Андреас перехилився через повалений стовбур — його нудило.

* * *

— Боже мій! Андреасе, це ти? — вигукнула Лінді, побачивши на порозі свого дому брудного закривавленого солдата.

— Допоможи мені, — простогнав Андреас із темряви.

Він тремтів. Відставши від свого полку, він кілька годин відчайдушно продирався крізь ліси до Вайнхаузена.

— Заходь, заходь швидше!

— Єва тут? — прохрипів Андреас.

— Ох, бідолахо... Ні, її тут немає, — Лінді запалила маленьку свічку. — Сідай. Я зараз принесу хліба та води. Тобі потрібно обробити рани.

— Американці зовсім близько. Я відстав від своїх. Мені потрібно якнайшвидше побачити Єву.

— Та ти ж ледве на ногах стоїш, — сказала Лінді. — Я сама збігаю за нею.

Андреас похитав головою.

— Це небезпечно.

— Не більш небезпечно, ніж для тебе. До всього ти в такому стані, що до Вайнхаузена можеш просто не дійти. Я збігаю.

Андреас притулився спиною до стіни.

— У нас мало часу. Я повинен наздогнати свій полк. Просто я хочу наостанок побачитися з Євою. Перш ніж загинути, я маю переконатися, що з нею все гаразд.

Схопивши з вішака пальто, Лінді попрямувала до дверей.

— З нею все гаразд, — вона співчутливо подивилася на Андреаса. — Не турбуйся про неї.

— Я піду сам.

— Ні, — Лінді затулила собою двері, — за вашим будинком стежить гестапо, — Лінді задумалась. — Єва іноді ходить у Нідербергський замок, щоб помолитися. Я перекажу їй, що ти на світанку будеш чекати на неї там.

Стривожена Єва, щільно обв'язавши голову вовняним шарфом, запхала залишений Андреасом пістолет глибше в кишеню пальто і вийшла з дому. Березнева ніч була холодна й волога. У повітрі висіла мряка. Над Мозелем

застиг густий туман. Єва прислухалася, чи працює поблизу двигун автомобіля гестапо. Переконавшись, що за будинком не стежать, вона попрямувала в досвітній темряві в бік Нідерберзького замку, розташованого на пагорбі над сусіднім селом Коберн. Єва мала з дня на день народити і тому намагалася ступати по слизькій землі якомога обережніше.

Вона повільно йшла порожніми, похмурими вулицями Коберна. Це село вже не здавалося казковим. Тепер в його вікнах не було видно квітів, а з будинків вже давно не долинали звуки музики. Знаючи про наближення американців, люди ховалися за зачиненими віконницями і намагалися не з'являтися на вулицях. Днями в Коберн влучило кілька бомб, перетворивши деякі будинки на безформні купи цегли, тинку й поламаних балок. На пожежах досі тліли вуглини, а в повітрі висів їдкий сморід диму.

Вийшовши з Коберна біля костелу, Єва зупинилася неподалік підніжжя замкового пагорба. Підтримуючи обома руками великий живіт, вона прислухалася. Нічну тишу порушували тільки віддалені звуки стрілянини. Упевнена в тому, що американці сюди ще не добралися, Єва почала рішуче підніматися вгору стежкою, яка ледь виднілася в темряві. Вона досягла руїн Нідерберзького замку якраз у ту хвилину, коли із-за пагорбів на сході виглянув краєчок сонця.

Знесилівши через важке сходження, Єва обіперлася рукою на мур. Але не встигла вона ще віддихатися, як із замку зненацька з'явився американський солдат.

— Що за... — здригнувшись від несподіванки, він різко направив на перелякану жінку гвинтівку. — Сержанте! — покликав він свого товариша по службі.

Єва застигла з роззявленим ротом. Поглянувши в бік стежки, вона помітила під кущем, трохи нижче, двох

мертвих молодих хлопців у формі народних ополченців. Усередині Єви все обірвалося. Швидко зорієнтувавшись в обстановці, вона наче ненароком опустила руку в кишеню пальто і стиснула руків'я пістолета. Почулося гупання ніг, і із-за напівзруйнованої фортечної стіни вийшли троє чоловіків: один із них — сержант-американець, а двоє інших, судячи з одягу, — поляки з табору військовополонених. Стараючись не втрачати самовладання, Єва заплющила очі.

Побачивши її, сержант наказав солдату опустити зброю.

— Як вас звати? — запитав він чистою німецькою.

— Фрау Бауер, — сміливо відповіла здивована Єва, насторожено глянувши на усміхнених поляків.

Один із них щось пробурмотів. Серце Єви прискорено забилося. Зі сказаного поляком вона чітко розібрала два слова: «німецька свиня», — і їй відразу ж згадалася та ніч, коли вона почула таку саму фразу від французів. Але

більше вона ні для кого не стане свинею! Єва рішуче підняла голову і, ще міцніше стиснувши в кишені руків'я пістолета, очікувала.

— Я бачу, ви вагітна, — сказав сержант. — Якого дідька ви тут робите?

— Бургомістр сказав, що американці можуть захопити сьогодні наше село, — холодно відповіла Єва. — Я подумала, що тут я буду в більшій безпеці. І ще я люблю тут молитися.

— Зрозуміло, — американець подивився на худе обличчя Єви. — Здогадуюся, що ви голодуєте. Ідіть за мною.

Наказавши своєму вартовому залишатися на посту, сержант повів Єву й поляків на верхній рівень фортеці. Там на тринозі стояв телескоп, а на землі лежала рація й різні речі. Поглянувши на старий кам'яний колодязь, Єва подумала про Андреаса.

Один із поляків щось сердито сказав сержантові англійською. Той різко відповів і відкрив ранець із бойовим пайком. Незадоволений поляк, діставши з кишені куртки пляшку горілки, кинув на Єву недобрий погляд.

— Сідайте. Прошу вибачення, але ковбаси й булочок запропонувати не можу. Зате в мене є родзинки, картопля і шинка з квасолею.

Єва витягла руку з кишені й недовіжливо взяла їжу з рук американця. Намагаючись не виказувати наскільки голодна, вона відкусила від картоплини й почала повільно жувати.

— Спасибі, сержанте, — сказала Єва, впоравшись з їжею. — Ви добре говорите німецькою.

Американець присів перед нею навпочіпки.

— Мій батько — німець. Навіть більше, в сусідньому селі живе мій дядько зі своєю сім'єю. Коли я сказав капітанові,

що добре знаю цю місцевість, він відразу ж послав мене сюди в розвідку, — сержант обвів поглядом фортецю. — Я тут уже бував раніше.

По спині Єви пробіг холодок. Вона придивилася до брудного обличчя бійця.

— Боббі? Боббі Фольк?

На обличчі сержанта з'явився вираз неабиякого здивування.

— Так, — він теж придивився до Єви. — А ви... Єва? Єва Фольк?

— Так, Боббі, це я! — вона встала.

— Оце так! — вигукнув Боббі, обіймаючи Єву. — Вже кого...

Він відчув, як до його скроні хтось приклав дуло пістолета. То був один із поляків. Другий стояв за кілька метрів збоку, направивши на Боббі ствол автомата.

— Нам потрібна жінка.

— Опустити пістолет, Горські! — суворо наказав Боббі.

Поляк тільки зловісно посміхнувся. Роздивившись його зблизька, Єва вже не сумнівалася, що він був із табору військовополонених. Його вилиці обтягувала пожовкла шкіра, зубів майже не залишилося, а очі горіли ненавистю.

— Оце вже ні!

* * *

На світанку Андреас вийшов із будинку Лінді й поспішив до замку, розраховуючи опинитися на місці заздалегідь. Однак американці наступали швидше, ніж він припускав, тож йому довелося гаяти дорогоцінний час, ховаючись у лісових заростях.

Над пагорбами вже сходило сонце. Андреас прислухався до звуків бою, який точився на півдні, і вилаявся. Судячи з усього, 7-а армія, замість того, щоб

відступати на схід уздовж річки, переправилася через Мозель, без бою здавши Коберн і Нідерберг окупантам.

Стривожений Андреас йшов далі і незабаром дістався підніжжя замкового пагорба. Звірівшись із кишеньковим годинником, подарованим йому Євою на Різдво 1943 року, він глянув на небо на сході. «Запізнився на 45 хвилин». Сторожко оглянувши місцевість, Андреас, як загнаний олень, утягнув носом повітря. Він добре усвідомлював, що поблизу може бути американський патруль. «Єва, напевно, вже нагорі... Там чудовий спостережний пункт».

Ця думка погнала Андреаса вперед. За кілька хвилин він уже майже досяг вершини пагорба, аж раптом десь за фортечними мурами пролунав постріл. «Єва!» Андреас зірвав з плеча гвинтівку і за лічені секунди подолав останні метри. Пролунав ще один постріл, а за ним автоматна черга.

Увірвавшись до нижнього двору замку, Андреас побачив спину американського солдата, який, мабуть, теж кинувся на звук пострілів. Збожеволівши зі страху за свою дружину, він підняв гвинтівку і вистрілив. Американець упав мертвим. Андреас промчав повз солдата, який сіпався в передсмертних конвульсіях, і злетів напівзруйнованими сходами на верхній рівень, де ще один американець боровся біля колодязя з якимось цивільним в обшарпаному одязі. Блиснуло лезо ножа. За кілька метрів з автоматом в руках стояв ще один цивільний, вичікуючи зручного моменту, щоб вистрілити в американця.

І тут Андреас помітив Єву. Вона намагалася перебратися через купу каміння біля стіни. Його серце обірвалося. Не зводячи очей із цивільного з автоматом, він кинувся до дружини. Повітря розпорола черга, залишивши ряд вибоїн в мурі позаду Андреаса. Пірнувши

вперед, він кинувся до найближчої купі каміння. Єва закричала.

Тієї ж миті, коли Андреас зник за укриттям, пролунала ще одна черга. Куля зачепила його ногу трохи вище щиколотки. Скрикнувши Андреас, схопився рукою за рану, але зараз же, не звертаючи уваги на наступну чергу, висунувся з-за каміння і тричі швидко вистрілив. Чоловік упав.

— Андреасе! — кричала Єва. — Андреасе!

Не знаючи, що робити далі, він божевільними очима подивився на неї. Його інстинкт солдата наказував убити всіх. Він перезарядив гвинтівку, підвівся і прицілився, готовий стріляти.

— Ні! — підскочивши до Андреаса, Єва смикнула його за рукав. Куля просвистіла далеко від Боббі. — Це мій кузен!

Боббі перекотився вбік, схопив гвинтівку, що лежала,

кинута на землі, і, не встаючи, прицілився.

— Боббі, ні! — крикнула Єва. Вона кинулася до кузена, дико розмахуючи пістолетом. — Ні! Ні! — кричала вона, відкривши по Боббі вогонь.

Немов не помічаючи її, Боббі зробив два постріли. Перша куля потрапила Андреасу в плече, відкинувши його назад, а друга встромилася в стіну позаду нього. Схопившись на ноги, Боббі кинувся до супротивника, щоб добити його.

— Боббі, стій! Це мій чоловік! — щосили закричала Єва. — Це мій чоловік! — вона знову вистрілила, і куля зрикошетила від стіни в метрі від голови Боббі.

Він нерішуче зупинився. Скориставшись цією паузою, Андреас вискочив з укриття, притискаючи однією рукою приклад гвинтівки до живота. Поточившись уперед, він вистрілив, але промахнувся.

Єва різко розвернулася.

— Ні! Андреасе, не треба! — кричала вона в нестямі.

Намагаючись однією рукою перезарядити гвинтівку, Андреас зробив крок убік, але знепритомнів і впав на землю. Єва відкинула пістолет і з пронизливим криком кинулася до чоловіка.

— Андреасе!

Вибухнувши довгою лайкою, Боббі підбіг до неї.

— Дай-но я подивлюся, — він роздер гімнастерку на плечі Андреаса, — я кілька місяців був помічником лікаря.

З рани юшила кров. Боббі перевірів ногу Андреаса. Хоча куля кістки не зачепила, вона застрягла глибоко в м'язах. Чобіт Андреаса вже був повний крові. Боббі кинувся до своїх речей і за мить повернувся з аптечкою. Перетягнувши ногу Андреаса джгутом, він засипав рану стрептоцидом.

— Ти стріляла в мене! — крикнув Боббі до Єви.

Вона не відповіла.

— Повірити не можу! — пробурмотів Боббі. Засипавши стрептоцидом рану на плечі Андреаса, він почав бинтувати її. — І як тільки у тебе рука піднялася? Я ж твій брат!

Андреас опритомнів за чверть години. Перше, що він побачив, коли розплющив очі, було обличчя Єви, яка схилилася над ним.

— Ш-ш-ш. Не рухайся, — сказала вона, гладячи Андреаса по голові. — Ти в безпеці. Ми всі в безпеці.

— Єво! Мені не сниться? Це справді ти? — Андреас занурився в глибини коханих карих очей. Він дивився у виснажене, худе обличчя Єви. — Ти так схудла... Ти не поранена?

— Не хвилюйся! Зі мною все гаразд.

Андреас поцілував її руку і тут помітив Боббі.

— Усе гаразд. Можеш його не боятися, — сказала Єва, перехопивши погляд чоловіка. — Це мій кузен.

Боббі, який у цю хвилину снідав із солдатського казанка, підійшов і присів біля них навпочіпки.

— Тобі пощастило, — сказав він, — ще трохи, і я прикінчив би тебе.

Почувши чисту німецьку мову, Андреас здивовано витріщився на американця.

— Я — Боббі Фольк, кузен Єви, хоча вона мене мало не пристрелила, — Боббі кинув на Єву косий погляд.

Андреас на мить задумався.

— А... я згадав. Востаннє ми бачилися саме тут, у цьому замку.

Боббі кивнув.

— Так. Відтоді минула ціла вічність, — різко вставши, він відійшов, а за кілька хвиль повернувся з їжею для Андреаса. — Тоді ми всі були іншими.

Скривившись від болю, Андреас потягнувся рукою до рани на нозі.

— Я викликав по рації медбригаду, — сказав Боббі.

— Але вони ж заберуть його в полон, — запротестувала Єва.

— Певна річ. Він і є мій полонений.

— Але я не можу залишити її саму. Ваші солдати ось-ось візьмуть Вайнхаузен, — сказав Андреас. — Вона ж твоя кухня. Я прошу тебе, заради всього святого...

— Послухай, друже, це війна, і ти воюєш проти нас, — перебив Андреаса Боббі. Щось пробурмотівши собі під ніс, він повернувся до Єви: — Але ти будеш у безпеці. Наші лікарі допоможуть тобі під час пологів. І взагалі, Вайнхаузен вже взято.

Андреас подивився на Єву.

— Під час пологів? — він тільки тепер помітив її великий живіт під пальто.

Єва кивнула.

— Ох, Єво... Оце новина! — забувши про свій біль, Андреас розсміявся.

— Лікарі будуть тут ввечері, не раніше, — сказав йому Боббі. — Через таких, як ти, в них купа роботи з нашими хлопцями.

Єва наїжачилася.

— Такі, як він, точнісінько, як і ти, б'ються за свою країну.

Боббі сплюнув.

— Ну, зрештою, так, — він порився в аптечці, дістав шприц-тюбик із морфієм і зробив Андреасу укол в передпліччя. — Зараз ти на деякий час відключишся.

Викинувши шприц, Боббі кілька секунд помовчав, спостерігаючи за тим, як повіки Андреаса почали повільно стулятися, а потім подивився на Єву:

— Твій чоловік застрелив у спину мого капрала, а він

був хорошим хлопцем з Огайо. Між іншим, тільки недавно одружився. Та й ти теж налякала мене своїм пістолетом.

Андреаса огорнув сон.

Упродовж усього ранку в них над головою гули американські літаки, проте звуки стрілянини й артилерійської канонади потроху віддалялися. 3-я армія генерала Паттона тіснила німців далі на південь, і тепер бої йшли вже далеко за Мозелем. Утім, надвечір замкову тишу порушили крики Єви — у неї почалися перші перейми. Боббі влаштував для неї біля колодязя підстилку з ковдр, де вона пролежала до темряви, скриплячи зубами з болю.

Коли погустішали холодні сутінки, перейми трохи ослабли, і Єва провалилася в неспокійне забуття. Андреас, який прокинувся годину тому, тепер сидів поруч із

дружиною, спираючись спиною на стіну колодязя. Йому хотілося їсти. Тицьнувши довгим дубцем у багаття, він подивився в чорне небо, по якому в тьмяному світлі місяця повільно пропливали пошматовані вітром хмари. Андреас розумів, що для нього ця війна вже закінчилася, але не для його товаришів. Він заплющив очі й уявив мертві тіла своїх солдатів, що лежали серед лісу.

— О Боже, прости мені! — прошепотів він.

— Що там? — озирнувся на нього Боббі.

— Нічого.

Боббі підійшов до Андреаса. Той підняв голову й подивився на американця:

— Дякую тобі за допомогу.

— Будь ласка, от тільки я допомагаю не тобі, а їй.

— Єва розповіла мені про твого капрала. Прости, що так вийшло... — Андреас простягнув Боббі руку, — просто я думав, що Єва в небезпеці.

Андреас очікував, дивлячись в обличчя Боббі.

Американець глянув на нього з подивом.

— Бауер, ти просиш у мене вибачення?

Андреас затнувся. Адже він сказав «прости». Що цьому американцеві ще потрібно?

— Ти ж чув!

— Значить, повтори ще раз.

Боббі демонстративно відкусив від крайця хліба й заходився з усмішкою жувати, знущаючись з голодного німецького солдата. Андреас опустив руку.

— Я зробив те, що вважав у ту мить єдино правильним. І мені справді шкода, що все так вийшло.

Боббі проковтнув хліб.

— Ну, це не каяття.

— Я ж сказав, що мені шкода. Тобі що, цього мало?

— Ні. Ви розв'язали цю війну, а тепер будете вибачатися й казати, ніби шкодуєте про те, що так сталося? — Боббі

сплюнув. — Вам немає прощення!

— Кажи, що хочеш, але ми мали право захищати себе.

— Замовкни! Ти, мабуть, забув, що я бачив сходини вашого Гітлер'югенду. Ви мріяли завоювати весь світ, а отримали за це по голові. Ось про що ти насправді шкодуєш.

Андреас не знав, що відповісти. Його переповнювало почуття невимовної провини, але він нічого не збирався визнавати перед цим американцем.

— Ні, — невпевнено буркнув він, — це не так.

Зробивши великий ковток із фляги, Боббі витер рот рукавом.

— Тоді про що ти шкодуєш?

Андреас відвернувся. Він зрозумів, що перед ним ворог, який зловтішається і якому немає сенсу щось пояснювати.

— Мовчиш? — Боббі зробив паузу. — Я, можливо, й пробачу тобі. А може, й ні. Все залежить від того, в чому

ти каєшся, — він презирливо посміхнувся.

Андреас не відповів. Слово «пробачу» раптом викликало в нього відразу. Він кинув на американця важкий погляд, шкодуючи, що не може зараз піднятися на ноги.

— Хочу поставити тобі одне запитання, Бауер, — вів далі Боббі, знову відкусивши шматок хліба. — Як ти думаєш, ви, німці, заслуговуєте на наше прощення?

— Залиш мене в спокої! — одгризнувся Андреас, блискаючи очима.

Боббі перестав жувати і присів перед ним навпочіпки.

— Не хочеш відповідати? Тоді я відповім за тебе. Ви не заслуговуєте на прощення.

Андреас промовчав, і Боббі знову заговорив:

— Простивши, ми позбавили б вас останнього, що у вас залишилося: вашої ганьби, Бауер, — Боббі, встав і відвернувся до багаття. — Після двох програних воєн ви,

німці, ще довго будете змивати із себе цю пляму.

Близько восьмої вечора в Єви посилилися перейми. Вона лежала біля багаття й голосно кричала. На десяту годину перейми почастішали. Почалися пологи. Щосили вчепившись в руку Андреаса, Єва корчилася з болю, благаючи Бога про допомогу. Підтримуючи дружину за плечі, Андреас час від часу витирав їй обличчя, поки Боббі нервово готувався приймати пологи. У напруженому очікуванні кожна хвилина здавалася вічністю.

Нарешті незадовго до півночі виснажена Єва, доклавши всіх сил, які в неї ще залишалися, народила в тремтячі руки Боббі здорового малюка.

— Хлопчик! — радісно повідомив Боббі.

Піднявши немовля, він лягнув його по сідницях, і Нідерберзьким замком луною розлетівся крик нового

життя.

— Усе гаразд! Усі пальчики на місці! Чудесний маленький німець!

— Ах, Єво! — сказав щасливий Андреас, цілуючи руки дружини.

Тим часом Боббі швидко обмив немовля теплою водою, загорнув його в армійський рушник і передав батькам.

Андреас і Єва з любов'ю дивилися на крихітне обличчя свого первістка. Ніжно погладивши малюка по мокрому жовтому волоссячку, Єва піднесла його голівку до своїх грудей. Коли дитина почала їсти, вона нахилилася до Андреаса, поцілувала його, а тоді повернулася до Боббі, який присів поруч із ними.

— Дякую, — тихо сказала Єва, доторкнувшись до руки кузена. — І прости, що стріляла в тебе. Я зовсім не збиралася тебе вбивати.

Народження дитини трохи пом'якшило Боббі. Він

усміхнувся.

— Я знаю. Просто ти перелякалася, — Боббі легенько стиснув долоню Єви. — Ти вже вибрала для нього ім'я?

Єва перевела погляд з Боббі на Андреаса. Ці двоє змучених солдатів здавалися набагато старшими за свій вік. Серце Єви стислося співчуттям до них і багатьох інших, таких самих, як вони. Вона на мить заплющила очі. Так, вона знала, як назве свого сина.

— Аксель, — Єва подивилася на чоловіка. — Як тобі, Андреасе, таке ім'я?

Замислившись, він поглянув у зоряне небо.

— Аксель? — почухав потилицю Боббі.

— Так. Це означає «батько миру», — Єва подивилася на Андреаса, очікуючи його рішення.

Відірвавши погляд від місяця, що визирнув над Нідерберзьким замком із-за стрімко гнаних вітром хмар, Андреас прокашлявся.

— Аксель... Мені подобається, — він усміхнувся й поцілував сина в маківку. — Аксель.

Задумливо подивившись на щасливу пару, Боббі глибоко зітхнув. Він потягнувся обома руками до свого коміра, розстебнув на шиї ланцюжок і, тримаючи його двома пальцями, простягнув Єві.

— Гадаю, ти пам'ятаєш ось це, — сказав Боббі з тремтінням у голосі. На ланцюжку розхитувався чорний тевтонський хрестик із золотим кільцем посередині. — Дженні віддала мені його на щастя, коли я сідав на корабель.

Уражена Єва мовчки дивилася на прикрасу.

— Вважаю, настав час повернути тобі цей хрестик. Вам із Акселем він тепер потрібніший, ніж мені.

У Єви затремтіли губи.

— Бабусин хрестик!

Крізь туман сліз вона дивилася на хрестик, що мерехтів

у світлі багаття, а перед її очима пропливали картини з минулого: її радощі й розчарування, перемоги й несправджені надії. Єва тихо подякувала кузенові та простягнула руку, щоб прийняти подарунок.

Боббі відпустив ланцюжок, і він золотою змією ковзнув у долоню Єви. Прикраса була теплою й давала відчуття спокою. Єва, заплющивши очі, повільно стиснула пальці. Тепер вона точно знала, що все буде добре. Приклавши руку з хрестиком до серця, Єва прошепотіла молитву й усміхнулася.

Вона стояла на порозі нового і щасливого життя. Все тільки починалося...

Подяка

Хочу коротко подякувати людям, які допомагали мені в моїх дослідженнях. В першу чергу — Манфреду Роммелю, сину фельдмаршала Роммеля, та Йохану Фоссу, колишньому солдатіві «Ваффен-СС» і автору книги «Чорний Едельвейс». Також висловлюю вдячність Фрідріху Хенслеру (ветерану війни та засновнику християнського видавництва «*Haenssler-Verlag*»), Клоду Фостеру (автору книги «Пауль Шнайдер — апостол Бухенвальду»), працівникам архівів Кобленця — Ульріху Хелсперу (моєму провіднику по долині Мозелю) та Йозефу й Елізабет Христам, які терпляче давали мені

уроки німецької.

Я у величезному боргу перед усіма, хто раніше здійснив всебічні історичні дослідження з питань розвитку й падіння нацистської Німеччини. Читачам, яких цікавить дана тема, можу порекомендувати такі книги: «Звичайні люди» Крістофера Браунінга («*Ordinary Men*», С. Browning), «Зрада» Роберта Еріксена й Сюзанни Хешель («*Betrayal*», R. Ericksen, S. Heschel), «Душа народу» Вікторії Барнетт («*The Soul of the People*», V. Barnett), «Богослови під Гітлером» Роберта Еріксена («*Theologians under Hitler*», R. Ericksen), «Совість нацистів» Клаудії Кунц («*The Nazi Consicence*», С. Koontz), «Священний німецький Рейх» Річарда Штайгмана-Галла («*The Holy Reich*», R. Steigmann-Gall) і «Чорний Едельвейс» Йохана Фосса («*Black Edelweiss*», J. Voss).

Нарешті висловлюю глибоку вдячність численним німецьким ветеранам фронту і тилу, власникам магазинів

і навіть випадковим перехожим, які з терпінням і надією на краще майбутнє поділилися зі мною своїми важкими спогадами про минуле.

Девід Бейкер — нащадок перших колоністів, що переселилися в Пенсільванію на початку XVIII століття з Німеччини й Шотландії, батько двох синів, засновник успішної компанії, яку згодом продав, щоб цілком присвятити себе письменницькій діяльності.

Об'їздивши за останні двадцять років всю Європу та збираючи матеріал для своїх книг, Девід проїхав також

маршрутом трагічного хрестового походу дітей, описаного в його трилогії «Мандри душі».

У процесі досліджень Девід Бейкер зустрічався й розмовляв із багатьма людьми, серед яких були Манфред Роммель, син німецького фельдмаршала, та Йохан Фосс, котрий служив у підрозділі «Ваффен-СС» і згодом написав мемуари про війну. Чимало матеріалів з їхніх розповідей було використано автором під час написання книги «Зваблення Єви Фольк».